

Türkel Araşdırma Qurumu

“Özgürlüyümüz-Bütövlüyümüz- Bağımsızlığımız” (Dialoqlar)

**(Türkçülük Yeni Meyarla)
II hissə**

Atakənd-34

(Bakı-2012)

İdeoloji Tədqiqat Evi

Nəşrə hazırlayanlar:

Göylü Atalı

Nurtəkin Atalı

Redaktoru, tərtibçisi və ön sözün yazarı

Soylu Atalı

“Özgürlüyümüz-Bütövlüyümüz-Bağımsızlığımız”

(Dialoglar) 238 səh.

Bu kitabda ayrı-ayrı aydınların bir araya gələrək milli-mənəvi, ideoloji-siyasi sorunlarımızı çözməsi təqdim olunur. Kitabda fərdi, subyektiv baxışlar da var. Ancaq burada heç bir qıraq ölçüyə boy verməyən ulusal ideoloji xətt əmələ gəlmişdir ki, bunu prinsip kimi qəbul etmək və yanlışların üzərində qalxınma hesab etmək olar. Bu kitab Azərbaycanın asılılığını bütün anlamlarda rədd edən aydınlar üçün önəmlidir və örnekdir.

Ürəyinizdə Günəş olsun istəkli soydaşlarımız!

Biz, Asif Atanın davamçıları, Azərbaycanı ümumbəşər varlığının ən önəmli hadisəsi sayırıq. Çünki bəşəri dəyərlər sırasında Azərbaycanın yaratdıqlarının bənzəri yoxdur. Ancaq bütün zamanlarda dünya bu dəyərlərə sanki gözüyumulu yanaşır. Başlıca səbəbi onda görürük ki, yaratdıqlarımızın arxasında görünməmişik. Yiyəsiz dəyərlər insanlığın içinə girməyə mühit tapmayıb. Asif Atanın Mütləqə İnam yaratmasının bir nədəni də buna dayanır – İnsanlığa özül olmaq iqtidarında olan dəyərlərimizə həyat vermək və Azərbaycanı bəşəriyyətin mənəviyyat ortasına (mərkəzinə) çevirmək. Bunun üçün ruhsal savaşa yanaşı ideoloji savaş da aparılmalı, dövlətçilik möhkəmlənməli, Azərbaycanın Özgürlüyü, Bütövlüyü, Bağımsızlığı təsdiq olunmalıdır. Hələ sağlığında Ata deyirdi ki, idoloji yöndə də Ata Bilənləri yetişməlidir. Türkel Araşdırma Qurumunda gedən söhbətlərin də istəyi həmin “Bilənlər”in yetişməsinə çalışmaq, ideoloji fikir və mübarizə oluşturmaqdan ibarətdir.

Burada çıxış edən aydınlarımızın hər birinin özünəxas bir yetkinlik səviyyəsi var. Ancaq “Yeni Ölçüyə” dayanaraq bir arada fikir mübadiləsi etmək – yeni Ulusal bir səviyyə yaratmaqla yeni, birgə baxış ortaya çıxarır.

Bir arada yenilənmək, bir arada möhkəmlənmək, bir arada örnək olmaq gərəkdir.

Yükümüzdən Böyük Fərəhimiz yoxdur!
Atamız Var olsun!

**Soylu Atalı
Mütləqə İnam Ocağının Yükümlüsü**

Gücümüz passivləşdikcə problemlərimiz fəallaşdırılır

Ürəyinizdə Günəş olsun, istəkli yurddaşlarımız!

Bu gün istər Azərbaycanda, istər bütövlükdə Türk Dünyasında türk toplumlarının bir araya gəlməsinə qarşı çoxşaxəli proseslər həyata keçirilir. Bölgələrdə üstünlük uğrunda supergüclərin apar-dıqları mübarizə bəşəriyyətə qlobal fəlakətlər vəd edir. Bu sırada biz ən çox zərərçəkən millət olaraq türk toplumlarını görürük. Bu zərərlər türk millətinə qarşı təkə dıxarıdan yönəlməyib, o cümlədən içəridə bəslənilən antimilli qüvvələr bəs qədər fəaldır. Bəs xilasını uğrunda fəal addımlar necə, varmı və bu əməllər hansı yöndə inkişaf edir? Elə bu suallarla da “Üçlük” kimi bir araya gələn aydınlarımıza – Ağşın Ağkəmərliyə, Abil Ulusoya və Soylu Atalıya üz tuturuq.

Göylü Atalı: İlk sualım Ağşın bəyədir. Ağşın bəy, öncə qısa şəkildə bir bilgi verin. Siz üçlükdə “Fəlakətlərimizdən dərs götürək” rubrikası altında müəyyən bir maarifçilik işi aparırsınız. Nədir istəyiniz?

Ağşın Ağkəmərli: Çox sağ olun, hər şeydən əvvəl bu söhbəti təşkil elədiyinizə görə sizə təşəkkürümü bildirirəm. Sualınıza gəlin-cə, çox önəmli və titiz məsələyə toxundunuz. Eyni halda fikirlərimin üzünə bir pəncərə açmağınız hər şeydən önəmlidir. Bu bir həqiqətdir ki, biz, bir millət olaraq, təxminən 200-250 ilə yaxındır, nəinki əldə bir şey eləməmişik, əksinə, hər şeyimizi itirə-itirə gəlmişik. Baxma-yaraq ki, keçmişdə gündoğandan günbatana qədər böyük bir zolaqda türk hökmü olub. Bir sözlə, adı bizdən olan Asiya qitəsi türklərin doğulduğu, boya-başa çatdığı, yaşadığı bir məkandır.

Bu Üçlüyün əsas məqsədi, işinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bayaq dediyim məsələ ki, biz itirə-itirə gəlmişik – bu məsələyə son qoyulması yönündə göstərilən çabalarda biz də tarixi zərurətdən irəli gələn addımları ortaya qoyaq. Bu vaxta qədər ən böyük fəlakətimiz özünəyadlaşmağımızdır – biz özümüdə özgə gözüylə baxmışıq, – biz özümüdə ərəb gözüylə, fars gözüylə, rus gözüylə baxmışıq. Özümüzü onların ayrılmaz tərkib hissəsi kimi anlamışıq, yaxud belə bir məcburiyyətdə qalmışıq. Ancaq bu fəlakətlərdən qurtarmaq üçün tarixi aqibətimizə, insani gələcəyimizə gərək öz gözümüzlə baxmağı öyrənək. Tarixi aqibətimizə Babəklərimizin, Nəsimilərimizin mahiyyətindən, qüdrətindən baxmalı, gələcəyimizə Asif Atanın yaratdığı Dünyabaxışın elan elədiyi həqiqətlərdən baxmalıyıq. Doğrudur, tarixi aqibətimizdə varlığımızı ifadə eləyən şəxsiyyətlərimiz də hansısa nöqsanlara yol vermişlər, ancaq onların fəaliyyətində – mahiyyətində görünən, görünməyən səviyyədə bir kimliyimiz yaşamışdır. Türklüyümüdə aid olan bir müqəddəslik olmuşdur. O

müqəddəsliyi doğru qiymətləndirib ortaya çıxartmaq və gələcəyimizlə bir vəhdət halında dərk eləməyimiz əsas səbəbdir ki, bizi bir araya gətirib. Əgər biz tarixdə olan ucalıqlarımızı qoruyub sabaha çatdırmasaq, fəlakətlərimizi doğuran ayrı-ayrı qüsurlara isə son verməsək, gələcəkdə yenə də keçmişin səhvlərindən irəli gələn faciələrimizi davam edəcəyik. Yenə də çox şeylərimizi itirəcəyik. Niyə bu gün biz bir şey əldə eləyə bilmirik, XXI yüzildə yenə də biz böyük imkanlarımız olduğu halda, içərimizdə yadlar at oynadırlar, bunun günahı kimdədir?! – Əlbəttə, özümüzə güc tapıb millət ola bilməməyimiz, özümüzdə gərəklə ola bilməməyimiz, içəridə dayaqlarımızın təməlini qoymamağımız – sonucda dağılmağımız, bölünməyimiz. Biz özümüzdə ümmət kimi baxmışıq, millət kimi dərk edə bilməmişik. Bizim millətimiz varolmanın üç əsas keyfiyyətini qoruyub yaşatmağı bacarmalıdır. Birinci, ərazi bütövlüyümüz, ikinci, bu ərazidə yaşayan millətimizi, üçüncü, bu ərazidə bu milləti var eləyən onun kultürünü, adət-ənənələrini, başda gələn dilini. Bu dildə ifadə olunan böyük istəklər ortaya çıxmalıdır. Rusiyada, İranda yaşayan soydaşlarımız üçün bu dili öyrədən, qoruyan məktəblər yoxdur. Düşmən bizi hansı yöndən hədələməyi yaxşı bilir. Və nəhayət, millətin varlığının əsas qarantı onun Dünyagörüşüdür, onun düşüncəsi, məfkurəsidir, ideolojisidir. Bu məsələlərdə də biz həmişə özümüzdə özgülərin pəncərəsindən baxmışıq. Biz həmişə fars kimliyində özümüzdü axtarmışıq. Bizim bu günə qədər də böyük yaradıcılıqlarımız ya ərəbcədir, ya farsca, bir çoxu da ruscadır. Bu şəraitə düşmən nail ola bilibsə, deməli, biz özümüz o şəraiti, o imkanı ona vermişik.

Biz millətimiz üçün milli ideologiyə imkanları yaratmaq istəyirik. Biz öz Düşüncə Sistemimiz əsasında hərəkət etməyi, Hərəkət yaratmağı hədəfləyirik. Bu gün biz özümüzdü bunda tapırıq. Milli Dünyabaxışımızın yayılması və iş görməsi çox önəmlidir. Burada xilas var, burada varlığımız üçün bir əhmiyyət var. Millətimizin məfkurəsində, düşüncəsində olan boşluqları aradan qaldırmaq üçün mən düşünürəm ki, Asif Ata məfkurəsini inkişaf etdirmək və yaymaq

lazımdır. Bu məfkurə tariximizin bütün ali keyfiyyətlərini özündə daşıyır. Türkün birləşməsi üçün öz içindən yaranan ideyalara və ideolojiliyə arxa durması, tapınması bu gün böyük tarixi zərurətə çevrilmişdir. Ərazi bütövlüyümüzü yaradıb qorumağın da yolu bu məsələdən keçir.

Göylü Atalı: Bu ideyaların və ideolojiliyin olmaması səbəbindəndir ki, türk toplumlarının ruhani və siyasi aqibəti çox mürəkkəb durumdadır. Təsadüfi deyil ki, Qırğızıstanda bəlli olaylar baş verdi. Bu, hakimiyyət çəkişməsi deyil, qlobal oyunların tərkib hissəsidir. Hadisəyə bu günə qədər müxtəlif yönərdən qiymətlər verildi. Bəs Abil bəy, bu hadisə Türk Dünyasına nə vəd edir?

Abil Ulusoy: Günaydın, istəkli yurddaşlarımız.

Qırğızıstanda baş vermiş olaylar həm qlobal güclərin təsirləri ilə hazırlanmışdı, həm də Qırğızıstanın özü bir dövlət olaraq buna hazır idi. Yəni orda hadisə heç nədən baş verməyib. Mən Qırğızıstanda olmuşam. Qırğızıstan Orta Asiya türk dövlətləri içərisində əslində Qazaxıstanın tarixən bir əlavəsi kimi çıxış edirdi. Həm də enerji ehtiyatlarına, sosial resurslarına, iqtisadi, hərbi gücünə görə Orta Asiya türk dövlətləri arasında ən zəif dövlət hesab olunub. Qırğızıstanın ərazisi 200 min kv. km-dir. Əhalisi hardasa 5,5 milyondur. Yerləşdiyi coğrafi məkan isə Tacikistan, Qazaxıstan, Özbəkistan və Çin ilə qonşuluqda yerləşir. Bildiyiniz kimi, dünya əhalisinin təxminən 75 %-i Asiyada yaşayır. Asiyaya hakim olmaq dünyaya hakim olmaq deməkdir. Asiyanın isə hər yerində türkün ayaq səsləri eşidilir. Tarixən də türk Asiyada çoxsaylı dövlətlər qurubdur. Türkün idarəçiliyi olubdur Asiyada.

Bilirsiz ki, Fərqanədə dəhşətli qırğınlar baş vermişdi o vaxt. Türk türkə qarşı addım atdı, Ahıska türklərinə divan tutuldu. Bu olaylar Rusiya tərəfindən hazırlanmış ssenari idi. Həmin olaylar müəyyən biçimdə Bişkekdə – Mayevkada baş verdi. Bir neçə ölümə səbəb olmuş bu hadisələrin gedişində yenə də Ahıska türkləri vardı. Çox

təəssüf ki, Ağşın bəyin vurğuladığı ideoloji boşluqlar türk toplumlarının həyatında bu və buna bənzər olayların törədilməsinə imkan verir. Biz bu kimi hadisələri tez-tez müşahidə edirik.

Dünya müəyyən siyasi güclər tərəfindən idarə olunur. Onillərə bərabər olan bir siyasi idarəçilik forması oturuşub. Bizə görə türk milləti bu idarəçiliyin təsirindən qıraqda özünün bir siyasi idarəçilik formasını yaratmalıdır – Türk İdarəçiliyi. Və bu idarəçilik adı altında türk dünyaya öz sözünü deməlidir. Demokratik idarəçiliyin müxtəlif çeşidlərindən danışılır. Hesab edirik ki, bu formaların türkə dəxli yoxdur. Onun öz ideologiyası yaranmalı və bunun da əsasında özünü idarə forması tapılmalıdır. Bunun üzərində işləmək böyük zərurətə çevrilibdir. Türkün idarəçilik forması bəşəriyyətə zərər verməyəcək. Çünki onun xarakterində ədalətliyə meyil var, halallıqla yetərlənmək var, hər vaxt humanizm mövqeyində dayanır.

Ayrı-ayrı türk dövlətlərinin yaxınlaşması ona görə baş vermir ki, münasibətlərdə yad idarəçilik hökm sürür. Ona görə də parçalanmış

Türküstanda bu cür olaylar baş verə bilər. Qırğızstanda baş vermiş olaylar, əlbəttə, daxili səbəblərdən də qaynaqlanır. Yerliçilik, tayfaçılıq və korrupsiya ölkəni daxildən iflic duruma gətirib çıxarmışdı. Bu cür mənfi hallar dışarıdan da təsirlərin yeriməsinə sözsüz ki, münbit ortam (şərait) yaradır.

Əlbəttə, baş vermiş hadisələrin Türk Dünyasına dəxli var. Türk Dünyasının yaxınlaşması yönündə düşüncələr arxa plana keçir, ona görə də Türk Dünyasına bu tip hadisələr yaxşı heç nə vəd eləmir. Bu cür hadisələr Türk Dünyasını daha ciddi düşünməyə yönəltməlidir. Və vahid Türk ideologiyasının işlənməsi yönündə gerçək siyasi addımlar atılmalıdır. Əks təqdirdə zəif həlqələr həmişə olacaq və bundan yapışmaq istəyənlər də öz işlərini görəcəklər. Amerika dövləti Asiyanın içərilərinə doğru genişlənir, Rusiya isə əks tədbirlər hazırlayır. Zəif mövqeyə malik olan Qırğızıstan, siyasi dillə desək, forposta çevrilə bilər və buradan Qazaxıstana, eləcə də Özbəkistana təsir eləmək imkanları xeyli genişlənər. Həm də regionda supergüc olan Çinə yan almaq fürsəti əldə olunur. Rusiya da artıq əvvəlki Rusiya deyil, artıq o ABŞ-la ən pis halda tərəfdaş kimi çıxış etmək istəyir. Hərbi və siyasi cəhətdən gücləndiyinə görə Orta Asiyada öz mövqelərini hərtərəfli bərpa eləməyə çalışır. Bilirsiniz ki, Qırğızıstanın ikinci dövlət dili rus dilidir. Bu bəs qədər sanballı bir təsir amilidir. Baxmayaraq ki, Qırğızıstan yoxsul ölkədir, Rusiyaya o, coğrafi mövqeyinə görə gərəklidir. Ona görə hakimiyyət çevrilişində görünən budur ki, əsas rolu Rusiya oynayırdı. İndi yəqin ki, hakimiyyətə bu dəfə Rusiyanın istədiyi fiqur gətiriləcəkdir. Bir daha deyirəm ki, türk ölkələri bu hadisələri seyr eləməkdən qabağa getməlidir – ən azı yaxın təhlükələrin qarşısını almaq üçün.

Göylü Atalı: Soylu bəy, “erməni açılımı”, Qarabağ oyunları ilə Azərbaycan və Türkiyə bu qədər sıxışdırılır. Hər halda görünən budur. Ağalığ iddiası ilə genişlənmək istəyən güclər nə almaq istəyirlər Azərbaycandan və Türkiyədən?

Soylu Atalı: Mən bu suala cavab verməzdən öncə, Abil qardaşım prinsipial məsələlərə toxundu, bir-iki cümlə ona əlavə eləmək istəyirəm. Türk Dünyasına Qırğızıstan olayları nə vəd edir – belə bir sual qoyulmuşdu. Çox təəssüf ki, dünyada gedən proseslər elə bir məcraya yönəlib ki, bütün dövlətlərin siyasi varlığında əsasən çəkişən güclərin mövqeyi görünür, güclü olmayan dövlətlərin öz mövqeləri görünmür, sanki mövqeləri yoxdur. Özlərinin gücü, istəyi sanki yoxdur. Ona görə də gah bu, gah da başqa gücün təsiri qabağa çıxır. Qırğızıstanda da həmin şey baş verdi. Fikir verin, SSRİ dağılandıqdan sonra narıncı inqilab adıyla, “çəhrayı” inqilab adıyla Qərb müstəqilləşən respublikaların içərisinə yeriməyə başladı və xeyli mənada buna nail oldu da. Təbiidir ki, öz ideolojisini həyata keçirəcək şəxslər, qüvvələr formalaşdırdı həmin ölkələrdə. Çox qəribədir, bu ölkələrdə hakimiyyətə gətirmək üçün supergüclərin özlərinin alternativləri var. O dövlətlərin özlərinin isə alternativləri yoxdur. Həmin dövlətlərin əhalisi, istəsələr də, istəməsələr də, özlərinə supergüclərdən birinin nümayəndəsini (alternativini) rəhbər seçməli olurlar. Filan qüvvə Qərbi təmsil eləyir, o biri qüvvə isə Rusiyanın maraqlarını təmsil eləyir. Bizi də ağırdan odur ki, xalqın öz içinə meyillənən qüvvə yoxdur. Başqa sözlə, konkret türk dövlətlərindən danışsaq, Türk Dünyasına meyilli qüvvə ortaya çıxmır, bu qüvvə yaranmır. Çox təəssüf ki, türk dövlətləri bu haqda düşünüb ciddi işləmirlər. Əsasən türk dövlətləri içərisində daha çox fəal gücə və imkana malik olan Türkiyəmiz də fəal bir düşüncə, fəal bir addım ortalığa qoymur. Türk Dünyasına meyilli qüvvələri nə vaxt yaradıb ayrı-ayrı türk dövlətlərində bərqərar etməliyik? Siyasi baxımdan bu olduqca önəmli bir məsələdir. Bizim türk dövlətlərimizdə gah bu supergücün nümayəndəsi hakimiyyətə gəlir, gah da başqa supergücün. Nəticədə xalq çaşbaş durumda qalır və özü-özünü içəridə qırır. Vətəndaş müharibəsi həddinə gəlib çıxır, cəbhələşir – cəbhələşmə gedir xalqın içində. Çox təəssüf ki, xalqın da diqqəti, içəridəki qüvvələrin də diqqəti yalnız bir şeyə yönəlir ki, görəsən hansı supergüc bu məqamda üstünlüyə malikdir və hansına tərəf

yıxılmaq doğru olar?! Hansının tələblərinə əməl eləsəm hakimiyyətə gələ bilərəm?! Bax, belə bir tendensiya var. Bu tendensiya da türk toplumlarının yaxınlaşmasının qarşısını alır. Getdikcə arzu olunan yaxınlaşmanı formal bir duruma salır.

O ki, qaldı “erməni açılımı” və “Qarabağ” üzərində qurulan oyunlar. Bəllidir ki, Qafqaz bu gün çox prinsipial bir regiondur. Və bu region uğrunda çox güclü çəkişmə gedir. Qafqazda ən çox təsirə malik olan güc isə Rusiyadır. Sovet dönmindən sonra Rusiya müəyyən yönlərdə zəifləsə belə, onun təsiri Qafqazda aradan qalxmayıb. Bu gün də, göründüyü kimi, təsiri getdikcə güclənməkdədir. Qafqaz respublikaları üzərində Rusiyanın təsiri həlledici təsirə malikdir. Zahirən baxanda Rusiyanın Gürcüstan üzərində təsiri zəifləmiş görünür. Əslində isə onun Gürcüstan üzərində təsiri heç də zəif deyil. Gürcüstanın özünün içərisində elə hal formalaşır ki, Qərbin Gürcüstanı axıra qədər qoruya biləcək gücünə inam azalır. Ona görə də Gürcüstanın narahatlığının alt qatlarında sanki Rusiya ilə barışma prosesi gedir. Sabah o barışma prosesi necə təzahür edəcək, bu hal yeni bir fəlakətləmi müşayiət olunacaq, – bu, gələcəkdə görünəcək. İkinci bir məsələ erməni məsələsidir. Bəllidir ki, Ermənistanın açarı Rusiyanın əlindədir. Baxmayaraq ki, Ermənistan adlanan dövləti Türkiyə ilə Azərbaycan arasında Azərbaycan torpaqları hesabına yaranan qüvvə təkcə Rusiya deyil, ingilislər və fransızların bu məsələdə çox aktiv rolu olub, erməni üzərində əsas hegemon güc Rusiyadır. Əslində zaman-zaman erməninin üzərində Rusiyanın daha çox hegemon olmasını o biriləri (ingilis və fransız) kompensasiya eləməyə çalışıblar. Ancaq Rusiyanın erməni üzərindən hegemonluğunun tam şəkildə götürülməsini istəməyiblər. Niyə? Çünki Rusiya Qafqazla birbaşa coğrafi sınıra malikdir, hətta özü xeyli ərazidə Qafqazın içərisinə girib. Ona görə də Türkiyə ilə Azərbaycanın yaxınlaşmasına qarşı Rusiya Ermənistana birbaşa yardım edə bilir. Türk Dünyasına mənfi münasibətdə olan ingilis isə dünyanın o başından (coğrafi cəhətdən çox uzaq olduğuna görə) birbaşa yardım edə bilmir. Və o güclərin də marağında olan məsələ odur ki,

nəyin bahasına olur-olsun erməni yaşasın, qorunsun, türk toplumlarının bir araya gəlməsi əngəllənsin, Adriatikdən Sibirə qədər böyük bir zolaq gücə çevrilməsin, bağlar bərkiməsin. Bax, buna görə də onlar çox ehtiyatlı davranırlar. Qafqaz uğrunda mübarizə uzun illərdir ki, bu məsələləri nəzərə almaqla gedirdi. Bu gün də bu amillər hardasa nəzərə alınır. Qərb yaxşı bilir ki, Qafqazdan Rusiyanın təsiri çıxması deyil. Ancaq necə eləsinlər ki, bu təsir minimuma düşsün. Bax, bu təsiri minimuma endirmək üçün də Qərbin əsasən ümid bəslədiyi qüvvə Türkiyədir. Türkiyə vasitəsilə Rusiyanın təsirini zəiflətməyi də onda görürlər ki, Türkiyə erməniyə iqtisadi dirilmə imkanı yaratmalıdır. Bəllidir ki, Qarabağ oyunları ortaya gəlmiş vaxtdan Türkiyə Ermənistanla sınırları bağladı. Şübhəsiz ki, Türkiyə, bir türk dövləti olaraq, öz qan qardaşı Azərbaycanı nəzərə almalı idi. İkinci bir tərəfdən, Türkiyənin özünün bir dövlət kimi gələcək təhlükələrdən qorunması məsələsi vardı. Əgər Rusiyanın yardımı ilə Azərbaycanı işğal etmiş Ermənistan iqtisadi cəhətdən güclənəcəkdisə, onun arxasında duran qüvvələrin burada oturuşması qəti xarakter almış olur və Türkiyə bir növ kəskin siyasi mühasirəyə düşmüş olur. Ona görə sınırları bağlamalı idi. İndi bu gün Batı Ermənistanı Rusiyanın təsirindən uzaqlaşdırmaq üçün ona iqtisadi nəfəs yaratmaq istəyir və cəfəng “soyqırım” söhbətini ortaya atmaqla Türkiyəni buna sövq edir. Türkiyə isə burada Qarabağ hadisəsindən Azərbaycan və Türkiyə üçün gözlənilən təhdidləri önləmək üçün onun hansısa biçimdə həllini umur. Təbii ki, bu umacaq həm də Azərbaycanla münasibətlərin qorunmasına yönəlib. Yəni Türkiyə Qarabağın başı üzərindən (“soyqırım” oyunlarından çəkinərək) sınırları açarsa, Azərbaycanla Türkiyə arasında münasibətlər təhlükəli duruma düşər. Belə ki, həm Türkiyə, həm Azərbaycan təklənmiş, uzaqlaşdırılmış şəkildə böyük güclər tərəfindən daha asanlıqla idarə olunar. Bunun ardınca kürd məsələsinin həllinə münbit şərait yaranar. Habelə İrənin gücünü sındırmaq planları da işə düşə bilər. Çünki Azərbaycan və Türkiyənin bir mövqedən çıxış etməsi – İrənin vurulması baş verdiyində Güney Azərbaycanın qorunmasına yön ala bilər.

Bəli, Türkiyə və Azərbaycan münasibətləri çox həssas bir məsələdir – həm bunların özləri üçün, həm də xarici qüvvələr üçün. Bu gün Azərbaycan Rusiyaya meyillidir. Bu isə Türkiyəni çox narahat eləyir. Dediymiz kimi, Türkiyənin özü Qafqazda müəyyən mövqeyə, çəkiyə malik olmalıdır ki, sabah ciddi şəkildə sıxışdırılmasın. O nüfuzun da yaranması üçün Qarabağ probleminə biganə qalmaq olmaz. Ümumiyyətlə, Qarabağ problemi niyə yaradıldı?! Ona görə ki, Azərbaycan supergüclərin nəzarətindən qıraqda inkişaf edib güclənməsin. Onsuz da SSRİ-nin dağılması bir proses kimi başlamışdı. Azərbaycanın Quzeyində müstəqil dövlət yarandıqdan sonra onun siyasəti Güney Azərbaycanla birləşmək yönündə formalaşmağa bilirdi. Xüsusilə Almaniyanın birləşməsindən sonra Azərbaycanın da birləşmək istəyi labüd şəkildə beynəlxalq status ala bilər. Parçalanmış xalqların birləşmək haqqını tanımaq zorunda qalması deyər, həmişə əngəllər yaradıblar və Azərbaycan üçün də belə bir əngəl – Qarabağ problemi yaradıldı.

İndi Türkiyəni “soyqırım”la təhdid edirlər. Əslində “soyqırım” ona görə gündəliyə gətirilir ki, Qarabağ erməniləşsin. Yəni Ermənisi-

tan iqtisadi dirçəliş əldə eləsin və Qarabağda otura bilmək imkanı tükənməsin. Azərbaycanı “Qarabağla” boğurlar ki, “Güney Azərbaycan”ı dilinə gətirməsin. Güney Azərbaycansız isə nə Quzey Azərbaycanın müstəqilliyi axıra qədər tab gətirə biləcək, nə Türkiyə təhdidlərdən xilas ola biləcək, nə də Türk Dünyasının özümləşməsi baş tutacaq. Ən pis halda supergüclər Qafqazda tərəfdaşlıq edəcəklər, özləri üçün siyasi balans yaradacaqlar. Türkiyə isə burada mənafezsiz qalacaq. Bütün oyunlar bunun üzərində gedir – hələlik. Biz isə istəyirik ki, türk toplumlarının içərisinə girən gücləri dışlamaq üçün ən çətin iş – millətçilik (türkçülük) işinə başlanılsın. Millətçilik çox böyük humanizmdir. Bu prosesə ağaların gözüylə deyil, azadlığın gözüylə baxmaq lazımdır. Ağalığ bu prosesə şovinizm deyir. Biz bu təsiri qəbul etdikcə nökrlik pilləsinə enirik. Demokratik idarəçilikdə türk öz formasını tapa bilmir. Siyasi dünya demokratiya idarəçiliyindən başqa idarəçilik tanımır, çünki dünyanı idarə edənlərin “dairə proqramı” var. Hər kəs bu dairədə özünü ifadə etməlidir. Bu dairəni pozmadan Türk Dünyasının ahəngi pozuntudan qurtarmayacaq. Biz hesab edirik ki, Qarabağ problemi bütün Türk Dünyasının problemi. Nə qədər ki, bu problem var, Türk Dünyasının yaxınlaşmasını əngəlləyəcəklər.

Ağşın Ağkəmərli: Soylu bəy çox incə detallara toxundu, bu məsələyə bir-iki cümlə əlavə eləmək istəyirəm. Əgər Qarabağ problemi biz istədiyimiz kimi həllini tapmasa, yeni “Qarabağlar” ortaya çıxaracaqlar. Bu gün Güney Azərbaycanda yeni bir “Qarabağ” probleminin əsası qoyulmaqdadır. Orada kürd sorunu ortalığa çıxıb. Bu isə mahiyyətcə “Qarabağ” problemindən qıraq bir məsələ deyil. Bu ssenariləri biz təkcə Azərbaycanda deyil, bütövlükdə Türk Dünyasında da müşahidə edirik – Əfqanıstanda, Orta Asiyada, Çində gedən proseslər bir xəttə bağlıdır.

Göylü Atalı: Yeri gəlmişkən, Ağşın bəy, Türkiyə və Azərbaycan ətrafında cərəyan edən hadisələr Güney Azərbaycanın aqibətində hansı izlər buraxa bilər, siz nə düşünürsünüz?

Ağşın Ağkəmərli: Mən çox narahatam ki, bu gedişlə Güney Azərbaycanda böyük bir faciə yarana bilər. Bu da əsasən ondan ibarətdir ki, Güney Azərbaycanla ilişkili çox pis oyunlar düzənlənir. Azərbaycanın ərazisi kürd sorunu ilə yüklənir. Kürd sorunu Azərbaycan üçün şiə-sünnü fəlakəti hazırlayır. Bu isə istəmədiyimiz hadisələrin gündəmə gəlməsinə zəmin və şərait yaradacaqdır. Heç arzu olunan məsələ deyil ki, kimlərsə ssenarisi əsasında millətimiz başqa bir toplumla konfliktə girsin. Sonra bu konfliktədən çıxmaq olduqca müşkül bir işdir. Necə ki, biz öz milli, mədəni haqqımızı istəyirik, eləcə də başqa toplumlara bu haqqı tanıyıyıq. Ancaq o zaman ki, bizim ərazilərimizə qarşı iddialar meydana çıxacaq, artıq onda savaqlar qaçılmaz olacaq. Bu gün orada gedən bu cür oyunlar təkcə Güney Azərbaycanı deyil, bütövlükdə İrən böyük bir fəlakətə aparır. Bu fəlakətlərin o biri ucu da qardaş Türkiyəyə dayanır. Türkiyənin Güney Azərbaycana bitişik sınırlarında kürdlərin yerləşdirilməsi, eləcə də Naxçıvan ərazisində bu işlərin həyata keçirilməsi onillərlə həllini tapmayacaq konfliktlərin əsasını qoyur. İrən dövləti də bu məsələdə müəyyən şəraitlər yaradır. Əvəzsiz kreditlər ayrılır. İrən başqa bölgələrindən farsları və erməniləri gətirib həmin bölgələrdə yerləşdirirlər. Hardasa bir kilsə varsa, oranı dərhal erməniləşdirməyə girişirlər. Soylu bəyin dediyi kimi, bu işlərdə Avropa da xüsusi canfəşanlıq edir. Fikir verin, keçən il Xoy-Urmiya bölgəsində olan və erməninin adına bağlanılan kilsədə (təşkil olunmuş pasxa törənində) İrən naziri də iştirak eləmişdi, eyni zamanda Fransanın səfiri, hətta Yunanıstanın bir çox nümayəndələri də buraya “pənah” gətirmişdilər. Bu gəlişlər zahirən bir binaya görə (tədbirə görə) görüntüsü yaratsa da, burada məkrli fikirlər, planlar gizlənməmişdi. Bu əməllər acınacaqlı gələcəkdən soraq verir. Onu da deyim ki, bu kilsənin nə xaçı xristian xaçıdır, nə biçimi. Bu xaç qədim türk

– yazı işarələrinə bənzəyir, hansı ki, o işarələrə biz xalçalarımızın eskizlərində də rast gəlirik.

Təəssüf ki, bu gün Güney Azərbaycanda milli hisslər çox güclü olsa da, milli şüur çox zəifdir. Ona görə də kürdlərlə süni yaradılan konfliktlər şiə-sünnü məsələsinə yönəldiləcəkdir. Yenə də biz bir çox məsələlərə hazırlıqsız yaxalanacağıq. Hazırlıqsızlığımızın da bizə gətirdiyi faciə bundan ibarət olacaq ki, ikinci “Qarabağ” problemi ilə üz-üzə qalacağıq.

Xalqımızın bu problemlərini düşünən əksər soydaşlarımızda, təəssüf ki, bir tələskənlik də var. Düşüncülər ki, problemi görənin kimi onu həll etmək lazımdır. Əslində bu mümkün deyil. Bu gün oturub ciddi düşünmək və ortaya bitkin bir fikir qoymaq lazımdır. Qoy böyük nəticələri bizim nəvələrimiz görsün, amma görsün. Bu da ondan asılıdır ki, biz bunun əsasını ağılınan qoyaq. Nə fədakarlıqlar lazımdır, biz eləyək, nə qurbanlar gərəkdir, biz verək. Bu bir həqiqətdir ki, Səttarxanımız, Xiyabanimiz, Pişəvərimiz özgə atına mindiklərinə görə o yolu axıra qədər gedə, o körpünü yarada bilmədilər. Həll olunmayan problemləri nəsildən-nəsilə ötürməyək. Bugünkü nəsil də hissə qapılıb, öz kimliyini dərk etmədən hərəkət edərsə, dediyim kimi, problemlər sabaha ötürüləcək. Hökm deyil ki, nəticəni məhz mən görüm. Odur ki, bizi bir araya gətirən dəyərləri ortaya qoymalıyıq, ona tapınmalıyıq. Və bizi bir araya hansısa məcburiyyət deyil, İnam və Sevgi gətirməlidir. Bu olmasa bir arada qala bilmərik, eyni halda problemlərimizi axıra qədər həll edə bilmərik. Baxın, bir vaxtlar dünyaya hökm eləyən türk bu gün dağınıq bir durumdadır. Bu gün Almaniyaya gedən bir türk almanlaşır, Rusiyaya gedən türk ruslaşır, İranda yaşayan türk farslaşır. Bu faciədir. Bu faciəni hər bir ailədə görə bilirik, hər bir ziyalının baxışında duyuruq.

Konkret sualınızın o tərəfi ki, Türkiyə və Azərbaycan ətrafında gedən oyunlar Güney Azərbaycanda hansı təsirləri buraxa bilər – Soylu bəy bayaq məsələlərə ətraflı toxundu. Güney Azərbaycan onsuz da bu dövəmdə tamam arxasızdır. Azərbaycan dövlətinin və

Türkiyənin diqqəti Güney Azərbaycandan qıraqda qaldıqca azadlıq yolunda problemlər artacaq. Ona görə də ideoloji maarifçilik və güclü millətçilik təbliğatı qurulmalıdır ki, həşirlərin içinə düşüb böyük qurbanlar verməyək.

Göylü Atalı: Soylu bəy, niyə Türkiyə İsrailə uzaqlaşır, Azərbaycan isə İsrailə yaxınlaşır? Bu iki türk ölkəsinin arasında sonradan yeni fəlakətlər yaşanmazmı? İsrailin fəlakətlər yaratmaq təcrübəsi genişdir.

Soylu Atalı: Müstəqillik dönməndən bu yana Azərbaycan elan edib ki, o, balanslaşdırma siyasəti yürüdür. “Balanslaşdırma siyasəti” sözü zahirən çox yaxşı səslənir. Hər kəs balanslaşdırma siyasəti aparmalıdır, hər kəs nələrisə nəzərə almalıdır. Böyük güclər də balanslaşdırma siyasəti yürüdürlər – bir-birinə qarşı. Ancaq balanslaşdırma siyasəti böyük güclərdə özünü doğruldur, balaca dövlətlərdə balanslaşdırma özünü doğrultmur. Balacalar yalnız qurbanlar verir. Onların balanslaşdırmasının adı qurban verməkdir. Məsələn, bizi bir güc çox sıxışdıranda o biri gücə meyil edirik, o da bizim qarşımızda dərhal şərtlər qoyur. Bu şərtləri də ödəmək – ona qurbanlar verməkdir. Bu niyə belədir, – bunun çeynənilməmiş səbəblərini (korrupsiya, rüşvətxorluq, tayfabazlıq) mən sadalamayacam. Bu məsələlər onsuz da, təəssüf ki, geniş yayılıb. Yəni bu dərəcədə dövlətin içində dövlətlə xalq arasında münasibət elə bir uçuruma düşüb, elə bir həddə çatıb ki, dövlətin rəhbərliyi istənilən bir problemin həllində xalqına istinad eləyə bilmir, xalqının gücünə bel bağlaya bilmir. Ona görə o, qaçır o tərəfə, bu tərəfə. Azərbaycanın bu gün İsrailə əməkdaşlığa meyil etməsi süni bir proses kimi ortaya gəldi. Bu barədə müxtəlif fikirlər səslənib. Əlbəttə, səbəblərdən biri kimi ABŞ rəhbərliyi ilə Azərbaycan rəhbərliyi arasında müşahidə olunan soyuqluq ikinci tərəfi narahat edir. Çox güman ki, İsrail vasitəsilə bu soyuqluğun aradan qaldırılması arzulandır. Ancaq məsələ ondadır ki, İsrailə Qafqazda müəyyən mövqeyə sahib olmaq lazımdır. Xüsusilə onu hər an təhdid

edən İranın bu tərəfdən sınırlarında müəyyən təsir eləmək imkanları əldə eləmək İsrail üçün müəyyən önəm daşıyır. Nəhayət, Ərdoğan hökumətinin müsəlmançılıq üzərində möhkəmlənən nüfuzu İsraili ikinci bir türk və müsəlman dövləti olan Azərbaycanla ilişkilər qurmaqda maraqlı edir. Belə ki, Türkiyənin Azərbaycana meyli bir çox yönəldə formal xarakter daşıyır.

Son vaxtlar Ərdoğan hökuməti Qərbə müəyyən mənada məğrur səslənən ismarıclar verir. Bu ismarıclar heç də ürəkaçan bir şey deyil. Çünki türk birliyinin gücündən deyil, müsəlmançılıq üzərində qurulan bir əhvaldır. Müsəlman ərəblərin rəğbətini qazanmaq, Orta Şərqdə hegemonluğa nail olmaq istəklərindən doğan cəsarətin axırı yoxdur. Türkiyə ilə İsrailin münasibətlərində yaranan gərginlik də Ərdoğanın müsəlmançılıq üzərində zəmin tapmasından irəli gəlmişdir. Guya Ərdoğan Fələstinə görə bu münasibəti korladı. Əlbəttə, Fələstin məsələsi bəşəri problemdir, əsil humanizm bu problemin ədalətli həllini tələb edir. Ancaq dediyim kimi, burada humanizm yox, siyasi manevrlər var, türkə gərək olmayan. Əgər humanizm bu qədər birdən-birə qabarırsa, onda qan qardaşları olan Güney Azərbaycana görə heç olmasa bircə kəlmə söz desin. Bir sözlə, Türkiyənin İsrailə uzaqlaşması, Azərbaycanın isə yaxınlaşması onu göstərir ki, vahid türk xətti yoxdur, birgə mövqedən çıxış eləmək meyli çox kövrəkdir. Vahid ideologiya olsaydı, bunları bir-birinə qarşı oyuna sürükləyənlərə boy verməzdilər. Hər halda ağırlı məsələdir. İsrail ərəb dünyasını dağınıq duruma salıb. Qərb onun arxasındadır. İndi Azərbaycanımız və Türkiyəmiz İsraili aralarına buraxmamalıdır. Bu çox təhlükəlidir. Hər kəslə iqtisadi əməkdaşlıq beynəlxalq qaydalara əsasən mümkündür, ancaq siyasi problemlərə səbəb ola biləcək əlaqələr ölçülüb-biçilməli və aradan qaldırılmalıdır. Burada bizim bilmədiyimiz başqa incəliklər də yox deyil. Şəxsən mən siyasətçi deyiləm və mən hadisələrə bir ruhaniyyətçi mövqeyindən yanaşıram. Ancaq biz fəlakətləri görürük.

Göylü Atalı: Abil bəy, Türkiyə sınırları açsa nə baş verəcək və bunun Qarabağ məsələsinə nə kimi təsiri olacaq?

Abil Ulusoy: Bilirsiniz ki, dünyanın bölüşdürülməsi uğrunda ayrı-ayrı güclər daim mübarizədədirlər. Bura da aiddir əlverişli coğrafi mövqe və enerji resursları. Ermənistan bu və ya başqa şəkildə demək olar ki, bu imkanların hər ikisindən məhrumdur. Ona görə Türkiyəni Ermənistanla sınırları açmağa sürükləyirlər – niyətini təkrar eləməyəcəm. Türkiyə əslində hamı ilə sınırları açmaq istəyir. Onun 8 dövlətlə sınırı var – Yunanıstan, Bolqarıstan, Suriya, İran, İraq, Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan. Deməli, Türkiyə ümumi ərazisi 2 mln, 686 min kv. km. və ümumi əhalisi 170 mln. olan 8 dövlətə qapı açır. Türkiyə artıq Suriya ilə sınırları açdı, Yunanıstanla, Bolqarıstanla məsələsi aydındır. Sınırların bəziləri ilə açılması, təbiidir ki, Türkiyənin xeyrinədir. O mənada ki, həmin bölgələrdə türk insanları yaşayır və bu işin xeyli önəmi ortaya çıxır. Ermənistanla da sınırları açmağa bilər, əgər bunu özü istəsə. İlk baxışdan cazibəli görünür, 73 mln. əhalisi olan Türkiyə 3 mln. əhalisi olan Ermənistanla sınırı açır – burda nə var ki?! Siyasi cəhətdən baxanda 3 milyon artırmaq olar 73 milyonun içərisində. Burada çatışmayan bir məqam var: türk içəridə öz gücüylə bəs qədər oturubmayıb. Həm də, baxmayaraq ki, dörd tərəfdən Ermənistan türklə əhatə olunub – Borçalı, Güney Azərbaycan, Quzey Azərbaycan, Türkiyə, onun arxasında güclü qüvvələr dayanır. Və bu qüvvələrin təsiri və istəyi ilə Türkiyə sınırları açmalı olur. Dünyada çox maraqlı proseslər gedir, – Türkiyə-Rusiya yaxınlaşması gedir. Türkiyə bu yaxınlaşmanı həm özü istəyir, həm də Qərbin istəyi ilə aparır. Qərb Qafqazlarda özünə uzunömürlü yer eləməyə çalışır. Türkiyənin də öz mənafeyi yerində. Türkiyə də dünyada özünə görə müəyyən çəkiyə malikdir. Əhalisinin sayına görə 10-cu, ərazisinə görə 31-ci yerdə dayanır. Siyasət üçün belə şeylərin xeyli dərəcədə önəmi var. Üstəlik Türkiyənin ordusu da güclü bir ordudur. Ancaq təəssüf ki, Türkiyənin bu bölgədə apardığı siyasət öz istəklərindən daha çox başqalarının

istəklərinin gerçəkləşməsinə yönəlibdir. Ona görə də əgər Türkiyə Ermənistanla sınırları açarsa, Qarabağ probleminin həllinə təsiri mənfi olacaqdır. Qarabağ problemini “soyqırım” oyunu ilə kompensasiya etmək doğru deyil. Nə olur-olsun “soyqırım” məsələsi heç vaxt gündəlikdən çıxarılmayacaq. Burada 4 mlrd. təzminatın ödənilməsi söhbəti var. Erməninin himayədarları tək-cə Qarabağda erməninini şirnikləndirməyəcək, “soyqırım”ı Türkiyə üzərində Domokl qılıncı kimi yelləyəcəkdir.

Sınırların açılmasının əsas təsiri Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri üzərində çətin durum yaradacaq. Ermənistan isə istədiyindən daha çox şeyə nail olacaq. Əslində bu gün Ermənistan 3 milyonu dolandırmaq gücündə deyil. O, əsasən xarici dəstəklərin hesabına ayaqda durur. Deməli, Ermənistan Türkiyə hesabına inkişaf edəcək və bu inkişaf Azərbaycana qarşı yönələcək. Bu tərəfdən Güney Azərbaycanda milli proseslər getdikcə İran da Ermənistana müxtəlif yardımlar edir və edəcək, özü də Güney Azərbaycanın başı üzərindən. Bunun özü əslində, siyasi dillə desək, Türkiyəyə qarşı bir demarşdır. Ona görə biz deyirik ki, ideoloji gücümüzü yaradıb siyasi münasibətlərimizi onun üzərində qurmalıyıq. Bəlkə də çox şeylər yenidən qurulmalıdır.

Göylü Atalı: Ağşın bəy, hansı şəraitdə Güneylə Quzey birgə Azadlıq mübarizəsi apara bilər? Yoxsa bu, ümumiyyətlə, mümkün deyilmi?

Ağşın Ağkəmərli: Bu çox geniş bir mövzudur. Mən isə ayrı-ayrı məqamlara toxunmaq istəyirəm. Əvvəla Quzey Azərbaycan bir çox məsələlərdə Güney Azərbaycandan irəlidir. Üstəlik Güney Azərbaycanın özünəməxsus problemləri İran çərçivəsindədir. Ayrıca Azərbaycan məsələsi kimi götürmək bu gün üçün uyğun görünür. İranda Bəlucstan məsələsi var, ərəb məsələsi, kürd məsələsi, türkmən məsələsi, Azərbaycan və fars məsələləri var ki, bunların hamısı bir ölkə çərçivəsində olduğuna görə bir-birinə bağlıdır. Soylu bəyin

bayaq vurğuladığı bir məsələ ki, bu gün İran dövlətinin parçalanması da bizim xeyrimizə deyil. Çünki biz yenə də hadisələrə hazırlıqsız yaxalana bilərik. Ona görə bizim millətimiz hazır olmadığı hadisələrin içinə atıla bilməz. Gərək gözlənilən və gözlənilməyən dövənlərə millətimiz böyüdülsün. Köklü şəkildə milli-mədəni və siyasi maarifçilik işi qurulmalıdır. Biz belə məsələlərdə gecikirik. Ruhumuzda, həyatımızda dəhşətli yadlıqlar oturuşub. Bu yadlıqları ortalıqdan qaldırmaq zaman tələb eləyir. Şüurdan artıq şüur tələb eləyir. Biz hər şeyi istəmişik tez həll eləyək, nəticəni biz görək. Sonucda ciddi uğurlara nail ola bilməmişik. Biz mübarizə üçün ciddi zəmin hazırlamalıyıq. Bunun üçün milli kimliyimizi bizə qaytaran dəyərləri tanımalıyıq, dərk etməliyik və onun sistemli təbliğatı ilə məşğul olmalıyıq. Bu prosesi hansı yollarla aparacağımızı düzgün müəyyən eləməliyik. Bizə elmi mütəxəssislərdən çox, milli kimlik, milli dəyər mütəxəssisləri lazımdır. Biz astronomiyadan, fizikadan güclü qapılar açə bilərik, ancaq milli ruhun nəliyi, necəliyi yönündən biz qapı açə bilmirik. Bax, bu yöndə uğurlu işlər həyata keçirə bilsək, O Tayın və Bu Tayın ağılında, düşüncəsində vahid bir xətt yarada bilərik, özünə, özümlüyünə birmənəli münasibətlər yarada bilərik. Dünyabaxışımız öz kimliyimizin üzərində qurularsa, O Tayın Bu Tayla və əksinə, ürəyi bir döyünə bilər. Biz özümüzə yaramağı öyrənməliyik. Biz dəyər yaradanlarımıza, dəyər yaşadanlarımıza münasibətimizi sağlam qurmalıyıq. Paxıllıqdan, qısqançlıqdan arınmalıyıq, tanımalıyıq böyüyümüzü, kiçiyimizi, tanımalıyıq hünərlimizi, fədakarımızı, yurduna, ulusuna gərək olanımızı. Özgələrin yamanlamasına qoşulub özümüzü gözdənsalma təbliğatına uymamalıyıq. Yəni, bilirsinizmi, bizim problemlərimizin əsası daxili problemlərdir. Biz daxili problemlərdən çıxmağın yolları ilə getməsək, böyük mübarizələri həyata keçirə bilməyəcəyik. Zahiri çəbalarla hara getmək olar?! Bu gün Güney Azərbaycan çəbalar içərisindədir. Təəssüf ki, öz harayını “Traktor” adlanan futbol komandasının uğuruna yönəldir, təəssüf ki, öz varlığını bir gölün üzərində qurulan siyasi oyunlarda ifadə etməyə çalışır. Yaxud hansısa dağa yürüşündə öz varlığını ortaya qoyur.

Bütün bunlar fikir, ideya yoxsulluğundan irəli gələn çabalardır. Qoy bizim hansısa problemlərimiz gec həll olsun, ancaq həll olsun, oynadılmasın, yeni problemlərə calanmasın.

Göylü Atalı: Abil bəy, biz özümüzü, problemlərimizin həllini niyə bizə aid olmayan, hətta əleyhimizə olan “birlik”lərin ixtiyarına veririk. Bu “birlik”lərdən biri elə ATƏT-in “Minsk Qrupu”dur. Azərbaycan “Minsk Qrupu”ndan imtina edə bilərmi?

Abil Ulusoy: ATƏT-in “Minsk Qrupu”na əslində 10 dövlət daxildir. Qardaş Türkiyə də bu 10 dövlətin daxilindədir. Ancaq bəllidir ki, böyük güclər prinsiplial problemləri öz nəzarətlərində saxlamaq üçün başqa dövlətləri oraya yaxın buraxmırlar. O dövlətlər hardasa formal xarakter daşıyır. Ona görə də Qarabağ problemi həmin güclərdən üçünün – ABŞ-ın, Rusiyanın və Fransanın inhisarına keçdi. Təbiidir ki, bu üç dövlətin hər birinin öz siyasi maraqları var. Və problemə ədalətli sülh fonunda deyil, həmin maraqlardan yanaşırlar. Burada ən çox Rusiyanın və ABŞ-ın maraqları üstünlük təşkil edir.

O ki qaldı imtina məsələsinə, Azərbaycan bu qrupdan imtina edə bilər, bu onun özəl haqqıdır. Hətta Ermənistan da ikinci bir tərəf kimi imtina eləyə bilər. Ancaq baxmaq lazımdır imtina eləmək bizə nə verəcək, imtina eləməmək nə verəcək, ümumiyyətlə, imtina eləməyə Azərbaycan hazırırmı? Bölgədə gedən proseslər, xüsusilə Gürcüstanda Rusiyanın törətdikləri Azərbaycana bir dərs oldu. Siyasət gücə söykənir, güc də gərəkəndə zora çevrilir. Azərbaycanın daxili və xarici siyasi imkanları elə durumdadır ki, Qarabağ problemini müstəqil həll eləmək iqtidarında deyil. “Minsk Qrupu” isə əslində problemin həllini yubatmaqla məşğuldur. Çünki həmin güclər bu gün Azərbaycandan istədiklərini əslində Qarabağ problemi üzərində dikte edirlər. Ona görə də problemin qalmasına hüüzil olunan vaxt bizim udduğumuz deyil, uduzduğumuz vaxtdır. Tutaım ki, Azərbaycan bu problemi “Minsk Qrupu”na həvalə etməklə inkişafı üçün vaxt udmaq

istəyirdi. Axı bu 20 il vaxtda nə edə bildi?! – Xalqı səfərbər eləyə bilmədi, daha da xalqla öz arasında keçilməz uçurumlar yaratdı. Baxın, “Minsk Qrupu”nun üç dövləti Azərbaycan iqtidarını öz problemi yönündə həlledici söz deməkdən uzaqlaşdırdı. Azərbaycan iqtidarı da Azərbaycan xalqının öz probleminə müdaxilə eləmək imkanlarını məhdudlaşdırdı. Ancaq bu qədər vaxtda çox böyük işlər görmək olardı – Azərbaycan xalqı Qarabağ probleminin həllinə fəal şəkildə cəlb oluna bilərdi. Azərbaycan hərtərəfli Ermənistandan qat-qat üstündür. Ancaq bu üstünlüklərdən istifadə edib gərəkən yöndə işlər aparılmadı. Ona görə bu gün düşünürəm ki, Azərbaycan “Minsk Qrupu”ndan imtina eləyə bilməyəcək. Bu səviyyədə imtina isə itkilərlə sonuclana bilər. Bunun üçün ciddi hazırlıqlar getməlidir. İmtina eləməmək isə problemin ömrünün uzanması deməkdir. Biz gərək məsələlərin köklü həllinin yollarını tapaq. Ağsın bəyin dediyi kimi, qoy həll gec olsun, ancaq olsun. Biz də öz xəttimizdə əlimizdən gələni edirik, edəcəyik, gələcək üçün müəyyən yöndən olduqca ciddi zəmin hazırladığımızı düşünürəm. Bizim özümüzün işlərimiz nəzərdə tutduğumuz mərhələlərə qədəm qoyacaqsa, əsaslı gedişlərin şahidi olacağıq. Bu mərhələləri isə zaman-zaman yetirəcəyik. Mən çox inanıram.

Göylü Atalı: Soylu bəy, Mütləqə İnam Dünyabaxışı geniş təsdiq olunsaydı, nə kimi dəyişikliklər baş verərdi Yurdumuzda?

Soylu Atalı: Türk Dünyasının yaxınlaşmasının, birləşməsinin əsas qarantı Güney Azərbaycan məsələsidir. Bu məsələ nə qədər ki, həllini tapmayıb, Türk Dünyasının vahidliyi mənim ağıma sığışmır. Niyə?! – Türk Dünyasının çox önəmli bir parçası və Türk Ruhunun mahiyyətini ən çox özündə daşıyan bir parçası – Zərdüştcülük, Dədə Qorquduq, Babəklik, Nəimilik baxışı Güney Azərbaycana bağlıdır. Yəni Türk Ruhunun cövhəri Güney Azərbaycana bağlıdır. Bu ruhun cövhərini daşıyan parça da assimilyasiya olunur, məhv edilir, özünə yadlaşdırılır. Bunu qıraqdan seyr eləməklə Türk Dünyasının birliyini

yaratmaq mümkündürmü? Hesab edirəm ki, azadlıq istəyən, birlik istəyən türklərin diqqəti, önəmli fəaliyyəti Güney Azərbaycanın üzərinə yönəlməlidir. Əgər belə olarsa, Qafqaz elə türk demək olacaq, buna onun haqqı da var. Güney Azərbaycanın xilasını ilə əslində dünyanın siyasi deyilən düzənində, layihəsində dəyişikliklər yaranacaq. Bu dəyişikliklər bəşəri ahəngi pozmaq üçün deyil, düzəltmək üçün yönələcək. Bu isə o vaxt mümkündür ki, Güney Azərbaycan Mütləqə İnam Dünyabaxışı əsasında yetişib ayağa dursun və Türk Birliyinin Meyarı Mütləqə İnam Dünyabaxışı olsun. Bu baxış Bəşəri Dəyərdir, bəşəri mənə daşıyır, ona görə bu sözü söyləməkdə böyük əminlik var. Mütləqə İnam Dünyabaxışı türk millətinin daxili, mənəvi gücüdür, ideoloji gücüdür – hələlik aşkarlanmayan, ancaq aşkarlanmalı olan. Mütləqə İnam Dünyabaxışı türk varlığının hərəkətverici qüvvəsinə çevrildiyində bu millətin ideoloji parçalanmaları aradan qalxacaq – vahid xətt, vahid güc, vahid baxış və yeni Türk sivilizasiyası yaranacaq. Türk Dünyasında məzhəblər oyunu, fərqi aradan qalxacaq, qoltuqlarda siyasi, ideoloji fərqlərlə oturmağa ləğv olunacaq. Bu da, əlbəttə, üç günün, beş günün işi deyil. Bayaقدan Abil bəy çox əminliklə vurğulayı ki, biz filan uğurları yetirəcəyik. Bizi dinləyənlər, oxuyanlar düşünə bilərlər ki, bunlar nəyə arxayındırlar ki, bu qədər əminliklə danışırlar?! – Bəli, Mütləqə İnam Dünyabaxışına söykənirik. Bu dünyabaxış bizim bütün mahiyyətimizi ortaya qoyur, bizim bütün milli imkanlarımızı üzə çıxarır. Biz milli şüurun özümlüyə doğru dəyişilməsi əsasında böyük birliyə nail ola bilərik və böyük gücə çevrilə bilərik. Başqa yönə, baxışla, ideya ilə biz milli şüurun dəyişilməsinə nail ola bilməyəcəyik. Başqa baxışlar, ideyalar bizim milli şüurumuzu antimilli yöndə formalaşdırıb. İndi Milli-insani Dünyabaxışımızla milli şüuru özümləşməyə yönəltməliyik. Əks halda yad təsirlərin, yad basqıların altından çıxma bilmərik. Bununla da, əlbəttə, sənin gələcəyin sual altına düşər. Mütləqə İnam xalqın ruhunda oturmaq hər dönmədə öz uğurlu təsirini göstərəcəkdir. Proses ciddiləşməlidir. Biz buna əminik. Bizim inamımız buradan qaynaqlanır. Hər

kəs nəyəsə əminlik göstərir. Biz isə daha dərin, fundamental bir əminlik üzərində zəmin tapmışıq. Bu proses ciddi olaraq Güney Azərbaycanın içərilərinə yeriməlidir. Biz elə-belə söz demirik, iş görürük, işimizin arxasında dururuq.

Asif Ata yeni bir Dünyabaxış yaradıb ortaya qoyub. Bu Dünyabaxış bizim həyatımızın bütün yönlərini əhatə edir. Türk Dünyası üçün böyük bir şansıdır – milliliyinə və bəşəri mənə daşdığına görə.

Mən sözümlü Asif Atanın çağırışı ilə bitirirəm.

Yükümüzdən Böyük Fərəhimiz yoxdur!
Atamız Var olsun!

Göylü Atalı: Cavablarınıza görə təşəkkür edirəm.

*Ön sözü yazdı və söhbəti apardı:
Asif Ata Ocağının Evladı Göylü Atalı*

*03 İşıq Ayı, 32-il. Atakənd.
(03.05.2010)*

Türkçülük və Dinçilik

Bu gün Azərbaycanda, Türkiyədə, bütövlükdə Türk Dünyasında türkün yaxınlaşmasını əngəlləmək, türklüyü sıradan çıxarmaq üçün çeşidli oyunlar gedir. Bu gedişat bütün dövrlərdə Türkçülüyə qarşı düşünülmüş planların təzələnməsidir. Belə bir məsələyə qarşı öz düşüncələri ilə dirəniş göstərmək üçün milli mübarizənin təmsilçiləri Milli Qurtuluş Partiyasının başqanı Vüqar Bəyturan, Abil Ulusoy, Üzeyir Əlizadə, Mütləqə İnam Ocağının Yüklümlüsü Soylu Atalı bu mövzunu müzakirə etmişlər. Həmin müzakirəni təqdim edirik.

Vüqar Bəyturan: Hörmətli dostlar, ilk növbədə hər birinizi salamlayıram. Bugünkü mövzumuz türk millətinin İslam dininə girov düşməsi ilə bağlıdır. İndiyə qədər də dinlə bağlı müzakirələr olub. Belə fikirlər mövcuddur ki, İslama qədərki türk millətçiliyinin tarixi zəif olub, güya bu din türkü daha da qüdrətləndirib, türk İslam dini vasitəsiylə başqa qitələrə nüfuz edə bilib. Amma bugünkü durumumuza baxanda görürük ki, türk milləti “İslam”ın girovuna çevrilib. Yəni Qərbə münasibətdə, xristian dininə münasibətdə, ayrı-ayrı beynəlxalq dinlərarası çəkişmələrdə türk hadisələrin episentrində

qərar tutubdur və “İslam”ın başlıca müdafiəçisi kimi çıxış edir. Türk millətinə bu rol hansı perspektivlər vəd eləyir? Türk milləti nə qədər “İslam”ın girovluğunda qalmağa məcburdur?! Türk dövlətləri içərisində ən qüdrətli və böyüyü olan Türkiyə dövləti bu gün özünü Yaxın Şərqdə müsəlman toplumların başçısı, himayədarı kimi təqdim edir. Bununla da bəzi geridə qalmış, çağdaş sivilizasiyanı anlamayan əhali kütlələri də bununla qürur duyurlar ki, Türkiyə dövləti Osmanlı dövrünə qayıdır və bölgədə aparıcı mövqeyə malik olur. Amma bunun arxasında hansı niyyətlər dayanır, bu, sözü əsil mənasında müzakirə edilməli və düşünülməli məsələdir. Türk əslində “İslam”ın ağırlığı altında öz gələcək perspektivini zərbə altında qoyur. Biz hansı mövqedən çıxış etməliyik? Bugünkü müzakirənin də əsas məqsədi odur ki, türk “İslam”ı müdafiə edərək hansı müsbət dəyişikliklərə nail ola bilər? Yaxud türk “İslam”ı müdafiə etməsə dünyada hansı proseslər gedə bilər? Ümumiyyətlə, türkün İslamdan qıraqdakı inkişafı, türkün bu dindən imtina etməsi dünyada hansı geopolitik dəyişikliklərə səbəb ola bilər? Bütün bu proseslər ona görə müzakirə olunmalıdır ki, “İslam”ın bugünkü siyasi proseslərin içərisində, bugünkü iqtisadi proseslərin çərçivəsində, ideoloji müharibələrin çərçivəsində türkə hansı problemlər yaratdığını bu müzakirə vasitəsilə ortaya qoya bilər. Əgər türk millətinin İslamı müdafiə etməsində millətimizə xeyir ola biləcək bir şey varsa, o da deyilməlidir, hansı çətinliklər, hansı zərərlər, ziyanlar ortaya çıxarsa, o da müzakirə edilib ortaya qoyulmalıdır. Belə bir fikir də var ki, bəlkə türk İslamı qəbul edib müdafiəsində durmasaydı, indi dünyadakı proseslər tamamilə başqa yöndə gedə bilərdi.

Abil Ulusoy: Bu mövzu aktuallığı baxımından ciddi düşüncələr tələb edir. Türkiyənin, bütövlükdə Türk Dünyasının gələcəyinə yönəlik bir mövzudur. Burada həm keçmişə baxmaq, həm bugünkü duruma, həm də gələcəyə və “nə etməli?” sualına cavab vermək gərəkdir. Bu gün türkün “İslam”a bağlılığının səbəbi nədir? Türk bu gün həmin bağlılığın əsasında yaşayır. Bəs türkün özünə yönəlik sevgisini, özünə bağlılığını yaratmağın yolu nədir? Bəri başdan onu deyim ki, türk Türkiyə demək deyil. Bunu hamı bilməlidir. Siyasi, hərbi, iqtisadi gücün böyüklüyü millətə yiyəlik eləmək deyil hələ. Bu azdır. Siyasi cəhətdən də, hərbi cəhətdən də, iqtisadi cəhətdən də güclü olmaq olar. Amma mənsub olduğun millətin qövmələrindən

birinin bütün türk toplumlarına başçılıq eləməsi üçün başqa cəhətlər gərəkdir. Millətin qibləsinin harda olmağı əsas şərtidir. Türkiyə nəyə görə İslamı dəstəkləyir, nəyə görə Türkiyənin İslam “sevgisi” böyüyür? Bəli, Vüqar bəyin vurğuladığı kimi, çoxları düşünür ki, “İslam Osmanlı kimi möhtəşəm bir imperatorluğun yaranmağına səbəb oldu. İslamı əldə bayraq tutan Əmir Teymur fəth kimi bütün dünyada məşhurlaşdı. İslamı əldə bayraq tutan Şah İsmayıl bir fəth kimi, dövlət qurucusu kimi məşhurlaşdı”. Fəthlik Türkün genində var idi. Fəth eləmək və dövlət qurmaq. Türk İslamdan qabaq da dövlətlər qurmuşdu. Türk İslam dövründə də dövlətlər qurdu və İslam olmasa da həmin dövlətləri quracaqdır. Türkün daxildən gələn azadlıqsevərliyi var. Türk bəndə ola bilmir. Ancaq Türk ağa da ola bilmir. İslam Türkiyəyə, Türk Dünyasına azadlıq istəyinin üstündən xətt çəkən bir durum gətirdi. Qul gətirdi, bəndə gətirdi, bir gözəgörməzə müti olmaq halı gətirdi. Bugünkü Türkiyə bu əhvalı daha da qabardır. Ancaq həm də deyir ki, “ərəblərə sonuna qədər güvənmək olmaz. Bir millət olaraq, ərəblər bizə çox ziyan vurdular, yenə də vura bilərlər”. Sual oluna bilər, bəs onda nə istəyirlər? Məncə, Türkiyə bir dövlət kimi qurulandan, Osmanlı bir imperiya kimi yaranandan bəri mənəviyyat sahəsində elə bir ciddi yaradıcılıqla məşğul ola bilmədi. Dəyər yaradan Türk Dünyasının bir bölgəsi olmadı. Yaranmışların icraçısına çevrildi. Türkiyəni Azərbaycanla müqayisə eləsək, görürük ki, Azərbaycan türkü bəşər tarixində peyğəmbər verdi, müxtəlif təriqətlər oldu, – sufilərlə bağlı, hürufilərə bağlı. Azərbaycanda yaranan bu dəyərlər Türkiyəyə, Şərqə, dünyaya yayılmağa başladı.

Türkiyədə dəyər boşluğu çox oldu. Özünlükü olmadı və gətirilənlərin icraçısına çevrildi. O başqa məsələ ki, Azərbaycan da yaratdıqlarına sahib durmadı. Türkiyə həmişə məcbur olubdur ki, yadın yaratdığını yaşatsın. Və onun hesabına da, siyasi dillə desək, gəzişmələr, manipulyasiyalar etməyə başladı. Təbii ki, coğrafi cəhətdən Türkiyəyə qonşu olan ərəb dövlətləri var, – sayları 21, əhalisi isə 350 mln-a yaxın. Təbii zənginlikləri var. Türkiyəni maraqlandıran bunlardır. Eyni zamanda Türkiyənin bir nostaljisi, geriyyə bağlı bir hyüziləti var. Osmanlıdan qalma Xəlifəlik, hətta bəziləri xilafətin baş kəndi kimi görmək istəyirlər Türkiyəni. Hakimiyyətdə olan qüvvələrin özləri də bu gün İslamdan ona görə ikiəlli yapışıblar. Bu məsələdə Ədalət və Tərəqqi Partiyasını, həm də

Cümhuriyyət Xalq Partiyasını başa düşmək olar. Amma Millətçi Hərəkat Partiyasının mövqeyini başa düşmək olmur ki, yadçılığı millətçilik səviyyəsinə qaldırmaq və onun təbliğçisinə çevrilmək nə deməkdir?!

Üzeyir Əlizadə: Çox sanballı, çox aktual bir mövzunun müzakirəsinə dəvət etdiyiniz üçün təşəkkürümü bildirirəm. İstərdim ki, Azərbaycanın həqiqi ziyalıları bu mövzuda fikirlərini bildirsinslər, istər media vasitəsiylə, istər müzakirələr təşkil etməklə. İlk növbədə İslam-türk mövzusunun siyasi yönündən daha çox mənəvi yönünə toxunmaq istəyirəm. Birinci başlayaq dinlərin rolu məsələsindən. Çox ətraflı danışmayacam. Ümumi götürsək, dinlərin məqsədləri kamil insan yetişdirmək olmalı idi. Ancaq hamımız bilir ki, neçə yüzillərdir dinlər kamil insan yetişdirə bilmədilər. Çox qısa zaman ərzində öləri təsirə malik oldular. Bəşəriyyət bütövlükdə dindən gözlədiklərini ala bilmədi. Ona görə də din məsələsi bəşəriyyət üçün qapanmış hesab olunmalıdır. Din insani tələblərə cavab verə bilmir. İnsan təfəkkürünə cavab verə bilmir. Babalarımız daim fəth etdikləri ərazilərə İslamın qara bayraqlarının altında getmişlər. Oraya Türk ideyalarını daşımayıblar. Türk fəthləri fəth elədikləri yerlərdə heç bir xalqın mənəviyyətinə, adət-ənənəsinə toxunmayıb. Ancaq İslam dəyərlərini isə daşayıb. Türk dəyərlərini daşımaq gərək idi. Dünyaya Türk mənəviyyəti gərəkdir. Əslində türkün dünya fəlsəfəsində söz demək üçün bəs qədər imkanları var. İslam buna imkan vermir. Baxın, cəmiyyətimizdə hər hansı yaxşı bir davranış görəndə onu İslamın ayağına yazırıq, pis şey görəndə onu milli xüsusiyyətlərimizə aid edirik. Xalqımızın özünə münasibətində bir xaos var. Ümumiyyətlə, biz ayıra bilmirik yaşatdıqlarımızın hansı İslamındır, hansı milli dəyərlərimizdir. Milli dəyərlərimizi biz tanımalıyıq və inkişaf etdirməliyik. Yoxsa Vətənimiz daim bu yadlıqların ayaqları altında inildəyəcək. Vətənimizi xilas etmək üçün yadlıqlardan arınmalıyıq. Əcayib durumda yaşayırıq. Bu əcayibliyin bir cəhəti də odur ki, ölkəmizdə Çadra məsələsiylə bağlı imzatoqlama kampaniyaları keçirilir. Belə bir məqamda biz millətin yanında olmalıyıq. 20 ildir dövlət qurmuşuq. Bu dövlətin milli yönünə hərə bir ideyayla təzyiq göstərmək istəyir. Mən burdan üzümü tuturam bütün ziyalılara, xalqa. İmza toplamaq lazımdırsa, gedin toplayın – “Çadrasız Azərbaycan”. Yoxsa durub siyasi oyunların oynanacağına

çevrilmək nə üçündür?! Bu dövlət də mənimdir, millət də mənimdir, vətən də mənimdir. Ona görə mən bu məsələlərdə çox həssas olmağı, ölçülü-biçili hərəkət eləməyi umuram və bu məsələdə konkret ziyalılarımızdan söz deməyi gözləyirəm.

Soylu Atalı: Ürəyinizdə Günəş olsun, saygılı yurddaşlarımız! Bizim söz demək, toplumla belə bir mövzuda ünsiyyət qurmaq istəyimiz əslində milli-insani narahatlıqlarımızdan irəli gəlir. Əlbəttə, bu gün nəyinsə qəfildən dəyişilməsini gözləmirik. Eyni halda insanların nəyinsə müzakirəsi ətrafında qarşıdurmaya getməsinə də istəmirik. Hesab eləyirik ki, istənilən bir məsələ düşüncə ilə həllini tapmalıdır. Və istənilən bir məsələdə prinsiplial mövqelər formalaşmalıdır. Millətə bağlı, vətənə bağlı məsələlərdə nəyin doğru, nəyin yanlış olduğu ağıllarda ciddi oturmalıdır. Əks təqdirdə, biz nəinki nələrinə sadəcə təsdiqçisinə, yaxud inkarçısına çevrilərik, dediyim kimi, xalqın düşüncələri olaraq, ciddi qarşıdurmalara gəlib çıxa bilərik. Bizim bu gün ortaya gətirdiyimiz mövzu, konkret olaraq İslam dini ilə bağlıdır. Ola bilər ki, mövzunu bütün dinlər haqqında da qoymaq olar. Amma bu gün bizim ölkəmizin, millətimizin başqa dinlərlə birbaşa bağlılığı olmadığı üçün, konkret olaraq, elə İslam dininin üzərində düşüncələrimizi bölüşürük. Vüqar bəy dedi ki, dinin xeyri varsa, onu da dilə gətirək, zərəri varsa, zərərinə də deyək. Ümumiyyətlə, dinin insana gətirdiyi hal var, insan vasitəsilə xalqa verdiyi hal var, yəni xalqlaşma məsələsi var. Biz hesab eləyirik ki, din ideologiya olmaqdan qurtara bilmədi. Bütün dövrlərdə din ideologiya oldu. Əgər götürsək ki, din bir inam hadisəsidir, ruhaniyyət məsələsidir, onda bir çox məsələ bəri başdan aydınlaşır. Ruhaniyyət ideologiya ola bilməz. Ruhaniyyət əsasında ideologiya ola bilər. İdeologiya siyasi nizamdır, siyasi idarəçiliyin nizamıdır. Əlbəttə, İdeya o qədər mükəmməl, doğru ola bilər ki, onun əsasında xalq öz ideologiyasını formalaşdırma bilər və dövlət həmin ideologiyayla iç və dış münasibətlərini nizamlayar. Ancaq İslamın yarandığı dövrdən üzü bu yana bütün mərhələlərə nəzər salsaq, görürük ki, o həmişə özü ideologiya olub. Ona görə də çox zərər verdi. O zərərlərdən birinin adını çəkmək istəyirəm bu gün. Bu vaxta qədər üç ideologiya bəşəriyyətin milli yönünü ləğv eləməyə girişib. Bunlardan biri İslamdır, biri Kommünizmdir, üçüncüsü də Kürəsəlləşmədir, Qlobalizm. Hər üçündə milli yön itir. Hər üçündə

millət anlayışı öz önəmini itirir. Kim nə deyir desin, necə deyir desin, bu fakt göz qabağındadır. İslamın müdafiəçiləri çox sürəkli vurğulayırlar ki, guya İslamda millət məsələsi öz önəmini qoruyub saxlayıb. Eləcə də, Vətən məsələsi. Biz deyirik saxlamayıb. Biz izah veririk, izah da istəyirik. Ümmətçilik antimillətçilikdir. Mücərrəd hamı – Allahın bəndəsi, sürüsü. Hamı Allaha xasdır, Allahındır. Yəni yiyəlik mənasında Allahındır. Və burada həmin o ümmətçilik meydana çıxır. “İslam ümmətindənəm” deyir. Sən “türk millətindənəm” demirsən axı, əməli olaraq, yaşam nizamında. Və çox təəssüb ki, həmin ümmətçilik Osmanlıda qabarıq şəkildə zərərlərini ortaya qoydu. Bilirsiniz ki, möhtəşəm Osmanlı imperiyasında 7 yüzilə yaxın Türk milləti görünməyib. Türk milləti nə diliylə görünüb, nə mədəniyyətiylə görünüb, nə də ictimai həyata, dünya düzəninə təsiriylə. İslam meydana olub, – özü, xilafətçiliyin dünya düzəninə təsiriylə. Fikir verin, Atatürk gəldi, Türkiyə yaratdı. Türkiyəni yaratmaqla Türkü ortalığa çıxartdı. Mövzunu geniş şərh etməyə ehtiyac yoxdur.

İkinci, Kommünizm ideyası. Kommünizm də başqa bir səpkidə ümmətçilikdir. Kommünizm – vahid xalq, vahid bəşər ideyasıdır ki, bu ideyaya görə bütün millətlər ləğv olunacaq. Guya millət kapitalizmin məhsuludur. Ona görə gec-tez kapitalizmlə birgə millətlər ləğv olunacaq və vahid millət, vahid bəşər yaranacaq. Bu, həmin odur ha, ümmətçilik. Tamamilə eynidir, heç bir fərqi yoxdur, sadəcə, siyasi anlamda işlənilib, guya ümmətçilik də ruhani anlamda işlənilib. Stalinin kommünizm ideologiyasından irəli gələn istəkləri də bilirsiniz ki, türk adının ləğviylə sonuçlandı. Böyük Türkünstanı parçaladı, birinə özbək, birinə qazax, birinə qırğız, birinə türkmən deməklə vahid türk adını, vahid türk gücünü, türk birliyini tamamilə parça-parça elədi. Bu səbəbdəndir ki, uzun müddətdir, biz ayağa qalxa və türk olaraq bir araya gələ bilmirik. Bu gün Kürəsəlləşmə yenə də “vahid bəşər” yalanıdır. Dünyəvi demokratiya. Gözə görünməyən biçimdə ümmətçilikdə ərəblərin hegemonluğu var idi, kommünizm ideologiyası adı altında rusun hegemonluğu vardı, burda isə ingilisin hegemonluğu var. Aldada-aldada içimizə gəlir, biz bunun fərqi varmırıq. Ən ibtidai məsələlərə belə müraciət eləsək, biz bunu çıpaqlığı ilə görə bilərik. Məsələn, ingilis şirkətləri mənim yurtdə deyir ki, dilimi bilməsən, mənim mədəniyyətimlə davranmasan, yaşamasan səni işə götürməyəcəm. Hələ dil məsələsini

xüsusilə qabarıq şəkildə qoyur. Dilini bilməsən, ümumiyyətlə, yaxına qoymur. Ancaq dövlət dilimiz türk dilidir (İqtidarımız onun adına Azərbaycan dili desə də). Təsəvvür edin, öz ölkəndə bir tikə çörəyi başqa dilin, başqa mədəniyyətin daşıyıcısına çevrilməklə qazanırsan və sənin çörək verdiyin övladın bəlli deyil hansı tərbiyəni götürəcək, hansı mədəniyyətin daşıyıcısına çevriləcək? Bu ölkənin yiyəsi kim olacaq, hansı ruhda yaşayacaq?!

Tarix üzərində bir müşahidəmi sizinlə bölüşmək istəyirəm: Stalinin Türkünə dağıtması, konkret Azərbaycanda H.Əliyevin türk adını ləğv eləməsi və mücərrəd Azərbaycançılıq ideyasını ortaya atması. Burada bir haşiyə çıxmaq istəyirəm. Azərbaycançılıq Asif Atanın vurğuladığı xüsusi bir hadisədir, dəyərdir. “Azərbaycanımız – Azərbaycanlığımız” deyir. Lakin O, Azərbaycançılığı Azərbaycanın ruhani mahiyyəti kimi götürür. Bu dəyər Zərdüştədən başlayır saza qədər. 7 dəyər sayır Asif Ata. Deyir bu, Azərbaycançılıqdır və bizim ruhani mahiyyətimizin ifadəsidir. Lakin bizim etnos kimliyimizi ifadə eləyən, etnos vahidliyimizi müəyyən eləyən türkçülükdür. Azərbaycanın iqtidarı Azərbaycançılığı məhz onun ruhani mahiyyəti anlamında qəbul etməyib, coğrafi anlamda, yer, məkan anlamında qəbul eləyib. Hər kəs azərbaycanlıdır, – türk də, ləzgi də, rus da... Mücərrəd hamılaşmadır yenə də. Sovet ideolojisinin ortaya gətirdiyi, irəli sürdüyü vahid bəşər yalanından bəhrələnərək, hamı “azərbaycanlıdır” devizi ortaya atılıb. Əslində Azərbaycan yoxdur deməkdir bu. Biz nə istəyirik? Biz istəyirik Azərbaycançılıq-Türkçülük birliyi yaransın. Yəni bizim ruhani mahiyyətimizlə etnos kimliyimiz vəhdətdə qəbul olunsun və vəhdətdə dərk olunsun. Bu, məsələnin bir tərəfi. Yəni Stalinin türklüyü ləğv eləməsi və yalançı Azərbaycançılıq oyunu. Üçüncü məsələ, Ərdoğanın bu gün canfəşanlıqla İslamı qabartması, ortaya gətirməsi. Ərdoğan məsələsiylə bağlı narahatlığımı da xüsusi dilə gətirmək istəyirəm. Bəlkə mən səhv eləyirəm. Hər halda, mənim müşahidələrim mənə deyir, – necə ki, Osmanlıda türk yox idi, necə ki, orada türkün adı, mədəniyyəti, dili mövcud deyildi və əslində türkün ortadan qaldırılması var idi, bu gün də İslamın ortaya gətirilməsi ilə yenə türkün ortadan qaldırılması prosesi gedir. Yenə də o məqsəd güdülür ha. Birdən-birə ki, Sovetlərdə aşkarlıq, demokratiya oyunları başladı, – dünyada gedən proseslər, 90-cı illərdən üzü bu yana, yeni-yeni dalğalar başladı. Bu dalğalarda başqa marağı olan qüvvələr istəməsələr də, türkün

yaxınlaşması zərurəti ortaya çıxdı. Yəni bu proseslər türkü özünə baxmağa zorlayır. Türk bir-birinə yaxın gəlməlidir, yaxınlaşmalıdır. Qaçılmazdır bu. Ayrı-ayrı türk dövlətləri var, bunların mütləq birliyi yaranmalıdır nə vaxtsa. Yəni belə bir prosesin qarşısının alınmasına çalışılır. Mənə elə gəlir ki, əks proses daxildən başlayıb. Hər halda dediyim sözün məsuliyyətini çox gözəl dərk eləyirəm. İnsanlarımız məni düz başa düşsünlər. Türk millətindən olmayan Ərdoğanın belə bir prosesə girməsi sanki düşünülmüş görünür mənə. Türk adının, türk kimliyinin tamamilə ortadan qaldırılmasına doğru addımlar atılır. Elə bil qlobal olaraq türkün kimliyinin qarşısı kəsilir müxtəlif səbəblərdən. Azərbaycanda Azərbaycançılıq yalanıyla, Türkiyədə Atatürkçülük prinsiplərinin çökdürülməsi və mücərrəd İslam dirçəlişinin ortaya gətirilməsi oyunu ilə. Eyni zamanda Orta Asiyada gedən proseslər. Bu gün burda xüsusi vurğulamırıq. Ancaq orda da gedir bu proseslər. Mən düşünürəm ki, bunları nəzərə alaraq, oturub fikirləşmək lazımdır. İndi kimsə durub deyə bilər ki, bunun İslama nə dəxli? Kimsə belə eləyir, kimsə elə eləyir, hərə bir şey eləyir, bunun İslama nə dəxli var?! Biz deyirik dəxli var! İslam vəhhabiliyi ilə, şiəliyi, nurçuluğu, sünnülüüyü ilə içimizdədir. İrənin şiəlik xətti ilə Yurdumuza təsiri hər kəsə bəllidir. Ayrıca bu qolların biri ilə mübarizə aparmaq da olmur. Şiəliyə qarşı addım atarsan, Vəhhabilik qazanar, Vəhhabiliyə qarşı addım atarsan, nurçuluq qazanar və s. Bu səbəbdən də “İlanın ağına, qarasına” deməyi bacarmaq lazımdır, mənəcə, onun vaxtıdır. Hətta Güney Azərbaycanla bağlı Asif Ata deyir: “İranla mübarizə İslamla mübarizə səviyyəsinə qalxmalıdır”. Əgər İranla mübarizə İslamla mübarizə səviyyəsinə qalxmayacağına, Güney Azərbaycanın müstəqilliyi, özgürlüyü baş tutan deyil...

Böyüən problem və ictimai rəy

Vüqar Bəyturan: Soylu bəy çox düzgün qeyd elədi. 35 milyonluq Azərbaycan türkünün sayca ondan az olan fars-molla rejimi tərəfindən istismar olunmasının belə asanlıqla baş verməsinə səbəb də elə ordakı xalqımızın İslama girov düşməsidir. 35 milyon orda İslama inanmasaydı, yəni müsəlman olmasaydı, o fars kütləsi necə onları istismar edə bilərdi, necə onları imperiyanın daxilində saxlaya bilərdi? Bu mümkün olmazdı.

Bir məsələni də mən qeyd etmək istəyərdim ki, bu söhbətdə Türkiyənin də adı çəkilsin, Azərbaycanın da reallıqları ortaya qoyulsun. Azərbaycan “İslam Əməkdaşlıq Konfransı”nın üzvüdür və İslam dövlətlərindən biri hesab olunur. Amma bugünkü İslam dövlətlərinin bir-ikisini çıxmaq şərtilə hansı biri Azərbaycanın haqq səsinin müdafiə olunmasında, Qarabağ probleminin həllində öz yardımını təklif eləyib? Əksinə, İran (hansı ki, özünü İslam dövləti elan edib) Azərbaycanın düşməni olan erməniyə yardımçı olub. Erməni terrorunu maliyyələşdirən dövlətlərin əksəriyyəti ərəb dövlətləridir. Yəni gördüyü kimi, heç də İslam dövlətləri və eləcə də İslamın mahiyyəti türkə doğma deyil. Əksinə, İslam həmişə türkə qarşı olan, türkün milli kimliyini öz ağırlığında sıradan çıxardan bir sistemdir.

Son vaxtlar belə bir fikir gəzir ki, Türkiyə AKP-si İslamı istismar edir. Əslində onlar milli kimliyə dayanmayan siyasətlərini gizlətmək üçün İslami birlik nağılını, rəvayətini ölkə ictimaiyyətinə təqdim edirlər. Onun yanına Osmanlı xilafətçiliyini də əlavə edirlər ki, xalqda keçmişə qarşı bir nostalji yaransın. Böyüklük iddiası çiçəklənsin ki, biz böyük bir arealda imperiya olmuşuq, o keçmişə, o səltənətə qayıdacağıq. Bununla da xalqın gözü yumulsun. Və türkdən qeyri-milli dayaqlara, ideologiyaya dayanan bir toplum düzəlsinlər. Azdan-çoxdan Türkiyə cəmiyyətində millilik var. Bu, Atatürkdən qalmadı. Sonradan Nihal Atsızın ideoloji rəhbərliyi altında milli xətt daha da inkişaf edib. Onu da sıradan çıxarmaq üçün bu siyasət həyata keçirilir. Dörd ideoloji xətt var. Bunun biri dini əsaslar üzərində qurulur. Məsələn, xristian demokratiyası, İslam demokratiyası və s. Başqası solçu ideologiyadır. Bu da hazırda özünü daha çox sosial demokrat xətti kimi göstərir. Üçüncü, Qloballaşma, üzde bərabərlik, azadlıq, qardaşlıq tezislərini ortaya atan liberal yöndür. Dördüncü də millətçilikdir. Təəssüflər olsun ki, bu üç ideologiyanın üçü də tarix boyu bizə qarşı olubdur. Türk millətçiliyi də bunlara qarşı olmaq əvəzinə İslamın təsirinə düşüb. Əslində Türk Millətçiliyi sözünü ortaya qoymalı və deməlidir ki, mən ayrı bir xəttəm. Milli, ruhani əsası olan ideoloji xəttəm. Hesab edirəm ki, həm Azərbaycan, həm Türkiyə cəmiyyətində olan milli düşüncəli, milli təfəkkürlü təşkilatlar, insanlar özlərində güc tapıb həqiqəti deməyi bacarmalıdır. Yəni bu İslamı biz öyə-öyə, evimizin yüksək mərtəbəsində oturma-oturma elə bilirək ki, özümüzünküləşdirə biləcəyik, milli

dəyəərə çevirə biləcəyik. Min ildir sübut olunur ki, İslamı milliləşdirmək mümkün deyil. Atatürk Türkiyəsində hətta “azan”lar da türkcə olub, Allah sözünü Tanrı sözüylə əvəz ediblər. İndi də Ərdəğan çıxışlarında həmin dövrü xatırlayır və lənətləyir ki, Allah sözünü Tanrı sözüylə əvəz etmək kafirlik imiş. Cəhdlər olubdur ki, Türk İslam dinini milliləşdirsin. Bu, alınmayıb, alınmayacaq da. Bu baxımdan türk öz dünyagörüşünü, ruhani fikrini, düşüncəsini ortaya qoymalıdır. Mən elə hesab edirəm ki, məhz bu cür türk milləti vahid ideologiya ətrafında birləşə bilər və dünyaya öz mövqeyini təqdim edə bilər. Əks təqdirdə biz bu seldə əriyəcəyik və özümüzdən qıraqlaşma prosesini həyata keçirəcəyik. Özümüzə dönmək üçün şansımız var. Mən hesab edirəm ki, belə diskussiyaların çox böyük dəyəri, xeyri var cəmiyyətə. Bu, açıq çıxışlardır. Onu da açıq demək lazımdır ki, bu günə qədər bu tipli toplantılar, diskussiyalar olmayıb. Hər bir toplantı müəyyən yarlıq, çərçivə, etiket ətrafında olub ki, “bunu demək olar, bunu demək olmaz. Bu xeyirlidir, bu ziyanlıdır. İctimai rəy var, biz ictimai rəyə qarşı çıxma bilmərik”. Nəyə görə ictimai rəyə qarşı çıxma bilməyək?! İctimai rəyə qarşı çıxmamağı əsas götürsəydik, inkişaf eləməzdik. Bütlərə hamı pərəstiş edərdi, dinlər də yaranmazdı. Kimlərsə irəli çıxıb ictimai rəyi dağıtmalıdır, – məntiqlə, əqidə ilə, ideya ilə, ruhaniyyatla. Hesab edirik ki, bu söhbətdə, bu görüşdə deyilən sözlər hamısı önəmlidir və tarix üçün çox dəyərlidir.

Abil Ulsoy: Mən ictimai rəy məsələsinə toxunmaq istəyirəm. Əslində bizim də məqsədimiz ictimai rəyi yönləndirməkdir. İctimai rəyin, yəni cəmiyyətin nə dediyi bəllidir. Necə dediyi də bəllidir. Biz artıq gedilənlərə bir “dur” demək istəyirik. Bu millətin bugünkü yaşam tərzini artıq göstərir ki, dur demək lazımdır. Məncə, Azərbaycanda və bütövlükdə Türk Dünyasında İslama qarşı olan mübarizə çox zəif aparılır və bunun da müəyyən əsasları, kökləri var. Əvvəla, çox az sayda yazılar dərc olunur, onların hər biri müxtəlif məhdud çərçivədə yönləndirilir və əsas köklü məsələlərə də toxunulmur. Türkün İslama qədərki yaşam tərzini geniş şəkildə təbliğ olunmur. İslamın türklərə gəlişi – həm Türkiyəyə, həm Azərbaycana, Orta Asiya türk dövlətlərinə izah olunmur. Necə gəldi, özüylə nələr gətirdi, hansı ağırlar gətirdi, hansı ədalətsizliklər oldu?! İslamın bugünə qədər Türk Dünyasında təsiri axıra qədər açılmalıdır.

Çoxsaylı yazılarla – bunların sayı nə qədər çox olsa, o qədər yaxşıdır. İctimaiyyət bu məsələni dəfələrlə eşitməlidir. Ayrı-ayrı insanlar onların beynində oturuşdurmalıdır ki, bu yad baxışlar mənə necə oldu ki, gəldi. Necə oldu ki, mənim yurdunda bugünə qədər yaşayır?!

Üzeyir bəy: Qeyri-kamil ideyalar türk mənəviyyatında at oynadır. Əslində ərəb imperiyası çoxdan öz dövrünü başa vurubdur. Ancaq bugün biz yenə ərəb əsarətindəyik. Dili ilə, dini ilə, məscidi ilə varlığımızı əsarətdə saxlayır. Türkün yaşadığı bütün torpaqlar, məmləkətlər mənim üçün əzizdir, öz yurdum qədər. Müsəlman olmayan, İslamı qəbul etməyən türk mənim üçün müsəlman olan qeyri-millətdən daha doğmadır, əzizdir. Bu, milli kimlikdir. İslam dini yüzillər boyu bizim milli kimliyimizi yeyib. Hara əl atmışıq, özümüzü kölgədə görmüşük. İslam adına çıxışlar yüksək milli dəyərlərimizi. Bəs bizim özümüzünkü hanı? Bu sualı özümüze verməmişik. Dünyada elə bir xalq olmaz ki, bizim qədər dəyər yaratmış olsun. Mən inanıram ki, bizim fəlsəfəmiz dünya fəlsəfəsinin örnəyi ola bilər. Biz buna yiyə durmalıyıq.

Güney Azərbaycan İslama daha həssas bir türk bölgəsidir. Siyasi proseslər imkan vermir ki, səslərini çıxarıb, bu məsələyə münasibət bildirsinlər. Milli mübarizədə Milli dəyərlərə söykənməyən ideyalar qəbul edilməzdir. Millət kimi formalaşmağımıza ziyan verən ünsürlərdən təmizlənmək haqqında düşünməyin vaxtıdır. Uyğurustandan tutmuş Anadoluya qədər bütün Türk Dünyasında İslam, yaxud başqa yad dəyərlər, qeyri-kamil ideyalar qırağa qoyulmalıdır. Bu ünsürlər bizim millətimizin içində olduqca bizim milli birliyimiz yaranmayacaq. Biz özümüzü tanımayacağıq heç zaman. Bayaq mən o məsələlərə toxundum. Burada tək çadra məsələsi deyil. Ərəb dili bizim yas dilimiz olub. Ölü yerlərimizdə ancaq ərəbcə oxuyurlar, heç nə də anlamırıq, başa düşmürük. Axı nə vaxta qədər ruhani işğal altında yaşayacağıq?!

Söylü Atalı: Biz topluma təqdim olunan fikirlərə, düşüncələrə özümüz üçün həmişə aydınlıq gətirmişik. İndi müəyyən mənada ictimaiyyət üçün də aydınlıq gətirməyə çalışırıq. Aydınlıq gətirmək istədiyimiz məqamlardan biri də Xristian-İslam qarşılıqlı məsələsidir. Gəlin, bu məsələni biz doğrudan da ciddiylə alağ ki, İslam-Xristian qarşılıqlı sadəcə olaraq yox yerdən ortaya atılmış bir fikirdir. Yoxdur İslam-Xristian qarşılıqlı. Gəlin baxaq görək Qərb dünyası hansı bir xalqa, müsəlmanlığı qəbul eləmiş topluma xristianlığı yeridir? Mən görmürəm, zorla dəridən-qabıqdan çıxısın ki, sən xristianlığı qəbul elə. Görmürəm onlar xüsusi bəyan eləyə ki, filan müsəlman xristianlığı qəbul elədi. Tək-tək eləyənlər var, amma heç kim bunu xüsusi təbliğ eləmir. Amma hansısa bir Qərblilə deyir mən müsəlmanlığı qəbul eləyirəm, onu bizimkilər bayrağa çevirirlər, aləmlə bir eləyirlər. Bax, əgər bu cür bəsit məsələləri əsas götürüb deyirlərsə ki, İslam-Xristian qarşılıqlı var, doğrudan da bu, bütövlükdə bəşəriyyət üçün ayıbdır. Xristian təsiri yoxdur, xristianlıq Qərbin dünya düzəlinə təsir edəcəyi ideoloji deyil. Bəllidir ki, Qərb dünyaya “demokratiya”sı ilə təsir göstərir. Onun ideolojisinin adı demokratiyadır, xristianlıq deyil. Bunların da Qərbin demokratiyasına qarşı dirəniş göstərməyə hansısa bir “demokratiya ştrixi” yoxdur, İslamı qabağa verirlər. Guya Xristianlıq üstümüzdə gəlir, biz də İslamla dirəniş göstəririk, ona görə İslamdan ikiəlli yapışmaq lazımdır. Yoxsa xristianlar bizi xristianlaşdırar, bizi yeyər. Belə bir düşüncə, mühit formalaşdırırlar. Bir daha vurğulayıram ki, İslam dini

dünya düzəninə təsir edəcək bir ideoloji deyil. Bunun qarşısında sadəcə olaraq pərdə var, gizlənmə var. Dünyanın heç bir müsəlman dövlətində müsəlmanlıq, ümumən, din dövlətin həlledici çəkiyə malik olan ideologisi deyil. İran və Pakistan kimi özlərini dini dövlət sayanlara baxın, görün, onların idarəetməsində üsul-idarə nədir?! Baxmayaraq ki, İranda şəriət qanunları işləyir, amma onlar dünyayla münasibəti o şəriət qanunlarıyla qurmurlar. Müqavilələri onunla bağlamırlar axı, əməkdaşlığı onunla qurmurlar axı. Ölkənin içində şəriət qanunları müəyyən qorxu yaratmaq üçündür. Bəllidir ki, ölkənin əsas çəkiyə malik olan etnos tərkibi Azərbaycan türkləridir. Şəriət qanunları onları buxovda saxlamaq üçündür. Bir də üzdə belə görünür ki, şəriət qanunlarıyla guya bunlar Qərbin, Avropa dövlətlərinin təsirinə düşməzlər. Əslində hakimiyyətdə olanlar öz içlərində özlərini qorumaq üçün bundan istifadə eləyirlər. İranda da parlament üsul-idarəsi var, prezidentlik üsul-idarəsi var, Pakistanda da. Dinlə bağlı bizə deyilən fikirlərin heç biri özünü doğrultmur. Heç birinin əsası yoxdur. İslam-xristian qarşıdurması yoxdur.

İndi gəlib çıxırıq “türk İslamdan imtina eləyə bilər, ya bilməz” məsələsinə. Eləsə nə olar, eləməsə nə olar? Əgər İslam lap arxaik bir şey olaraq türkün özünün dəyəri olsaydı, ondan (qarşılığı olmadan) imtina eləmək, doğrudan da böyük bir ictimai-siyasi anarxiyaya səbəb ola bilər. Əgər doğrudan da öz kimliyini müəyyən eləyən bir baxışdan imtina eləyərsə, əlbəttə. Bu, çox böyük bir problemdir. Necə ki, türk bizə bəlli olan baxışlarından zaman-zaman imtina elədi, – Tanrıçılıq, Zərdüştçülük, Hürufilik kimi dəyərlərindən. Biz onun acı nəticələrini bu gün yaşayırıq. Bu gün bizə ancaq türk sözü, türk adı qalıb. Yəni türk özünün heç bir dəyəriylə yaşamır. Yalnız onun quruca adı ətrafında çabalar göstərilir. Bax, türkçülüklə məşğul olan insanlara bunu demək lazımdır ki, bax, gör, türkçülüklə məşğul olmaq sənin üçün nə deməkdir?! Nəyi ortaya qoyursan, nəyi yaradırsan? Türkçülük sadəcə bir sözdən, addan ibarət deyil axı. Bizə görə Türkçülük dünyabaxış məsələsidir. Yəni Türkü qoruyan, var edən, yaşadan, ayaqda saxlayan nədirsə, o, dünyabaxış hadisəsidir. Burada vurğulamaq istəyirəm ki, İslamın dəyər adına ortaya qoyduğu ideyaların heç biri türk xislətinə bağlı deyil. Burada türkün xarakterini axtararsan, tapmazsan. Əksinə, türkü öz xarakterindən, xislətindən geri çağırmağın səsinə eşidərsən. Asif Ata deyir “türk birsifətlidir, türk döyüşkəndir, türk ölümdən qorxmur, ölümlə

öcəşəndir – öldürməyi sevməsə də, humanist olduğu üçün”. Bizim həyatımızda Qədimliyimizdən qaynaqlanan dastanlarımız var, Dədə Qorqudluğumuz var, Koroğluluğumuz var, gerçək hadisəmiz – Babəkımız var, döyüşkənlik, yenilməzlik halı, Azadlığı hər şeydən yüksəkdə tutmaq istəyi və s. Dinin itaətçiliyi, bəndəçiliyi ən azından saydığımız bu keyfiyyətlərin üstündən xətt çəkir. Bu keyfiyyətlərin də üstündən xətt çəkəndə nə olur? Türk gedir arxivə. Türk öz kimliyiylə deyil, öz mahiyyətiylə deyil, öz quruca adıyla meydana çıxır. Bu cür yalın, yanlış “türk” adını da qoruya bilmirsən. Adama dəyərlər bu türk sözünü niyə gözə soxursunuz? Gərək bu sözün altında dəyər olsun, təsir olsun, güc olsun, ifadə olsun, kimlik olsun. Bax, buna görə də, biz təbii olaraq, Asif Atanın Mütləqə İnam ideyasına gəlib çıxırıq. Türkün Tanrıçılığı, Xürrəmidinliyi, Hürufiliyi, Zərdüştcülüyü, bu boyda möhtəşəm dəyərləri Asif Atanın Dünyabaxışında öz əksini tapır, məğziylə, məzmunuyla onun mayasına qarışır. Yeni bir hadisə ortaya çıxır. Yəni türkü ifadə eləyən, türkü təsdiq eləyən, xilas eləyən, qoruyan Dəyər sistemi ortaya çıxır. Ona görə də biz deyirik ki, türk İslamdan əl çəksə, gərək Mütləqə İnamı qəbul etsin. Toplum İnamdan qıraqda yaşaya bilməz. Ona “Mütləqə İnam”ı vermək lazımdır. Türk ya bundan yapışacaq və ayaqda duracaq, ya da indiyə qədər yapışdığında yıxılacaq. Yeni nəfəs lazımdır, yeni Hal lazımdır, yeni Güc lazımdır, yeni Qüdrət lazımdır.

Münasibət hərəkətə keçməlidir

Vüqar Bəyturan: “Nə etməli?” sualına cavab verməyə çalışaq. O suala mövzuya uyğun olaraq cavab verək. Soylu bəy ümumi mənada qeyd elədi. Elə etməliyik ki, diskomfort aradan qalxsın. Diskomfort ondan ibarətdir ki, türk milləti zorən İslamı müdafiə eləyir. Elə ziyalılarımız var, onlar başa düşürlər ki, bu din bizim deyil, bu din ziyanlıdır, yaxşı olardı ki, öz dinimiz olsun. Amma bu saat Qərbin yaratdığı, təşviq elədiyi, təbliğ elədiyi siyasət güya İslam-Xristian qarşিদurması yaradır və bunun qarşılığında dini təəs-sübkeşlik yaranır. Deyirlər biz İslamı müdafiə etməliyik, Xristianlığı müdafiə edəsi deyilik ki. Hətta fikirləri bizimlə üst-üstə düşünlər də bu cür məcburən İslamın müdafiəçisinə çevrilirlər. Problem bundadır. Bugünkü mövzumuzun da qayəsi belədir ki, nəyə görə bu belədir

və necə etməliyik ki, bu belə olmasın. Məsələnin mahiyyəti aydınlaşsın. İlk növbədə dünyada müəyyən sistemlər və mərkəzlər var ki, mübarizənin dini müstəvidə olduğunu təbliğ edirlər. Amma bu belə deyil. Dünyada mübarizə milli mübarizədir, dövlətlərin bir-birinə qarşı olan mübarizəsidir. Bir vaxtlar bunu sinfi mübarizə kimi təqdim ediblər. İndi də qloballaşma istəyində olanların və qloballaşmaya qarşı olanların mübarizəsi kimi sunulur. Əslində isə milli mübarizə gedir. Burada yalandan İslam-Xristian mübarizəsi fonu yaradıblar. Əslində Xristian üçün İslam artıq çözülmüş bir dindir. Misal üçün, deyirəm, vəhhabilik vasitəsilə Qərb dünyası İslamı çözüb, Nurçuluq vasitəsilə Qərb dünyası İslamı çözüb. Bu gün İslamın içərisində ən güclü ideoloji cərəyanların hamısı Qərbin əlindədir. İslam özündə deyil ki, xristianlıqla mübarizə aparsın. Əslində bu gün İslamın bayraqdarı olan AKP və Ərdoğan Qərbin əlindədir. Əslində bu gün vəhhabizmin mərkəzi olan Səudiyyə Ərəbistanı Qərbin əlindədir. İran özünü idarə eləmək iqtidarında deyil. Yəni istər-istəməz belə görünür ki, İslam yalandan yaradılmış bir hədəfdir ki, Qərb əslində bununla ictimai rəyi, dünyadakı prosesləri dərk yönünü aldatmaq cəhdi göstərir.

Türk milləti zaman-zaman müxtəlif terrorlara uğrayıb. Qırmızı terrora uğrayıb bilirsiniz ki, kommunist terroruna, yaşıl terrora uğrayıb, indi də qalmaqdadır, mənən və ruhən. Terrora uğrama prosesi davam edir, yəni İslam terroruna. İndi də Qərbdən gəlir qloballaşma terroru. Türk kimliyinə malik olan insanlar da fikirləşirlər ki, biz bunlardan qorunmaq üçün İslamdan yapışaq, İslamla bəlkə özümüzü qoruya bildik. Ona görə də mən tamamilə razıyam ki, öz milli dəyərimizi cəmiyyətə təqdim etməliyik. Bizim hədəfimiz odur ki, bütün türk arealı üzrə bu millətin öz İncancı olsun və o, öz İncancıyla inkişaf eləsin. Biz istəmirik ki, ölürlərimizlə ərəbcə danışaq. Biz istəmirik ki, dini kitablarımız, risalələrimiz farsca olsun. Biz istəmirik ki, yad millətlərdən gələn dəyərlərlə yaşayaq. Öz dəyərlərimizə sahib çıxmaq istəyirik. Bu, doğuşdan yaranan bir istəkdir, arzudur. Bunu heç kim bizə qadağan eləyə bilməz. Bu baxımdan hesab edirəm ki, Türk İslam tərəfkeşliyini, təəssübkeşliyini qırağa qoyub öz dəyərlərindən yapışmalıdır. Bilirsiniz ki, bu yaxınlarda bir neçə terror hadisəsi olubdur. Zədələnənlər də, xəsarət alanlar da, ölənlər də türk milləti olub, yəni nə ərəb olub, nə o birisi olub. Bu hədəflərə düşməyə dəyər, bu ziyanları görməyə dəyər İslamın

bayrağını əlimizdən yerə qoymalıyıq, öz bayrağımızı qaldırmalıyıq. Söhbət ondan gedir. Burada həm ruhaniyyatın təmsilçisi var, həm belə deyək ki, yaxın tariximizə dayanan mübarizələrin təmsilçiləri var, həm siyasi cərəyanın nümayəndəsi var. Yəni bu mövzunun da ağırlığı bundan ibarət idi ki, biz burada milli düşüncəli, eyni fikirdə, eyni düşüncədə, eyni ruhda olan insanlar ortaya bir fikri qoyuruq ki, öz ruhaniyyatımızı cəmiyyətə və dünyaya təqdim etməliyik və deməliyik ki, özümüz kimi olmaq və yaşamaq istəyirik. Heç bir din təmsilçisi, heç bir siyasi cərəyan təmsilçisi bizə qadağan eləyə bilməz ki, bu cür yaşamayın. Bu gün bizim kimi düşünənlər hələ azlıq təşkil edir. Vaxt gələcək bütün millətin ziyalı insanları, həqiqətən də problemi düşünmək və ondan çıxış yolu tapmaq istəyən insanlar bizim nəticəmizə gələcək və öz milli dəyərlərimizə sahib çıxmağa üstünlük verəcəklər.

Abil Ulusoy: Nə qədər ki dünya Şərq-Qərb bölgüsündən ibarətdir, Xristian-İslam qarşıdurması oyunu olacaqdır. Bunlar Qərb mətbəxində hazırlanır. Bilirsiniz ki, zaman-zaman Qərb öz mətbəxində gələcək onillərə hesablanan proqramlar hazırlayır, – mədəniyyətlərin eyniliyiylə bağlı, dinlərarası dialoqla bağlı. Müəyyən bir müddətdən sonra bütün detallarına qədər hazırlanmış bu proqramlar

onlar üçün maraqlı olan dövlətlərə də yeridilməyə başlanılır. Çox həvəslə də qəbul olunur. Çünki Doğu (Şərqlə) yaradıcılıqdan qalıbdır. Şərqlə heç nə yaratmır. Yəni yaradan tərəf, şərtləri diktə eləyən tərəf Batıdır (Qərbdır). Ona görə də bizimkilər Batı mətbəxinə hazırlananları müzakirə etməli olurlar. Soylu bəy vurğuladı, İranda şəriət qanunları olsa da, parlamenti olan, prezidenti olan dünyəvi dövlətdir. İranda şəriət qanunları öz içinə yönəlik qanunlardır və çox düzgün vurğulandı ki, həmin şəriət qanunları daxilə Azərbaycan türkünün müstəqillik, azadlıq arzularının boğulması üçün bu gün də saxlanılır. Nə qədər ki, Azərbaycan türkü öz haqqını əldə etməyibdir, İranda şəriət qanunları fəaliyyət göstərəcəkdir. İranın anayasası da özü üçün güclü dövləti qorumağa xidmət eləyir. İçəridən dövlət güclü şəkildə qorunur. İran bu gün idarəçilik baxımından ikili xislətə malikdir: – İçəriyə yönəlik şəriət qanunları, dünyaya yönəlik dünyəvi qanunlar. Dünya deyə bilməz ki, sən ancaq şəriət qanunları ilə idarə olunursan. Bəli, o fikirlə razıyam ki, İslam Batının idarəçiliyindədir. İdarə olunan bir İslam var. Məncə, çıxış yolu “dəyəre” qarşı dəyərdir. Çünki dəyəre qarşı heç nə qoymadan demək ki, mən səninlə mübarizə aparıram, bu mübarizə heç bir uğur əldə etməyəcəkdir. Çünki ərəbin yaratdığı İslam adlı bir “dəyəre” var. Bu “dəyəri” biz yurdumuzda görmək istəmirik. Zərərli cəhətlərini göstəririk, türkə onun gətirdiyi bəlaları da göstəririk. Ancaq bunları saymaqla, sadalamaqla bitmək, dayanmaq sadəcə qeybətçilik olacaqdır. Çünki heç nə qoymursan əvəzində. Bunun üçün çalışmaq lazımdır. Burada hakimiyyətdən umulan yeganə bir şey nədir? Əgər “dostum deyilsənsə, düşmənim də olma” prinsipiylə hərəkət etməmək. Azərbaycanda yadlığa qarşı olan dəyərlərin yaşamasına mane olmamaq. Hakimiyyətdən yeganə umacaq bu olacaqdır. Həmin dəyərlər əsasında millətçiliyin inkişafına mane olmamaq. Azərbaycanın anayasasında milli kimlik mütləq öz təsdiqini tapmalıdır. Azərbaycanda insanlar bilməlidirlər ki, onlar türkdürlər. Dil millətin varlığının əsas təcəssümüdür. Azərbaycanın anayasasında türkün dili təsbit olunmalıdır. Azərbaycanın türklə bağlı atributları öz əksini tapmalıdır. Asif Atanın türkcülüyə baxışı var, – millətçiliyimizə, milli kimliyimizə. Sonra Milli-Bəşəri İnam yaradıb. Milli idrak deyir, Milli iradə deyir. Bunun əsasında bir ideoloji olmalıdır. Yəni inamın, idrakın, mənəviyyatın, iradənin birliyinə əsaslanan Türkcülük Azərbaycanda insanlar tərəfindən, toplum tərəfindən qəbul olunmalıdır. Gərək biləsən ki, elə-belə Türkcülük çağırışı olmur. Cəmiyyət bilməlidir ki, iki yol var: biri İslamı yaşatmaq yolu. Bu, səhv yoldur. O biri isə öz dəyərlərimizə sahib olmaq və onu yaşatmaq yolu. Doğru yol budur. Bunun üçün də Azərbaycanda millətçilik indikindən qat-qat yüksək səviyyədə

olmalıdır. Azərbaycan insanı bilməlidir ki, millətçiliyimiz bizim həm azadlığımızdır, millətçiliyimiz bizim həm bütövlüyümüzdür, həm böyüklüyümüzdür.

Üzeyir Əlizadə: Bayaq Soylu bəy çox gözəl söz dedi, – İslamda türk xisləti yoxdur. İslamçılardan özləri deyirlər ki, o dövrdə vəhşi ərəblər, tayfalar üçün Quran yazılmışdır. Ancaq o dövrlərdə türkün Dədə Qorqudu olub, Türkün mədəniyyəti olub. Ancaq axıra qədər öz dəyərləri ilə yaşayan dövlətçiliyimizin olmaması bizi neçə yüzil geri qoyub. Ona görə də istənilən dövlətlər, istənilən xalqlar bizə öz ideyasını çox asan şəkildə yeridibdir. Çox asan şəkildə veribdir. Müəyyən dövrlərdə dövlətçiliyimiz olsa da, həmin dövrlərdə milli birlik, milli təfəkkür olmayıb, milli beyinlər olmayıb işləsin. Ki, o dövlətçiliyimiz özümüzə xidmət eləsin, ərəbə, farsa yox. Bu yöndən mən belə başa düşürəm ki, dövlətimiz, dövlətçiliyimiz qorunmalıdır, öz dəyərlərimizə söykənməklə. Təhsil müəssisələrimizdə ilahiyət tədrisləri dayandırılmalıdır. Milli-mənəvi proqram həyata keçirilməlidir və s. İslam artıq türklər üçün istismar müddətini başa vurub.

Soylu Atalı: Beləliklə, biz bu söhbətimizin sonluğuna gəlib çıxdıq. Söhbətimizi toplumun diqqətinə təqdim edirik. İstənilən normal qüvvəylə polemikaya, diskussiyaya hazırıq. Bu elə mövzudur ki, bir söhbətdə tam açmaq mümkün deyil. Qoy insanlar düşünsünlər, mövqelərini desinlər. Sağlam münasibətlər olsa, sağlam tənqid olsa, biz də sözüümüzü deyəcəyik, artıq-əskik danışanlara isə cavab verməyəcəyik. Bizim buna həvəsimiz və vaxtımız yoxdur. Azərbaycanın qurulması üçün, insanlığın qurulması üçün ortaya gətirmişik bu mövzunu. Azərbaycanda başqa işlərin həyata keçməsi üçün, hərəkətə keçməsi üçün gündəliyə gətirmişik. Mən öz sözüümü Atanın adıyla bitirirəm:

Yükümüzdən Böyük Fərəhimiz yoxdur!
Atamız var olsun!

Vüqar Bəyturan: Çox sağ olun, təşəkkürümüzü bildiririk.

*28 Qürub Ayı, 33-il. Atakənd.
(avqust, 2011. Bakı).*

Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsinə konseptual baxış

*I mövzu: Güney Azərbaycanın tarixi keçmişinə
fəlsəfi-ruhani qiymət*

Abil Ulusoy: Günaydın, istəkli yurddaşlarımız!

“Türkel Araşdırma Qurumu” növbəti toplantısını keçirir. Bugünkü mövzumuz “Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsinə konseptual baxış”dır. Bunun da birinci hissəsi “Güney Azərbaycanın tarixi keçmiş adlanır. Bu mövzunun içində Güney Azərbaycanın coğrafi sınırlarını da xatırlatmaq yerinə düşər. Hər bir dövlətin təbii ki, müəyyən olunmuş sınırları var. Bu sınırlar bəzən zorakılıqla müəyyən olunur, bəzən isə həmin ərazidə yaşayan supermillətin arzularına uyğun şəkildə cızılır. Bəzən də başqa xalqların coğrafi sınırları onların iradələrinin əleyhinə dəyişdirilir. Güney Azərbaycanın sınırlarının müəyyənəndirilməsi bu qəbildəndir.

Bu gün Güney Azərbaycanlıların müəyyən qismi tarixi haqları olan ərazilərdən qıraqda yaşayırlar. Bunların sayı heç də az deyil, milyonlarla ölçülür. O cümlədən İranın başkəndi Tehranda. Ümumiyyətlə, Güney Azərbaycanın sınırları İranın hakim rejimi tərəfindən (Güney Azərbaycana qarşı apardığı siyasət nəticəsində) saxtalaşdırılmışdır. Güneyli soydaşlarımızın da öz vətənləri və onun sınırları haqqında fikirləri heç də birmənalı deyil. Bəzən elə fikirlər səsləndirilir ki, bütövlükdə İran coğrafiyası deyilən ərazi tarixən bizim olubdur. Biz orda dövlətlər yaratmışıq, idarəçiləri türklər olubdur. Doğrudur, İran sözü, bildiyimiz kimi, 1925-ci ildən sonra tarix səhnəsinə çıxdı. Ancaq qeyd elədiyim kimi, bir tarixi ədalət məsələsi var. Türklər harda yaşayırlarsa, o demək deyil ki, ora bizim torpağımızdır. Biz təkcə İran coğrafiyasında yox, başqa dövlətlərdə də, Rusiyada, Avropada və s. yaşayıyıq. Həmin əraziləri özümüzünkü hesab eləməməliyik. Güney Azərbaycan cənubdan Əraq, Savə, Həmədan, Zəncan, Qəzvin kimi bölgələrlə sınırlanır. Ordan o tərəfə fars əyalətləridir.

Bildiyimiz kimi, Güney Azərbaycana qarşı böyük ədalətsizliklər olmuşdur. Orada türklər hakimiyyətini itirdikdən sonra 1925-ci ildə coğrafi komissiya yaradıldı və türk coğrafi adları dəyişdirilməyə başladı. İnzibati ərazi bölgülərində dəyişikliklər edildi. 1937-38-ci illərdə əhalisinin sayı 2 milyondan artıq olan, hardasa 21 min kv. km ərzisi olan Həmədan Azərbaycandan ayrıldı. Əyalət şəklində Kürdüstana verildi. Üstündən müəyyən qədər vaxt keçəndən sonra böyük bir ərazi – Zəncan (ərazisi təxminən 40 min kv. km-dir) Azərbaycanın tabeçiliyindən çıxarıldı. Ümumiyyətlə, İran coğrafiyasında Güney Azərbaycanlılara qarşı coğrafi soyqırım siyasəti yürüdüldü. Güney Azərbaycan iki yerə bölündü: Şərqi və Qərbi Azərbaycan. Şərqi Azərbaycan başkənd Təbriz olmaqla, Qərbi Azərbaycan Urmiya və onun ətrafı. Sonra bir çox bölgələrimizin Azərbaycan olmadığı illərlə, onillərlə insanların şüuruna yeridilməyə başladı. Ayrı-ayrı insanlar artıq özləri də Azərbaycan dedikdə yalnız Təbrizi, Urmiyanı, Təbriz yörəsi və Urmiya yörəsi əraziləri qəbul etməyə başlayıblar. Güney Azərbaycanı parçalasalar da o, böyük bir coğrafi ərazini əhatə eləyir. Ərazi baxımından 280 min kv. km-dir. Bizim Güney Azərbaycandan da dənizə çıxışımız var. Məlumat üçün bildirim ki, Quzeydəki dəniz ərazimiz qurudakı ərazimizdən azdır.

Hardasa 75-80 min kv. km-dir. Ancaq Güneydə də geniş dəniz ərazimiz var.

İndi biz Güney Azərbaycanın tarixi keçmişi ilə bağlı məsələlərə toxunaq. İtirilmiş tarixi ənənələri, dövlətçilik ənənələrini dilə gətirək.

Ağşın Ağkəmərli: Mən təkrar bir araya gəldiyimizə görə sevini-
rəm. Bizi birləşdirən amillər sevgimizdir, kədərimizdir. Atatürk deyir
ki, öz millətini, öz kimliyini, öz varlığını tanımayan bir millət başqa
bir millətin köləsi və yemi olur. Coğrafi məsələyə gəlincə, istər ərəb
istilas dönməmində, ya başqa dövənlərdə tarixçilər bu məsələni
dəfələrlə qeyd ediblər. Xüsusilə Təbərinin, Məsudinin yazdıqlarında
deyilir ki, Həmədandan tutmuş Dərbəndə (Dəmirqapı) kimi nə qədər
şəhər var, adı Azərbaycandır. Bu, tarixi bir sənəddir, bu danılmazdır.
Hər bir millətin varlığı üç əsas amilin əsasında formalaşır. Bu, amil-
lər millətin ərazi bütövlüyüdür, onun mədəniyyətidir və eyni halda
dünyabaxışı, ideolojisi. Təbiidir ki, bizə qarşı olan qüvvələr bu üç
məsələni həmişə zədələyirlər. Planlaşmış, proqramlaşmış şəkildə
pozuculuğu həyata keçirirlər. Məsələn, bizim ərazi bütönlüyümüzü
param-parça eləməkdə, onun adlarını dəyişməkdə daim təşəbbüs

göstəriblər. Bu gün ən tutarlı dəlillərdən biri bizim toponimlərimizə qarşı olan münasibətdir. Bizim varlığımızı və kimliyimizi yaşadığımız ərazilərdən silib oranı öz əyalətləri eləmək üçün heç nəyi əsirgəmirlər. Eləcə də mədəni varlığımıza qarşı atılan addımlar. Mədəniyyətimizin başında dilimiz dayanır. O da bizə qadağan olubdur. Ümumi əlifbamız dəfələrlə dəyişilibdir. Məktəbimiz olmayıbdir. Bu elə bir acınacaqlı həqiqətdir ki, bunu danmaq, inkar eləmək mümkün deyil. İstər aldadıcı vasitələrlə, istər güc tətbiq etməklə soydaşlarımızı deportasiya ediblər. Bunun da müəyyən faktları var. Başqa bölgələrdə hansısa bir şəraiti yaratmaqla, – əvəzsiz kredit verməklə, şirnikdirməklə iş adamlarının, işçi qüvvələrin köçməsinə təşkil ediblər. Ya Azərbaycanın özündə hansısa bir zavodun, fabrikin işləməsinə qadağa qoymaqla, bu müəssisələrin zərərli olmasını bəhanə gətirməklə köç prosesini həyata keçiriblər. Başqa topluları isə Azərbaycan ərazilərinə köçürüblər. Atalar deyir: “Ot kökü üstə bitər”. Onu kökdən ayıranda məhv olur. Milləti də kökündən ayırır assimilyasiya etmək olar. Kökdən ayıranda onun özünü özünə yadlaşdırmaq asandır. Ona görədir ki, biz Güneydə, öz vətənimizdə bir növ yad kimi yaşamaq məcburiyyətindəyik. Və nəhayət, hər bir millət öz ideologiyası, dünyabaxışı çərçivəsində formalaşır. Bu məsələdə də biz öz dünyabaxışımız, ideologiyamız əsasında yaşamırıq. Nəticə etibarilə bunlar bizim həm acınacaqlı halımızdır, həm də gələcəyimiz üçün müəyyən bir təcrübədir. Bu təcrübələrin nəticəsində biz dərs alırıqsa və bunun əsasında düşüncəmizi, kimliyimizi formalaşdırırıqsa, gələcəyə doğru-düzgün bir addım ata biliriksə, babalarımızın elədiyi səhvi nə biz, nə də balalarımız təkrar eləməz. 20-ci yüzilin əvvəllərindən tutmuş axırına qədər bizim millət ən acınacaqlı, faciəli günlərini keçiribdir. Basqılara uğrayıbdir. İstər O Taylı, istər Bu Taylı. Deportasiyaya uğrayıbdir. İstər o Tayı, istər bu Tayı. Dəfələrlə dövlətçilik məsələsində itki verib. Özəllikcə də Güneydə. Bunun da əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, bizdə millətləşmək məsələsi özü bir problemdir. Millətləşmə məsələsinin problemliyi əsasən bundan ibarətdir ki, biz tarixi dəyərlərimizi sistematik olaraq qiymətləndirə bilməmişik. Ona görə də gah farsın, gah ərəbin, gah rusun kimliyini öz kimliyimiz qəbul etmişik. Bu məsələlərlə bağlı gərək ciddi təhlillərimiz olsun ki, 21-ci yüzildə bəlkə müəyyən uğurlar əldə eləyə bilək, dövlətçiliyimizi, müstəqilliyimizi yarada bilək.

Vüqar Bəyturan: Mövzumuz təbii ki, çox geniş mövzudur və düzgündür ki, bu mövzu ilk növbədə məhz Güney Azərbaycanın tarixi keçmişinin müəyyən yöndə öyrənilməsinə yönəlib. Çünki bir coğrafiyanın gələcəyini proqnozlaşdırmaq üçün ilk növbədə onun tarixi keçmişini, onun keçmişdə olan milli-mədəni dəyərlərini müəyyənləşdirmək çox böyük önəm daşıyır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan türkləri yaşayan arealda ən passionar toplum Güney Azərbaycanda mövcuddur. Etdiyi inqilablar, üsyanlar, ayrıca təşkil olunan siyasi hərəkatlar və tarixən burda yaranmış dövlətlər bunu sübut edir ki, Güney Azərbaycan türkləri Azərbaycan türkünün və bütövlükdə türk millətinin ən passionar hissəsidir. Bu gün sayının çox olmasına baxmayaraq, indiki məzlum durumda olması, özündən az sayda olan başqa bir millət tərəfindən istismar, işğal və diskriminasiya siyasətinə uğraması, doğrudan da, bizləri bu problemlərin kökləri və səbəbləri barədə düşünməyə vadar edir. Böyük Şumer mədəniyyətinin tam mərkəzi olan Güney Azərbaycan əraziləri milli mədəniyyət, fəlsəfə və dünyanın ruhani tarixində müstəsna önəm malik dəyərlər verib. Zərdüş, Babək kimi böyük şəxsiyyətlər, yaradıcı, mübariz insanlar, eyni zamanda ayrı-ayrı ədəbi, fəlsəfi məktəblər, sufi məktəbləri, Hürufiliyin qaynağı Güney Azərbaycanın töhfələridir. Təəssüflər olsun ki, Güney Azərbaycan milli hakimiyyət altında olmadığına görə bu gün nə tarixi dərindən öyrənilib, nə onun mədəniyyəti dərindən araşdırılıb. Bu, ancaq yaxın keçmişdə əldə olunan məlumatlar səviyyəsindədir. Fars rejimi mümkün qədər Güney Azərbaycanın tarixini silməyə, onun milli-mədəni dəyərlərini özəlləşdirməyə yönəlmiş bir siyasət aparır. Sözügedən siyasətin sonucu olaraq Güney Azərbaycanda türk milli dövlətçilik şüuru tamamilə sıradan çıxarılıb, Güney Azərbaycan türklərində tamamilə olmasa da, çoxluqda İran dövlətçiliyi şüuru var ki, bu da Azərbaycanın gələcəyi üçün olduqca ziyanlıdır. Bunun üst qatında İslam dini və alt qatında – şüuraltında isə Babəklik – Xürrəmilik, Zərdüşçülük ideyaları durur. Təbii ki, İslamın hakim durumda olmasına baxmayaraq, indi də əhali tərəfindən içdən qəbul olunmaması göstərir ki, Güney Azərbaycan əhalisi nə qədər basqı altında olsa da, milli kimlik məsələsində öz türklüyünü itirmir. Güney Azərbaycanda fars hakimiyyəti əsasən toponim və inzibati dəyişikliklərə nail ola bilir. Övvəllər İran adlanan ərazidə dövlətin inzibati vahidlərinin böyük bir

hissəsi məhz türk adı ilə səciyyələnirdisə, indi fars siyasətinin nəticəsində bu göstəricilər sıradan çıxarılır. Onların adında da böyük dəyişikliklər baş verib, milli tərkibdə də. Burda onu demək yerinə düşər ki, fars-molla rejimi xüsusi bir idarəetmə metodu kəşf etməyib. Əslində bütün imperiyalara xas olan bir düstur, bir metod burda əsas götürülüb. Mümkün qədər türk millətinə əzəli haqqını unudurmaq, farsçılığa tabe eləmək, yəni assimilyasiyaya uğratmaqdır. İqtisadi

inkişafın yönünü fars olan bölgələrə yönəltməklə köçlərə, yerdəyişmələrə səbəb olmaq. Təbii ki, bu gün Tehrandə milyonlarla Azərbaycan türkünün yaşaması, eləcə də kürdlərin məcburi və həvəsləndirici vasitələrlə Azərbaycan ərazilərinə köç etdirilməsi onu göstərir ki, imperiya hansı yolla olursa-olsun, coğrafi amilə istinad edərək, İranın bölünməməsinə, başqa sözlə, Azərbaycanın bütövləşməməsinə çalışır. Gələcəkdə Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsi ortaya çıxanda Azərbaycan türklərinin bu gün Quzeydə olduğu kimi, ciddi problemlər qarşısında durması üçün əlindən gələni edir. Yəni bu gün bizim qarşımızda erməni problemi varsa, müstəqilliyimizin tam mənada bərqərar olunması və Quzey Azərbaycanın müstəqilliyinin inkişafı üçün bu ciddi maneəyə çevrilibsə, eləcə də gələcəkdə Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsində içəridə indi təməli qoyulan kürd problemi qabardılacaq. İranın məkrli olması göz qabağındadır. Təbii ki, bunu aradan qaldırmaq asan da deyil. Güney Azərbaycan Xəzər dənizindən indiki Fars körfəzi adlanan, əslində isə adı Kəngər körfəzi olan coğrafi ərazini əhatə edir. Burda elə ərazilər var ki, bu gün nə qədər fars rejimi onu farslaşdırsa da, nə qədər Azərbaycandan ayırmaq istəsə də, yenə də Azərbaycanı tarixi keçmişinə görə, bizim türk milli kimliyimizə bağlılığını tam qıra bilməyib. Tarixi keçmişdə ilk növbədə bir xüsusiyyəti qeyd eləmək lazımdır ki, Azərbaycan türklərinin qıraq təsirlər nəticəsində dövlətçilik meyillərinin, dövlətçilik şüurunun azaldılması baş tutub. Yəni bu gün Güney Azərbaycanda milli dövlət qurmaq üçün ortada konkret ideologiya yoxdur. Amma müsbət cəhət bundan ibarətdir ki, türk milli ruhu özünü qoruyub saxlayıb. Türk dili bu qədər basqılara baxmayaraq özünü qoruyub saxlayıb. Bu da Güney Azərbaycanda Milli Azadlıq Hərəkatının başlanması üçün əsas şərtlərdən biridir.

Soylu Atalı: Ürəyinizdə Günəş olsun, istəkli yurddaşlarımız! Bugünkü mövzumuz elə bir məna-məzmun daşıyır ki, Güney Azərbaycana münasibətimiz istər tarixi baxımından, istər coğrafi baxımından müəyyən elmi hipotezalar irəli sürməklə məhdudlaşmır. Çünki Güneyə bağlı olan istəyimiz və arzularımız daha dərin, daha əhatəli və məzmunludur. Bu gün biz söhbəti bütövlükdə Azərbaycan məsələsinin üzərinə deyil, Güney Azərbaycan məsələsinin üstünə yönəlmişik. Bu da təbiidir. Biz bölünmüş bir xalqıq. Bölünmüş paramızın böyük bir hissəsinin aqibətində yaşanan antimillilik hadisələr, antimillilik gedişlər mövzunu daha çox Güney üzərinə yönəltmək zərurəti ortaya çıxarır. Burada biz söhbəti Güney Azərbaycanın tarixi keçmişinə yönəldirik. Ancaq təbiidir ki, istər Güney Azərbaycanla bağlı, istər bütövlükdə Azərbaycanla bağlı tarixi məsələlər tarixçilərin işidir. Bu vaxta qədər, təəssüf ki, milli yöndən tarixi araşdırmalar hələ bütöv şəkildə işlənilib hazırlanmayıbdır. Doğrudur, tarixi bilgilərin sistemləşməsi çox zamanlar tələb edir. Axtarışlar həmişə olacaq. Amma bu gün ümumi bir tarixi yön, zəmin olmalıdır millətin özü üçün. Bu da, əlbəttə, tarixçilərin boynuna düşən bir məsələdir. Biz Güney Azərbaycanın tarixinə məhz milli-mənəvi, fəlsəfi bir baxış sərgiləmək istəyirik. Yenə deyirəm, tarixə tarixi bir baxış deyil, milli-mənəvi, fəlsəfi bir baxış sərgiləmək istəyirik. Biz Güney Azərbaycanın tarixinə bu vaxta qədər siyasi baxışların şahidi olmuşuq. Yəni bütün dövrlərdə bizim tariximizə baxışlar siyasi xarakter daşıyıbdır. Bu münasibət, nəticə etibarilə, bütövlükdə Azərbaycan tarixinin təhrif olunmasına gətirib çıxarıbdır.

Mən Güney Azərbaycanla bağlı həm dövlətçilik baxımından, həm də milli dəyərlər baxımından müəyyən arqumentlərə toxunmaq istəyirəm. Güneyimizin, bütövlükdə Azərbaycanımızın tarixində ayrı-ayrı dövlətlər mövcud olubdur. Bu dövlətləri sadalamağa lüzum görmürəm. Yenə deyirəm bu, tarixçilərin işidir. Sadəcə olaraq, milli dövlətçilik baxımından bizə gərəkli olan, önəmli olan iki məqam var. O iki məqamı vurğulamaq, mənəcə, gərəkdir. Bunlardan biri Midiya dövlətçiliyidir. Əvvəla onu deyim ki, bu vaxta qədər “Fars Midiyası” deyilən bir termin ortaya atıblar və tarixi bütövlükdə bu terminin məzmunu üzərində formalaşdırmağa çalışıblar. Yalan söhbətdir “Fars Midiyası”. Əslində Midiya, “Xüsusi Dövləti” Azərbaycana məxsus olub. Bu dövlətin özündə türk milli kimliyi, türk mədəniyyəti əsas təsirə malik olub. Ciddi, qərəzsiz araşdırılsa, bu faktları hər kəs

üzə çıxara bilər. Midiya bizim dövlətçilik ənənəmizdir. Dövlətçilik baxımından tariximizdəki o biri dövlətlərə biz söykənə bilmirik. Məsələn, Qaraqoyunlu dövlətinə, Ağqoyunlu, Alpan və b. Çünki bunlar Azərbaycanın müəyyən bir ərazisində formalaşmış dövlətlərimiz olubdur. Ancaq bütövlük baxımından Azərbaycanı qapsayan dövlətçilik, dediyimiz kimi, Midiya dövlətçiliyimizdir. Midiya dövlətçiliyi bizim üçün bir örnəkdir. Dövlətçilik baxımından biz bu ənənəyə arxalana, bu ənənədən bəhrələnməyə bilərik. İkinci, Şah İsmayılın yaratdığı dövlət. Baxmayaraq ki, buna Səfəvilər dövləti deyilibdir. Ancaq bu dövlət bütövlükdə Azərbaycanı əhatə eləyibdir, bütövlükdə Azərbaycan mahiyyəti daşıyıbdır. Bu da bizim üçün dövlətçiliyimizdə çox mühüm bir xətt təşkil eləyir. Bəllidir ki, xalqın mədəniyyətinin əsas faktoru dil məsələsidir. Əgər biz bu məsələnin bir daha üzərində vurğu eləsək, Şah İsmayılın yaratdığı dövlətçilikdə dövlət dili türk dili idi və bütövlükdə dövlətin bütün strukturları türkləşdirilmişdi. Bu təsadüfi bir məsələ deyil. Baxmayaraq ki, orada milli ideoloji yox idi, əsasən dövlət ideologiyası var idi. Məsələn, şiəçilik əsas xətt təşkil eləyirdi. Əlbəttə, biz Şah İsmayıl Xətəidən peyğəmbərlik-zad gözləyə bilmərik, o, dövlət xadimi idi. Bu mənada onun ideologiyasını xüsusi olaraq təftiş etmədən, onun üzərinə getmədən biz Şah İsmayılın yaratdığı dövlətçilik ənənəsinin üzərində dayanmağa və ondan bəhrələnməyə bilərik. Təsəvvür edin, Midiyadan min il sonra bizim dövlətçilik ənənəmiz geniş arealda, – bütün Azərbaycanda öz təsdiqini tapıbdır.

Bu gün də bizim dövlətimiz var, Quzey Azərbaycanda. Əvvəla, həmişə biz söhbətlərimizdə, yazılarımızda, hər yerdə vurğu eləmişik ki, bizim üçün dövlət məsələsi gözüümüzün işığına bərabərdir. Ancaq biz həqiqəti axıra qədər deməli, həqiqət yönündən danışmalıyıq. Bizim üçün yarımçıq dövlət, kiçik dövlət, balaca dövlət və onunla yetərlənmək həqiqəti ifadə eləmir. Bu dövlətə biz dövlətçilik ənənəsi baxımından bütöv yanaşma bilmirik. Çünki istər coğrafi cəhətdən, istər əhalisinin sayına görə Quzey Azərbaycandan 4 dəfə böyük olan Güneyimiz, orada yaşayan toplumumuz əsarətdə ola-ola buradakı dövlətimizin nisbi gücünə heç vaxt söykənə bilməyəcəyik. Məsələn, 200 il bundan sonra biz dövlətçilik ənənəmizi araşdıranda zəmin kimi onun üzərində dayanmağa bilməyəcəyik axı. Necə deyək ki, bizim insanlarımız orda ayaqlar altında məhv olur, assimilyasiya edilir, burda da dövlətimiz güclüdür?! Bu mənada biz hələlik dövlətçilik

baxımından iki məqama diqqət yetirməliyik. O, bizim istər milli şüurumuzda öz əksini tapmalıdır, istər tariximizin əsas qırmızı xəttini təşkil etməlidir, – Midiya dövlətçiliyi və Şah İsmayılın yaratdığı dövlətçilik.

İndi mən tarixi-milli dəyərlərimizə də toxunmaq istəyirəm. Əlbəttə, tariximiz bütövlükdə çox mürəkkəbdir. O mürəkkəbliklərin içərisində o qədər özünəyadlaşmalar var, o qədər özünüinkarlar var, o qədər əsarətlər var ki, bunlar, doğrudan da, adamı həyəcanlandırır, adamda, necə deyərlər, ağır hisslər yaradır. Ancaq buna baxmayaraq, millət və millətin milli, tarixi kimliyi heç də o özünəyadlaşmayla ifadə olunmur, ölçülmür. Millətin mahiyyətindən irəli gələn dəyərlər var, keyfiyyətlər var. Hansı ki, bütün dövrlərdə millətin kimliyi onunla öz ifadəsini tapır, onunla güclənir. Odur onun daxili gücü, ona dayanır. Bu cəhətdən biz bir neçə faktın adını çəkə bilərik. Məsələn, yenə də min il fasiləylə böyük dəyərlərimiz yaranıb. Maraqlıdır, dövlətçiliyimizdə Midiya və Şah İsmayıl dövləti arasında min il məsafə var. Eyni zamanda, Zərdüştlük – bəşər həyatında peyğəmbərliyin başlanğıcı və təxminən min il sonra Xürrəmdinlik. Bu, ayrı bir mövzudur deyə, mən bunun dərinliklərinə getmək istəmirəm. Nuh belə getdi, Adəm belə gəldi, bunlar hamısı əfsanəvi şeylərdir, ancaq əsil, həqiqi, dünyabaxışlı peyğəmbərlik başlayır Zərdüştdən. Məhz Güney Azərbaycanda. Bu bizimkidir. Onun baxışı bəşəriyyətin ondan sonrakı həyatında mühüm rol oynayıb. Çox ciddi bəhrələnmələr olub. Bu mövzunu biz çox qabartmışıq, çox demişik, burada açmaq istəmirəm. Daha bir mühüm hadisə, türk etnosunun həyatında, varlığında böyük ruhani hadisə Hürufilikdir. Hürufilikdə Zərdüştdən sonra dünyaya söz deyə biləcək bir ideya var ortada. Dünyanın ahəngini dəyişə biləcək bir ideya. Bax, bu Azərbaycandır. Nəiminin Güney Azərbaycanda, Təbrizdə ayağa durması və gəlib Bakıda davam eləməsi böyük bir məsələdir. Bizim üçün Güney belə bir möhtəşəm məzmunu və möhtəşəm dövlətçilik aqibətinə malik olub. Belə bir türk bölgəsinin və orada yaşayan türk millətinin taleyi bu gün nəinki təkcə bizi, bütövlükdə Türk Dünyasını düşündürməlidir. Bütövlükdə bəşəriyyəti düşündürməlidir. Bəşəriyyətə dəyər verən, bəşəriyyət üçün çox önəm daşıyan bir bölgənin, bir etnosun assimilyasiya olunması, onun məhvə məhkum edilməsi böyük mədəniyyətlərin öldürülməsi deməkdir. Bəşəriyyətin bəşəriyyətinin öldürülməsi deməkdir. Bunu görəsən nə vaxt dərk eləyəcək,

anlayacaqlar?! Bu gün dünyada siyasi pozuculuq mövcuddur. Ancaq heç olmasa dünya xalqlarının içərisində qabaqcıl düşüncəli insanlar qabağa dursun, dərk eləsin, öyrənsin bunu. Bu gün bizim söhbətlərimizin bir cəhəti də ondan ibarət olmalıdır ki, dünyanın qabaqcıl düşüncələri ilə, qabaqcıl şəxsləri ilə müəyyən dialoqlara gedək. Müəyyən söhbətlər aparaq, ünsiyyətlər quraq. Biçimini müəyyən edək, yol tapaq. Ancaq əsas iş, əsas söhbət o Taylı, bu Taylı Azərbaycan toplumu ilə aparılmalıdır.

Abil Ulusoy: Soylu bəyin dediklərinə iki dövlətimizin adını da əlavə etmək istəyirdim. Avşarların və Qacarların yaratdığı dövlətlər. Bunlar da türk dövlətləri idi. Birincisi, Nadir şah Əfşar tərəfindən yaradılmış dövlət – Asiyanın sonuncu fəthi deyirdilər ona, Şərqi Napoleonu, II İsgəndər. İndiki İran coğrafiyasını dağılmaqdan qorudu, Əfqanların əlindən aldı. İrani zəbt eləyən dövlətləri qovub çıxartdı və böyütdü. Böyük bir imperiya yaratdı. Ancaq yaranmış bu imperiyalar Azərbaycana yaramadı, çox təəssüf ki. Bu acı təcrübə bizi düşündürməlidir. Bu İran adlı coğrafiyada nə əldə eləmişik, nə qazanmışıq? Axı oranı quran, yaradan, abad eləyən biz olmuşuq. Oranı tamamilə məhv olmaqdan xilas eləyən biz olmuşuq. Orda bizim dövlətçilik ənənələrimiz olubdur. Orda İranla bağlı nə olubsa, Azərbaycan türkünə, Güney Azərbaycanlılara bağlıdır. Amma nəticə etibarilə hər şeyimizi itirmişik orda. Bizim üçün öyrənilməli bir təcrübədir. Təəssüf ki, bu təcrübə öyrənilmir, səhvlər davam edir, gəlib özünün məntiqi həllinə çıxıb bilmir. Güney Azərbaycanda rus konsulunun belə bir fikrini xatırlatmaq istəyirəm. Deyir ki, “İran coğrafiyasında bir millət var ki, bizə nifrət eləyir. Bunlar Azərbaycan türkləridir”. Nifrətin səbəbini də göstərir ki, bizim onları ikiyə böldüyümüzü hələ də unutmayıblar. Bax, unutqan olmamaq bu tərəfdən yaxşıdır, amma unutmamağın məntiqi nəticəsi dövlətçilikdə həllini bu günə qədər də göstərə bilməyibdir. Güney Azərbaycanın ərazisi Bütöv Azərbaycanın ərazisinin əsas hissəsini təşkil eləyir və Quzey Azərbaycanda yaranmış dövlət, dövlətçiliyimiz əgər Güney Azərbaycana da şamil olarsa, artıq dünyada bəs qədər səsi-sözü olan və dünyaya indikindən də çox gərək olan, həm də özümüzə gərək olan bir millətə çevrilə biləcəyik.

Azərbaycanın bölünmüşlüyüylə bağlı bir faktı xatırlatmaq istəyirəm. Oktyabr ayının 10-da “Gülüstən bağlaşması”nın

ildönümüdür. Qaradağın Gülüstan kəndində bağlanıb bu müqavilə. İstərdim ki, həm Güneydə, həm də Quzeydə yurdumuzun ikiye parçalanmasının əsasını qoyan bu bağlaşma haqqında hər kəs düşünsün, söz deyən söz desin, yazı yazsın. Necə oldu ki, Gülüstan bağlaşması baş tutdu, necə oldu biz ikiye bölündük?! Necə oldu “Türkmənçay bağlaşması” bağlandı?! Güneyin tarixində yaratdığımız dövlətçilik ənənələrimiz, dəyərlərimiz nə özümüzə gərək oldu, nə də dünyaya. Təbii ki, Güney Azərbaycan azad, müstəqil olmadığına görə. Hakim millət (fars) isə özünün yaratmadığını dünyaya təqdim eləməz. Bu gün əsarətdə saxladığı Güney Azərbaycan türkünün adını dünyaya çıxarmaz. Özününkü deyil. Bütün bunlar zaman-zaman atdığımız səhv addımların nəticəsidir.

Ağşın Ağkəmərlisi: İran adlandırılan o ərazidə minilliklərə bərabər tariximiz var. Ancaq o minilliyin içərisində özümüzdə gərəklilikimiz çox az olub. Üç cəhətdən qoruna bilməmişik. Ərazimiz, mədəniyyətimiz, ideoloji bütünlüyümüz. Həmişə bu üç yöndən hədələnilirik. Bizim ən əsas fəaliyyətimiz bu üç yönümüzün bərpasına xidmət eləməlidir. Düzdür, biz deportasiyaya, assimilyasiyaya uğrayırıq. O elə elədi, bu belə elədi. Ancaq bunun bir məsələsi də bizim özümüzdən asılıdır. Biz öz kimliyimizi, öz varlığımızı unuduruq. Əgər düşmən bunu bizə unutdursa belə, biz özümüz də düşmənin dəyirmanına su tökməkdə yaxşı “qabiliyyət” göstərmişik. Eyni halda bizdən baltaya sap olanlar baltadan betər olublar. Bunun nəticəsindədir ki, biz çox itkilər vermişik. Əgər Türkel Araşdırma Qurumunun əsas işi bu üç baxışa yönəlik uğur əldə edərsə, Azərbaycanın bütövlüyünü istəyənlər orduya çevrilər. Bu xalqın ərazi bütövlüyü, mədəni-ruhani bütövlüyü, ideoloji bütövlüyü razıyam ki, düşüncələrdə oturmaldır. Onda özümüzdə başqa xalqlarla bir səviyyədə, ya üstün səviyyədə aparmağa qərar verilmiş olur. Bayaq dediyimiz kimi, 20-ci yüzil bizim O Taylı, Bu Taylı faciəli tariximizdir. Acınacaqlı günlərimizi keçirmişik. Məsələn üçün, Səttarxan Hərəkatının məhv edilməsi. Sonra 1920-də Xiyabani Hərəkatı başladı. Amma Xiyabani Hərəkatında da ideoloji boşluqlar var idi. Baxmayaraq ki, ikinci dəfə 1940-da yeni bir hərəkat başladı. 6 ay Azərstan hökuməti quruldu. Yenə devrildi. 45-ci ildə gündəliyə Pişəverinin hakimiyyəti gəldi. Yenə də o boşluqlar nəticəsində 46-da biz bunu da itirdik. Əgər biz məsələyə doğru-düzgün baxmasaq,

doğru-düzgün məsələni təhlil eləməsək, doğru-düzgün öz kimliyimizə, öz varlığımıza sahib olmasaq, hər hansı yaranan imkanı biz yenə də itirmək məcburiyyətində qalacağıq. Müəyyən təhlillər olmalıdır ki, biz ikinci dəfə, üçüncü dəfə, dördüncü dəfə yuxarıda vurğulanan səhvlərə yol verməyək. Buna görədir ki, Türkel Araşdırma Qurumu maarifçilik təşəbbüsü ilə söz deməyə çalışır. Mən fikirləşirəm ki, bizim problemlərimizi ən azından düzgün qiymətləndirib düzgün həllinə çalışılacaqdır.

Vüqar Bəyturan: Tarix təkcə millətin qürur mənbəyi deyil, həm də onun zaman-zaman buraxdığı səhvlərdən nəticə çıxarması üçün lazım olan bir sahədir. Biz tarixə o açıdan baxmalıyıq ki, bizim bugünkü günümüzdə həm Güney Azərbaycan olaraq, həm Quzey Azərbaycan olaraq, həm bütövlükdə türk milləti olaraq qarşılaşdığımız problemlərin səbəbləri nədir. Biz də əlimizdən gələni etməliyik ki, millət öz problemlərini düzgün qiymətləndirə bilsin. Onda millətimiz millət kimi formalaşa bilər. Güclü dövlət yarada bilər və dövlətçilik ənənəsi bərpa olunur. Bu gün Quzey Azərbaycan dövləti var deyəndə bir az çətinlik çəkirik. Çünki tarixi ərazilərin çox az bir hissəsində dövlət qurub orda dövlətçilik yaratmaq mümkün deyil. Dövlət böyük ərazilərdə mümkündür. Azadlıq böyük ərazilərdə mümkündür. Kiçik ərazilərdə hansısa bir dövlətin, tarixi bir millətin azad yaşamasına ancaq və ancaq nağıllarda rast gələ bilərik. Bu baxımdan Azərbaycan türkünün qarşısında duran mübarizə ondan ibarətdir ki, Quzey Azərbaycan da daxil olmaqla həm Güney, həm başqa ərazilərdə müstəqillik bərpa olunsun.

Müstəqilliyi əldə olunmuş millətimizin ayrı-ayrı topluları bütövləşsin və birləşsin. Vahid bir dövlət qurulsun. Tarixdən görürük ki, Midiya dövləti Azərbaycan-türk dövləti olub. Sonradan xəyanət nəticəsində Midiya farslar tərəfindən işğal olunub. Eyni zamanda Zərdüştün yaratdığı ruhani ideya sonradan farslar tərəfindən dəyişdirilib və mənimsənilib. Sonralar baş qaldıran Xürrəmidinlik hərəkatı, onun təlimi məhv edilib və Yurdumuz İslam dininə əyilib. Millət öz ideolojisinə, ruhani dəyərlərinə sahib çıxmadığı üçün bu mənimsənilmələrə şərait yaradıb. Bu gün biz bu prizmadan çıxış eləyib millətin əlinə elə bir silah verməliyik ki, həmin silahla yadellilərə qalib gəlsin, bir millət kimi qurulmağımıza təkan versin. Çünki biz nə qədər desək ki, sözdə Azərbaycan türk milləti var, bu

millət ancaq bioloji, tarixi institut olaraq mövcuddur. Milli kimlik olaraq bu millətin tam formalaşması yetkin hala çatmayıb. Ona görə ki, həyatımızda rol alan dəyərlər özümüzünkü deyil. Bu gün biz yadlara qarşı mübarizə aparmaq istəyirik. Amma əsaslandığımız mənbə, baza həmin yadların bazalarıdır. Biz bu gün özümüzü dünyaya qarşı qoymaq istəyirik mədəniyyətimizlə. Bunun üçün gərək dünyanın pozucu mədəniyyətinin təsirlərindən çıxmaq, öz mədəniyyətimizi yaradaq. Yaratdığımızı qoruyaq. Qorumaq üçün Güney Azərbaycanla bütövləşməliyik. Güney Azərbaycan məsələsi türk milləti üçün və Azərbaycan türkləri üçün qurtuluş açarı rolunu oynayır. Bununla biz süni İslam-Xristian qarşıdurmasından qurtula bilərik. Eyni zamanda Türk Dünyasının vahid, bir tam olmaq imkanını əldə edə bilərik. Bugünkü Türkiyə və Quzey Azərbaycanla türklük çox uzaq gedə bilməyəcək. Ona görə ki, Quzey Azərbaycan millətin passionar enerjisinin ortaya çıxması üçün tam gücylə öz varlığını ortaya qoymağa qadir deyil. Onun indiki durumu sübut edir ki, millət kimi tam formalaşmadığı üçün öz problemlərinin həlli yönündə addım ata bilmir. Bizim Qarabağ problemimiz var. Başqa millətlər belə bir problemlə qarşılaşsa, bütün millət vahid bir qüvvəyə çevrilər, onun həllinə yönələr. Amma bizdə bu alınmır. Başqa tərəfdən Quzey Azərbaycanda hakimiyyət milli deyil və b.k. Mən məsələnin xırdalıqlarına getmək istəmirəm. Əlbəttə, söhbət təkcə Türkel Araşdırma Qurumundan getmir, yurdumuzda ciddi düşüncə mərkəzləri formalaşsın bilər. Üzümüzü Güney Azərbaycana tutub deyirik: bu dəfəki mübarizə dövründə elə dəyərlərə tapınmalıyıq və söykənməliyik ki, həmin dəyərlər dünyada özümüzü təsdiq etməyə və problemlərimizi həll etməyə yardımçı olsun. Azərbaycanın istər Quzeyində, istər Güneyində mübarizə ruhunu yüksəltmək, mübarizə enerjisini artırmaq mümkündür. Bunun üçün öz İnamımızın olması vacibdir və buradan biz milli-ideoloji gücümüzü formalaşdırmalıyıq. Bir millət o zaman böyük olur ki, onun öz İnamı olur. Təsəvvür eləyin ki, doğrudan da, əgər öz İnamımıza sahib olsaq, o zaman bizə münasibətdə Xristian-İslam qarşıdurmasını bəhanə edib üstümüzdə gələnlərə dirəniş göstərə bilərik. Çünki biz artıq ərəbçilik, farsçılıq yükündən azad olarıq. Eyni zamanda biz öz İnamımızı ortaya qoysaq, başqa türk toplumlarını da bu İnama dəvət etməklə güclü bir areal formalaşdırabilir ki, həmin areal, doğrudan da, gələcəkdə böyük ulusal birliyin, Türk dövlətlərinin

vəhdətinin yaranmasına səbəb ola bilər. Bizə yalançı və bayağı bir Turan lazım deyil. Bizə həqiqətən də türkün iç birliyinin, mənəvi dünyasının yarandığı Turan lazımdır. O baxımdan hesab eləyirəm ki, məsələlərin üzərinə açıq getmək lazımdır. Açıq ifadə eləmək lazımdır ki, türk adıyla manipulyasiya edib türkçüyəm, türk millətçisiyəm deyərək ortaya düşüb millətin yönünü yad tərəfə, əslində əsarətə yönəltmək çabalarına son qoyulsun. Millət həqiqətən də böyük olmaq istəyirsə, öz İnamını, öz Düşüncəsini istifadə eləməlidir və son nəticədə dünyaya deməlidir ki, biz də varıq, biz öz yükümüzə, öz kimliyimizlə bu dünyaya çıxırıq. Bəli, Güney Azərbaycan tək-cə bizim uzun illər davam edən və Araz çayı boyunca yaranmış ayrılığımıza hyüzil olunan ədəbiyyatın simvolu kimi deyil, Azərbaycan dövlətçiliyinin, Azərbaycan varlığının gələcək qarantı kimi nəzərdən keçirilməlidir. Təsəvvür eləyin, bu gün Türkiyədə bir hadisə baş versə, Azərbaycana təsir edəcək, amma köklü təsir etməyəcək. Bu gün Gürcüstanda, yaxud Rusiyada baş verən hadisə Quzey Azərbaycana təsir edəcək, amma o qədər də əsaslı yox. Güney Azərbaycanda hər hansı bir hadisə baş versə, onun ağırlığını dərhal yaşayacağıq. Bu baxımdan, hesab eləyirəm ki, gələcəyimiz üçün durmadan çalışmaq, nəzəri bazanı təkmilləşdirib millətimiz üçün söykənc yerləri hazır etmək lazımdır, – həm ruhani söykənc, həm ideoloji söykənc, həm siyasi söykənc.

Soylu Atalı: Bizim Güney Azərbaycanla bağlı mövzularımızın ana xəttini fars-türk söhbəti təşkil edəcəkdir. Çünki söhbət Güney Azərbaycanın azadlığından gedir. Belə olan təqdirdə fars-türk münasibəti burada ciddi olaraq araşdırılmalıdır. Ortaya ciddi fikir, düşüncə gəlməlidir.

İranın bu gün milli ideologiyası yoxdur. Dövlət ideologiyası var. O, əslində dövləti qoruyur. Dövləti qorumaqla farsın təsirini, hegemonluğunu qoruyur. Onun dövlət ideologiyasının əsasını isə İslam dini təşkil eləyir. Mən qəti əminəm ki, əgər İranın milli ideologiyası olarsa, o, farsın özünün istər coğrafi, istər siyasi, istər mənəvi sınırlarını müəyyən etməyə yönəlirdi. Daha başqa topluları assimilyasiya eləməyə, zorakı vasitələrlə əldə saxlamağa yönəlməzdi. Dövlət ideologiyası həmişə siyasi üstünlüklərə xidmət göstərirdi. Milli ideologiya isə millətin yerini müəyyən eləmək, bəşər hadisəsi olaraq onun içini təhlil edib göstərmək gedişlərinə xidmət eləyirdi.

Milli ideologiya formalaşarsa, onda o, imperiya xəttinə meyil eləməz. Millilik bəşəriyyə bərabər hadisədir. Millilik böyük məsələdir. Ona görə milli ideoloji, yenə vurğulayırıam, başqa xalqlara qarşı yönəlməz. Biz də, türk milləti olaraq, Azərbaycan türkü olaraq, istəyirik ki, özümüzün milli ideolojimiz yaransın. “Balaca Azərbaycan”ın dövlət ideolojisi olan “Azərbaycançılıq” oyun xarakteri daşıyır. Azərbaycanın bütövlüyünü özündə ehtiva eləmir. Azərbaycanın milli-mənəvi gələcəyini özündə ehtiva eləmir. Açıq deyək, hakimiyyətin qorunmasını özündə ehtiva eləyir. Yalnız bugünə hesablanmış bir ideolojidir, nisbi və zərərli bir ideolojidir. Biz düşünürük ki, milli ideolojimiz olmalıdır və bunun əsasında biz, Azərbaycan olaraq, bütövləşməliyik. Milli varlığımızı yaratmalıyıq və onu qorumalıyıq. Biz milli ideolojimizin əsaslarını növbəti mövzularımızda ortaya qoyacağıq.

Güney Azərbaycanda baş verən hadisələr Quzey Azərbaycana birbaşa təsir göstərir. Ətraf bölgələrdə gedən proseslər, qonşu dövlətlərin hadisələri bizə siyasi təsir göstərir. Güney Azərbaycanın varlığında baş verən dəyişikliklər isə bizə milli-mənəvi, ruhani təsir göstərir. Təəssüf ki, bu gün bizim düşüncələr ayrı-ayrı dərdlərimizin, problemlərimizin təhlililə, həlliylə çox məhdud səviyyədə məşğul olurlar. Əslində heç məşğul olmaq da deyil. Bu, məhəlli xarakter daşıyır, bütövlük xarakteri daşımır. Güney Azərbaycan özü öz dərdiylə məşğuldur. Burda da bir bütövlük yoxdur. Quzey Azərbaycanda da özünün qayğılarıyla məşğuldur. Heç burda da bütövlük yoxdur. Bu mənada məşğul olmalar hamısı məhəlli xarakter daşıyır, böyük milli xarakter daşımır. Bizim isə işimiz, maarifləndirmə məqsədimiz böyük, milli dəyərləndirmələr və milli məşğul olmalar anlamına gəlir çıxır, yaxud çıxmalıdır. Biz özümüzün meyarımızla köklü problemləri izah edirik və həlli yollarını deməyə çalışırıq. Mən xüsusi vurğu eləmək istəyirəm ki, bu gün Güney Azərbaycanın ayrıca müstəqillik məsələsini vurğulamağı doğru saymırıq. Güney Azərbaycanda gedən proseslər onun müstəqilliyi, yaxud federasiyalaşmasıyla bağlı getməməlidir. Güney Azərbaycanda gedən proseslər “Quzey”in münasibətindən asılı olmayaraq, Bütövlüyə doğru getməlidir. Məsələ biryolluq həllini tapmalıdır. Köklü həllini tapmalıdır. Mərhələlər olmamalıdır. Birinci mərhələ, ikinci mərhələ, üçüncü mərhələ işi dayandıracaq. Birinci mərhələni keçsək, ikinci mərhələdə qabağımızı kəsəcəklər, mütləq. Böyük mənafehlər, yenə də böyük maraqların hesabına bizdə nisbi dəyişikliklər gedəcək. Ona görə də mərhələ düşünmək gərək deyil. Güneyin aqibətiylə bağlı ayrıca müstəqilliyini düşünmək gərək deyil. Məsələni köklü qoymaq

lazımdır ki, Azərbaycan parçalanıbdir. Azərbaycan bölünübdir. O, bütövləşməlidir. Bütöv, vahid Azərbaycan yaranmalıdır. Başqa əhvallara tələsmək olmaz. Qoy mübarizə bir neçə illərə dayansın. Tələsməklə heç bir nəticə əldə eləmirik axı, onsuz da. Bir yüzildə dörd dəfə inqilab elədik, nəticə əldə eləmədik axı. Dərdimizlə məhəlli məşğul olmaq doğru deyil, regional məşğul olmaq doğru deyil. Bütövlük məsələsiylə məşğul olmaq gərəkdir. Bu oturmalıdır insanlarımızın ağılında. Yoxsa “əvvəl gəlin hələ bir danışıqlara gedək”, nə danışıqlara gedəcəksən? Sən farsla nə danışıqlara gedəcəksən? Farsla sən danışıqlar əsasında nə əldə edəcəksən? Yaxşı, turalım beş dənə məktəb açdı, bu doğrudanmı bizim azadlığımızın qarantıdır?! Bu doğrudanmı sənin müstəqilliyinin əsasını qoyur?! Qoyulmur! Məsələni qəti qoymaq lazımdır. Almaniyanı birləşdirdin, dünya? Almaniyanı niyə birləşdirirdin? Bölünmüş xalq olduğu üçün. Vahid mədəniyyətə, vahid tarixi aqibətə, vahid dil birliyinə mənsub olan xalqdır. Birləşdirdin, mən də həmin aqibəti yaşayıram. Mən də birləşməliyəm. Dünyanı fakt qarşısında qoymaq lazımdır. Niyə istəmirsən? Türkiyə, bunu istəyirsən, istəmirsən? Avropa, bunu istəyirsən, istəmirsən? Niyə istəmirsən? Mənə hesab ver görüm. Yəni bizim mübarizəmiz buna yönəlməlidir. Bu Tayın özünün ağılında bu yöndə ciddi dəyişikliklər getməlidir. Bax, əgər bizim işimiz ona xidmət eləyəcəksə əla. Bilinməlidir ki, milli-ideoloji boşluqlardan çıxmaq istəyirik. İdeoloji boşluğu doldurmaq məqsədi güdürük. Biz, bax, burda oturan bu insanlar. Deməli, biz bu boşluğu nə ilə doldura bilərik? Bütövlükdə milli dəyərləri yaşatmaqla, həqiqəti axıra qədər deməklə, ortaya qoymaqla doldura bilərik ideoloji boşluğu. Yoxsa biz mərhələli ideoloji yaratmırıq ki. Tutaq ki, Güney bu gün bir az Traktor komandasının hesabına, bir az “Urmiya”nın hesabına nələrsə qopartdı. Nəticə nə olacaq? Belə bir ideoloji yoxdur. Bunlar başqatmalardır. Bunlar enerjini parçalamalardır, gücü bölmələrdir. Qoy Güney Azərbaycanda oyanma prosesi getsin. 35-40 milyon insanımızın içində proses bütövlükdə getsin. 3-5 minlə, on minlə, yüz minlə yetərlənməyək. Proses bütün milləti əhatə eləməlidir. Yoxsa yenə də dünya birləşib məhv edəcək bizi. Xalqı bütöv ayağa qaldırmaq lazımdır. Xalqı bütöv olaraq ayağa qaldırmaq üçün mütləq vahid milli ideoloji ortaya gəlməlidir. Bunun üçün əsaslı maarifçilik işi getməlidir. Bütövlükdə xalq milli şüura sahib olmalıdır.

Mən öz sözümlü Asif Atanın adıyla bitirirəm.

Yükümüzdən Böyük Fərəhimiz yoxdur!
Atamız var olsun!

Güney Azərbaycanda gedən mübarizələr və nəticə olaraq bu günü

(Güney Azərbaycanın Azadlıq məsələsinə konseptual baxış)

II mövzu: “Güney Azərbaycanda gedən mübarizələr və nəticə olaraq bu günü”

Abil Ulusoy: Günaydın, istəkli yurddaşlarımız!

Türkel Araşdırma Qurumu özünün növbəti toplantısına yığışib. Biz bu dəfə də “Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsinə konseptual baxış”la bağlı fikirlərimizi bölüşəcəyik. Güney Azərbaycanla bağlı toxunduğumuz məsələlər orada baş vermiş hərəkətlər kontekstində müzakirə olunacaqdır. Öncə onu deyim ki, 20-ci yüzil dünyada iri dövlətlərin yaranma dövrü kimi yaddaşlarda qaldı. Habelə çoxsaylı müstəqil dövlətlər də yarandı. Bu yüzildə dünya iki dəfə böyük sarsıntı keçirdi, I və II Dünya müharibələri baş verdi. Çünki dünyanın yenidən bölünməsi uğrunda böyük güclər mübarizəyə

qoşulmuşdular. Yaranmış bu fürsətdən istifadə eləyərək böyük güclərə arxalanan və böyük güclərin özünün də maraqları daxilində yeni dövlətlər yarandı. Azərbaycanın Güneyində də hərəkət başlandı. 20-ci yüzilin əvvəlində, 1905-ci ildə Səttarxanın, 1921-ci ildə Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin başçılığı ilə hərəkət oldu. Və ən nəhayət, Pişəverinin rəhbərliyi altında III dəfə milli müstəqillik uğrunda hərəkət baş verdi. Azərbaycan Güneydə öz müstəqilliyinə qovuşdu, milli hökumət yarandı. Mənə elə gəlir ki, Səttarxan, Xiyabani və Pişəveri hərəkətləri arasında müəyyən fərqlər də var idi. Bu fərqlər ilk baxışdan xırda, adi görünsə də, Güney Azərbaycanın həyatı üçün önəmli olan fərqlər idi: Səttarxanın başladığı hərəkətdə bir istək var idi, bu nə idi? Həmin dövrdə, bizim də qeyd elədiyimiz kimi, İran coğrafiyasında Qacar türklərinin dövləti var idi. Həmin dövlətin idarəçiliyində zəifləmə baş vermişdi. İdarəçilikdə buraxılan kobud səhvlər, sosial ədalətsizlik var idi. Əhalinin yaşayış səviyyəsi çox aşağı idi. Ayrı-ayrı millətlərin nümayəndələri, o cümlədən türk milləti də azadlıq istəyi ilə ayağa qalxdı və bu ümumirançılıq səviyyəsində özünü göstərdi. Ümumirançılıq, bu gün biz deyirik, həmin dövrdə əslində dövlət – qacarlar, türk dövləti idi. Əslində Səttarxanın başladığı hərəkət həm də Qacarlar türk dövlətinə qarşı idi. Həmin hərəkətin istəyi bilirik ki, İran xalqlarına azadlıq gətirməkdən ibarət idi. 21-ci ildə Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin başladığı hərəkətdə bir balaca çalarlar dəyişmişdi. O, Azəristan adlı bir dövlət qurmaq istəyirdi. Burada da ümumirançılıq prinsipləri ortada olmağına baxmayaraq, artıq Azərbaycan adlı şərtlər var idi. Pişəveri hərəkətinə isə fərqli baxımdan yanaşmaq lazımdır. Burada istək Azərbaycan türkünün özünün milli hökumətinin qurulması idi.

Ağşın Ağkəmərlı: Doğrudur, XX yüzildə Güney Azərbaycanda milli azadlıq uğrunda hər nəsillə ayağa qalxıb və əzəmətli hərəkət yaradıb. O hərəkətlərdə ortaq məqam ondan ibarətdir ki, başlıca nəticə əldə olunmayıb. Səttarxan hərəkətinin təbii səbəbləri bunlardır: Qacar dövləti millətin istəklərinə cavab verə bilmirdi, ölkədə bir boşluq yaranmışdı. Xüsusilə iqtisadi problemlər meydana gəlmişdi. Dünyada yeni bir hərəkət oyanmışdı, həmin dövrdə Türkiyədə ikinci Məşrutə hərəkəti baş vermişdi. Bunlar şübhəsiz ki, təsirsiz deyildi və xüsusilə Quzey Azərbaycanda gedən müəyyən proseslər də öz təsirini Güneydə göstərirdi. Biz, məsələn, Nərimanovla Səttarxanın

yaxşı münasibətlərinin olduğunu və Nərimanovun Güneydə bəzi yardımlar və köməklik göstərdiyini, oranı həmişə diqqət mərkəzində saxladığını bilirik. Amma söhbət ondan gedir ki, İran adlanan bu ərazidə minillik türk hökumətlərinə, türk iqtidarına Səttarxanın əliylə son qoymaq istəyi onun arxasında duran bəzi xarici qüvvələrin, ölkələrin də marağında idi, o cümlədən, İngiltərənin. İngiltərə bu məsələdə çox maraqlı sərəngiləyirdi. İstər Rusiya, istər Avropa maraqları dairəsində İran qurulmuşdu. 1945-də ingilis siyasəti nəticəsində fars millətini iqtidara gətirmək məqsədi irəli sürüldü. Əslində türk soylu olanların hakimiyyətdən təmizlənməsinə 1925-ci ildən başlanılmışdı. Onun nəticəsində Azərİstan məsələsini düşünüb gündəmə gətirməyə təşəbbüs göstərdilər. Ancaq bu da müsbət nəticə verə bilmədiyinə görə 45-dən başlayaraq Pişəvəri hərəkatı fəaliyyətə başladı. O Atlantik anlaşmasının nəticəsində ki, hər bir millət öz taleyini öz əliylə həll eləyə bilər, öz gələcəyini öz istəklərinin, düşüncələrinin, fikrinin əsasında qura bilər. Bu məqama dayanaraq, Pişəvəri Hərəkatı yarandı. Millətin Səttarxan hərəkatında iştirak eləyən insanların övladları Xiyabani hərəkatında olmuşlar. Xiyabani hərəkatında iştirak eləyənlərin bir çoxu milli hökumətdə öz istəklərini və öz tələblərini irəli sürdülər. Şübhəsiz ki, üçüncü dünya ölkələrində birbaşa xaricinin təsiri olduğuna görə, xaricdən, xüsusilə İngiltərə, Rusiya və Avropadan idarə olunduğuna görə bu istəklər tamamilə yerinə yetirilmədi. Niyə? Çünki bunun mahiyyətində bir boşluq vardı. O boşluq bu gün də qalır. Həmin boşluq o gündən bu günə millətləşmə prosedir. Yəni millət kimi formalaşmamağımızdır. Millət kimi gündəmə gələ bilməməyimizdir. Millət kimi vahid bir səsə, vahid bir yumruğa, vahid bir istəyə yetə bilməməyimizdir. Ona görə də bizi içərimizdən və çölümüzdən parçalamağa nail olurlar. Çox acınacaqlıdır ki, Şah İsmayıl Xətəinin 1505-ci ildə bizə verdiyi 500 min kv.km Azərbaycan ərazisindən bu gün təxminən 86.6 kv.km qalır. Bu gün Azərbaycan ərazisinin 20%-i yox, demək olar ki, 80%-i işğal altındadır. Bir ölkədə ki, sən öz məktəbini yarada bilmirsən, Təbrizdə ki, sən öz istəyini həyata keçirə bilmirsən, demək o da işğal olunmuşdur.

Asif Ozan: Mövzumuz bəs qədər ciddidir. Məsələyə real yanaşsaq, bu çox ciddi elmi araşdırma mövzudur. Bununla belə mən düşünürəm ki, biz mövzuya elmi tarix kontekstində yox, daha çox

milli ideologiya, milli məfkurə kontekstində yanaşırıq. Ona görə də istər-istəməz öncə qarşıya belə bir sual çıxır: Güneydə milli azadlıq hərəkatı deyəndə konkret nəyi nəzərdə tuturuq?!

Hər bir milli azadlıq hərəkatının olması üçün ilk növbədə toplumda milli özünüdərk şüuru, milli kimliyinin bəlihlənməsi düşüncəsi formalaşmalıdır. Əgər bu düşüncə yoxdursa, o toplumda milli azadlıq hərəkatından danışmağa dəyməz. Əgər toplumun içərisindən bir və ya bir neçə lider çıxıb kütləni arxasınca aparsa, hələ bu da milli azadlıq mücadiləsi deyil. Çünki bu daha çox kortəbii xarakter daşıyır, kütlə nə üçün, niyə getdiyini dərk eləmir. Ona görə də kütləni bu kortəbii mübarizələrdən çıxartmağın yollarını düşünməliyik. Güneydə bu hərəkatların məğlub olmasının kökünü 20-ci yüzildən çox-çox önlərdə axtarmaq lazımdır. Ona görə istəyirəm ki, tarixə qısa bir ekskursiya edim. Əgər biz İslama qədər türkün, konkret olaraq oğuz türklərinin, tarixinə nəzər yetirsək, açıq-aşkar görürük ki, qorunub saxlanılan mənbələrdə, məsələn, Dədə Qorqud dastanlarında, tarixi Türküstan torpaqlarında qalan abidələrdə, o cümlədən, onun mifologiyasında milli özünüdərk qabarıq

şəkildə özünü göstərir. Dədə Qorqud dastanlarındakı personajların hər birinin geyimində, danışığında, döyüş üslubunda və s. milli kimlik elementləri açıq-aşkardır. Bu, İslama qədərki düşüncədə türkçülüynün təəcəssümüdür. Bəs necə oldu ki, bu mərhələyə gəlib çatmış, etnik özünüdərkə Avropanı yüzillər qabaqlamış bir millət, bu prosesdə Avropadan arxaya keçdi?! Baxmayaraq ki, Avropada milli özünüdərk intibah dövründən sonra təcricən formalaşmağa başlayır, maarifçilik dövründə artıq bu proses daha da intensivləşir və ondan sonra çağdaş Avropa millətləri formalaşır. Nəzərə alsaq ki, Avropanın bu gün güvənc duyduğu Dante, Petrorka kimi mütəfəkkirlər əsərlərini öz ana dillərində yox, məhz latın dilində yazıblar. Buna görə onlar qürur duysalar da, həm də məyus olurlar ki, latın dilində düşünüb yazıb. Amma Dədə Qorqudun öz ana dilimizdə yazıldığını nəzərə alsaq, milli düşüncəni araşdırsaq görək ki, hələ 7-ci yüzildə milli düşüncə doğma dildə ifadə olunurdu. Amma çox təəssüflər olsun ki, İslamın gəlişindən sonra dini düşüncə, dini məfkurə təcricən milli özünüdərk şüurunu, etnik dərkini, özünü müəyyənləşdirməni sıxışdırır, arxa plana keçirir. Təxminən min illik bir dövr ərzində – Babək hərəkatından başlamış 19-cu yüzilin ortalarına qədər milli düşüncə dini düşüncənin basqısı altında qalır. Güneydə inqilabların, mücadilələrin məğlub olmasının kökündə həmişə milli özünüdərk şüuruyla dini şüurun mübarizəsi dayanıb. Təəssüf ki, dini şüurun basqısından bu gün biz nə Güneydə, nə də Quzeydə xilas ola bilməmişik. Mənim qənaətim ondan ibarətdir ki, bu gün İslam dinində sünni və şiə məzhəbi oyundur. Şiə məzhəbi əslində dini don geydirilmiş fars millətçiliyi və şovinizmdir. Sünnilik isə yenə dini donda təqdim olunan ərəb millətçiliyidir. Bu gün biz ərəb millətçiliyiylə fars şovinizminin təsirindən özümüzü xilas eləyə bilmirik. Hər iki ideologiya bizə dini pərdədə verildiyinə görə kütlə şüurunda dirənişlə üzləşmir. Bununla belə, mən belə düşünürəm ki, minillik dini basqının, dini xurafatın, dini cəhalətin hökm sürməsi beyinlərdə, düşüncələrdə, Azərbaycan türkünün milli özünüdərk istəyini, həvəsini qıra bilmədi və 20-ci yüzildə o yenidən boy verdi.

Vüqar Bəyturan: Bu mövzu, həqiqətən də, çox geniş mövzudur. Mahiyyət ondan ibarətdir ki, 20-ci yüzildə Güneydə baş verən inqilablar, hərəkatlar əsas hədəfi – milli müqəddərat məsələsini

qarşısına qoymamışdı. Ona görə də arzuladığımız və o hərəkətdə iştirak eləyənlərin düşündükləri proseslər baş vermədi. Nəticədə fars şovinistləri həmin hərəkətlərdən bəhrələndilər.

. Belə ki, 1905-ci ildə də, 1921-ci ildə də, eləcə də 45-ci ildə biz gördük ki, Azərbaycan türkünün milli enerjisi, milli gücü, inqilabları həyata keçirməyə çatdı, amma onun nəticəsinə çatmadı. Mən hesab eləyirəm ki, biz inqilablar dedikdə həm də İslam inqilabına nəzər yetirməliyik. Çünki İslam inqilabı özlüyündə indiyə qədər çox təhlil olunmayıb. Bilirsiniz ki, hakimiyyətdə olan fars-molla rejimi onun detallarına qədər öyrənilməsinə maraq göstərməyib. Eləcə də qonşu dövlətlər, Azərbaycan bu məsələyə tarixi prinsiplərdən yanaşmayıbdır, təhlil olunmayıbdır. Amma Güneylilər çox yaxşı bilir ki, əslində İslam İnqilabının əsas ağırlıq mərkəzi Təbriz olub. Təbrizdə bu prosesə başçılıq eləyən Şəriət Mədari inqilabın əsas aparıcı siması və lideri olub. Uzun müddət prosesləri qıraqdan izləyən və proseslərə xaricdən müdaxilə eləyən, sonralar imam statusu ilə mükafatlandırılan Xomeyni hiylə işlədərək inqilabın liderinə çevrildi. Ondan sonra Şəriət Mədarinin fiziki məhvi reallaşdırıldı. Güneydə yenə

təqiblər başladı. İslam İnqilabı Azərbaycan türkləri üçün gözlənilməli kimi milli hüquq və azadlıqların bərpasına deyil, əksinə, bu hüquqların kəskin şəkildə əllərindən alınmasına yönəlib. Azərbaycan türkləri İranda bu qədər hakimiyyətdən qıraq, bu qədər hüquqlarından məhrum olmamışdı. Mən diqqəti son proseslərə yönəltmək istəyirəm. Bildiyiniz kimi, Musəvinin başçılığı ilə Yaşıl Hərəkət başlanılarda Azərbaycanın siyasi dairələrində müzakirə gedirdi ki, bu prosesə dəstək verilsin, ya yox. Uzun müzakirələrin nəticəsində belə bir fikir formalaşdı ki, Azərbaycan türklərinin milli haqlarını özündə ehtiva etmədiyinə görə Yaşıl Hərəkətə Azərbaycan türklərinin siyasi partiya və qurumları dəstək verməyəcək. Dəstək verilmədiyinə görə də Yaşıl Hərəkət əvvəlki hərəkatlardan fərqli olaraq, heç bir ciddi nəticəyə nail ola bilmədi. Proses elə beşikdəcə boğuldu. Həmin dövrdə Günəz TV-nin saytına belə bir müraciətimiz oldu ki, Güney Azərbaycan türkləri imkan verməməlidir ki, növbəti dəyişikliklər bizim qanımız bahasına baş versin və nəticədə yenə də uduzan tərəf biz olaq. Azərbaycan türkü olaraq öz milli kimliyimizi ortaya qoymalıyıq ki, bu proseslərin nəticəsində Güneydə fəal gücə çevrilək və Quzeylə birləşmənin ilkin addımlarını ata bilək. Əvvəlki təcrübədə buraxılmış səhvlər bu dəfə də təkrarlansa, bu dəfə də İranda siyasi dəyişikliklər adı altında proses sistemin başqa formada bərpası yönündə aparılsa, yenə də uduza bilərik. İranın idarəetmə formasının dəyişilməsi nəticəsində bizim üçün çətinlik uzun müddət davam edəcək və milli maraqlarımızın bərpası yönündə konkret addımlar atmaq imkanlarımız əlimizdən alınacaq. Ona görə də çox həssas olmaq lazımdır. İstər Güneydə, istərsə də Quzeydə olan Azərbaycan türkləri bu prosesdə vasitə və oyuncaq olmağa razı olmamalıdır. Biz prosesin aparıcıları olmalıyıq və hədəfi də özümüz müəyyənləşdirməliyik.

Bu gün qıraqdan müəyyən ismarışlar verilir ki, İranda xalq ayağa qalxsın, hüquqları və azadlıqları uğrunda mübarizə aparsın. Biz bilirik ki, bu mesajların arxasında eynilə çar Rusiyasında olduğu kimi, sistemi və rejimi dəyişmək adı altında başqa bir “xalqlar həbsxanası”nın yaradılması nəzərdə tutula bilər. Hesab eləyirəm ki, bu oyuna getməməliyik və bəri başdan Azərbaycan türkləri öz milli müstəqillik və bütövlük məqsədini ortaya qoymalıdır.

Abil Ulusoy: Mən istəyirdim ki, Soylu bəy bir məsələyə aydınlıq gətirsin. Əgər ümumirançılıq mövqeyindən çıxış edən, İran xalqlarına azadlıq adı altında mübarizəyə başlayan Səttarxan hərəkatı qalib gəlsəydi, nə olardı? Güney Azərbaycan müstəqilmi olacaqdı, yoxsa İran bir dövlət kimi içərisində islahatlara gedəcəkdimi?

Soylu Atalı: Ürəyinizdə Günəş olsun, sayğılı yurddaşlarımız. Azərbaycanın aqibətində bizə bəlli olan bir sıra məsələlər var ki, onu hara çəkirik çəkək, gəlib bir nöqtəyə dayanırıq. Bu da Azərbaycanın Azadlıq məsələsidir. 20-ci yüzildə Azərbaycan O Taylı, Bu Taylı olaraq bir neçə dəfə Hərəkatlar həyata keçirib. Məsələn, biz Güney Azərbaycanda üç dəfə inqilab eləmişik və o cümlədən Quzey Azərbaycanda iki dəfə müstəqillik adı altında ayağa durmuşuq. Ancaq böyük mənada istəyimizə nail olmamışıq. Əgər məsələlərə prinsipial yanaşsaq, məğlubiyyətlərin köklü səbəbləri bizə bəlli olar. Güney Azərbaycanda gedən proseslər nəyə dayanırdı? İnqilab baş verdi, azadlıq isə olmadı. Axı inqilab hələ Milli Azadlıq Hərəkatı demək deyil. Bir var Milli Azadlıq Hərəkatı, bir var inqilab. İnqilab adətən sosial quruluşa qarşı yönəlir, hakimiyyətin oturuşdurduğu ictimai problemlərə qarşı yönəlir. Doğrudur, biz Güney Azərbaycanda baş verən hərəkatları milli azadlıq hərəkatları kimi dəyərləndiririk. Dəyərləndirirlər. Bir var dəyərləndirəsən, bir də var o inqilablar, doğrudan da, məzmunca Milli Azadlıq Hərəkatı olsun. Bax, məsələ burasındadır ki, Milli Azadlıq Hərəkatı baş tutmadığına görə də inqilablar bir-birinin dalınca baş verdi və məğlubiyyətlə sonuclandı. Milli Azadlıq Hərəkatı millətin nə istədiyini müəyyənləşdirməlidir əvvəlcədən. Bütövlükdə Hərəkat həmin istəklərə dayanmalıdır, ona söykənməlidir. Biz hesab eləyirik ki, Milli Azadlıq Hərəkatı birinci növbədə xalqın ciddi maarifləndirilməsindən başlayır. Xalq nə istədiyini bilməlidir. Nə deməkdir Azadlıq?! Biz nədən azad olmaq istəyirik?! Azadlıq sözünü hər kəsin ağızına saqqız kimi atırlar, çeynəyir. Sonra da məlum olur ki, özündən azad olursan. Ola bilər ki, bizim Güney Azərbaycan olaraq, ya Quzey Azərbaycan olaraq mübarizəmiz bundan sonra fərqli biçim alsın, ya da əvvəlkiləri təkrar eləsin. Əgər əvvəlkiləri təkrar eləyəcəksə, milli azadlıqdan danışmağa dəyməz. Əgər yeni biçim alacaqsə, burada bizim rolumuz nədən ibarət olmalıdır, gərək bu da müəyyənliliyini tapsın. Yəni maarifçilik istəyində olan insanlar üçün deyirəm. İnqilab kütləni

ayağa qaldırır, haylayır. Hamı o çağırışlara görə ayağa durur. Sonra iş elə gətirir ki, xalqın qabağına düşən insanlar xalqa güvənmir. Yəni deyirəm, xalq kəsdirə bilmir məsələ nə yerdədir, söhbət nədən gedir. Xalqı çaşdırmaq mümkün olur. Özəllikcə bəlli bir ideoloji olmayanda Hərəkatın aparıcıları məcbur olub başqa qüvvələrlə anlaşır. İşin ziyanına müdaxilə eləyən qüvvələrlə hesablaşanda iş məğlubiyyət yaranır. Böyük məqsəd qalır bir yanda, alış-veriş başlayır.

Bununla da hərəkatın yönü dəyişir və başqa bir şey ortaya çıxır. Bu mənada Səttarxan hərəkatı da bu aqibəti yaşadı, Xiyabani də, Pişəvəri də. Səttarxan hərəkatında Məşrutəçilik ideyası ortaya gəldi. Gözləyə bilməzdin ki, bu Məşrutəçilik ideyasından milli azadlıq öz təsdiqini tapsın. İkinci, Xiyabani hərəkatında ümumiran mübarizəsi gündəliyə gəldi. Ağıllara, şüurlara elə də yeridildi, – Ümumiran hərəkatı. Nəhayət, Pişəvəridə də azadlıq adına başlayan bir hərəkat sonucda kommunizm ideyasına dayandı. Elə ki, milli istəkləri gündəliyə gətirmək istədi, Pişəvərini aradan götürdülər. Bu labüd idi. Bu mənada qəti əminəm ki, inqilablarla biz heç yana gedə

bilməyəcəyik. İnqilabın məzmunu xəlqilikdən qıraqda müəyyən olunur. Bu gün də demokratiya adı altında inqilablar həyata keçirirlər. Yenə də bu inqilablar kütlənin hay-həşirinə dayanır. Xalqın daxili istəklərinə dayanmır. Ona görə hesab eləyirik ki, Güney Azərbaycanın işi inqilab deyil, Milli Azadlıq Hərəkatıdır. Milli Azadlıq Hərəkatı isə Azərbaycanın Bütövlüyünü yetirməlidir.

İndi bir neçə kəlmə Quzeylə bağlı demək istəyirəm. Məmməd Əmin Rəsulzadənin başçılığı altında müstəqillik üçün ayağa durduq. Bu fəalları özləri qısa müddətdə üç qrup kimi gördü. Qruplardan biri ittihadçılar idi, İslamçılar. O biri Qərbçilər idi, bir başqası millətçilər. Burada ideoloji fərqlər olduğu üçün güzəşt aqibəti yaşadılar. Bunun nəticəsində istər-istəməz üç ideoloji baxış fəaliyyətin təməl prinsipinə çevrildi. Bəlli idi ki, bunların hərəsi bir yana dartacaqdı. Bunların aqibəti bolşeviklərin əlində həll olunacaqdı. Yəni üç qrupa bölündüklərinə görə bolşeviklər bundan istifadə eləyib onları məhv eləyə bildi. Nəhayət, 90-cı illərdə bizim müstəqillik adına ayağa durduğumuz. Bu da Milli Azadlıq Hərəkatı deyildi. Nə 20-ci yüzilin əvvəllərində Məmməd Əmin Rəsulzadənin başçılığı altında ayağa duranda milli azadlıq hərəkatı deyildi, nə də 90-cı ildə başlayan proses azadlıq mübarizəsi deyildi. Müstəqillik üçün ayağa duruldu. Azadlıq adına heç bir proses getmədi. Azadlıq daxili haldır. İnsanın, bütövlükdə xalqın milli-mənəvi varlığına dayanan haldır Azadlıq. Milli-mənəvi qatda heç bir proses getmədiyi halda, Milli Azadlıq Hərəkatına başlamışam demək özünü doğrultmazdı. Dönə-dönə vurğulamışam, “Topxana”dan başlayan bir proses Azadlığa stimül verə bilməzdi. Bunu sovetlərin dağılmasını istəyən qüvvələr elədilər, bunu biz deməliyik. Heç kimin əməyini azaltmaq istəmirəm. Amma biz həqiqəti deməliyik. Həqiqət üstündə oyun oynaya bilmərik. “Yox ey, filankəslərin xətrinə dəyər”. Belə şeyləri qırağa qoymaq lazımdır. Sənin əməyin papağı günə yandırmaq kimi bir şeydir. Boşuna gedib sənin əməyin. Bax, bu məsələlərin mahiyyətini düzgün təhlil eləsək, mənə elə gəlir ki, dərs götürmək mümkündür. Yəni Güney Azərbaycanda da, Quzey Azərbaycanda da bunlardan dərs götürmək mümkündür. Amma biz tamamilə başqa bir adla, başqa bir məzmunla təqdim eləyirik bu proseslərin hamısını. Uydurmaq gərək deyil, Milli Azadlıq Hərəkatı baş verdi, insanlar Milli Azadlıq Hərəkatının uğrunda şəhid oldu, filan oldu. Deyirik, deyirik, istər Bu Tayda, istər O Tayda insanların aqlında bu oturur ki,

elə Milli Azadlıq Hərəkatı bu deməkdir. Heç bir nəticə çıxarmadan, heç bir ölçü götürmədən, dərs götürmədən ayağa dururuq. Əgər Güney Azərbaycanda bu ağılla, bu düşüncəylə, bu gedişlə ayağa durulsa, biz yenə məğlub olacağıq. Çox narahatam ki, bizi məğlubluyyətə hazırlayırlar. Amma biz öz sözüümüzü deməkdən, öz addımımızı atmaqdan daşınmamalıyıq, çəkinməməliyik. Yəni bu xalqın sonu deyil, dünyanın da sonu deyil. Neyləyək axı, bu gün bütövlükdə bizi hamı eşitmə deyə, bu addımı atmaq olmaz?! Gəlin filan addımı ataq. Onsuz da eşitmirlər, hələ eşitməyəcəklər. Onları bu dalğa götürüb aparır. Bu dalğanı dayandırmaq da böyük bir tarixi proses tələb eləyir. Ona görə düşünürəm ki, nə Səttarxanda olduğu kimi, nə Xiyabanidə olduğu kimi, nə Pişəveridə olduğu kimi, nə Məmməd Əmin Rəsulzadədə olduğu kimi, nə 90-cı ildə olduğu kimi biz özlərin buyuruğu ilə, özlərin yönəltməsiylə, özlərin planıyla, özlərin ideolojisiylə ayağa durmalı deyilik. Biz əsaslı olaraq Milli Azadlıq Hərəkatına hazırlaşmalıyıq, başlamalıyıq. Xalq Milli Azadlıq Hərəkatına hazırlaşmalıdır. Hazırlıq prosesi getməlidir.

Abil Ulusoy: Ağıllarda belə bir sual yarana bilər ki, İran adlı coğrafiyada türk dövlətləri var idi, bir-birini əvəz edirdi. Səfəvilər getdi, Avşarlar gəldi, İrani qurdular, parçaladılar, bütövləşdirdilər, qorudular. Sonda isə Azərbaycanın bugünkü halı. Azərbaycanı ikiyə bölünməkdən xilas edə bilməyən Qacarların hakimiyyəti var idi. Bəlkə elə bunun özü mənfi anlamda bir rol oynadı ki, burdakı istəklərimiz dövlət istəyi olmadı. Axı hesab eləyirdik ki, Güney Azərbaycanda bizim dövlətimiz var. Qacarlar fars dövləti deyildi, türk dövləti idi. Bəlkə də bu imkan vermirdi ki, biz məsələni düzgün qoya bilək. Bayaq Soylu bəy qeyd elədi ki, azadlıq... nədən azad olmaq? Mənə elə gəlir ki, Səttarxanın başçılıq elədiyi inqilabda insanlar doğrudan azad olmaq istəyirdilər. Amma başqa bir tərəfdən baxanda nədən?! Azadlıq baxımından nə əldə eləmək?! Azadlıq həm də əldə eləmək istəyidir. Bax, məsələnin ikinci tərəfi qoyulmurdu. Nə əldə eləmək istəyi məsələsi. Mən bir məsələyə də qayıtmaq istəyirəm. İran coğrafiyasından qırağa çıxaraq bilmək istərdim ki, bu hərəkatlara, inqilablara beynəlxalq aləmin münasibəti necə idi? Bildiyiniz kimi, ümumdünya bəyannaməsi qəbul olunandan cəmi bir neçə gün sonra dünya tarixində kütləvi şəkildə ən çox insan hüquqları Güney Azərbaycanda pozulmuşdu. Dünya diplomatiya-

sında “soyuq müharibə” termini də Güney Azərbaycandan başladı. Bir çoxları, elə bu günün özündə də İran adlanan coğrafiyada baş verənləri İranın daxili işi hesab edirlər və ən yaxşı halda məsələyə belə müdaxilə eləyirlər ki, İranda insan hüquqları yaxşı vəziyyətdə deyil. Məncə, ən böyük əskiklik elə bundan ibarətdir ki, ayrı-ayrı insanların haqlarının, hüquqlarının pozulmasından söhbət gedir, orda yaşayan 35 milyonluq bir millətin haqqının, hüququnun pozulmasından söhbət getmir. Baxmayaraq ki, biz bəzi məsələlərdə, dünyada qəbul olunan beynəlxalq sənədlərə də istinad eləyirik. Amma Güney Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə təqdimatı İranın daxili işi kimi davam eləyir. Güney Azərbaycan adının hallanması üçün görünür, bayaq Soylu bəyin qeyd elədiyi kimi, artıq inqilablardan yox, milli azadlıq hərəkatından söhbət eləməliyik ki, dünyada bizə olan münasibət dəyişsin.

Ağşın Ağkəmərlisi: Biz hadisələri, olayları və başımızdan keçənləri kifayət qədər bilirik. Amma məsələnin mahiyyətinə girmək üçün gərək proseslərə həm də tarixi müstəvidə yanaşaq. Vüqar bəy Yaşıl Hərəkatın adını çəkdi. Bilirsiniz, bizi bizdən yaxşı öyrənənlər var. Bizim gələcəkdəki məqsədimizə son qoymaq üçün xarici ölkələrin belə önəmli təhlilləri var. Biz bu gün İranda hətta metropol ölkələrin arxa bağçasına çevrilmişik. Kimin hardasa dava-şavasını varsa, onu bizim başımızda həll etməyə çalışır. Ona görə də davamlı olaraq biz millətləşmə yolunu əsas götürməliyik. Millətləşməyincə dövlətləşmə məsələsini ortaya qoya bilməyəcəyik. Xalqın o tələbatına uyğun hərəkatımızı ortaya gətirməliyik. Tarixi uğursuzluğumuz bundan irəli gəlir. Yeganə bir məqsəd onun bütün dərdlərinə qarə ola bilər. Bütün problemlərinə son qoya bilər – Azadlıq. O yoxdur deyə hələ də içəridən və çöldən parçalanırıq. Hələ də biz Güneydə 20-ci yüzilin əvvəllərində olan ab-havanı yaşayırıq. Hələ də biz İrani düşünürük. Orda xarici dövlətlərin, dünyada gedən proseslərin maraqları və təhlilləri ortaya gəlir.

Bu gün biz içəridən özümüzü təhlil eləmirik. Durumumuzu doğru təhlil eləməyincə, gələcəyimizə aydın bir məqsəd qoya bilməyəcəyik. Hərənin ağzından bir avaz gəlir, bizim çatışmayan cəhətimiz bundadır. Siz bayaq vurğuladınız, Soylu bəy, biz qabaqca maariflənmədən başlamalıyıq. Maariflənməyimizin də mahiyyətində öncə varlığını, kimliyimizi bilməyimiz dayanır.

Tələblərimizi öz kimliyimizin üstündə ortaya qoymalıyıq. Hər nəsilə bir inqilab – bu, böyük bir faciədir. Bu mənim üçün fəxredici bir məsələ deyil. Yüz ildə üç inqilab. Necə olur ki, baban elədiyi səhvi atan da eləyib. Atan elədiyi səhvi sən də eləyirsən. Belə iş olmaz. Biz beləliklə hara gedirik?! Bir yan-yörəməzə baxaq. Avropa bizdən nə qədər geridə idi, bu gün hardadır?! Bu gün İran adlanan ərazidə ermənilərin vəziyyəti bizdən qat-qat üstündür. Bu gün ərəblərin orda istədikləri müstəqillik bizdən irəlidedir. Milli şüurun faciəsinə bax ki, mən Güneyli soydaşlarımızla, yurddaşlarımızla söhbət eləyəndə, təkid eləyirlər ki, sən bu Azərbaycan sözünü vurğulama, İran sözünü işlət. Deyirəm bu sözün arxasında qorxulu bir mənamı var?! Bu gün özgələrin məqsədləri, özgələrin istəkləri bizim hərəkətlərimizin təməlində durur. Biz bunların hamısından yaxa qurtarmaq üçün dinin bizə verilən zəhərlənmiş şüurundan xilas olmalıyıq. Həmin şüur bizə İran adlanan o ərazini qoru deyir. İstər Fars, ya Kəngər körfəzində olsun, istər Əfqanıstan sınırlarında, biz orda canımızı, qanımızı, malımızı səfərbər eləmişik ki, İrani qoruyaq. Bəs İrani qorumağın mənim üçün xeyri nə olubdur? Yaxşı, əgər

xeyri olmayıbsa, mən niyə təzadən onu təcrübə eləyim? Ayılmağımız üçün daha nə lazımdır?!

Asif Ozan: İstər Azərbaycan türkünün, istərsə bütövlükdə türk etnosunun xislətində bir passionarlıq, yəni etnoenerji var. Sadəcə olaraq, bu etnoenerjini çox dürüst bilən, Avropa və Amerikanın strateji mərkəzləri zaman-zaman bu etnoenerjimizi öz zərərimizə yönəltməyə çalışıbdır. Milli kimliyin qorunmasının bir tarixi nümunəsini demək istərdim. Yəhudilər İudaizm dininə ibadət eləyirlər. Əslində bu təkcə dini dünyagörüş deyil, həm də yəhudilərin milli ideologiyasıdır. Bu ideologiya tarixin keşməkeşlərindən Yəhudilərin xilas olma yolunu uğurla tapdı və zənnimcə, başqa millətlər üçün də örnək ola biləcək modeldir. Yəhudi qövmünə xitab olunur ki, siz Allahın seçilmiş qövmüsünüz. Allah-taala sizi Yer üzünə göndərdi ki, insanlığı xilas edəsiniz. Bu, yəhudi düşüncəsində başqa xalqlar üzərində milli üstünlük kompleksi doğurur. Bizə isə qıraqdan milli natamamlıq kompleksi yeridildi və bu, indi də davam edir. Bu gün də Güneydə gedən proseslərdə, eləcə də Quzeydə gedən proseslərin çoxunun ssenarisi maraqlı qüvvələr tərəfindən dışarıdan ötürülür. Biz milli şüuru bu riskdən qorumağın mexanizmini aramalıyıq. Bu gün Güneydə, çox təəssüf ki, hələlik düşünər qüvvənin birliyi formalaşa bilməyib, daha çox kütlə mövcuddur. Kütlə psixologiyasını idarə eləmək maraqlı qüvvələr üçün çox rahatdır. Milli Birliyin düşüncəsinə girmək isə çətinidir. Milli Birlik – vahid milli ruha, milli düşüncəyə söykənən, vahid metodologiya əsasında hazırlanmış vahid konsepsiyayı mənimsəmiş, bu konsepsiyanın arxasınca gedən insanlardan ibarət olur. Bunlar hamısı maariflənmiş insanlardır. Bu gün Türkel Araşdırma Qurumunun da istəyi həmin kütlənin içərisində Milli Birliyin yaranmasına xidmət etməkdir. Güneyin hamısı bütövlükdə fəal qüvvə halına gələ bilməz. Hətta bu gün Amerikada aktiv qüvvə də var, kütlə də. Təəssüf ki, Quzey Azərbayacanda da onu hər hansı fəlakətlərdən qurtara biləcək mükəmməl qüvvə görmürəm. Biz Qüvvənin formalaşmasına nail olmalıyıq.

Vüqar Bəyturan: Biz bundan əvvəlki hərəkətlərdə baş vermiş məğlubiyyətlərin səbəblərini araşdırdıq. Əgər söhbət Bütöv Azərbaycanın qurulmasından gedirsə, bölgədə, doğrudan da, yeni bir siyasi

gücün meydana çıxması diqqətə gəlir. Maraqlı güclər bunu çox böyük dirənişlə qarşılayacaqlar. Ona görə də mübarizə yolunda fars-molla rejiminin bizə göstərdiyi dirəniş, eləcə də Güneydə milli azadlıq prosesinin formalaşmasında qarşımıza çıxma biləcək başqa maneələr təbiidir. Bəs biz bu əngəlləri necə aşmalıyıq? Necə etməliyik ki, növbəti dəfə məğlubiyyətə uğramayaq? Necə etməliyik ki, növbəti dəfə milli enerjimizin ortaya qoyduğu situasiya öz əleyhimizə işləməsin? Dünyanın siyasi güc mərkəzləri ayrı-ayrı millətlərin enerjilərini boşuna sərf etməsi ilə bağlı projətlər hazırlayıblar. “Ərəb baharı” deyilən projətlər də həmin sistemin tərkib hissəsidir. Görünəndə ki, millət öz gücünü diktator rejimindən sonra ortaya qoya bilər, milli dövlət qura bilər, o zaman ona bir “İslam modeli” ötürülür. Həmin enerji ərəb dövlətlərinə ötürülən “İslam modelləri”nin qurulmasına səbəb olur. Beş ildən, on ildən sonra fərqli olmayan modellər yaranacaq. Təbii ki, bu orda yaşayan xalqların inkişafı üçün çox ciddi maneədir. Çünki Batı elm-texnikanı inkişaf elətdirdiyi, irəliyə doğru addım atdığı bir vaxtda Doğuya bu cür tale hazırlayır. Nəticədə “demokratiya gətirirəm” deyə-deyə istibdadı, irticanı həmin ərazilərdə bərpa edir. Güney Azərbaycan da həmin tale ilə rastlaşa bilər. Ona görə qırağ təsirlərə bu proseslərin aparılmasında şərait yaradılmamalıdır. Bu gün biz deyə bilmərik ki, bütün variantlarda qırağ təsirləri sıradan çıxaracağıq. Bu mümkün deyil. Çünki dünyada Kürəsəlləşmə (Qloballaşma) prosesi gedir. Bir millətin içərisində baş vermiş proseslər hökmən başqa bir millətə yeritmiş olur. Bunun qarşısının alınması çox çətin prosesdir. Amma yenə də, biz o qədər təkmil və təşkilatlanmış şəkildə yol getməliyik ki, qarşımıza çıxan maneələri aşaraq qırağ təsirləri zərərsizləşdirə bilək. Mən hesab edirəm ki, bunun üçün ilk növbədə İrançılıq şüurunun əleyhinə getməliyik. Bu gün yanlış mövqedə olan kəslərə də başa salınmalıdır ki, ilk növbədə proseslərin İran çərçivəsində aparılmasının sıradan çıxarılmasına yetmək gərəkdir. Yəni İranın taleyi türkün üzərinə yıxılmamalıdır. Necə ki, bu gün AKP və Ərdoğan hakimiyyəti İslamın taleyini türk millətinin üzərinə qoymaq istəyir, eyni zamanda İranda da həmin proses gedir ki, İran dövlətçiliyinin taleyini türk millətinin üzərində həll etsinlər. O baxımdan Güney Azərbaycan türkləri İrançılıqdan imtina etməlidir. Güney Azərbaycandan söhbət gedəndə çox zaman Bütövlük məsələsini arxa plana keçirirlər. Bəzi dövlətlərin də burda rolu

olmamış deyil. Bu məsələyə həssas və ehtiyatla yanaşmaq və çalışmaq lazımdır ki, bütün mübarizə aspektlərində bütövlük məsələsi özünü doğrultsun. Yəni Quzey də, Güney də düşünsün ki, onun apardığı mübarizənin nəticəsi Bütöv Azərbaycan dövlətinin gerçəkləşməsi ilə nəticələnəcək. Son olaraq vurğulayıram, proseslər Milli Hədəf, Milli İnam, Milli Əqidə ətrafında aparılmalıdır. Yəni şəxsey-vaxsey deməklə Bütöv Azərbaycan qurmaq olmaz. Baş yarmaqla türk olmaq olmaz. Başqa millətlərin puç əqidəsinə tapınmaqla dövlətçilik şüurunu formalaşdırmaq olmaz. Əgər elə edəcəyiksə, o zaman biz İrançı olacağıq, biz Rusiyaçı olacağıq, biz ərəbçi olacağıq və s. və i.a. Türk öz sözünü dünyaya deməlidir ki, mən öz İnamıma, Düşüncəmə dayanıqlı bir cəmiyyət qurmaq istəyirəm. Millət öz dövlətini yaratmaq istəyir. Dövlətin sınırlarının xaricində yaşayan millətlərə barış mesajı vermək və inkişaf istəyir. Güneydə azadlıq uğrunda mübarizə aparanların fars-molla rejiminin kəşfiyyət qurumlarının vasitəsilə müxtəlif cərəyanlara bölünməsinin qarşısı alınmalıdır. Məqsəd Azərbaycan türklərinin öz bütövlüyünü qurmaqdır. Bu hədəfdən yayınıb müxtəlif cərəyanlara bölünməməliyik. Ən azı “Quzey”in acı təcrübəsi ortadadır. Quzeydə Azərbaycan dövləti tam qurulmamış biz millətçiyə, liberala, islamçıya, sosial-demokrata bölündük. Bu gün İran adlanan coğrafiyada yaşayan soydaşlarımızın içərisində bir hissə özünü muxtariyyətçi adlandırır, o biri hissə istiqlalçı adlandırır, başqa bir hissə şah rejiminin bərpa olunmasını istəyir. Bir hissə deyir ki, islam qaydaları qalsın. Hərəsinin də öz təşkilatları var. Bu, olduqca zərərli bir tendensiyadır, ən azı ona görə ki, bu gün onlar bəlkə də bir-biriləri ilə birləşməkdən daha çox fars rejimi ilə ittifaqa girməyə hazırdılar. Çünki daxildə bir-birinə qarşı pis əhvalar yaradılıb. Söhbətimizin əvvəlində Ağşın bəy qeyd elədi ki, ərəzilərimizin ancaq 20%-də biz dövlət qurmuşuq, 80%-i işğal altındadır. Mən belə hesab eləyirəm ki, biz yüzdə yüz işğal altındayıq. Söhbət təkə coğrafi sınır işğalından getmir. Söhbət ruhani işğaldan gedir. Söhbət insanların beyinlərinin və şüurlarının işğalından gedir. Biz, Türkel Araşdırma Qurumu olaraq, ilk növbədə bu işğalı aradan qaldırmalıyıq. Çünki bu işğal aradan qalxmasa, bizim siyasi məqsədlərimiz, dövlət qurmaq, millət olmaq çabalarımız heç bir nəticə ilə sonuclanmayacaq.

Soylu Atal: Söhbətimin bu hissəsinə Vüqar bəyin son cümləsinə vurğu ilə başlamaq istəyirəm. “Biz, Türkel Araşdırma Qurumu filan-filan məsələləri həll etməliyik”. Bu, yaxşı təşəbbüsdür. Biz məsələlərin həll olunması üçün çalışırıq. İndi ola bilər, biz onu həll eləyə bilmirik. Çünki biz siyasi təşkilat deyilik, biz dövlət deyilik, biz hakimiyyət deyilik və s. Bu mənada biz o məsələləri yetərinə həll eləməkdə gerçək olaraq güclü deyilik. Amma bunların həll olunması yönündə düşüncələr formalaşdırırıq. Maarifçilik işinin yönünü də bu məsələlərdən başlayırıq və s. Bir var arzular, bir də var ideyaçılıq və prinsiplilik. İnsanın üzərinə hansısa basqılar gəlsə, müəyyən çətinliklərlə üz-üzə qalırsa, o çətinliklərin dəf olunması, sərbəst, azad yaşamaq istəyi, insanda istər-istəməz arzular şəklində formalaşır. Sonra bu arzuların inkişaf mərhələsi var. İstəklərin gerçəkləşməsi üçün ideya ortaya gəlməli və əsaslı şəkildə işə keçməlidir. İdeyanın işə keçməsi isə artıq prinsiplilikdir. Görək həm də ideya dərk olunsun. Əslində bu proses, ilk olaraq, xalqın maariflənməsi üçün çətinliklərə adamların içində getməlidir. Əks təqdirdə arzuların hədəfini nəinki başqalarına ötürmək mümkündür, tamamilə təhrif olunmuş şəkildə gündəliyə gətirmək olar. Ona görə ilk növbədə işin içinə girən, işin həllinə çalışan adamların, daxli yoxdur, burdakıların, ya başqalarının ağılında, düşüncəsində məsələ həllini tapmalıdır. Sən prinsiplik məsələləri səsləndirən kimi ətraf tərki göstərir, – “siz nə danışırsınız? Bu mümkün deyil. Amerika ilə qaçdı-tutdu oynamaq olar? İslamın əleyhinə getmək olar?” Əgər bu cür dirənişin təsiri mənim ağılımda, içimdə varsa, çox asanlıqla məni sıradan çıxaracaq. Yox, əgər mənim içimdə onun təsiri yoxdursa, qıraqdakı maneələri mərhələ-mərhələ aşacam. Bu mənada, ilk növbədə milli azadlıq ideyası, milli azadlıq prinsipləri onu dilə gətirən insanların öz ağılında konseptual olaraq həllini tapmalıdır. Onda qarşımıza çıxan taktiki məsələlər bizi böyük düşüncələrdən yayındırmayacaq, daşındırmayacaq. Bu gün dünyada nə baş verirsə versin, İranda nə baş verirsə versin, Quzey Azərbaycanda nə baş verirsə versin, qonum-qonşuda nə baş verirsə versin, bu prinsiplikdən dönmək olmaz! Axıra qədər bu prinsipliliklə sözü demək görək. Dünyada elə hadisələr baş verə bilər ki, adam qorxar, gəlin bunu nəzərə ala, gəlin onu nəzərə ala. Nəzərə aldıq, qurtardı hər şey. Qorxmaq üçün nəzərə almaq olmaz. Çünki bu gün düşüncə formalaşdırırıq. Təbii ki, bu gün hərəkət formalaşdırıb işə salmaq istəyirsənsə, qıraq qüvvələr bu hərəkəti sıradan çıxarmaq üçün işə keçəcək, gerçək olaraq. Amma qıraq qüvvələr mənim şüurumda işə

keçə bilməyəcək, düşüncəmdə işə keçə bilməyəcək. Ora girə bilməyəcək. Yerişimin qabağını kəsə bilər, amma düşüncəmin qabağına keçə bilməz. Ona görə düşüncə formalaşandan sonra yerişin qabağına da keçə bilməyəcək. Gərək düşüncə formalaşsın, oturuşsun.

Bizim Güney Azərbaycandakı soydaşlarımıza deyəcəyimiz sözün ideya səviyyəsində əsasları müəyyən olmalıdır. Biz Güney Azərbaycanlılara Milli Azadlıqdan söz açırıq. Sabah maraqlı qüvvələr də Güney Azərbaycanlılara azadlıqdan bəhs edəcəklər. Onlara azadlıq şüarları ünvanlayacaqlar. Nəticə etibarilə, güclü olduqlarına görə, aktiv üstünlüyə malik olduqlarına görə, meydanda olduqlarına görə toplum söz yox ki, o qüvvələrin yalançı azadlıq çağırışına meyil eləyəcək. Sonra məlum olacaq ki, azadlıq çağırışına gedib, məhvə düşər olub. Yəni belə şeylər tamamilə labüddür, bu gün qaçılmazdır. Belə şeylər həmişə olub tarix boyu, bundan sonra dərs götürməsək, yenə olacaq. Azadlıq çağırışı altında Güney Azərbaycanlıları aldadaçaqlar. Deyəcəklər “azadlığı dərk eləmək üçün məktəbiniz olmalıdır. Öz dilinizdə oxuyarsınızsa, düşünərsinizsə, azadlığı dərk edəcəksiniz. O məktəbi sizə veririk...” Lakin biz məktəb əldə etməklə, hansısa sosial problemin həllinə çatmaqla yaxamızı ələ verməli deyilik. İşin aparıcılarını nəzərdə tuturam. Toplum aldanaçaq. Toplumun havasına oynamaq olmaz. Axıra qədər böyük məqsədi ortaya qoymaq lazımdır. Axıra qədər düşüncə formalaşmalıdır. Məktəb məsələsini başqa cür də həll etmək olar. Sənin məktəbin əgər milli şüurunun formalaşdırırsa, milli kimliyinin dərk olunmasında başlıca rol oynayırsa, bunu gərək ümumi Azadlıq Hərəkatının üçün qatasan. O məsələni ayrıca götürməyəsən. Yəni bəndlər şəklində azadlıq istəklərini heçə çevirmək mümkündür demək istəyirəm. Ona görə də dünyada nə baş verirsə-versin, sabah Amerika İranda ərəblərdə elədiyi kimi inqilab eləyəcəksə, biz ona münasib sözü müzi, düşüncəmizi dəyişməli deyilik. Biz mövqeyimizdən geri durmalı deyilik. Biz ideya veririk, düşüncə veririk.

O ki qaldı, Güney Azərbaycanlılara tələp olunan İrançılıq məsələsi. İrançılıqdan imtina. Milli şüurumuzun formalaşmasında başlıca zərbəni vuran İslamdan imtina. Üçüncü, Beynəlxalq təşkilatların işimizə, içimizə müdaxiləsindən imtina. Əgər bu üç imtinanı yetirə bilsək, onda həmin qıraq güclər bizimlə hesablaşacaqlar. Hesablaşdırmadan onlarla alış-verişə getsək, uduzacağıq. Onları bizimlə hesablaşmaq zorunda buraxmaq lazımdır. Nə vaxt hesablaşacaqlar? İçəridə vahid ideya, vahid ideoloji formalaşarsa, vahid

qüvvə yaranarsa. Onda vəhdətimizin içinə ayrı əllər uzana bilməyəcək. Mən anlayıram, çox çətindir. Güney Azərbaycana da bu gün bunu demək çətindir. Ancaq biz bunu beş günə hesablamırıq. Biz bunu əbədi azadlığa hesablayırıq. Əgər sən İslamdan imtina eləmirsənsə, onda Güney Azərbaycan toplumu deyəcək ki, Allah özü bilən rəvadır. Taleyi ilə barışacaq. Sabah səni göstərəcək ki, bu təhlükədir, biz din qardaşlarımızla döyüşə bilmərik. Azadlıq məsələsinə sabah deyəcək bu mənlilik deyil. İslam ona dedizdirəcək. Bax, bu məsələ də Güney Azərbaycan toplumunun şüuruna, ağına, düşüncəsinə yeridilməlidir. Qoy bizim üzümüə qayıtsınlar, qoy bizi tənqid eləsinlər, qoy bizi istəməsinlər. Amma israr eləmək lazımdır, çəkinmədən. Sənə qarşı çevrilən fikirlər, atılan addımlar, böhtanlar, sıradan çıxarmalar səni susdurmamalıdır. Dirəniş yaratmaq üçün Güney Azərbaycanda bu məsələlərlə paralel olaraq eyni zamanda nəyə sarılmaq, nə ilə silahlanmaq, hansı düşüncəyə sahib olmaq, – bunu yetirib verməliyik. Bununla bağlı bizim konsepsiyamız var...

**Yükümüzdən Böyük Fərəhimiz yoxdur!
Atamız var olsun!**

Yaşadığımız Bölgədə aktivləşən ictimai-siyasi proseslərə münasibət

I. *Batının bu gün İrana bağlı tutduğu mövqe, İrana qonşu dövlətlərin qarşılıqlı münasibəti*

Abil Ulusoy: Türkel Araşdırma Qurumunun bugün müzakirə edəcəyi mövzu həm indi, həm də yaxın illər üçün gündəm yaradacaq bir mövzudur. Ümumiyyətlə, bəşər mədəniyyətinin beşiyi olan Doğu yenə də bir çalxalanma dövrünü yaşamaqdadır. Xüsusən də Orta və Yaxın Şərq adlandırdığımız ərazi. Təbii ki, burda gedən prosesləri analiz etmək, dəyərləndirmək həm bölgəmiz, həm də dövlətimiz üçün çox gərəklidir. Bölgə bəs qədər qaynar bir həddə çatdırılıbdır. Burada marağı olan dövlətlər, onların bir-birinə qarşı münasibətləri prosesləri arzulamadığımız bir səmtə yönəldibdir. Ümumiyyətlə, bölgədə çox mürəkkəb ictimai-siyasi bir vəziyyət yaranıbdir. Burda hər bir dövlət həm öz çıxarını həll etmək, həm güclənmək istəyir. Amerika və Batının bölgə üzərində nəzarəti və istəklərini həyata

keçirmək iddiaları ortadadır. Batının bu bölgəylə bağlı planları bölgə dövlətləri üçün böyük bir faciəyə gətirib çıxara bilər. Əgər o planlar baş tutarsa, bölgə münaqişəyə cəlb olunarsa, söhbət təkcə İrandan getmir, ümumiyyətlə, bu alov bütün bölgəni əhatə eləyəcəkdir. Bu mürəkkəb vəziyyəti də yaradan Amerika-İsrail-İran münasibətləridir. Onların arasında həll olunmamış bir çox məsələlər qalıbdır. Bölgədə indi əsas hədəf İrandır. İrana həm Batının, həm bölgə dövlətlərinin münasibəti, eləcə də bölgə dövlətlərinin bir-birinə münasibətləri mürəkkəb inkişaf yoluna qədəm qoyub. İranın tarixi keçmişi və oturmuş bir dövlətçiliyi var. Son onillərdə hərbi-siyasi baxımdan güclənibdir. Bölgədə yeddi dövlətlə qonşuluğu var, – Azərbaycanla, Ermənistanla, Türkmənistanla, Türkiyəylə, Əfqanıstanla, İraqa və Pakistanla. Bu bölgədə olan dövlətlərin, Ermənistan istisna olmaqla, hər birinin İrana bağlı çözülməmiş problemləri var. Burada Türkmənistan da istisnadır. Münaqişə müharibə həddinə çatarsa, Türkmənistanın da bəzi iddiaları ortalığa çıxa bilər. İranın Türkmənistanla sərhədində yığcam halda 3 mln-a yaxın türkmən yaşayır. İran-Azərbaycan münasibətlərində əsas ağırlıq mərkəzini Güney Azərbaycan məsələsi təşkil edir. İran daim Güney Azərbaycanı təhdid altında saxlamaq istəyir və Quzey Azərbaycanı bir dövlət kimi görmək istəmir. Bunu bu və ya başqa şəkildə dilə gətirirlər. İran hakimiyyət dairələri ayrı-ayrı generalların və başqa dövlət məmurlarının diliylə Azərbaycana mesajlarını göndərir. Bəzən Quzey Azərbaycanı Batı dövləti adlandırırlar, onun iç işlərinə qarışmağa çalışırlar. Bütün bunların kökündə İranın Azərbaycanın quzeyində yaranmış dövlətçiliyə qarşı qısqanclığı, həm də qorxusu dayanır. Onlar bilirlər ki, əvvəl-axır Güney Azərbaycan məsələsi masanın üzərinə qoyulacaqdır.

İran Ermənistanın dünya siyasi səhnəsindəki yerini yetərinə qiymətləndirib. O da Ermənistandan yararlanmaq istəyir. Bu ölkəyə Rusiya özünün forpostu kimi baxır. Bu gün artıq Qərb həmin o forpostu özününkü elan eləyib. Ermənilər yararlı alət olduqları üçün İran da Ermənistanla bütün yönərdə bağlantılar qurmağa çalışır. İranın Türkiyəylə münasibətləri əslində Batı ilə münasibətləridir. Bölgədə heç bir məsələ Türkiyənin iştirakı olmadan həll oluna bilməz. İran Türkiyə vasitəsiylə Batının hədəfinə çevrilir. İran ərazisini nəzarətə götürmək üçün Malatiyada qurğular qurulubdur. Bu təkcə İrana qarşı deyil, həm də ətraf bölgələrə qarşıdır. İran buna

etirazını bildirmişdi. O, Türkiyəni hədəfə alacağı, vuracağı ilə hədələyir. Türkiyəni artıq bu oyunlara təhrik ediblər. Türkiyə hər baxımdan bölgə üçün fəal bir oyunçuya çevrilibdir.

İran-Əfqanstan münasibətləri normaldır, inkişaf edir. İran-Əfqanstan-Tacikistan farsdilli ölkələrin birliyini yaradıblar. İran Əfqanıstan vasitəsiylə özünün bəzi problemlərini çözməyə çalışır. İran-Pakistan münasibətlərində Bəlucustan məsələsi ortadadır. Bəlucların da İranda xeyli sayları var. Bunların da zaman-zaman istəkləri İrandan ayrılmaq olub.

Göründüyü kimi, İranın sərhəd qonşuları ilə münasibətləri gərginləşdirilmiş bir vəziyyətdədir. İran öz dövlətçiliyini qorumaq üçün, təbii ki, birinci növbədə qonşuları ilə münasibətlərini qaydaya salmalıdır. Amma İran qonşuları ilə münasibətlərini bugünə qədər qaydaya sala bilməyib.

Avropa-İran münasibətlərinə gəlicə, Avropanın İrandan asılılığı var. O, özünün enerji təhlükəsizliyi məsələsində İrandan istifadə eləyir. İran-İraq münasibətləri də hamar deyil. Bildiyiniz kimi, İraq əhalisinin 15%-ə yaxını şiədir. Bu gün İraqa rəhbərlik eləyənlər də şiələrdir. İraq İranla münasibətlərində şiə-sünni məsələsini qabardaraq bəzi problemlərini həll etmək istəyir. İraq əhalisinin 65%-i sünnüdür. Ancaq bölgədə İranın bir müttəfiqi də var. Bu, Suriyadır. Əhalisinin sayı az olsa da. Hesab edirəm ki, dünyada İranın yeganə müttəfiqi Suriyadır. Başqa tərəfdən Ərəbistan körfəzində, Kəngər (fars) körfəzində İranın adalarla bağlı ərəb dünyasıyla ciddi münaqişələri var, – Küveytdən başlamış Səudiyyə Ərəbistanına qədər. Oman, Bəhreyn, Qətər kimi körfəz dövlətlərinin İranla yumşaq münasibətləri yoxdur. İran özünə dost olmayan dövlətlərlə qonşudur. İran-Avropa münasibətlərinin də dayanıqlığına inanmıram. İngiltərə Amerikanın strateji müttəfiqidir. Həm də İngiltərə-İran münasibətləri diplomatik qalmaqla müşayiət olunduğuna görə İran Avropada öz dayaqlarını itirməyə başlayıbdır. İran-İsrail münasibətləri göz qabağındadır. İran İsraili bir dövlət kimi məhv etmək istəyir. Bunu yüksək səviyyədə elan eləyibdir. Bəli, bölgə hədsiz dərəcədə mürəkkəb bir yola qədəm qoyubdur. Ayırı-ayrı tərəflər bir-birini müharibəylə hədələyirlər. Burda çox təəssüf ki, Quzey Azərbaycanın da adı çəkilir.

Proseslər bizim istədiyimiz yöndə getməsə belə, o proseslərdə iştirak etmək məhkumuq. İran müharibəyə cəlb olunarsa, Güney

Azərbaycandan respublikamıza canlı insan axını başlaya bilər ki, bu da dövlətimizi iflic duruma salar...

II. Azərbaycan Respublikasının İrana yönəlik tutduğu mövqe

Vüqar Bəyturan: Mən çıxışımı Abil bəyin sonuncu cümləsindən başlamaq istəyirəm. O deyir ki, bölgədə müharibə baş verərsə, ölkəmizə axın olacaq. Bu axın dövlətimizin həm infrastrukturuna, həm iqtisadiyyatına, ümumiyyətlə, ölkədəki bütün proseslərə öz təsirini göstərəcək. Biz bunu təhlükəli təsir də adlandırma bilərik. Təəssüflər olsun ki, Azərbaycan hakimiyyətini ən çox bu məsələlər narahat eləyir. Yəni indiki siyasi hakimiyyət burada hər hansı bir geopolitik situasiyanın dəyişilməsindən, Azərbaycanın milli maraqlarına toxuna biləcək ziyandan, Güney Azərbaycandakıların yaşayacağı problemlərdən narahat deyil.

Sovetlər Birliyi zamanında Quzey Azərbaycan bu birliyin tərkib hissəsi idi və İran-SSRİ münasibətlərində onun rolu o qədər də böyük deyildi. Amma buna baxmayaraq, həmin münasibətlər Quzey Azərbaycana həm də təsir göstərirdi. Şah dövründə, 79-cu il İslam

İnqilabına qədər İranda Batının ciddi təsiri mövcud idi. O zaman SSRİ ilə İran arasındakı münasibətlər arzu olunan səviyyədə deyildi. Amma İslam inqilabından sonra, baxmayaraq ki, İnqilabın rəhbəri Ayətullah Xomeyni SSRİ-ni kafir dövlət adlandırır, münasibətlər çox yaxşı idi. Bu da təbii ki, bölgədəki maraqlardan irəli gələn bir məsələ idi. Bəllidir ki, Azərbaycanın bölünməsində həm İranlıların, həm Rusiyanın böyük rolu olub. Burada mən Quzey Azərbaycanın həm Sovetlər Birliyində olanda İrana qarşı mövqeyini, eyni zamanda 90-cı illər hərəkəti dövrünü vurğulamaq istəyirdim. Quzey Azərbaycan həmin dövrdə ayrı-ayrı xarici qüvvələrin oyunlar qurduğu, mübarizə apardığı poliqon idi. Təbii ki, burada İran da müəyyən qüvvələr tərəfindən proseslərə təsir göstərmək istəyirdi. Həmin dövrdə hələ Azərbaycan ictimaiyyəti üçün İranın gerçək mahiyyəti üzə çıxmamışdı. Hələ İrana münasibət bəlli deyildi. Yəni uzun müddət qapalı bir mühitdə yaşadığımız üçün İran haqqında təsəvvür ictimai fikirdə yetərincə deyildi. Amma qısa müddət ərzində bu təsəvvür aydınlaşdı. Bununla da təsəvvürlərdə iz buraxan mənfi çalarlar Quzey Azərbaycanlılarla Güney Azərbaycanlılar arasındakı münasibətlərə də təsir göstərdi. Ə.Elçibəyin hakimiyyətdə olduğu 1992-93-cü illərdə Azərbaycan-İran münasibətləri kəskin şəkildə pisləşdi. Bu, həm İran tərəfdən Azərbaycana ərazi iddiaları ilə özünü göstərdi, eyni zamanda Quzey Azərbaycanın haqlı tələbləri meydana çıxdı ki, orda bizim 35 mln. soydaşlarımız yaşayır, onların hüquqları qorunmalıdır. Təbii ki, bu haqlı tələblər fars-molla hakimiyyətinin ciddi narazılıqları ilə üzləşdi. Beləliklə, bölgədə İranla yenidən müstəqilliyini əldə etmiş Quzey Azərbaycan arasında problemlər yaşanmağa başlandı. Ona görə də Rusiyanın və İranın birgə səyləri nəticəsində (93-cü ilin iyununda) Ə.Elçibəy hakimiyyəti devrildi. Heydər Əliyev iqtidara gələndən sonra İran Azərbaycanın dostu elan olundu. Həmin yanlış siyasət bu gün də davam etdirilməkdədir. Əslində Azərbaycan torpaqlarının hesabına dövlət qurmuş, sınırlar formalaşdırmış bir dövlətin Quzey Azərbaycanla dost olması heç bir məntiqə sığmır. İran dövlətçiliyini qəbul etmək o deməkdir ki, Azərbaycan ərazilərinin böyük bir hissəsi İran tərəfindən işğal altında saxlanılacaq. Bu baxımdan bölgədə Azərbaycanın milli maraqları tələb edir ki, İran olmasın, eyni zamanda fars milli maraqları da tələb eləyir ki, Quzey Azərbaycan adlı dövlət olmasın ki, gələcəkdə İranın ərazi bütövlüyünü təhdid etməsin. Ona görə də

bu iki dövlət arasında münasibətlərin gərgin olması tamamilə qanunauyğundur. Mən bir məsələni də burda qeyd etmək istəyərdim. Bildiyiniz kimi, Batı artıq “Ərəb Baharı” adı altında Doğuda bir sıra hakimiyyət dəyişikliklərinə nail olub. Bir sıra ölkələrdə bu proses hal-hazırda gedir. Sırada İran da var. Nüvə silahı bəhanəsiylə İran dağıdılmalı, yaxud zəiflədilməlidir. Orda hakimiyyət dəyişikliyi baş verməlidir. Batının planlarına görə bu prosesin həyata keçirilməsində hansı metodlardan və üsullardan istifadə olunacağı ilə bağlı hələ ki dəqiq məlumat yoxdur. Düzdür, müharibə məsələsi gündəmdədir. İstisna deyil ki, Batı hansı yolla olsa da, məqsədinə nail olmalıdır. Bizim üçün arzu olunan hal ondan ibarətdir ki, bu proseslər müharibə yönündə cərəyan eləməsin. Çünki müharibə olacaqsa, bu bölgə faciəvi duruma düşəcək. Eyni zamanda insan qırğınına səbəb olacaq ki, burada da mütləq çoxluq Azərbaycan türklərinin payına düşür. Bu baxımdan hesab eləyirəm ki, proseslər milli azadlıq şüurunun yaranması, millətin özünüdərkinin formalaşması və Güney Azərbaycanın hüquqlarının müdafiəsi zəminində davam etsə idi, daha məqsədəuyğun olardı. Batı, o cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatları bu yöndə prosesə imkan vermir. Batı orda Azərbaycan türklərinin təqib olunmasına, təzyiqlərlə üzləşməsinə, eləcə də assimilyasiyaya uğramasına heç bir reaksiya vermir. Hətta belə deyək ki, biz nə qədər çalışsaq ki, Güney Azərbaycan amilini İranda mövcud problem kimi bütün dünyaya sübut eləyək, Batı birmənalı şəkildə bunu qəbul etmək istəməyib. Bu onu göstərir ki, Batı İranın parçalanmasını deyil, orda yalnız və yalnız rejimin dəyişilməsini qəsd edir. Təbii ki, bu da Azərbaycan türkləri olaraq, bizim maraqlarımıza uyğun deyil. Azərbaycan hakimiyyəti də İrana yönəlik siyasətini ancaq hakimiyyətin qorunması ətrafında aparır. Yəni nə vaxt ki, İran kütləvi informasiya vasitələri ilə Azərbaycanın siyasi hakimiyyətini təhdid edir, Quzey Azərbaycan hakimiyyəti buna adekvat reaksiya verir, mövqe bildirir. Amma söhbət milli maraqlardan düşəndə Azərbaycan hakimiyyəti bu məsələyə ciddi yanaşmır, münasibət sərgiləmir. Yadıңызdadırsa, İran uçaqları (təyyarələri) Azərbaycan sınırlarını pozmuşdu, Azərbaycan hakimiyyəti dərinə getmədi. Düzdür, Türkiyə uçaqları dəvət olundu, onlar uçuşlar etdilər. Amma bu, İrana yönəlik cavab deyildi. Üstüörtülü bir mesaj idi. Amma müstəqil və suveren dövlətin bu məsələdə mövqeyi daha sərt olmalı idi. Əksinə, bundan bir müddət sonra Azərbaycan hakimiyyəti yenə dostluq və qardaşlıq

bəyanatları səsləndirdi. Bu da onu göstərdi ki, başqa dövlətlərə yönəlik xarici siyasətdə olduğu kimi, İrana yönəlik xarici siyasət də dişsiz, nəticəsiz, hesablanmamış və təsadüflərə əsaslanan bir siyasətdir. İran dövlətinin Azərbaycan dövlətinə düşmənçiliyini nəzərə almaq şərt ilə, hakimiyyətimiz nəzərə almalıdır ki, 35 mln. Azərbaycan türkü məhz o ərazidə yaşayır, yəni tarixi ərazilərimizdə. Ona görə də İrana münasibətdə biz Batının mövqeyindən çıxış eləyə bilmərik. Yəni İran Batının xeyrinə dağıdılmalıdır, vurulmalıdır kimi mövqelər bizim üçün keçərli deyil. Əgər hər hansı bir antiiran koalisiyası yaranarsa, Azərbaycan o koalisiyanın hərbi əməliyyatlarında iştirak etməməlidir. Yaxud bir şərtlə iştirak edə bilər ki, öz məramını açıq şəkildə elan etsin və bildirsin ki, Güney Azərbaycanlılara, – öz millətinə sahib çıxmaq istəyindədir. Koalisiya buna təminat verməlidir. Məncə, şərt aşağıdakı təkliflər şəklinə bildirilməlidir:

1. Azərbaycan hakimiyyəti parçalanmış xalq statusu əldə eləmək üçün ardıcıl mübarizə aparmalıdır. Həm BMT çərçivəsində, həm başqa beynəlxalq qurumlar çərçivəsində, eyni zamanda daxil olduğu strukturlar, beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə bunu hər yerdə bəyan etməlidir. Güney Azərbaycanlıların da bu sahədə fəaliyyətinə dəstək verməlidir.

2. Güney Azərbaycana sahib çıxmaq. İnsan haqları və azadlıqlarının, hüquqlarının qorunması yönündə ardıcıl bəyanatlar verilməlidir. Azərbaycan hakimiyyəti heç nədən çəkinməməli və qorxmamalıdır. Çünki bütün dünyada insan haqları ilə bağlı bəyanatlar verilməsi tam normal haldır. Ordakı millət bizim soydaşlarımız olduğuna görə haqqımız ikiqat artır. Əgər biz hər hansı bir ölkədə insan haqlarının qorunması yönündə bəyanatlar veririksə, niyə öz soydaşlarımızın hüquqları ilə bağlı bu cür bəyanatlarla çıxış etməyək?!

3. Dini ekstremizmin qarşısını almaq. İrandan təhdidlərin ən böyük hissəsi məhz din xətti ilə ərazimizə ayaq açır. Məsələn, çadraya qoyulan yasaqların aradan qalxması, eyni zamanda məscidlərin fəaliyyətinə qoyulan məhdudiyətlərin aradan qaldırılması, bəzi dini mövqelərə qarşı Azərbaycan hakimiyyətinin atdığı addımların pislənməsi. Bunların hamısına adekvat cavablar verilməlidir və bildirilməlidir ki, Azərbaycan dövləti tam, sivil qaydada formalaşmış hüquqi dövlətdir, dini dövlət deyil. İndiyə qədər hakimiyyət heç vaxt

bunu bəyan eləməyib. Sadəcə, belə deyək ki, bu sahədə yalnız texniki addımlar atıb.

4. Güc balansı yaratmaq və gözlənilən təhlükənin zərərsizləşdirilməsi. Təbiidir ki, İrana qarşı mövqeyi olan və bizim mövqeyimizi qəbul edən dövlətlər var. O dövlətlərə yaxınlaşmaq, habelə bölgədəki dövlətlərlə münasibətdə konkret xarici siyasətin strukturları müəyyənləşməlidir.

5. Güneylilərin maarifləndirilməsi. Bunu milli bir hadisə kimi Türkel Araşdırma Qurumu aparır. Amma bu yetərli deyil. Dövlət tərəfindən ayrı-ayrı strukturlar, institutlar formalaşdırılmalıdır, bu sahədə konkret işlər aparılmalıdır və əhalimiz, həm Güney Azərbaycan olaraq, həm Quzey Azərbaycan olaraq gələcək bütövlüyə hazırlanmalıdır. Həm psixoloji, həm ideoloji, həm mənəvi, həm siyasi baxımdan.

6. Güneydən gələn mühacirlərin hüquqi durumunun müəyyənləşdirilməsi. Bu şəxslərin başqa dövlətlərdən gələnlərlə eyniləşdirilməsinin qarşısının alınması. Yəni Koreyadan, Efiopiyadan, başqa dövlətlərdən gələnlərlə Güney Azərbaycandan gələnlər arasında bərabərlik qoymaq olmaz. Onlara hər hansı fərqli status verilməlidir. Onlara Azərbaycan dövləti şərait yaratmalıdır. Onların təhsil almasına, yaşamasına və işləməsinə burda şərait yaradılmalıdır.

7. Vahid mədəni-milli dəyərlərin qeydiyyatı. Bütövləşmənin bazasının təşkili. Həm ideoloji iş bura daxildir, həm siyasi iş, həm təhsil yönündə işlər.

8. İctimai fikirdə olan mənfi xüsusiyyətləri aradan qaldırmaq. Bayaq qeyd etdiyim kimi, sınırlar açıldıqdan sonra Güney Azərbaycanla bağlı mənfi fikirlər formalaşmış ictimai fikirdə. Düzdür, Güney Azərbaycan koduyla yox, iranlı koduyla. Artıq Azərbaycanda antiiranlı bir təəssürat mövcuddur. Həmin təəssüratı yavaş-yavaş aradan qaldırmalıyıq və bilinməlidir ki, həmin iranlı eyni zamanda Azərbaycan türküdür. Necə ki, Quzey Azərbaycanda Azərbaycan türklərinin yaxşısı da var, pisi də var, eyni zamanda Güneydə də millətimizin nümayəndələrinin içərisində yaxşısı da var, pisi də. Bu fərdi məsələdir, bütövlükdə millətə aid etmək düzgün deyil.

9. Diaspora strukturları vasitəsiylə xaricdə, başqa-başqa dövlətlərdə birləşməni təmin etmək. Diaspora strukturu, təəssüflər olsun ki, bu sahədə iş aparmır. Azərbaycanda diaspora komitəsi vasitəsiylə biz xaricdə olan həm Güney Azərbaycanlıları, həm Quzey Azərbaycanlı-

ları birləşdirə bilərik. Onların fəaliyyətini birləşdirməklə ən azı həm Qarabağ problemi ilə bağlı, həm Güney Azərbaycanlıların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı çox ciddi işlər ortaya qoya bilərik.

10. Türkiyəni və bölgə dövlətlərini bayaqdan sadaladığımız yöndə xoşməramlı olmağa inandırmaq. Yəni bilirsiniz ki, bölgədə ciddi narazılıq var ki, gələcəkdə Bütöv Azərbaycan dövləti qurularsa, bu, güc balansının pozulmasına, yeni təhlükələrin meydana gəlməsinə səbəb ola bilər. Ayrı-ayrı dövlətlərə qarşı ərazi iddialarının meydana çıxması üçün bir stimül rolunu oynaya bilər. Bu baxımdan hesab eləyirəm ki, ciddi təhlil və araşdırma nəticəsində ortaya elə bir mövqe qoyulmalıdır ki, həmin dövlətlər sakitləşsin və bilsinlər ki, bizim bütövləşməyimiz heç də başqa dövlətlərə və millətlərə problemlər yaratmaq üçün deyil. Sadəcə olaraq, öz millətimizin problemlərini həll etmək üçündür. Və son olaraq onu bildirim ki, Quzey Azərbaycan dövlətinin, konkret siyasi hakimiyyətin bu sahədə siyasəti tamamilə yanlışdır, təsadüfi qərarlardan ibarətdir. Heç bir ideoloji və siyasi bazaya malik deyil. Eyni zamanda milli maraqların ifadəsinə hesablanmayıb. Dəyişilməlidir. Düzdür, mən bu hakimiyyətin dövründə buna inanmıram, amma hər halda, növbəti hakimiyyətlər üçün bu məsələ öz həllini tapmalıdır. Bu siyasət hakimiyyətlərin deyil, dövlətin siyasətinə çevrilməlidir.

III. İran böyük oyunların vasitəsidir

Asif Ozan: Mən qoyulan məsələyə fərqli bir aspektdən yanaşmaq istəyirəm. Yaxın Şərqdə hal-hazırda dünya güclərinin – Amerikanın, Avropa Birliyi dövlətlərinin, o cümlədən Rusiyanın (Rusiya, əlbəttə ki, mükəmməl oyunçu deyil, amma təsir göstərəcək əli var) apardıqları bu oyunu mən də İran ətrafında qurulan bir şou kimi dəyərləndirirəm. Bu mənada məsələlərə daha çox tarixi aspektdən yanaşmaq istərdim. Ona görə ki, bu gün dünənin davamıdırsa, sabah da bu gündən başlayır və siyasət təsadüflər yox, məhz bu determinizm üzərində qurulur. Əgər biz Batının İrana yönəlik siyasətinə tarixi kontekstdən yanaşsaq, görərik ki, Batı uzun yüzillər boyu İran hakimiyyətinin başında dayanan türk sülalələrini hakimiyyətdən qoparmaq və onu farsların əlinə keçirmək üçün özünün diplomatik, siyasi və hərbi gücünü ardıcıl olaraq sərf edib və etməkdədir. Mən əminəm ki, Batının İranla bağlı hər hansı bir ssenarisində onun unitar

dövlət quruluşunu pozmaq, dağıtmaq planı ola bilməz. Əgər Batının İranın unitar dövlət quruluşunu dağıtmaq planı yoxdursa, deməli, biz ABŞ-İsrail hərbi müdaxiləsi olacağı halda belə Batıya bel bağlayıb Güneydə yaşayan soydaşlarımızın hansısa bir milli dövlətindən, dövlət quruculuğundan danışa bilmərik. Bunun üçün ilk növbədə Güneydə yaşayan soydaşlarımızın özündə milli kimlik, milli özünüdərk şüurunun formalaşması və bu zəmində mübarizəyə hazır olmaları zəruri şərtidir. Başqa tərəfdən İranın nüvə proqramı ətrafında Amerikanın və Avropa Birliyi dövlətlərinin oynadığı şou artıq bir neçə illərdir davam eləyir. Maraqlıdır ki, bu illər ərzində ortada “Ərəb Baharı” senarisi hələ mövcud deyildi, onun heç konturları da görünmürdü. Lakin qəfildən “Ərəb Baharı” senarisi ortaya çıxdı və Batının “demokrat” dostları avtoritar elan olundu. Bu praktika göstərir ki, İranı neçə illərdir Batının hədələməsinə baxmayaraq, “Ərəb baharı” fonunda bu şou hələ də davam edir. Bu bir daha onu göstərir ki, Batı yenə də İran kartı ətrafında hansısa növbəti şou yaratmaqla məşğuldur. Bu şounun kulisi arxasında Türkiyə dövlətçiliyi üçün təhlükələr də, zənnimcə, yox deyil. Son dövrlər İsrailin, Suriyanın Türkiyə ilə münasibətlərində, İranın son bəyanatlarında həmin siyasətin müəyyən konturlarını görmək mümkündür. Dünya güclərinin İranla bağlı maraqları da son dərəcə fərqlidir. Amerikanın Yaxın Şərqdə olan maraqları geosiyasi maraqlardan daha çox iqtisadi maraqlara söykənirsə, Avropanın bu regionda maraqlarına, əlbəttə, həm iqtisadi, həm də geosiyasi faktor daxildir. Rusiyaya gəlincə, o hal-hazırda İranla bağlı maraqlarına ikitərəfli yanaşır və onun İranla bağlı siyasəti bizim bir el məsələni xatırladır: “dovşana qaç deyir, taziya tut”. Yəni hər iki tərəfin rəğbətini qazanmaq üçün bu gün Rusiya həm İranla münasibətlərini şamallayır, İranı müdafiə mövqeyini sərgiləyir, həm də Batı və Amerika üçün oynamaqda davam edir.

İran həm də Batının onun üçün müəyyən etdiyi oyun qaydalarını pozduğuna görə bu gün “hədə” obyektidir. Ancaq İran öz rolunu yenə də ustalıqla oynamaqdadır. İsrail-İran münasibətləri də bu oyunun tərkib hissəsidir. Çünki istər İsrail, istərsə də İran Batının ərköyün övladlarıdır. Amerika siyasətinin təməlində biz bilir ki, sionist prinsipləri, Qərb siyasətinin təməlində Avropa mərkəzçiliyi prinsipləri, İranın siyasətinin təməlində isə antitürk prinsipləri dayanır. Bütün bu üç faktoru birləşdirəndə bəlli olur ki, əslində İsrail

və İran Yaxın Şərqdə Amerikanın və Avropanın siyasətini balanslaşdırmaq üçün vasitələrdir. Bu gün İranın ətrafında qurulan şou, o mənada, İrani təhdid etmir. Sanki bu təhlükə yenə də, 20-ci yüzilin başlanğıcında olduğu kimi, Türkiyənin ətrafında dövr edir.

Mənim təklifim bundan ibarətdir ki, Türkel Araşdırma Qurumu olaraq, biz, öz maarifçilik fəaliyyətimizdə Güney Azərbaycanlıların Milli özünüdərk şüurunun artırılması yönündə daha uğurlu layihələr, proyektlər üzərində işləyək, daha çox bu məqsədə nail olmağa çalışaq. Məsələyə bir də dövlət mənafeyi aspektindən yanaşmaq istərdim. Bu gün Azərbaycan Cənubi Qafqazda ərazisi işğal olunmuş və hal-hazırda real müharibə şəraitində yaşayan bir dövlətdir. Hər an bu müharibənin alovlanma ehtimalları var. Nəzərə alsaq ki, Ermənistanın arxasında, həmçinin bu münaqişədə, dünya güclərindən biri olan Rusiya dayanır, deməli, Azərbaycanın hazırda müəyyən mənada ehtiyatlı davranışlarını başa düşmək olar. Ancaq bütün hallarda ehtiyatlı siyasət yürütmək də problemlərimizi həll eləmir.

IV. Demokratik inqilab proyektləri

Güney Azərbaycanlıların mövqeyi necədir, necə olmalıdır

Soylu Atalı: Mənim üçün mövzunun önəmli bir tərəfi var. O da ondan ibarətdir ki, bu gün baş verən hadisələr demək olar ki, yaşadığımız bölgəyə yetərincə yaxınlaşıbdır. Söz yox, məsələyə bizim münasibətimiz buna görə deyil. Bizim məsələyə münasibətimiz qlobal olaraq vəziyyəti təhlil etməkdir və eyni zamanda situasiyanın dəyişməsindən asılı olmayaraq, sabit mövqeyimizi ortaya qoymaqdır. Bizim işimiz budur.

Mən aydınlıq gətirmək üçün məsələni belə qoymaq istəyərdim: niyə Batı demokratik inqilab proyektlərini ilk olaraq İrandan deyil, ərəblərdən başladı?! Mümkün idi, İrandan da başlaya bilərdi. Burada mühüm olan bir neçə faktorunu diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. Bunlardan biri mənə odur ki, əvvəla İranda nüvə silahıyla bağlı atılan addımlar getdikcə həllinə doğru yeriir. Mənə elə gəlir ki, Batı düşünülmüş şəkildə İrana imkan verdi ki, ona müdaxilə üçün bir əsas yaransın. Məhz demokratik inqilabla deyil, başqa bir bəhanə ilə

müdaxilə. Bu, əsas məsələdir. Çünki birbaşa İrana demokratik inqilab yolu ilə müdaxilə eləyərsə, Batının qarşısına fərqli situasiyalar çıxacaq. Ən əsası o çıxacaq ki, İranın içində demokratik inqilab Güney Azərbaycanı diqqətə gətirəcək, Güney Azərbaycanın istəklərini gündəmə gətirəcək. Çünki demokratik inqilabla İrani çökdürəcək əsas kütlə Azərbaycan türkləridir. Onların ayağa qaldırılmasıyla Güney Azərbaycanın azadlığı üçün ortaya böyük imkanlar çıxıb bilər. Bunun olmaması üçün, mən qəti əminəm ki, Batı vəziyyəti bir az başlı-başına buraxmağı düşünüb. Qoy İranda bəs qədər müdaxilə üçün şərait yetişsin. Ona nüvə silahı adıyla müdaxilə eləmək lazımdır ki, Güney Azərbaycan türklərinə deyə bilsin, – “indi ayrı məsələ həll olunur. Bu problemi bir yerdə əl-ələ verib həll eləyək, bu, bəşəriyyətin problemi. Siz də bəşəriyyətin probleminə kölgə salmayın”. Bununla da Güney Azərbaycanın əlini, dilini bu mənada bağlayır. Bayaq vurğuladığım kimi, demokratik inqilablar əsasən həyata keçiriləcəyi bölgədə müxalif gücün aktivləşdirilməsi əsasında stimullaşdırılır. İranda müxalif gücün aktivləşdirilməsi ərəblərdəkindən çox-çox fərqlidir. Güney Azərbaycanlıların adını ona görə xüsusi vurğu elədim. Əgər ərəblərdə demokratik inqilabların hədəfləri birbaşa sosial güzəştlərin ortaya gətirilməsi ilə, hakimiyyət dəyişilməsi ilə bağlıdırsa, İranda müxalif gücün fəallaşdırılması, dediyim kimi, Güney Azərbaycanın haqqı və azadlığı məsələsini gündəliyə gətirir. Ona görə ərəblərdəki inqilabla İrandakı inqilab tamamilə fərqli bir şeydir. İranın tərkibində müxalif gücün, əsasən Güney Azərbaycan türklərinin fəallaşdırılması, onların ayağa durması nəticə etibarilə İranın parçalanması demək olur. Məsələn, ərəb dövlətlərində Ərəb inqilabları baş verir və Ərəb inqilablarının baş verməsi nəticəsində Ərəb dövləti parçalanmır. Dediyim kimi, onun içində rejim dəyişikliyi yaranır. İran isə parçalana bilər. İranın parçalanması məsələsi dünyanın, o cümlədən Batının xüsusi diqqətində dayanan bir məsələdir. Baxın, bu gün İranın parçalanması Batı üçün SSRİ-nin parçalanmasından fərqli olaraq təhlükəlidir. SSRİ parçalandı, ondan qopan ayrı-ayrı dövlətlər, Ukraynanı istisna eləsək, yerdə qalanlar əsasən xırda dövlətlər idi. Region dövlətləri ilə, eləcə də Avropanın inkişaf etmiş dövlətləri ilə müqayisədə bu dövlətlər xırda dövlətlər idi. Ukrayna da etnik mənsubiyyətinə görə slavyan ailəsindən qırağa çıxmıdı və çıxmıyacaqdı da. Ona görə də, SSRİ-nin parçalanmasında Ukrayna

faktoru elə bir təhlükə yaratmadı. Habelə, SSRİ-nin dağılmasından sonra Orta Asiya dövlətlərinin, xüsusilə türklərin bir araya gəlməsi, bir region gücü əmələ gətirməsi də mümkün deyildi. Ən azından SSRİ-nin vaxtilə apardığı siyasət burda özünü göstərirdi. İkinci bir fakt ondan ibarətdir ki, Orta Asiya türk dövlətlərinin istər daşdıqları mədəniyyətlərdə, istərsə də danışdıqları dil çalarlarında fərqlər var, etnik adət-ənənə fərqləri mövcuddur. Ancaq İranın parçalanmasında Güney Azərbaycanın ondan ayrılması Azərbaycan üçün problem doğurmur. Çünki Güney Azərbaycanla Quzey Azərbaycan hər hansı bir fərqlə malik deyil, vahid bir xalqdır, vahid bir millətdir, vahid bir mədəniyyətdir, vahid bir adətdir və s. Son dövrlər, Azərbaycan parçalanandan sonra, İranın Güney Azərbaycana sınıdıdığı müəyyən gələnəklər, müəyyən adətlər fərqi olsa belə, bu, həlledici deyil. Ona görə də Orta Asiyada hərə öz fərdi sınırlarının içinə çəkildi. İran parçalanarsa, Güney Azərbaycan öz fərdi sınırlarının içinə çəkilmir. Çünki Güney Azərbaycanın ayrıca fərdi sınırı yoxdur. Quzey Azərbaycanla birgə sınırı var, o mütləq bu böyük sınırın içinə çəkilməli olur. Bunu Batı də hesablayıb. Nəticə etibarilə ərəblərlə İranın demokratik inqilab məsələsi belə bir fərqlə dayanır.

İndi bir məsələni də vurğulayaq. Burada Türkiyənin mövqeyi Batı üçün çox önəmlidir. Ona görə Türkiyənin mövqeyində dəyişikliklər yaranmalı idi. Türkiyəni müəyyən mənada məsələdən, vəziyyətdən təcrid etmək lazım idi. Oudur ki, Türkiyə iqtidarına İslamçı kəsimin gətirilməsi təsadüfi hadisə deyil. Bu məsələyə diqqət yetirmək lazımdır. SSRİ dağıldandan sonra, bunu biz dönə-dönə vurğu eləmişik, təbii şəkildə Türk Dünyasının yaxınlaşması prosesi başladı. Türk birliyinin gözlənilən bir bağlantıya çevrilməsi prosesi başladı. Bunun üçün ilk növbədə bütün türklərin birliyinin əsas siyasi qarantı olan Türkiyədə türklüyə, türkçülüyə yönəlik gedişi əngəlləmək lazım idi. Türkçülüyə doğru gedişi əngəlləmək üçün Türkiyə iqtidarına İslamçı qüvvələr gətirildi. Türkiyədə İslamın fəallaşdırılması Batı tərəfindən xüsusi hazırlandı ki, türklüyün fəallaşdırılması baş verməsin. Türkiyə iqtidarının “Fələstin sevgisi” də məhz yaranmaqda olan türk birliyinin parçalanmasına doğru atılmış bir addımdır. Deməli, türk birliyinin qurulması əslində Batı üçün daha böyük təhlükədir, nəinki İslamın inkişafı. Türk birliyini nə ilə əngəlləmək olardı? – İslam amiliylə. Fikir verin, SSRİ-dən qoparılan türklər demokratiyaya çağırılır, ancaq demokratik sayılan, oturmuş Türkiyə dövləti İslama yönəldilir.

Eləcə də Türkiyə-İsrail münasibətlərinin pozuntuya uğradılması məqsədyönlü şəkildə düşünülmüş bir oyundur. Bu, həm İsrailin özünə lazımdır, həm də Batıya lazımdır. İsrailə ona görə lazımdır ki, Türkiyənin İslamlaşması vasitəsilə ərəb dövlətlərinin diqqətini Türkiyəyə yönəltmək baş verir. Burada Türkiyə toplumunu da aldatma jesti var. Guya Osmanlıya bənzər bir gəlişmə olacaq. Bu da içəriyə hesablanmış bir siyasətdir. Yəni türklük haqqında, türkçülük haqqında yeni düşüncələr ortaya gəlməsin. Daxildə düşünsünlər ki, eybi yoxdur, Türkiyə qüdrətlənəcək. Batı türk birliyi yaranmasın deyər Türkiyənin diqqətini ərəblərə bağlayır. Guya müsəlmanların vəhdəti yaranır. Türkiyə də müsəlmanların aparıcı qüvvəsinə, onların liderinə çevrilir və s. Eyni zamanda ərəblərin başını qatmaq üçün demokratik inqilablar həyata keçirilir. Demokratik inqilablar nəticəsində ərəblərin başı öz içinə qarışır, – hakimiyyətdə olan və hakimiyyətdə olmayan iki kəsim bir-biriylə didişir. Beləliklə, ərəb dövlətlərinin də gücü azalır, dövlətçiliyi zəifləyir və s. və i.a. Diqqət Türkiyəyə bağlanır. O Türkiyə ki, Batı tərəfindən idarə olunur. Deməli, ərəblərin ümidini Batı tərəfindən idarə olunan Türkiyəyə bağlamaq lazımdır. Bax, oyunların əsasında bu durur. Bəs İrənin özündə Güney Azərbaycanın durumu nə vəd eləyir? Bu gün, bütün

bu məsələlərdə Güney Azərbaycan türkləri xüsusilə İrana münasibətdə, mənəcə, həlledici mövqedə deyillər. Birinci, Güney Azərbaycanda milli şüurun inkişafı bütövlükdə Güney Azərbaycan türklərini əhatə eləmir. İkinci, orada olan Güney Azərbaycan türklərinin böyük bir kəsimi, toplumu yalnız sosial güzəştlər əldə eləmək haqqında düşünür. Yerdə qalan, üzdə olan aktiv kəsimi isə ayrı-ayrı təşkilatlarda, ayrı-ayrı partiyalarda qruplaşblar. Bunun özünə İran şərait yaradır. Guya İranda vahid bir rejim var, vahid bir xətt var, vahid bir mövqe var. Halbuki, çoxpartiyalılıq, çoxtəşkilatlılıq, demokratiya, plüralizm İran qanunu vasitəsilə təsdiq olunur. Deməli, İranın mövcud hakim rejimini qorumaq üçün vahid bir xətt var, İslam amili burda əsasdır. İslam onu qoruyur. Ancaq yerdəki qüvvələri parçalamaq, bölmək üçün Batı demokratizmindən istifadə eləyirlər. Toplumun hakim rejimə qarşı etirazlarını tənzimləmək üçün demokratiya, plüralizm mövcuddur. O plüralizm həmin qüvvələri parçalayır, ayrı-ayrı təşkilatlarda, ayrı-ayrı partiyalarda qruplara bölür. Bununla da bəlli olur ki, Güney Azərbaycan məsələsi güneylilərin özü tərəfindən heç də düzgün dərk olunmayan bir durumdadır. Onların bütövlükdə İran məsələsinə münasibətləri pərakəndədir. Asif Ata deyir ki, “İranın sabahında nə baş verirsə versin, mütləq Uluyurd Hərəkəti yaranmalıdır”. Bu Hərəkət Güney Azərbaycanı da, Quzeyi də əhatə etməlidir. Bu gün biz bu fikrin arxasında dayanırıq. Hesab eləyirik ki, Azərbaycan gücünü başqa siyasi qüvvələrin istəklərinə, siyasi uğurlarına, siyasi qazanclarına hyüzil eləməməlidir, qurban verməməlidir. Nə baş verirsə versin, Azərbaycan özünün azadlığı və bütövlüyü yönündə ciddi düşünməlidir. Bu yöndən Güney Azərbaycanın maarifçilik məsələsində qəti bir mövqe seçməliyik. Güney Azərbaycan bu gün fiziki imkanlarını səpələməməlidir, biryolluq ayağa durmaq üçün hazırlaşmalıdır. Şübhəsiz ki, Batının İrana yönəlik nəzərdə tutulan basqıları Güney Azərbaycanı oyunlara çəkəcək. Buna getməmək üçün ciddi təşkilatlanmaq lazımdır. Şəxsən Güney Azərbaycanla bağlı mənim nikbinliyim sabaha hesablanıb. Bugünlə bağlı nikbin danışa bilmirəm. Bizdən asılı olmayan məsələlər var. Bizdən asılı olmayan vəziyyət var. Bizdən asılı olmayan məsələlər baş verəcək. Ancaq biz öz işimizi görürük, öz sözüümüzü axıra qədər deyirik, mövqeyimiz, fikrimiz dəyişmir.

Mən öz sözüümü, çıxışımı yenə Atanın adıyla bitirirəm:

Yükümüzdən Böyük Fərəhimiz yoxdur!
Atamız Var olsun!

Şah İsmayıl Xətai dövlətçiliyimizə bağlı dəyərdir

Azərbaycanda demokratiya həşiri başlayandan bəri milli dəyərlərimizə vaxtaşırı hücumlar sərgilənir. Bu hücumlardan biri son vaxtlar Ş.İ.Xətaiyə qarşı yönəlib. Hadisələri, yaxud şəxsiyyətləri qarəzsiz araşdırıb nöqsanları aydınlaşdırmağa sözüümüz yox. Ancaq qarəzli yanaşb kimlərinsə dəyirmanına su tökmək antimilli proseslərin tərkib hissəsidir. Əlbəttə, belə gedişlərə qarşı ziyalı sözü deyilməli və təkpi sərgilənməlidir.

“Azərbaycanı Azərbaycanlılardan qorumaq gərəkdir!”
(Asif Ata)

Ağşın Ağkəmərlı: Bu gün biz tarixi şəxsiyyətlərimizə münasibət məsələsini gündəliyə gətirdik. Belə ki, dövlətçilik ənənəmizdə mühüm rolu olan şəxsiyyətlərdən biri Ş.İ.Xətai bir dövlət xadimi,

eyni halda bir sərkərdə və hətta bir şair kimi araşdırmaq üçün müəyyən məqamlara toxunmağı doğru saydıq.

Ş.İ.Xətai öz dövründə gördüyü dəyərli işləriylə bu gün də anılır, dəyərləndirilir. Aşıq ədəbiyyatımıza bəxş etdiyi qoşma, şeir sənəti, onun dövründə yaranan memarlıq abidələri, rəssamlıq məktəbi bu gün də Azərbaycan tarixində və ədəbiyyatında öz yerini tutmaqdadır. Bu şəxsiyyət haqqında Engels yazırdı: “14 ayda 14 əyaləti birləşdirdi. Azərbaycanı xanlıqlardan qurtardı. Vahid, Bütöv bir Azərbaycan dövlətini yaratdı”. İslamdan qaynaqlansa da Səfəvi təriqətini yaratdı. Ən önəmli məsələlərdən biri, Azərbaycan türkcəsini dövlət dili kimi yüksəltdi. Təbrizi paytaxt elan etdi. Qısa müddətdə Azərbaycanda iqtisadi, ticari işləri sürətləndirib karvan yollarını yaratdı. Bununla yanaşı xalçaçılıq sənətini yenidən bərpa etdi. Saz-aşıq, ümumiyyətlə, musiqi, memarlıq, şəhərsalma üslubunu, yeraltı su kəhrizlərini, kanallarını, başqa-başqa elm sahələrini dirçəltdi. Tariximizin əsas təməli o dövrdə quruldu. Meydan tamaşaları, dini motivlərin əsasında yaransa belə, milli sənətkarlığın yeni bir dönəmini yaratdı. Ən önəmli bir məqam ki, indiyə kimi az toxunulubdur, o bundan ibarətdir ki, Şah İsmayıl üç minillik tarixi bir ənənəyə yenilik gətirdi – Elat mədəniyyətini və dövlətçiliyini oturaq mədəniyyət və dövlətçiliyə çevirdi. Osmanlı dövləti ilə savaşa da əsasən bunun üstündə getdi. Osmanlı dövləti oturaq mədəniyyətə öncədən keçmişdi. Ağqoyunlu tayfaları Anadoludan Azərbaycana köçüb, Səfəvi təriqətinin əsas təməllərini Azərbaycanda qoydular. Qısa müddətdə iqtidara gəldilər. 15 yaşında Şah üstün bacarıqla öz sözünü əmələndirib demişdi. Şah Abbasın dövrünə qədər oturaq mədəniyyət, oturaq dövlətçilik məsələsi davam eləyirdi. Ancaq bunun qalıqları, 19-cu yüzilin əvvəllərinə kimi gəlir. Bunu M.F.Axundzadənin əsərlərində də görmək olar.

Bu gün Şah İsmayıl hücüm təşkil olunur. Bu mənzərə İrandan gələn bir mənzərədir. İran hakimiyyətinin prezidenti Əhməd Nejat Təbrizdə son vaxtlar nitq eləyəndə nəinki Şah İsmayıl, Səttarxan haqqında belə, deyirdi ki, bu lotunun, quldurun biridir, yolkəsənin biridir. Yaxşı, mən 7 yerə parçalanmış vətənimə o gündə görürəm. Onunla özümə bir dəyər, coğrafiya yarada bilmirəm. Hər birinin altında min bəla, min faciə yatıb. Bəs yaxşı, bu biri tərəfdən də mənə Səttarxanım quldur idi, yolkəsən idi. Şah İsmayılım o idi, bu idi. Babəkim filankəs idi, Nəsimim behmankəs idi. Daha kim qaldı?!

Mən gələcəyi nəylə quracam, gələcəyə nə ilə addım götürəcəyəm?! Ona görə bizim tarixə düzgün diaqnoz qoymağımız əsas məsələdir. Şah saraylarında hansı dövəndə öz dilində danışrdılar, Şah sarayında hansı dövəndə öz musiqisini səsləndirə bilirdilər?! Ancaq Şah İsmayıl da bu dəyərlər öz təcəllasını tapır. Ona görədir ki, bizdən olub bizi baltalayan, baltaya sap olan az deyil. Bu gün də var.

Soylu Atalı: Mənim üçün bugünkü mövzumuz əsas bir səbəbdən aktuallıq kəsb edir. O da onunla bağlıdır ki, bu gün Azərbaycan ictimai-ədəbi aləmində Ş.İ.Xətai mövzusu gündəliyə gətirilib və ona müxtəlif aspektlərdən mənfi yanaşmalar mövcuddur. Hətta Şah İsmayıl haqqında kitab yazmaq, məqalələr yazmaq prosesi gedir və bunun əsasında, fikir dartışmaları özünü göstərməkdədir. Çox təəssüf eləyirəm ki, biz, yaxud bizim kimi ayrı-ayrı dəyəərə sağlam yanaşan adamlar həmişə öz dəyərlərimizi hansısa deyilişlərdən, baxışlardan müdafiə eləmək zorunda qalırıq. Bu niyə baş verir? Nə üçün kimsə bizim dəyərimizə hücum etməlidir və biz başlamalıyıq onları müdafiə etməyə?! Bu ona görə baş verir ki, Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi, mənəvi həyatında heç bir dəyər öz yerində oturmayıb, heç bir

dəyər bizim xalqımızın istəklərinə və həyat tərzinə uyğun şəkildə qiymətini tapmayıbdır. Əgər belə olsaydı, onda qıraqdan hansısa bir iftira, hansısa bir yanlış dəyərləndirmə, yanlış mövqə bizi də o qədər narahat eləməzdi. O dəyər ki, xalqın içində, adət-ənənələrində, sevgisində yaşayır, onun həyat tərzində mövcuddur, ona qıraqdandan müdaxilələr asanlıqla mənfi nəticələr verə bilməz. Təəssüf ki, belə deyil. Ş.İ.Xətai ilə bağlı bizim şəxsən özümüzün baxışımız var – öz meyarımıza söykənən baxışımız. O da nədən ibarətdir? Bəri başdan deyim, təbii ki, Şah İsmayıl ideal deyil, onun yanlışları var. Mənim şəxsən qəbul etmədiyim cəhət ki, Şah İsmayılda şiəçilik təriqəti başlayıb rəsmi ideologiya kimi və sonradan o davam eləyib, fars şovinizminə gərək olan bir yönətmə götürüb. Bunlar bəllidir. Ancaq burada diqqət yetiriləsi məsələlər də yox deyil. Bir məqama diqqət yetirək, – o dövrdə iki türk imperiyası mövcud idi yan-yana, Osmanlı imperiyası və Səfəvilər imperiyası. Onlar təbii ki, ətrafa, dünyaya təsirləriylə rəqabətdə idilər. Məsələn, Osmanlı, bilirsiniz ki, 60-a qədər Doğu (Şərqi) Avropa dövlətlərinə təsir göstərirdi. O dövlətlər Osmanlıya xərac verirdilər və s. Bu mənada, Səfəvilər imperiyası ilə Osmanlı imperiyası başqalarından deyil, bir-birindən daha çox ehtiyat edirdilər. Çünki başqaları bunlara tabe idilər, tabe olanlar təbiidir ki, bir az bunların nəzərində gücsüz idilər və s. Mən bunu nə üçün vurğu eləyirəm, çünki bu gün münasibət bildirənlər Ş.İ.Xətaiyə bir neçə aspektdən mənfi çalarlar verirlər. Onlardan biri Şah İsmayılın Çaldıranda Osmanlı Səlimlə döyüşü məsələsidir. Bəli, bu səhv idi. Ancaq bundan istifadə edib Şah İsmayılı az qala vətən düşməni, xalq düşməni elan eləmək, – bu artıq heç bir ölçüyə sığmır.

Sonra guya Şah İsmayıl heç də türk dövlətçiliyi yaratmamışdı. Heç də burada türk dili, türk strukturları mövcud deyildi. Bu haqda guya tarixdə heç bir yerdə bilgi yoxdur. Bu, Sovetlərin tarixində var və s. Burada Qızılbaşlar, Sovetlərdə də Qızıl ordu az qala bir mənə daşıyır. Guya bundan sovetlər özlərinin ideolojisi üçün bəhrələnilblər, istifadə ediblər, Türkiyəyə qarşı qoyublar... Belə-belə lüzumsuz arqumentlər gətirirlər. Habelə Şah İsmayılı olduqca antiinsani böhtanlar deyirlər. Onun adam əti yeyənlər qrupu olub, necə deyərlər, eyni cinslərə onların içində fərqli baxışlar olub-filan, insanlığa sığmayan məsələlər ki, o cür sərkərdə haqqında, o cür xadim haqqında deyəsən və buna özün inanasan, bu eybəcərlikdir, bu murdarlıqdır.

Necə olur, Sovetlərin hədəfi nə idi görəsən, məqsədi nə idi görəsən, Azərbaycan üçün türkçülük ənənəsi yaradırdı (dövlət dilinin türk dili olduğunu guya Sovetlər uydurub?!). Dövlətçilik ənənəsi yaradırdı, belə bir tarix uydururdu bizim üçün. Nə idi onun məqsədi? Bunlar hamısı məsələyə düzgün yanaşmamaqdan irəli gəlir. Sonra, dediyim kimi, əvvəla Şah İsmayıl Osmanlı Səlimin arasında onları bir-birinə bağlayan hansısa bir türkçülük xətti bəlli deyildi. İmperiya idilər. İmperiyada isə elə bir xətt yox idi ki, deyəsən bu da türkçüdür, o biri də. Ona görə bunlar gərək bir-birini qorusunlar, bir-biriylə rəqabət aparmasınlar. Elə deyil. Onun hər ikisinin imperiya maraqları vardı. Hərçəndi tarixdən bəllidir ki, Şah İsmayılın dövlətçiliyində türk dili aparıcı rola malik idi, Osmanlıda isə əsasən fars dili. Bu cəhətdən heç kim deyə bilməz ki, türkçülük məsələsini anlamayıb xəyanət ediblər. Belə bir şey yoxdur. Bu günün özünü götürək. Bu gün Türkiyə ilə Azərbaycan eyni yöndə xarici siyasət yürüdürlərmi? Niyə yürütmürlər? Onda qoy Türkçülük məsələsi bunlar üçün əsas olsun... Elə məsələ var ki, ona dövrün özünün siyasi sınırlarında baxmaq gərəkdir. Bu gün, dediyim kimi, Türkiyə ilə Azərbaycan fərqli xarici siyasət yürüdürlər. Bir araya gələ bilmirlər, türkçülük ətrafında birləşə bilmirlər. Şah İsmayıl da Osmanlı ilə türkçülüyə qarşı döyüşmürdü ki. İmperiyalar arasındakı münasibət müəyyən mənada rəqabətə əsaslanırdı, müəyyən mənada xarici siyasətlər arasında kəskin fərqlər var idi və s. Təbii, biz də qəbul etmirik, – “Çaldıran” böyük fəlakət idi. İki türk dövlətinin bir-birinə çaldığı qılınc, doğrudan da, faciə idi, fəlakət idi. Bu da bəllidir ki, bizim şəxsiyyətimiz, sərkərdəmiz aldandı, yeri gələndə Səlim də aldandı. Avropanın bir məqsədi var idi ki, bu iki imperiyanı bir-birinin canına salırdırsın. Regionda hegemonluğu ələ keçirsin, bunlar hamısı bəlli idi. Venesiya səfiri Şah İsmayılı aldatdı, təhrik elədi onu Çaldıran müharibəsinə. Bununla belə, bu əsas deyil durub Şah İsmayıl haqqında deyəsən ki, bu xalq düşmənidir, vətən düşmənidir, türk düşmənidir.

Deyirlər bizim bildiyimiz tarixi sovetlər yazıb. Bəyəm Avropalıların yazdıqları tarix bizim xeyrimizədir?! Kimlərsə antitürk, antiİsmayıl, antisəfəvi yöndə tarixi ədəbiyyatlar ortaya qoyur, bizimkilər də o tarix əsasında yaşayırlar. Məgər o istinad edilən tarixi ədəbiyyatlar bizə sevgidənmi yazılıb?! Onların da içərisində elələri var ki, tamamilə qərəzli və məqsədyönlü yazılıb. Bu cəhətdən mən

hesab edirəm ki, bütün bunları bir qırağa qoymaq gərəkdir. Turalım ki, Şah İsmayıl da türkçülüüyü, türk dili məsələsini sovetlər uydurub. Onda heç olmasa Şah İsmayılın yaradıcılığına müraciət etmək gərəkdir. Turalım ki, tarixçilər Şah İsmayılın siyasi fəaliyyətini istədikləri kimi yoza və yaza bilər. Ancaq onun yaradıcılığını, poeziyasını heç kim istədiyi kimi yaza və yoza bilməz axı, – onun əvəzinə. Onun yaradıcılığı onun yaradıcılığıdır. Əgər onun yaradıcılığına üz tutsaq, dilinin türk dili olduğunu görürük. O dövr, 15-16-cı yüzillərdə türk dili nə idisə, necə idisə, o, özü həmin dildə yazıb. Eyni zamanda, Şah İsmayılın yaradıcılığında sufilik xətti, meyli var. Eyni zamanda Nəsiminin təsiri var. Düzdür, Şah İsmayılın yaradıcılığında şahlıq meyilləri ona mane olub. Şeirlərində, yaradıcılığında söz deyib şahlıq. Amma şahlıq məsələsi mane olub, problem türkçülük məsələsi deyil ki. Lap bununla belə, yaradıcılığının müəyyən xəttində Nəsiminin təsiri, rolu var. Şeirlərində həтта dindən üstün çağırışları var. Bir daha vurğulayıram ki, şiəçilik məsələsini qəbul etmirəm, amma şeirlərində ondan üstün məqamlar var. Məsələn, onun şeirindən belə bir hissə istəyirəm təqdim eləyəm.

*Aşiq isən gəl bəri, kim, cani-canan məndədir,
Zahida, sən xandasan, kim, nuri-iman məndədir.*

*Məndədir yer ilə göyün hikməti, həm qüdrəti,
Abu atəş, xakü badü cümlə ərkan məndədir.*

*Həqtala dörd kitabı göydən endirdi yerə,
Mən onu istəmərəm, çün külli-fürqan məndədir.*

*Katiba, agu qərayə baxma səni azdurur,
Aç qulaq, dinlə sözü, avazi-Qur'an məndədir.*

*Pəhləvanlar, çün cahanda Rüstəmi-Zal olmuşam,
Həm İskəndər hikməti, hökmi-Süleyman məndədir.*

*Əyyuba kəsdirdi çox dərdü bəlavü möhnəti,
Gəl məni istəş, verəyim dərdə dərman məndədir.*

...

Bu, ənəlhəqq ideyasıdır. Mənəm, məndədir ideyasıdır. Sonra başqa bir yerdə Nəsimiyə uyğun bir fikri, o vaxt Bağdadda olan türkmənlərin inkişafı ilə bağlı belə bir beyti də var.

*Yetdikcə tükənir ərəbin kuyi-məskəni,
Bağdad içində hər necə kim türkmən qopar.*

Onun yaradıcılığında türk və türkcülük məsələsi, o cümlədən dövlətçilik məsələsi qabarıq şəkildə özünü göstərir. Sonda fikrimi belə yekunlaşdırmaq istəyirəm ki, Şah İsmayıl təkə şair deyildi, peyğəmbər də deyildi, o hökmdar idi, sərkərdə idi. Hökmdar kimi onun yanlışları, səhvləri ola bilər. Dövləti idarə etmək üçün məcburi daxili siyasət yürüdü və bu siyasətdə səhvlər ola bilər. Burada toplumun hansı səviyyəsini idarə etməkdən gedir söhbət. Elə bir dövrdə ki, dövləti qoruyub saxlamaq lazımdır. Əlbəttə, onun topluma münasibət baxımından yürütdüyü siyasətdə aşağı-yuxarı nələrsə olacaqdı. Qaçılmaz idi. Şah İsmayılı yalnız bu nöqtədən qiymətləndirmək, təbii ki, doğru deyil. Ən azından Şah İsmayılın yaratdığı türk dövlətçilik məsələsini zərbə altına qoymaq o deməkdir ki, biz Midiyadan sonrakı dönəmə, min illərə nəzər salanda görürük ki, bizim dövlətçilik ənənəmiz yoxdur və Azərbaycanın əli havadan asılı qalır. Bugünkü Azərbaycan Respublikası mənim üçün heç də tam, bütöv bir hadisə deyil. Yəni bu, Azərbaycanı bütöv şəkildə qapsamayan (əhatə etməyən), mədəniyyətini qapsamayan bir dövlətdir. Bu məni təmin etmir. Bu, nisbi, yarımçıq bir şeydir. Amma buna baxmayaraq, bugünün özündə balaca bir dövlətimiz belə, mənim üçün çox ciddi önəm daşıyır. Bu, göz bəbəyimiz kimi bizə əzizdir. Dövlətçilik məsələmizdir. Pis-yaxşı biz bu dövlətimizin sınırları içində hardasa milli kimliyimizi sürdürə bilirük. Ona görə də dövlətçilik baxımından yanaşmaq lazımdır Şah İsmayıl dönanəmə, Şah İsmayıl şəxsiyyətinə, sərkərdəliyinə və hökmdarlığına. Dövlətçilik nöqtəyi-nəzərindən yanaşanda görürük ki, o Azərbaycan üçün necə böyük bir örnəkdir. Necə ciddi bir dövlətçilik ənənəsidir ki, bu gün biz o ənənələr üzərində düşünürük və yeni dövlətçilik prinsipləri ortaya gətirməklə ayaqda durmaq istəyirik. Bu baxımdan mən Şah İsmayılı yönəlik kəskin fikirləri rədd edirəm, qəbul etmirəm. O araşdırmalar sevgidən deyil. O başqalarının dəyirmanına su tökməkdir. Başqalarının təhrikiylə özgələmə, yadlara, yağılara yarımaqdır. Öz səhvimizi deyəndə belə ağlaya-ağlaya demək lazımdır. Sevə-sevə demək

lazımdır. Onu aşağılamaq yox, qaralamaq yox, söymək yox və başqalarının dəyirmanına su tökmək yox.

Abil Ulusoy: Bugünkü Azərbaycanı təmsil eləyən istədiyimiz gerçək sınırları bizə bəlli olan Azərbaycanın bir siyasi təmsilçisi var dünyada. Bu, Quzey Azərbaycanda qurduğumuz dövlətdir. Həmin dövlət əslində coğrafi anlamda istədiyimiz bütöv Azərbaycanın sınırları daxilində, onun bu və ya başqa şəkildə bütün haqlarını müdafiə eləməlidir. O cümlədən bu Azərbaycanın özünün tarixi keçmişindən malik olduğu nələr varsa, hamısına sahiblik hissini özündə yaşatmalıdır. Çox təəssüf ki, bu yoxdur. Bizim dəyərlərin bu və ya başqa şəkildə Azərbaycanın quzeyində qurduğumuz dövlətdə olmaması, inkişaf etməməsi həmin dəyərlərə yadların ya sahiblənməsinə, ya da həmin dəyərlərə hücumuna gətirib çıxarır. Əgər Azərbaycanda Zərdüşt peyğəmbərə olan münasibət, Dədə Qorquda olan münasibət, Babəkə olan münasibət, eləcə də Füzuliyə olan münasibət, Hürufiliyə və başqa dəyərlərimizə olan münasibət dövlət və millət tərəfindən istənilən səviyyədə olsaydı, təbii ki, bu dəyərlərə hücumlar belə kəskin şəkildə baş alıb getməzdi. Bir epizod kimi deyim ki, Ərdoğan – bugünkü Türkiyə Cümhuriyyətinin lideri Azərbaycanın dəyərlərinə bu və başqa şəkildə yuxarıdan aşağı baxmaqla hücum çəkir. Kürdləri Zərdüştü kimi qələmə verməklə aşağılayıcı nəzərlərlə baxır ki, guya sən demə bu Zərdüştilik, yaxud Zərdüşt peyğəmbər nəşə böyük bir suç işlədib. Tarix və bəşəriyyət qarşısında bunlara yuxarıdan aşağı baxmaq olar. Terroristdirlər PKK-çılar, kürdlər, ancaq bunlar Zərdüştidirlər. Zərdüşt bu dərəcədə aşağılanmağa layiq deyil ki. Ya bilməzlikdən irəli gəlir, ya da Azərbaycanın həmin dəyərlərə yiyəlik eləməməyindən irəli gəlir. Ola bilər ki, Ərdoğan Zərdüştlüyü yaxşı bilmir. Sadəcə olaraq, Zərdüştlüyə yiyəlik hissini olmaması Ərdoğanın Azərbaycanın dəyərini belə həqarətlə baxmasına gətirib çıxarır.

İkinci bir məsələ. Dəyərlərimizə hücumların məkanı da bizim üçün maraqlıdır. Kolumbiyada, Meksikada, Venesuelada, Çilidə, tutaq ki, Avropanın hansısa bir Danimarka kimi, Hollandiya kimi ölkələrində, tutaq ki, Asiyanın hansısa başqa bir ölkəsində, Hindistanda, Pakistanda və s.-də bizim dəyərlərə hücum səsləri eşidilməyibdir. İlk növbədə Azərbaycana və Azərbaycan dəyərlərinə hücum İran İslam Cümhuriyyəti tərəfindən gəlir. Orda olan vətəndaşlar tərəfindən, orda olan ziyalılar tərəfindən, elm müəssisələri

tərəfindən. İkinci, başı Rusiyaya bağlı olan Ermənistan tərəfindən. Rusiyanın öz ərazisindən gəlir bizə hücumlar, Gürcüstan ərazisindən qırıq-qırıq, kəsik-kəsik, qorxa-qorxa olsa da bizim dəyərlərə qarşı hücumlar var. Biz böyümək istədikcə, bütövləşmək istədikcə bu dəyərlərə olan hücumlar artacaqdır.

Şah İsmayıl Xətaiyə gəldikdə isə, Ağşın bəyin dediyini bir az cilalamaq istəyərdim. Oxuduğum mənbələrdən Marksın belə bir sözü var idi ki, “o bir zəbtçi idi, istilaçı idi. 14 ildə 14 məmləkəti zəbt eləmişdi, imperiya yaratmışdı”. Ona bir zəbtçi kimi, imperiyaçı kimi baxırdılar. Ağqoyunlu qəbiləsinə mənsub bir insan idi. Bilirsiniz ki, Ağqoyunlular bugünkü Türkiyənin Güney Doğu bölgəsindən köçüblər Azərbaycanın Güneyinə. Həmin bölgədə bu gün kürdlər yaşayırlar. Bunların köçürülməsiylə orda kürdləri yerləşdirdilər. Türkiyənin başının bəlası da həmin andan başladı...

Şah İsmayıl kiçik yaşlarında heç kimin əldə eləyə bilmədiyi uğurlar əldə eləmişdi. Təbii ki, dövründə də, dövründən sonra da ona qarşı qısqanclıq, paxıllıq hissi var idi. Şah İsmayıl özünün bütün səhvləri ilə yanaşı çox böyük bir qüdrət idi. Təkcə Azərbaycan türkünün timsalında yox, ümumiyyətlə, türk dünyasının timsalında böyük bir qüdrət idi. Qüdrətli bir hakim idi. Böyük bir imperiya yaratmışdı. Tarixdə imperiya yaratmaq az-az insanlara nəşib olub, bu da həmin imperiya yaradıcılarından biri idi. Ancaq o da danılmazdır ki, Şah İsmayılın ikili mövqeyi var idi. Azərbaycan dəyərlərinə münasibətdə də. Hökmdar idi, sufiliyi sevirdi, amma sufi ola bilmədi. Hürufiləri sevirdi, hürufi də ola bilmədi. Əslində Şah İsmayıl sufilərin bir qismini Saraya gətirməklə onları əzdi. Görünür hökmdarlıq ona belə məsələlərdə mane olurdu...

Çox təəssüf ki, bugünkü Azərbaycan dövləti Azərbaycan dəyərlərinə sahiblənmək istəmir. Baxmayaraq ki, musiqi sahəsində saza və muğama bu və ya başqa şəkildə, belə deyək, yaşıl işıq yandırılır. Ancaq bu münasibət də bizim istədiyimiz səviyyədə deyil. Sadəcə olaraq bugünkü hakimiyyət o dəyərlərdən elə bil ki, özü üçün siyasi qazanc baxımından yararlanır. Hesab edirik ki, dəyərlərimizə münasibət dəyişməlidir. Onlara qarşı yiyəlik hissi güclənməlidir. Burada Azərbaycan ziyalılarının boynuna böyük bir yük düşür.

*Od Ayı, 34-il
(İyul, 2012)*

Güney Azərbaycan bölgə hadisələri fonunda

Göylü Atalı: Ürəyinizdə Günəş Olsun!

Bu gün İran dövlətinin ətrafında gedən proseslər Güney Azərbaycanın taleyinə birbaşa təsir edir. O Tay, Bu Tay Azərbaycana siyasi və mənəvi basqılar da artır. Bu nə ilə əlaqədardır?! Bu suala cavab almaq üçün əslən Təbrizli Ağşın Ağkəmərlinin, Abil Ulusoyun, müxalif düşərgədə tanınmış sima Xaliq Bahadırın və Mütləqə İnam Ocağının Yüklümlüsü Soylu Atalının mövqelərini öyrəndik. İndi onu oxuculara təqdim edirik.

İlk sualımı Ağşın bəyə ünvanlayacam. Ağşın bəy, siz xeyli vaxt idi Güneydə idiniz. İranda başlayan oyunlar, hansı ki, Urmu gölünün qurudulması, milli fəalların həbsi, o cümlədən milli oyanışın geniş siyasi hərəkata çevrilməməsi üçün edilən işgəncələr, qorxutmalar, bütün bunlar bu gün hansı mərhələdədir, bunları necə ümumiləşdirmək və qiymətləndirmək olar?

Ağşın Ağkəmərli: Çox sağ olun sualınıza görə. Təxminən sizin özünüzdən də mediadan xeyli məlumatınız var. Ancaq bu məsələ təkcə bu günlə əlaqədar deyil. Bu, Şah rejimindən gələn bir dalğadır ki, bu gün də davam edir. İran İslam Respublikası yaransa da, Şah

rejimi yaransa da, onların münasibətlərində heç bir fərq ortaya çıxmır. Həmin o xəttin davamçılarıdır bu gün İranda olan hakimiyyət. Burada ayrı-ayrı məsələlər var. O məsələlərin biri budur ki, Azərbaycanın təbii sərvətlərini qarət etmək. Güney Azərbaycanın sərvətləri qarət olunur, özəllikcə Urmu Gölündə. Məncə, bu gün Güney Azərbaycanda – Qaradağ bölgəsində baş verən zəlzələnin bir səbəbi yeraltı qazıntıların aşırı dərəcədə pərakəndəliyi və çoxluğuudur. Bu gün Güney Azərbaycandan vaqonlarla təkə təbii sərvətlərimizi deyil, hətta torpaqlarımızı belə, başqa ölkələrə, o cümlədən Çinə daşıyırlar. Urmu Gölündə nə qədər silisium, maqnezium əldə olunursa, hamısı daşınır. Elə bil İran rejimi tələsiyir, qorxur ki, Azərbaycan gec-tez əllərindən çıxacaq. Sabah bunları talamaq, daşımaq imkanı olmayacaq.

Onu da deyim ki, oyun təkə Urmu gölü ətrafında deyil, bu proses dalğavari olaraq bir gün Ərk Qalasında üzə çıxır, bir gün Babək Qalasında özünü göstərir. Burada da iş, əlbəttə təkə təbii sərvətlərin talanması ilə məhdudlaşmır, siyasi məqsədlər də gündəmə gəlir. Bunun da əsasında o dayanır ki, bu xalq özünə gəlməsin, özünü tanımasın. Xalqın özünü tanımasının kökündə duran Türklük məsələsini şüurlarda məhv etmək, hər vasitə ilə inkişafına imkan verməmək İran rejimi tərəfindən gördüyünüz oyunları ortaya çıxarır.

Bizim azadlıq yönündə milli inkişafımız Babəkə, Nəsimiyə, Şah İsmayılı münasibətdə özünü qabarıq şəkildə göstərir. Bu dəyərlərdə bizim böyüklüyümüz, alicənablığımız, aristokratlığımız var. Elə edirlər ki, onlar bizim üçün əlçatmaz, anlamsız bir şey olsun. Bunun üçün dilimizi, mənəviyyatımızı bizə unutdurmağa, yadlaşdırmağa çalışırlar.

Vurğulamaq istədiyim bir şey var ki, XX yüzilin əvvəlində 80% qeyri-Azərbaycanlı Azərbaycan türkcəsini bilirdi. Bu gün də təəssüflər olsun ki, 80% Azərbaycanlı Azərbaycan türkcəsini bilmir. Bununla yanaşı, çox acınacaqlı, faciəli bir şəkildə başqa bölgələrə azərbaycanlıların köçürülmə məsələsi var. Siz görürsünüz ki, Urmu Gölü məsələsində hansısa bir millət vəkili Fars Körfəzində durub deyir ki, o büdcəni ora xərcləyincə bu milləti burdan başqa yere köçürün. Kredit verin, orda özlərinə ev tutsunlar, yaşasınlar. Kənd təsərrüfatıyla məşğul olsunlar. Bunda heç bir anlam yoxdur, axı bu, onun ata-baba torpağıdır. Onun dili, mədəniyyəti, kimliyi, varlığı onun içində yatıbdir. Sonra bu gün BMT-də qəbul olan qanunlar

arasında soyqırım məsələsi təkcə avtomatla, silahla, gedib bir kəndi qırmaqla hesablanmır, aldadıb bir xalqı yaşadığı yerdən başqa yərə köçürmək də soyqırım kimi nəzərə alınır. Nəticə etibarilə bu gün İran dövləti bunu yetərincə geniş həyata keçirir.

İranda prezident olmuş Həşimi Rəfsəncani o qədər antiazərbaycan düşüncəsinə köklənib ki, Təbrizə gələndə, təhqiramiz bir şəkildə deyir ki, bura şəhər deyil, böyük bir kəndə bənzəyir. Yaxud bu günləri bizim gözüümüzün bəbəyi, varlığımızın əsası olan Quzey Azərbaycanı heç vaxt Azərbaycan kimi dilə gətirməyibdir. Söz-söhbət gələndə deyibdir Qafqaz. Həmin o düşüncənin, o xəttin mahiyyətinə uyğun bir qəzet çıxır Təbrizdə, – “İrani-Şimali”. Nəinki Şimali Azərbaycan, İranın şimalı deyir Quzey Azərbaycana. Demək istəyirəm ki, o xəttin davamıdır. Şah dövründə də belə idi, Pəhləvi dönəmində də belə idi. Pəhləvi dönəmində deyirdilər ki, ora heç Azərbaycan deyil, Arrandır, bizdən ayrıdır. Arazın o tayıdır. Necə o bizdən ayrı ola bilər ki, bir şəhər ikiyə bölünüb. Astarə şəhəri ikiyə bölünüb. Yarısı yuxarıda, yarısı aşağıda. Bu tayı İran sayılır, o tayı Azərbaycan. Bu necə olan şeydir ki, bu bizdən olmasın, ya Culfa, ya Biləsuvar. Bunlar istəyirlər ki, Azərbaycan adını, ümumiyyətlə, Quzey Azərbaycandan silsinlər. Gördülər Azərbaycan suverenliyini qazanandan sonra, dünya dövlətləri Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyandan sonra bu imkanları kəsildi. Ona görə keçdilər bayaq dediyim kampaniyaya, – köçürmə məsələsinə. Azərbaycanı hissə-hissə ona-buna vermə məsələsinə. Azərbaycanı ayırdılar, bir ostan çıxartdılar. O ostandan bir ostan çıxartdılar. Vilayətdən vilayət çıxartdılar. Üstəgəl İsfahanda yaşayan erməniləri Xoy bölgəsinə köçürdülər. Bu proses hələ də gedir. İstədilər Türkiyəylə Azərbaycan arasında olan birliyimizi məhv eləsinlər. Ortalıqda etnik bir xalqlı yerləşdirdinlər,- kürdü, erməni. Bu gün get-gedə Azərbaycan adı İran dövləti üçün bir problem olub. Bu son vaxtlarda mən Güneydə olanda kitab sərgisi olacaqdı. Qaldılar ki, bunun adını necə qoyaq, Quzey Azərbaycanla birliyi olmasın. Götürüb onun adını Səhənd qoydular. Sonradan Təbriz qoydular. Birinci dəfə yazmışdılar böyük reklamlarla Azərbaycan sərgisi. Sonradan bunu götürdülər. Yaxud bir çox zavodlar Azərbaycan adını daşıyırdı, zavodları dəyişdilər. Adlarını dəyişməklə yanaşı bu zavodları Azərbaycan bölgəsindən başqa bölgələrə köçürmə qərarı verdilər. O boyda Təbrizin Traktor zavodu vardı, Təbrizin adıyla bağlı idi. Bu Traktor zavodunu guya

ki, bir xanıma satdılar. Bu satmağın nəticəsində Təbrizdəki bu zavodu başqa yerə köçürməyə qərar verdilər. Düzdür, müəyyən hissəsini köçürdülər, əsas hissəsi qaldı, xalqın etirazı nəticəsində. Siz orda qəddarlığa baxın, Muğan tərəfdən Araz boyu arx qazıb kanalizasiyanı ora axıdılar ki, üfunətdən insanlar yaxın gəlib O Taydakı qardaş-bacıları ilə ünsiyyət qurmasınlar.

Eləcə də bu gün Ermənistanın kimyəvi zavodlarının zəhərli maddələri Araza axıdılır. Yəni İran dövləti bilərəkdən məsələyə münasibət bildirmir. Bu da insan həyatı üçün böyük təhlükələr yaradır. Genetik fondu məhv edir. Deməklə qurtarmır. Ona görə böyük hərəkət başlamalı, boşluqlar doldurulmalıdır, buna bizim geniş imkanımız var.

Göylü Atalı: Çox sağ olun!

Abil bəy, İran-Azərbaycan münasibətləri hansı yöndə inkişaf eləyir. Məlumdur ki, İran Ermənistanla sıx münasibətdədir. Elə bir görüntü yaratmağa çalışır ki, sanki Azərbaycanın mövqeyi Qərbin və İsrailin mövqeyi ilə üst-üstədir. Sanki Azərbaycan xaçpərəstlərin yanında olub müsəlman İrana qarşı hərəkət edir. Belə bir görüntünün yaranmasının arxasında nə dayanır? Bu kimi təbliğatlardan hansı sonuc gözlənilir?

Abil Ulusoy: Günaydın istəkli yurddaşlarımız! İranın məsələnin mahiyyətindən çıxış etməsi aydındır. İran onun bir dövlət kimi varlığına son qoya biləcək “təhlükəni” düzgün müəyyənləşdiribdir, bu, Azərbaycandır. Bu nə Avropadır, nə də Batı. Avropa, Batı İrani təhdid eləyə bilər, rejim dəyiikliyi yarada bilər orda, varidatına sahib olmaq istəyər, amma İranın bir dövlət kimi tarix səhnəsindən silinməsinə yol verməz. Əgər İran bir dövlət kimi olmayacağına, bəs onda nə olacaq?! Təbiidir ki, böyük bir Azərbaycan olacaq, – bu coğrafiyada Türk Dünyasının sanballı bir hissəsi olan Bütöv Azərbaycan. Bu da Batının siyasi maraqlarına uyğun deyil. “Böyüklər” başqa böyüklərin yaranmasını istəmirlər. Əslində nə qədər parçalansa, bir o qədər yaxşıdır. Amerikanın keçmiş dövlət katibi Kandaliza Rays deyirdi ki, nəyə görə 200 dövlət olmalıdır, 4000 dövlət yox?! Çünki nə qədər çox parçalansa, bir o qədər idarə etmək asanlaşır. İntəhası, gərək parçalanma Batının maraqlarına uyğun baş versin. Əks halda, parçalanmanın nəticəsində yarana biləcək böyük

dövlətdən qorxurlar ki, tarixə hökm edən bir millət yenidən özünə qayıda bilər.

Gələk İran-Azərbaycan münasibətlərinə. İran-Azərbaycan münasibətləri heç bir zaman hamar olmayıbdır, belə getsə heç bir zaman olmayacaqdır. Nə qədər İran adlı bir dövlət var, nə qədər Quzey Azərbaycanda dövlət var, bu regionda heç bir dostluqdan söhbət eləyə bilmərik. Əgər biz İranla dostluq eləyiriksə, Güneyi qurban vermiş oluruz. Bu mümkün olan şey deyil. Biz Azərbaycanı bütöv görmək istəyirik.

İran-İsrail münasibətləri aydın məsələdir nəyə hesablanıbdır. İran özünü Ərəb dünyasına yaxın salmaq üçün, dini xətdən çıxış eləməklə İsrailə daha sərt dildə danışmağa çalışır ki, özünün dövlət bütövlüyünü qoruyub saxlasın.

Hesab edirik ki, Azərbaycanın da istər bugünkü, istərsə də sabahkı iqtidarı Azərbaycan xalqının milli mənafeyi baxımından çıxış eləsəydi, başqa addımlar atılmalıydı. Azərbaycan xalqının özünün maraqları var və bu maraqlar nəyinsə xatirinə qurban verilməməlidir. Hakimiyyət nədəsə uda bilər, amma xalq uduzmamalıdır. Hakimiyyətlərin ömrü gəldi-gedərdir. Xalq isə həmişəyəşərdir.

Guya İran Azərbaycanı xaçpərəstlərlə dostluqda qınayır, həmin anoloji sualı İran-Ermənistan münasibətlərinə də yönəltmək olar ki, nəyə görə münasibətlər bu cür inkişaf eləyib?! Təbii ki, İran bu addımları atmağa məcburdur. O, getdikcə təklənir. İqtisadi cəhətdən çox sürətlə geriləmələr baş verir. İrana qarşı atılan bu addımlar, doğrudan da, onu çöküşə doğru aparır. İran iqtisadiyyatının əsası yanacaq-energetika sektoru ilə bağlıdır. Əgər dünya iqtisadiyyatında İran bu qədər sıxışdırılıb sıradan çıxarılmaya başlanılıbsa, ərəb dünyası ilə İranın münasibəti korlanırsa, körfəz ölkələriylə, Qətərlə, Bəhreynlə, Omanla, xüsusən də Səudiyyə Ərəbistanı ilə İranın çabaları başa düşüləndir. İran-Türkiyə münasibətləri də dağılıb. İranın Türkiyədə törədilmiş terror aksiyalarında iştirakı münasibətləri gərginləşdirib. Terrora iştirak edənlər milliyyətçə kürdlər olsalar da, onlar İran vətəndaşları idilər. Beləliklə, İranın ətrafında durum çox gərgindir. Azərbaycan dövləti də bir çox məsələlərdə yaxasını qırağa çəkmək istəyir. Bəzən deyirlər ki, biz kiçik dövlətik, kiçik xalqıq. Əslində biz kiçik xalq deyilik, böyük xalqıq. Bölgədə, bu coğrafiyada baş verən oyunlardan qıraqda qalmamalıyıq. Passiv iştirakçıdan aktiv iştirakçıya çevrilməliyik. Çünki bu hadisələr bu coğrafiyada

baş verirsə, bizim maraqlarımız təmin olunmayıbsa, mütləq biz bu hadisələrə müdaxilə eləməliyik. Burada Azərbaycan Batının ruporu kimi çıxış eləməməlidir. Bunun sonrası var, çox ziyan çəkərik. Nə olur olsun, biz Azərbaycanın bütövlüyü uğrunda iş aparmalıyıq. Başqa oyunlar bizə yaramır. Bu məsələdə Azərbaycan aydımlarının üzərinə çox ağır yük düşür. Millətin indiki durumunda onu öz dəyərlərinə doğru yönəltmək və birgə mübarizəyə nail olmaq gərəkdir.

Göylü Atal: Xaliq bəy, sizə nisbətən fərqli yöndə sual verəcəm. Son vaxtlar milli dəyərlərimizə qarşı hücumlar səngimir. O cümlədən Şah İsmayıl qarşı total kampaniyalar həyata keçirilir. Sizcə bunun arxasında hansı qüvvələr dayanır və nə məqsəd güdür?

Xaliq Bahadır: Mirzə Cəlilin Mirzə Fətəli ilə bağlı gözəl bir sözü var. Deyir ki, Mirzə Fətəlidən ya yaxşı yazmaq gərəkdir, ya da heç yazmamaq gərəkdir. Şah İsmayıl da bizim elə milli dəyərlərimizdən biridir. Ya ondan yaxşı danışmaq gərəkdir, ya da heç danışmamaq gərəkdir. Bu gün Şah İsmayıl qarşı aparılan kompaniya əslində Azərbaycana qarşı, Azərbaycan türklüyünə qarşı aparılan kompaniyadır. Mən deyirdim ki, ən başlıcası Azərbaycan diriliyinə qarşı aparılan kompaniyadır. Yəni Azərbaycanı ideya, mənəvi baxımdan öldürmək üçün, yendirmək üçün aparılan kompaniyadır. Şah İsmayıldan danışan adamları iki yerə ayırmaq olar: biri bilib danışanlar, biri bilməyib danışanlar. İkincidən başlamaq istəyirəm. Bilməyib danışanlar ordan-burdan eşitdiklərini deyirlər Şah İsmayıl əyyaş olub, belə olub, elə olub, Şah İsmayılın ideologiyası şiəlik olub, buna görə söyülməlidir. Bilib danışanlar, yazanlar Azərbaycana qarşı çıxanlardır, Azərbaycanın düşmənləridir. Onlar bilirlər kimə qarşı çıxırlar, nəyə qarşı çıxırlar. Gələk Şah İsmayıl. Şah İsmayıl Azərbaycanda önəmli yeri olmuş bir Ocağın yetirməsidir. O Ocaq türk Ocağı idi. O Ocaqdan türklər, türkçülər çıxmışdı. Şiəlik axarında. O da siyasi konyuktura idi. Biz tarixə tarixi kontekstdə dəyər verməliyik. Bu gündən, XXI yüzildən XVI yüzilə baxıb çox yanlışlar tapmaq olar. Mən onu düzgün saymıram. Obyektiv yanaşmaq gərəkdir. Şah İsmayıl bugünün oğlu deyildi, bugünün yetirməsi deyildi. XVI yüzilin yetirməsiydi. Öz ortamının (mühitinin) yetirməsiydi. Başqa cür desək, şiə ortamının yetirməsiydi. O ortam onu

hakimiyyətə gətirmişdi. O çevrə onu hakimiyyətə gətirmişdi. O çevrənin, o ortamın hakimiyyəti idi. Ancaq onun böyüklüyü onda idi ki, o çevrədən, o ortamdən çox yüksəyə qalxdı. Mən bunu konkret faktlarla göstərəcəm. O arada Türk Dünyasında iki güclü dövlət vardı. Osmanlı dövləti və Azərbaycan dövləti. Osmanlı dövlətinin başında qabaqca Bəyazid dururdu, Şah İsmayıl özünün o Ocaqdan gələn tərbiyəsinə uyğun olaraq, qanacağına, mədəniyyətinə uyğun olaraq, məktublarında ona atam deyirdi, böyüyüm deyirdi, ağsaq-qalım deyirdi. Sonradan yerinə gəldi Sultan Səlim. Sultan Səlim atasını, qardaşını öldürməklə hakimiyyətə gələn bir adam idi. Sultan Səlim də şair idi, Şah İsmayıl da. Sultan Səlim şeirlərini farsca yazırdı, Şah İsmayıl türkcə. Şah İsmayılın sarayına Türk Dünyasının hər yerindən türklər axıb gəlirdi. Türkiyənin özündən axıb gəlirdi, Misirdən axıb gəlirdi. Baxın, Misir Türkiyədən o yandadır. Nəyə görə onlar o boyda yolu keçib Türkiyəyə yox, Azərbaycana gəlirdi. Bu, olduqca önəmli faktdır. Bunu heç yerdə demirlər. Bir daha deyirəm, Azərbaycan tarixində o tayfaların adları yazılıb, çox uzun bir sıralamadır. Türk tayfaları hər yerdən Şah İsmayılın sarayına gəlirdi. Bu deyilənlər, yazılanlar doğru idisə, Şah İsmayıl doğrudan da əyyaş idisə, qatil idisə, adam öldürən, başkəsən idisə, nəyə görə o tayfalar Şah İsmayılın sarayına axıb gəlirdi, Təbrizə axıb gəlirdi?! Bu, olduqca önəmli faktdır. Onların başı xarab deyildi. O tayfaların başında çox ağıllı adamlar dururdu. Sonra o hakimiyyət başçıları gəldilər Azərbaycanda hakimiyyət yiyələri oldular. Bugünkü anlayışlarla desək, Şah İsmayıl olduqca demokratik bir adam idi. Şah İsmayıl elə-belə adam gətirmirdi saraya. Hər tayfanın seçilmişlərini gətirirdi. O seçilmişlər də elə-belə seçilmişlər deyildi. Onlar Dədə Qorqudda olduğu kimi hünər göstərən seçilmiş adamlar idi. Ağılla seçilmiş adamlar idi. Ona görə də az bir vaxtda Şah İsmayılın sarayı türklüyün sarayına çevrilə bildi. Təbriz az qala, mən deyərdim ki, türklüyün mədəniyyət mərkəzindən çıxıb bütün dünyanın mədəniyyət mərkəzinə çevrilə bildi. Nəyə görə? Ayırı-ayrı türk tayfaları ora axdığı kimi, ayırı-ayrı mədəniyyət adamları da Təbrizə axırdılar. Nəyə görə Sultan Səlimin yanına getmirdilər? Ona görə ki, burda münbit şərait var idi. Onların özlərinin qabağa getməsi üçün, dəyərləndirilməsi üçün, sənətlərinin dəyərləndirilməsi üçün. Qızılın özü də bir şey deyil, onu dəyərləndirən olmasa, orda Şah İsmayıl kimi dəyərləndirən var idi.

Başqa bir faktora toxunmaq istəyirəm. Şah İsmayıl, belə desək, şii lideri idi. Qılıncıyla da bir çox işlər görmüşdü. Ancaq bir iş də var idi. Müsəlman dünyasının hər yerində öldürülən, izlənən hürufilər hər yerdən Şah İsmayılın sarayına gəlirdilər. Bu da bir tarixi faktdır. Sultan Səlimin sarayına getmirdilər. Başqa saraylara getmirdilər. Hamısı axırdı Şah İsmayılın sarayına. O da Şah İsmayılın demokratizmindən irəli gəlirdi. Şah İsmayıl onlara da arxa dururdu. Baxın, az qala bütün şeirlərində deyir şahi-mərdan, – Əli, nə bilim nə. Bununla belə, hürufilərə sarayında yer verirdi. O Şah İsmayılın böyüklüyü idi.

Şah İsmayılın sarayı getdikcə bütün türklüyün sarayına çevrilirdi. Şah İsmayıl hakimiyyəti getdikcə bütün türklüyün hakimiyyətinə çevrilirdi. Şah İsmayılın o konseptual baxışlarına görə, yönünə görə. Bu, Avropanı qorxuya salmışdı. Avropa onda neylədi? Avropa onda başladı Sultan Səlimlə işləməyə. Şah İsmayıl işləmədi. Bildi ki, Şah İsmayıl işləyə bilməyəcək. Mən onların yazdıqlarını oxumuşam. Avropadan çoxlu sayda diplomat adıyla kəşfiyyatçılar gəlirdi Şah İsmayılın sarayına. Sultan Səlimin də sarayına gəlirdi, bura da gəlirdi. Onlar elə-belə gəlmirdilər. Onlar kəşfiyyat aparırdılar. Şah İsmayılba bağlı, onun xarakteriylə bağlı, dünyagörüşü ilə bağlı, düşüncələri ilə, duyğuları ilə bağlı. Eləcə də Sultan Səlimlə bağlı. Onlar öyrəndilər ki, Sultan Səlimi ələ keçirmək olar, Şah İsmayılı yox. Çünki Şah İsmayıl böyük, sarsılmaz, yenilməz ideya adamı idi. Ona görə başladılar Sultan Səlimlə işləməyə. Sultan Səlimə top verdilər. Şah İsmayıl topun nə olduğunu bilmirdi. Sultan Səlimə qısaca desək, odlu silah verdilər gizlicə. Onu orda qızıqırdılar. Sultan Səlimin Şah İsmayılba üç məktubu var. Mən o məktubları oxumuşam. Şah İsmayılı söyən xalq yazıçıları var. Onlardan soruşmuşam, bəlli olub ki, onların o məktublardan xəbərləri yoxdur. Yəni o məktubları oxuyandan sonra sən bilərsən Şah İsmayılı söyərsən, ya söyməzsən. Sultan Səlimin Şah İsmayılba o üç məktubu söyüş məktubudur, təhqir məktubudur. Sonuncu məktubunda Şah İsmayılın arvadını da, ailəsini də təhqir eləyir. Yalnız ondan sonra Şah İsmayılın əsəbləri dözmür və onunla savaşa gedir. O savaşa gedəndə könülsüz gedir. Bu da Azərbaycan tarixində var. Onun baş sərkərdəsi deyir ki, Osmanlı ordusunu filan yerdə qarşılayaq. Orda biz onları yenə bilirik. Deyir, mən karvanbasan quldur deyiləm. Orda bir söz də deyir – Mən qardaş qanı tökmək istəmirəm. Yalnız orda onu

demək olar ki, Şah İsmayıl özünün sərkərdə keyfiyyətlərindən daşınıb. Onu da bilə-bilə. Şah İsmayılın ordusundan bir-iki söz demək istəyirəm. Şah İsmayılın ordu-dövlət sistemi əski türk ordu-dövlət sistemi idi. İndi Türkiyədə kitab çıxıb, yazırlar ki, Şah İsmayıl kürd olub. Bütünlüklə yalandır. Bu adam başdan-ayağa türk idi. Qanıyla türk idi, canıyla türk idi. İdeyaları ilə türk idi, qurduğu ordu-dövlət sistemi ilə türk idi. Bunun döyüş taktikası da, bilirsiniz, necə böyük bir imperiya yaratmışdı, az bir arada. Karl Marks deyirdi ki, o istilacı Şah idi, 14 ildə 14 ölkəni tutmuşdu. Nəyi ilə tutmuşdu? O türk ordu sistemi ilə, dövlət ordu sistemi ilə. O əski türk döyüş taktikasından yararlanırdı. Ona tarixdə deyirlər qurd oyunu, “Turan taktikası”. Min illər qabağın taktikası idi. Bir vaxt Mete xan onunla çinliləri udmuşdu. Bu adam belə formalaşmışdı. Bu adam belə yetişmişdi. Bu adam türk dilinə hakimiyyət statusu qazandırdı. Bu adam türk sazına hakimiyyət statusu qazandırdı. Bu adam türk baya-tısına, qoşmasına hakimiyyət statusu qazandırdı. Ayrı nə istəyirik bundan?! Bundan sonra oğlu gəldi, o biri gəldi, o Şah İsmayılıq deyil. Biz Şah İsmayılı o hakimiyyətdə olduğu kontekstdə dəyər verməliyik. Şah İsmayıl bizim ən böyük and yerlərimizdən biridir. Azərbaycan xalqı olaraq, Azərbaycan türklüyü olaraq. Hamımızın yanlışımız olur. Bu gün mənim evimdə I Pyotrla bağlı neçə dənə kitab var. Mənim üçün nə qədər maraqlıdır. Həm də Şah İsmayılı dəyərləndirmək üçün maraqlıdır. Pyotru haralara qaldırıblar. Neçə yüzildir Pyotrdan kitablar yazılır Rusiyada. Hələ də yazırlar. Pyotra bilirsiniz nə boyda anıt qoyublar Peterburqda, necə də gözəl anıtdır. Pyotrın bir oğlu var idi, onu da özü öldürdü. Şah İsmayıl oğlunu öldürsəydi, biz ona nə adlar verərdik, nə qaralar yaxardıq. Şah İsmayıl olduğca böyük adam idi. Geniş ürəkli bir adam idi. Şah İsmayilla bağlı Avropa yazıçılarının əsərlərini oxumuşam mən. Ona heyran qalmışam. Burda deyirlər ki, əyyaş olub, nə olub. Avropalı diplomatlar yazırlar ki, Şah İsmayılı biz içki məclisində də görmüşük, (bu təbii, hamımız üçün olan bir şeydir), döyüş meydanında da. Deyir, o, içki məclisində qadına bənzəyirdi. Şeir adamıdır, poeziya adamıdır, o qədər incə adam olub. Bax, bu özü türk ruhudur. Onu oxuyanda görürsən ki, Şah İsmayıldı görünür sufilik də olub, şamançılıq, nəsə belə şeylər də olub. Avropalıların yazdığını deyirəm. Deyirlər onu döyüş meydanında heç cür tanımaq olmurdu. O cür incə, zərif adam nəyə dönürdü, bilmək olmur. Bir avropalı

diplomat yazır ki, mən onun aslanla döyüşünü görmüşəm. Elə döyüşlər olurdu da bilirsiniz. Deyir o, adamlarını yaxına buraxmırdı, onu qoruyanları, deyirdi, tək vuracam. Bu xarakterdə olan adam əyyaş ola bilməz. Bu cür poeziyaya vurğunu olan adam əyyaş ola bilməz. O bütünlüklə ədəbiyyata bağlı olan bir adam idi. Bizim ədəbiyyatımıza da, mən deyərdim ki, hakimiyyət statusu qazandırdı. Ondan sonra baxın, Azərbaycanda türk dilində şeirlər nə çox yarandı. Bu gün Babək də danılır. Babək də əyyaş kimi göstərilir. Babəkin çevrəsi türk kimi yox, bilirsiniz də, kimlər göstərilir. Babək 22 il ərəb imperiyası ilə vuruşub. O, çiçəklənən imperiya ilə vuruşub. Əyyaş adam onu eləyə bilməzdi. Özü də o, tankla, topla vuruşmayıb, qol gücünə vuruşub. Belə bir adam olub. Biz bu adamları itirməklə bilməliyik ki, birinci, tariximizi itiririk. Tariximizin dalınca özümüzü itiririk, Azərbaycanı itiririk. Yəni Babəkin itirilməsi, Şah İsmayılın itirilməsi, bu günlərə gələndə Məmməd Əmin Rəsulzadə kimi parlaq personaların itirilməyi bizim özümüzün itirilməyimiz deməkdir. Azərbaycanla bir yerdə, türklüklə bir yerdə, Türkçülüklə bir yerdə. Mən bir çatışmazlıqlığı da göstərmək istəyirəm. Bizim tariximize qarşı bu cür düşməncəsinə hücumlar olan bir şəraitdə hakimiyyətdən danışmağa dəyməz, bəllidir bu nə hakimiyyətdir, bizim müxalifət də susur. Ona görə, mən bunu bir neçə yazımda da demişəm, bizim müxalifət mədəniyyət müxalifəti deyil. Müxalifət mənim düşüncəmdə ən birinci mədəniyyət müxalifəti olmalıdır. Mədəniyyət üzərində də hakimiyyətə gəlməlidir. Şah İsmayılın özü böyük bir mədəniyyət üzərində hakimiyyətə gəlmiş adam idi.

Göylü Atalı: Soylu bəy, Ağşın bəy məsələyə qısaca toxundu. Mən istəyərdim sizin də fikirlərinizi öyrənək. Güney Azərbaycan təbii fəlakət yaşadı. Bu fəlakətin baş verməsi ilə yaranan gərginliklər və İranın bir dövlət olaraq biganəliyi, az qala bayram əhvalı sərgiləməsi, televiziya komik verilişlərin efirdə yayımlanması, eyni zamanda, qıraqdan, o cümlədən, Azərbaycandan, Türkiyədən gedən yardımlara yasaq qoyulması, – bütün bunlar nə deməkdir? Bununla İran nə demək istəyir?

Soylu Atalı: Ürəyinizdə Günəş olsun istəkli soydaşlarımız və yurddaşlarımız!

Biz uzun müddətdir ki, Azərbaycanın bu günə qədər yaşadığı gərgin anlarla bağlı öz baxışlarımızı sərgiləyir, fikirlərimizi dilə gətiririk. Çalışmışıq ki, hardasa insanlarımızın düşüncəsində bir müəyyənlik yarada bilək. Bunu mən cəsarətlə deyirəm ki, yarada bilək, çünki bizim əsaslandığımız bəlli meyar var. Biz o meyardan çıxış eləyirik və hesab edirik ki, bu gün O Tay-Bu Tay Azərbaycanımızda nə qədər aktivlik müşahidə olunsada, çox təəssüf ki, əsaslı, ciddi ideoloji sistem mövcud deyil. Vahid ideoloji sistem mövcud olmadığına görə də insanlarımız arasında birlik əhvalı görünmür. Həm aktivlik var, həm pərakəndəlik var. Heç kim heç kimin baxışıyla həmrəy olmaq fikrinə düşmür. Bu da bizim üçün, Azərbaycan olaraq, ciddi problemlər ortaya çıxardır. Ona görə bütün fəlakətlərimizin hamısına bu problemlərdən baxmağımız doğrudur. Biz bir neçə dəfə müstəqilliyə cəhd elədik keçən yüzildə. Bir neçə dəfə deyəndə, konkret olaraq dörd dəfə. Bu cəhdlərin heç birində biz uğurlu sonuc əldə edə bilmədik. Niyə bilmədik? Yenə də səbəb gedib həmin məsələyə dayanır. Vahid milli ideologiyamız formalaşmır və insanlarımız vəhdətdə addım atmırlar. Hərəkət öz arzusuna, istəyinə söykənib addım atır. Arzu, istək isə nisbidir, səthidir. Bu baxımdan da düşündürücüdür.

İndi qayıdıram Güney Azərbaycanda baş verən zəlzələ, təbii fəlakət deyək, mən bir haşiyə kimi gümanımı deyirəm, Güney Azərbaycanda baş verən fəlakət kaş ki, doğrudan da, təbii fəlakət olsun, o, tektonik fəlakət olmasın. Məni çox narahat eləyir və gümanım çox qaçır ora-bura ki, bu tektonik fəlakətə də oxşayır. Niyə bu gümana gəlirəm? Əvvəla sualda da vurğulandığı kimi, İran bir dövlət olaraq bu məsələlərə biganə yanaşdı. Biz Güney Azərbaycan deyirik, axı İran özü oraya İran deyir. Əgər İran deyirsənsə və buranı dövlətinin sınırı içində qəbul edirsənsə, sən bir dövlət olaraq vətəndaşlarını fəlakətin əlində buraxmamalısan. Fərqi yoxdur, o, nə düşünür, nə istəyir. Sən dövlətsən. Dövlət olaraq sənin istənilən vətəndaşına münasibətin belə məqamda sağlam olmalıdır. Hətta dünya səhiyyə-sində beynəlxalq bir qanun var ki, harda kimin hansı mövqe tutmasından asılı olmayaraq, əgər o, fiziki bir fəlakətlə üzlaşsə, mütləq ona yardım göstərilməlidir, kömək olunmalıdır. Bu, dünya təcrübəsində olan bir şeydir. Bəşər tarixində olan münasibətdir. Belə bir münasibətə İran bu gün, həm bir dövlət olaraq, həm də bir toplum olaraq biganədir. Bunun müqabilində əgər o, özünün televiziya-larında karikatura verirsə, yəni komik şeylər nümayiş etdirirsə, bu,

İran dövlətinin həm indiki durumunu ifadə eləyir, həm də onun münasibətini, özünün kim olduğunu göstərir. Bu, o deməkdir ki, İran dövlətinin bəşəri münasibəti antiinsanidir. Yenə deyirəm fərqi yoxdur, orada yaşayan toplum hansı millətdəndir və o hansı mövqedə dayanıb. Təəssüf eləyirəm ki, İran dövlətinin atdığı addımlar bu gün elə bir mərhələyə qədəm qoyub ki, artıq Güney Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımız, eyni halda, bu tayda yaşayan və az-çox Güneylə bağlı düşünən insanlarımız artıq münasibətini İran dövlətinin başında duran rejimə qarşı deyil, bütövlükdə fars millətinə qarşı qoyur. Artıq İran rejiminə qarşı olan nifrət fars millətinə qarşı yönəldilib. Bu çox böyük bir fəlakətdir, böyük bir təhlükədir. Mən şəxsən bunu arzulamıram. Çox təəssüf eləyirəm ki, fars toplumunun özünün ciddi suçu var. Özü buna stimül verir. Yəni doğrudanmı fars toplumunun, fars xalqının içində bəşəri hiss yoxuydu. Öz dövlətinin başında duranlara etiraz eləyəydi ki, sən faciəyə qarşı antibəşəri münasibət sərgiləyirsən, komediya verirsən, oraya gedən yardımlara yasaq qoyursan. Səfil, yoxsul durumuna saldığın azərbaycanlıların özünün topladığı yardımı öz adına çıxıb biabırçılıq açırsan və s. Bütün bu oyunlar, nəticə etibarilə, doğrudan da, münasibəti tamam başqa bir yönə aparır. Türkiyə və Azərbaycanın yardımlarına yasaq qoymanın əsasında, təbiidir ki, türkçülük durur. Mən bir məsələyə xüsusi olaraq diqqətinizi yönəltmək istəyirəm. Bu gün elə hal yaradılır ki, guya İran nüvə silahı istehsal eləməyə doğru irəliləyir və bəşəri bir fəlakət yaratdığı üçün Batı bundan əndişə keçirir. Əslində isə, Batı öz cərgəsində başqa bir qüvvəni, o da qala Doğu dövlətini, görmək istəmir. Bu baxımdan da, onun İrana qarşı əndişəsi başqa münasibətlər ortaya gətirir. Bu, məsələnin ayrı tərəfi. Mənim demək istədiyim odur ki, əslində İranın Azərbaycana olan münasibəti Batının nüvə məsələsinə münasibətinə görə deyil. Eyni zamanda Türkiyənin yardımlarına mənfə münasibət təkə Türkiyənin NATO-nun üzvü olduğuna görə də deyil. Türkiyənin məhz türk olduğuna görədir. Eləcə də Azərbaycanın yardımına münasibət məhz türk olduğuna görədir.

Batı İranda nüvə prosesinə qarşı addım atacaq, atmayacaq, onu susduracaq, susdurmayacaq, bundan asılı olmayaraq, sovetlər dağılandıqdan sonra təbii şəkildə türklüyün inkişafı ortaya çıxıb. Təbii şəkildə türkçülük yönündə axtarışlar meydana çıxıb və təbii şəkildə türklərin birliyi, türkçülüğün əsasında bu toplumun vəhdət təşkil eləməsi zərurətə çevrilib. Bu zərurət istər-istəməz Güney Azərbay-

canın taleyinə müəyyən təsirlər göstərməyə başlayıb. Güney Azərbaycanda sovetlər dağılından sonra fəaliyyət yeni mərhələyə keçdi. İndi fəaliyyət nə dərəcədə doğru inkişaf eləyir, nə dərəcədə düzgün xətt götürürlər, bu, yenə məsələnin ayrı tərəfidir. Əsas odur ki, məhz türkçülüyn yenidən inkişaf elədiyi bir dövəmdən başlayaraq, Güney Azərbaycanda aktivlik yeni bir mərhələyə keçibdir. Bu nöqteyi-nəzərdən də İran rejimi, İran dövləti təbii olaraq Azərbaycanın Türkiyəyə bağlanmasının, yaxud Quzey Azərbaycanla Güney Azərbaycanın əlaqəsinin qarşısını almalıdır. O ki qaldı komik verilişlər verir, o cür addımlar atır, bu nədən irəli gəlir? Bu ondan irəli gəlir ki, orada yaşayan azərbaycanlıları birinci növbədə öz gözündən salsın. Fikir verin, hələ sovetlər dönməində Rusiya bizi öz gözümüzədən salırdı. Rusiya bizim azərbaycanlılarımıza elə psixologiya yeridirdi ki, biz rus kimi olmayanda, rus kimi yaşamayanda, rus kimi davranmayanda öz gözümüzədən düşək. Buna nail olmuşdu. Bakı şəhərində biz hamımız rus mədəniyyəti öyrənirdik. Biz guya ümumazərbaycan mədəniyyətinə uyğunlaşırıdıq, əslində rus mədəniyyətinə uyğunlaşırıdıq. Biz özümüzü o qəlibdə görməyəndə psixoloji olaraq sarsılırdıq. Bax, İran həmin xətti tutub. Fərq nədədir? Fərq ondadır ki, rus tərəfindən yürüdüln bu siyasət baş tuturdu. Çünki rusun bizə gətirdiyi əsarət şirin əsarət idi. O, üzde görünmürdü. Bizi elə səviyyədə kökləmişdi ki, o əsarətdə özümüzü rahat hiss edirdik. İranın isə Güney Azərbaycana yönəltdiyi əsarət sərt əsarətdir. Sərt əsarət insanları nisbətən daha ayıq edir. Daha çevik düşünməyə zorlayır. Çünki o səviyyədə ki, hər şeyi kökündən vurur, ləğv eləyir, insanlar özlərinin kimliyindən, öz dilindən, öz mədəniyyətindən məhrum olduqca, istər-istəməz vahiməyə düşürlər. Bunu yaradan səbəbə qarşı sinə gərmək istəyirlər. İndi ideoloji güc ilə sinə gərir, yoxsa sadəcə fərdi etirazlarla, yenə də bu, məsələnin o biri tərəfidir. Amma məsələ ondadır ki, İranda kəskin şəkildə etirazlar ayağa qalxır. O etirazlar da, dediyimiz kimi, ona görədir ki, orda əsarət kəskin və sərt xarakter daşıyır. Bu gün İran o cür münasibəti ilə daha da özünə qarşı nifrət yaradır. Bizim ona olan münasibətimizi daha da yeni mərhələyə çıxardır. Yəni özünə ziyan vurur. O, başqa xətt də götürə bilərdi. Artıq başqa xətt götürə bilmir, çünki yetərinə çılpaqlanıb, açılıbdır.

Sovetlər dağılından üzə bu yana biz, Ocaq olaraq, daim Güney Azərbaycanla, İranla bağlı münasibətimizi açıq və kəskin şəkildə qoymuşuq. Amma Quzey Azərbaycan hakimiyyəti, yaxud da Quzey

Azərbaycan ziyalısı, müxalifəti məsələni siyasi konyuktura səviyyəsində qoyur. Güney Azərbaycana münasibət siyasi xarakter daşıyır və oynayır. Əslində Güney Azərbaycana münasibət siyasi deyil, milli münasibət olmalıdır. Bəşəri münasibət olmalıdır. Ancaq İran bizim hakimiyyəti təhdid eləyən kimi dərhal bütün imkanları işə salır və İrani xalqımızın düşməni elan eləyir. Xalqın münasibətini qabağa verir. Onun arxasında gizlənir. Eləcə də üzdə olan insanlar. Ayrı-ayrı barmaq sayda ziyalıları istisna eləyirəm, bu da sayca o qədər azdır ki, heç adam bunu vurğu eləyə də bilmir. Əsas üzdə olan adamlar isə dediyim mənzərədən çıxış eləyirlər. Guya bizim dövlət təhdid olunur. Əslində onların münasibəti dövlətimizin təhdid olunmasına görə deyil. Başa düşmək lazımdır ki, dövləti təhdid etmək bir məqamda baş vermir. Onun mərhələləri var. Onun bünövrəsi var. O bünövrənin üzərində dayanıb davamlı təhdid eləyir. Sən isə özünə, hakimiyyətinə qarşı münasibət görəndə dillənirsən. Sənə dəyməyəndə isə İrani dost elan edirsən. Belə olduqda isə Güney Azərbaycanın taleyi daha da mürəkkəbləşir. Bu mənada bizim (Ocağın) münasibətimiz həmişə açıq olub. Ziyalı siyasət işlətməməlidir. Ziyalının münasibəti konkret olmalıdır. Doğrudan da bizə parçalanmış xalq statusu verilməlidir və mütləq onun birləşməsi yönündə ciddi addımlar atılmalıdır. Ancaq Güney Azərbaycanın özünün mövqeyi təəssüf ki, xeyli fərqlidir, birmənalı deyil. Müəyyən qismi istiqlalçıdır, müəyyən qismi müstəqilçidir, müəyyən qismi konfederalçıdır, müəyyən qismi federalçıdır. Ona görə heç bir nəticə əldə olunmur, olunmayacaq. Çox təəssüf eləyirəm. Mən bunu bədbinlik yaratmaq üçün demirəm. Bizim sözlə oyun oynamağa haqqımız və vaxtımız yoxdur. Biz bədbinlik sərgiləmirik. Biz mübarizə istəyirik. Mübarizə istəyində bədbinlik olmur. Bizim tələbimiz Azadlıq uğrunda döyüşdür. Eyni zamanda vəziyyəti uydurmaq da olmaz. Vəziyyət gözümüzün qabağındadır. Ona görə biz bu söhbətlərimizin əvvəlindən təbliğatımızı, sözüümüzü elə qururuq ki, Güney Azərbaycanlılar içərisində əgər bizi eşidən varsa, bizim mövqeyimizi bilmək istəyən varsa, qoy bilsin biz nə istəyirik. Bizim istəyimiz odur ki, heç bir mərhələ haqqında düşünmək olmaz. Azərbaycanın bütövlüyünə, birliyinə doğru qəti mübarizə getməlidir. Güney Azərbaycanın ideologiyasının birinci bəndini bu təşkil etməlidir – Bütöv Azərbaycan! Biz bölünmüşük. Mərhələ ola bilməz. Bünövrədən mənim evim var. Mən millətəm. Mənim dövlətim olub. Məni məhv eləmişən, ortada sındırmısan. Mənim təkcə qapım-pəncərəm çatmır.

O açıq pəncərədən, qapıdan hər şey dolur içimə. O qapını, pəncərəni qoymalıyam. Sən də mənə deyirsən, mərhələ-mərhələ özünə ev tik. Bu məsələni biz dərk eləməliyik, – Quzeyli, Güneyli. Mərhələsiz. O başqa məsələ ki, dünya istəmir, nə Avropa istəyir, nə Batı istəyir, nə Doğu istəyir, nə İran istəyir, nə indiki Türkiyə hakimiyyəti, nə Rusiya. Heç kim istəmir biz bütöv olaq. Biz istəməliyik, biz məsələni qoymalıyıq. Xalqın içində bütövlük yönündə iş getməlidir. Qoy on il, iyirmi il, otuz il, qırx il, əlli il bu yöndə iş getsin xalqın ağılında. Yoxsa bunun vaxtı deyil, onun vaxtı deyil, mərhələli ayağa duraq, çığır-bağır eləyək... Səttarxanın gününə salacaqlar bizi. Pişəvərinin gününə salacaqlar bizi. Başımızda duranı vurub qəzaya salacaqlar. Vəssalam. Sonra təzədən yüz il, iki yüz il getdi Azadlıq məsələsi öz işinə. Ona görə bu gündən başlamalıyıq. Maarifçiliyin də yönü odur. Təbliğatın da yönü odur. Şəxsən mən Mütləqə İnam Ocağının adından deyirəm, biz bu cür istəyirik, başqa cür istəmirik. Mərhələ-mərhələ qoydunsa məsələni, mütləq mərhələnin birində qabağımızı kəsəcəklər. Mütləq o mərhələdən bizi oturdacaqlar dala. Ziyalı məsələni açıq qoymalıdır. Sözlə oyun oynamaq olmaz. Bütövlük məsələmiz birdəfəlik həll olunmalıdır.

Yükümüzdən Böyük Fərəhimiz yoxdur!
Atamız var olsun!

Göylü Atalı: Hər birinizə dəyərli fikirlərinizə görə təşəkkür edirəm.

**Qürub Ayı, 34 il. Atakənd.
(avqust, 2012. Bakı).**

Bakının qurtuluşu – Türklüyün qurtuluşu idi

Ürəyinizdə Günəş olsun!

Sovetlər Birliyi dağılandan üzü bəri demək olar ki, hər il Bakının Daşnak-Bolşevik silahlı birləşmələrinin qırğınlarından azad olunması haqqında söhbətlər aparılır, tarixi faktlar üzrə yazılar dərc olunur və s. Bu gün biz həmin faktın növbəti ildönümü qarşısındayız. O vaxtdan bu vaxta qədər həmin hadisələr bu və ya başqa biçimdə davam edir, erməni-türk münasibətləri sağalmır. Axı bu, hardan qaynaqlanır?! Bu və başqa suallara cavab tapmaq üçün Müxalif düşərgənin tanınmış siması Xəliq Bahadırın və Mütləqə İnam Ocağının Yüklüüsü Soylu Atalının münasibətlərini öyrəniş təqdim edirik. Burada biz tarixi faktları sadalamırıq, bu faktlar zaman-zaman hərtərəfli deyilib. İndi isə məsələnin mahiyyəti üzrə danışacağıq.

İlk sualım Xəliq bəyədir.

- Xəliq bəy, erməni-türk münasibətlərinin kökü hara dayanır, sizcə, bu məsələ nə vaxtadan davam edəcək?

Xəliq Bahadır: Min illər öncə Strabon demişdir: Erməni qonşusunun ayağının altını qazımağa öyrəşmişdir. Ermənilərin başlıca xarakterik özəlliklərindən biri budur: qonşuya xəyanət. Kökü uzaqlara gedən türk-erməni düşmənçiliyi türklərin ermənilərə deyil, ermənilərin türklərə düşmənçiliklərindən, xəyanətlərindən başlayıb. Türk-erməni konfliktləri ermənilər özlərinə türklərdən güclü arxa tapanda başlayıb. Türklər tarix boyu güclü olub, güclü imperiyaları olub. Ermənilər də türkün ürək genişliyinə görə bu imperiyaların içərisində çox yaxşı yaşayıblar. VII yüzillikdə Albaniya Qafqazın ən güclü dövləti idi. Ermənilər bu dövləti 705-ci ildə xəyanət yolu ilə – ərəblərə çuğulluq etməklə dağıtdılar...

XIX yüzildə, Osmanlı Türkiyəsinin gücsüzləşən çağlarında ermənilər baş qaldırmağa başladılar. 1863-cü ildə Türkiyənin Zeytun bölgəsində ermənilər 600 türk əsgərini qırdılar. Bu qırğının arxasında Türkiyəni parçalamaq planlarına baş vurmuş bir sıra Avropa dövlətləri dururdu. Avropalılar xarakterik özəlliklərinə uyğun olaraq, ermənilərdən alət kimi yararlanmışdılar. Osmanlı Sultanı erməni xəyanətlərinə uzun sürə göz yumaraq, onların gec-tez yola gələcəyini düşünmüşdü. O, erməniyə özünün yurddaşı kimi baxırdı. Ermənilərin

çoxlu sayda deputatları, baxanları (nazirləri) var idi. Sultan Türkiyəsinin ekonomikasını ən çox ermənilərin əlində idi. Ermənilərin azğınlığı getdikcə bütün sınırları aşırırdı. Beləliklə, Sultan Türkiyəsi ölkədə dinclik yaratmaq üçün gərəkən addımları atmalı oldu. Bu addımlardan biri də erməniləri qarışıqlıq yaratdıqları bölgələrdən köçürüb uzaqlaşdırmaq idi. Ancaq İngiltərə ilə Rusiya başda olmaqla bir sıra Avropa yardımları, qızıqdırmaları erməniləri gündən-günə qudurdur, onlar Türkiyənin ayrı-ayrı yerlərində qırğınlar törədirdilər. 1915-ci ilədək belə oldu. 1915-ci ildə Osmanlı Türkiyəsi xalqı, dövləti qorumaq üçün kəskin addımlar atmalı oldu. Ermənilər, erməniyönlü dünya nə ad verir-versin, Türkiyənin 1915-ci ildə ermənilərlə erməniliklə bağlı etdiklərinin bir adı var: özünüqoruma! Türkiyənin Qars bölgəsində, əski Azərbaycan torpaqlarında, ermənilərin dinc xalqı – Azərbaycan türklərini ucdantutma qırmaları faktından danışan yoxdur. Bizim özümüz də Qars qırğınlarından, Qarsdakı etnik təmizləmə faktından uzun illər danışmamışıq, susqun qalmışıq. Ermənilər Antanta güclərinə arxalanaraq Qarsı qana bələmiş, qanlı qırğın yolu ilə bu bölgəni boşaltmış, bütöv bir bölgəni yandırılmış yurd yerinə çevirmişdilər. Bəlli olduğu kimi, ermənilər Qars qırğınına bənzər qırğınlardan başqa, Quzey Azərbaycanın bir çox bölgələrində, eləcə də Güney Azərbaycanın Urmiya, Maku, Xoy bölgələrində də çoxsaylı qanlı qırğınlar törətmişdilər.

Bu gün Azərbaycanda 15 sentyabr olayları ilə bağlı danışanda Osmanlı ordusunun Azərbaycanı işğal etmək üçün gəldiyini deyənlər var. Bilmək gərəkdir: Türkiyə qoşunlarını Azərbaycana ADR hökuməti çağırmışdı. Onlar gəlib bizə arxa durdular. Onlar bizi ölümdən, yox olmaqdan qurtardılar. O çağlar Türkiyə özü çox çətin durumda idi. I Dünya savaşının başlanmasında Türkiyə faktorunun ayrıca rolu olmuşdu. Birbaşa Türkiyənin özü bu savaşla bağlı gəlişmələrə qatılmasa da, o çağkı aparıcı dövlətlərin savaş planlarında başlıca yer tuturdu. Plan belə idi: Rusiyanın əlilə qabaqca Almaniyanı (Prussiya ilə birlikdə) çökdürmək, sonra yenə Rusiyanın əlilə Türkiyəni parçalamaq. O çağlar Almaniya getdikcə güclənirdi. İngiltərə bundan qorxuya düşmüşdü. II Nikolayla belə danışmışdılar: İstanbulu boğazlarla birlikdə sənə veririk, sən Almaniya ilə savaşa başla. Stolipin reformalarının sonucu olaraq Rusiya çox güclənmişdi. İngiltərə də, Fransa da Rusiyanın güclənməsini istəməirdi. Buna görə də onlar Rusiyanı qabaqca Prussiya, sonra Almaniya ilə savaşa

soxdular. Bu yolla onlar Almaniya-Prussiyanı da, Rusiyanı da savaşıdırıb gücdən salmaq istəyində idilər. Ancaq Almaniya Rusiyada leninçi-bolşevik devrimi törətməklə onların planlarını pozdu, İstanbul qurtuldu. Bununla belə, Türkiyə Almaniya ilə birlikdə olduğu üçün yenilmiş dövlət sayılırdı. Türkiyə ilə bağlı anqlosaks birliyinin başqa bir planı da vardı. Bu plana görə, Türkiyənin 6 vilayəti ermənilərə verilir, Diyarbəkir başda olmaqla Türkiyənin doğu bölgəsində Kürdüstan yaradılır, başqa sınır bölgələri də başqa cür pay-püşk edilirdi. Beləliklə, Türkiyə bir neçə yerə parçalanmaqla yalnız Anadolu içində qalırdı. Gerçəkdə Türkiyəni parçalamaq Türk Dünyasını parçalayıb gücdən salmaq demək idi. Bax, Türkiyə belə ağır durumda ola-ola Azərbaycana qoşun göndərib erməni vəhşiliklərinin qarşısını aldı. Biz, bir dövlət olaraq, bu faktı hələ də gərəyincə dəyərləndirməmişik. Bakıdakı Şəhidlər xiyabanında 1130 Türkiyəli şəhidin adı var. Qaldı, bu haçağadək çəkəcək, deyirəm: Türk Dünyası bir araya gəlib güclənənədək. Erməni Türkün üstünlüyünü, çox güclü olduğunu görəndə çəkilib yerində oturacaq, girəvə gözləyə-gözləyə Türklə “qardaşlıq, mehriban qonşuluq” yollarını arayacaq.

Yasin Türksoy: Soylu bəy, erməni-türk konfliktini türk birliyinin qarşısını ala bilirmi?

Soylu Atalı: Ürəyinizdə Günəş olsun, saygılı yurddaşlarımız! Bu məsələni deməzdən öncə, bir neçə kəlmə münasibətlərin anatomiyası ilə bağlı demək istəyirdim. Burada biz sırf milli kontekstdən çıxış eləməyimizə baxmayaraq, yürütdüyümüz fikirlər antibəşəri xarakter daşımır, daşıya bilməz. Biz milli məsələnin həllini bəşəri humanizm prinsipləri əsasında çözüürük. Hələ Avropa erasından əvvəl ermənilərin milli qəhrəmanı sayılan II Tıqran onun-bunun torpaqları hesabına Ermənistan dövləti yaratmışdı. O, bu dövləti 15 il əldə saxladı, ancaq Roma imperatoru Marsel Tıqranı Vizantiyadan Romaya qədər atının quyruğunda sürüdükdən sonra Erməni dövləti qurtardı. Məsələyə mahiyyəti yönündən yanaşanda ortaya sual çıxır – ermənilər bu dövləti hansı ənənələr əsasında, hansı dəyərlərə söykənərək yaratmışdılar?! Burada bəşəri humanizmə zidd gedişlər nədən ibarət idi?! Erməni dövlətinin yaranmasına dirəniş göstərilməli idi, göstərilməməli idi?! Humanizm baxımından yanaşanda soruşula bilər, yaxşı bu millət nə etməlidir, dövlət qurub yaşamağa haqqı

yoxdurmu? Biz bundan öncə də yazılarımızda vurğulamışıq ki, dövlət yaratmaq sadə bir proses deyil. Təsəvvür edin, II Tıqrandan yüzillər sonra Azərbaycanla Türkiyənin ortasında Azərbaycan torpaqları hesabına Ermənistan dövləti yaratdılar. Kim yaratdı bu dövləti – antitürk qüvvələr. Guya onlar humanistdirlər və bəşərin bir toplumunun qeydinə qalıblar. ABŞ, Rusiya, başqaları bu qədər humanist, qayğıkeşdirlərsə, qoy ABŞ-ın bir ştatında, yaxud geniş Rusiya çöllərinin bir hissəsində erməni dövləti yaratsınlar... Qeyd etmək lazımdır ki, erməni toplumu dövlət yaratmaq və onu yaşatmaq iqtidarında deyil. Bu dövləti onlar üçün bəlli qüvvələr yaradıb və onlar da qoruyur. Bunu biz tarixi bilgilərdən də, gerçək müşahidələrimizdən də əsaslandırma bilirik. Baxın, ermənilərin tarixi mövcudluğu uzaq keçmişə dayansa da, onlar bəşəriyyətə böyük mədəniyyət, böyük dəyər verməyiblər. Dövlət isə böyük mədəniyyət və böyük dəyərlər üzərində qurulur. Tarix boyu ermənilərin dağıdıcılıqdan başqa ciddi əməlləri olmayıb. Onlarda xalqlararası münasibətlərə gərək olan hansısa bir keyfiyyət aşkarlamaq mümkün deyil. Heç kim elə bir tarixi fakt ortaya qoya bilməz ki, hansısa bir xalq ermənilərdən bəşəri yöndə bəhrələnmə bilib. Sanki bu millətin xarakteri dağıdıcılıq tələblərindən yoğrulub. Ona görə də bu millətin dövlət yaratması özünü doğrultmur. O nə dövlətdir ki, əvvəldən axıra qədər bəşəri humanizmə qarşı dayanır...

Bu baxımdan hesab edirik ki, bir sıra kiçik toplumlar ayrı-ayrı dövlətlərin tərkibində yaşamaları ilə bərişməlidirlər. Böyük, tarixi xalqlar oturuşublar. Hər kəsin bəlli vətəni var. Planetimiz tarixi qədim xalqların vətəni kimi artıq bölünüb. Süni şəkildə xırda-xırda dövlətlər yaratmaq ümumi, bəşəri nizama ancaq zərər verir. Başqa bir tərəfdən, axı yaradılan xırda dövlətlər dağıdıcı, pozucu əməllər üçün yaradılır, dinc məqsədlərlə öz müqəddəratını həll etmək üçün yaradılmır. Dediymiz kimi, erməni tipli toplumların öz yerini tapması yönündə dəyər gücü, mədəniyyət gücü mövcud deyil. Həm də axı mən öz evimi necə başqasına verə bilərəm?! Heç bir bəşəri dəyəri olmayan balaca toplumları qızıqdıranlardan soruşmaq gərəkdir: necə sən humanistsən ki, tarixi xalqları məhv etmək, böyük mədəniyyətləri sıradan çıxartmaq hesabına balaca toplumlara haqq-hüquq quraşdırırsan?! Bəşər mədəniyyətinin inkişafında aparıcı rola malik bir xalqıq. Sivilizasiyaların başlanğıcı olan Şumer mədəniyyəti bizə aiddir. Bax, məsələyə bu nöqtədən yanaşmaq gərəkdir. Türk nə

erməninin yağısıdır, nə kürdün, nə də başqasının. Elə görüntü yaradırlar ki, guya avropalılar humanistdirlər, türklər isə vəhşi. Ancaq məsələnin mahiyyətinə dərindən yanaşanda kimin vəhşi, kimin humanist olması üzə çıxır. Biz yeganə millətlik ki, heç vaxt şovinist olmamışıq. Siyasi basqılara uğramışıq, özümlüyümüzdən ayrılmışıq, döyülmüşük, söyülmüşük, ancaq heç bir topluma qarşı şovinist addımlar atmamışıq. Hər bir etnik topluma özümüzə yanaşan kimi yanaşmışıq. Başqa xalqlar, içərisində olan etnik toplumlara qarşı assimilyasiya əməlləri həyata keçirib, mədəniyyətini sıxışdırıb, özünü sıxışdırıb və s. Tarixin heç bir dönəmində bizdə belə əməllər tapmaq mümkün deyil. Bəlkə də Azərbaycan olaraq onlarla yerə parçalanmağımızın başlıca səbəbini elə burada axtarmaq lazımdır – humanist xarakterimizdə. Siyasi dünya özümüzün humanistliyimizlə başımıza oyunlar açır. Nadir milli keyfiyyətlərimizi dünya dəyərləndirmək əvəzinə, bizi sıradan çıxarmağa çalışır. Bu cəhətdən yanaşanda bəlli olur ki, Türk Birliyinin yaranması məsələsi erməni-türk münasibətlərinə dayanmır, öz içinə bəslədiyi münasibətə dayanır. Bir epizod deyim (əvvəlki söhbətlərdə bu məsələlərə vurğu eləmişik), Sovetlər birliyi dağılandıqdan sonra türk birliyinin zərurəti ortaya çıxdı. Bunun gələcəyini hesablayan antitürk qüvvələr başqa oyunlar işə saldılar. Türkiyə kimi oturuşmuş bir dövlətimizin başına islamçı Ərdoğanı gətirdilər ki, türk birliyinin inkişafının qarşısını alsınlar. Ərdoğan üzünü türklüyə deyil, müsəlmanlığa tutub. Ona göstərişi Amerika verir. Tamamilə yönü dəyişdilər. Bu xəyanətdir. Baxın, demokratiya bağırən dünya necə olur ki, Orta Asiya türklərini “demokratikləşdirir”, Türkiyə kimi dünyəvi dövləti təzədən islamlaşdırır?! Bəs deyirlər dünyada müsəlman-xristiyan qovğası gedir. Bu oyunların xarakterini dərk etmək lazımdır. Oyunlar türk birliyini dağıtmağa hesablanıb. Üzdə türk birliyi adına atılan addımlar, təəssüf ki, şüar səviyyəsindən qabağa getmir. Daxili intibah yox, ciddi maarifçilik əməlləri yox, strateji siyasi planlar üzərində iş getmir. Yalançı konfranslar, türk mədəniyyəti adına binaların açılışı... ay qardaş, bunlar siyasi quruculuğun tələblərindən çox aşağıdır axı!.. Ona görə bilmək gərəkdir ki, bizim davamız erməni adlanan toxmaqla deyil, onun arxasında duran qüvvələrlədir.

Yasin Türksoy: Xaliq bəy, çağdaş Azərbaycan və Türkiyə hökumətləri bu məsələni çözmək yönündə hansı işlər görürlər?

Xaliq Bahadır: Ortada söz var, iş yoxdur – iş görülmür. Danışiq var, ritorika var, iş yoxdur. İndiyədək türk birliyi alınmayıb. Bizim danışdığımız türk birliyi Turan deyil. Türk birliyindən danışanda çoxlarının canına qorxu düşür: “Turan”dan danışılırmış kimi. Biz çağdaş dünya düzəninə uyğun birlikdən danışırıq – Avropa Birliyi kimi birlikdən. Sovetlər birliyi dağılandıqdan sonra biz türk dövlətləri olaraq bir-birimizə yaxınlaşmaq yerinə, bir-birimizdən daha da uzaqlaşdıq. Yalnız əlifbamızla yaxınlaşa bildik, o da yarımçıq oldu. Bundan başqa, bizi birləşdirməyə yönəlmiş bir fakt yoxdur ortada. Hələ 30-cu illərdə böyük Atatürk demişdi: Türkiyə dövləti Sovetlər birliyi dağılandıqdan sonra bütün türk dövlətləri ilə işbirliyinə hazır olmalıdır. Aradan iyirmi ildən çox keçib, Türkiyə hələ də Sovetdən çıxmış türk dövlətləri ilə nə edəcəyini bilmir. Açıq görünür: Türkiyə türk dövlətlərinə liderlik missiyasını daşımağa hazır deyil. Başqa türk dövlətləri bir yana, Türkiyə qonşu-qardaş Azərbaycanla da indiyədək gərəkən ilişkileri qura, gərəyincə yaxınlaşa bilməyib.

Dəmirəl-Ərdoğan hökumətləri Azərbaycan xalqı ilə deyil, xalqa yad bir hakimiyyətlə qardaşlıqda bulunurkən “bir millət – iki dövlət” söyləmələri ritorikadan uzağa gedə bilməzdi, belə də oldu. Bu hökumətlər Türkiyəni başqa səmtə yönəltdi. Türk dövlətləri ilə iş baxanı olaraq tanınan Əbdülxaliq Çay var idi. On il bu işlə uğraşdı, on ildən sonra iş başından getdi. Gedəndə dedi: biz yaxınlaşma yönündə irəliyə doğru bircə addım da ata bilmədik. Olduqca acınacaqlı görsənmişdir: on il bir işdə çalışan kimsə sonda (on il sonra!) missiyasını yerinə yetirə bilmədiyini bildirir. Bunu bütünlüklə onun suçu saymaq düzgün olmazdı: Suç daha çox Dəmirəl-Ərdoğan hökumətlərinin yanlış politikalarında axtarılmalıdır. Atatürk ideyalarından getdikcə uzaqlaşan Türkiyə dövləti Atatürkün uyarısından da uzaq düşməli idi. Son illər Türkiyə dövləti nala-mıxa vuran bir dövlətə çevrilib. Ərdoğan Liviya ilə bağlı, Misirlə, Suriya ilə bağlı çıxışlar edib deyir: xalqla bir olmayan hakimiyyət yaşaya bilməz, diktatorlar getməlidir. Ancaq bunu Azərbaycanla bağlı demir, Azərbaycan diktaturası ilə qardaşlıq əlaqələrində bulunur Amerikadan gərəkən tapşırığı almadığı üçün. Kimlərsə Türkiyənin regionda aparıcı dövlətə çevrildiyini deyirlər. Axı aparıcı dövlət belə olmur. Türkiyə kimi dövlət yanlış politikalar üzündən yedək dövlətinə çevrilirsə, türk birliyi necə yarana bilər?! Türkiyə Atatürkün dediklərini etsəydi, bundan təkcə Türkiyə deyil, bütün dünya qazanardı. Avropa Birliyinə uyğun bir türk birliyi olsaydı, istər bizim bölgədə, istərsə də bölgəmizdən qıraqda bir çox baxımdan (uyqarlıq, hüquq, humanizm, demokratiya, ekonomik gəlişmə baxımından) böyük irəliləyişlər olardı. O birlik yaransaydı, “Ermənistan” Qarabağı işğal altında saxlaya bilməzdi. Arxasında Rusiya, başqa dövlətlər dursaydı belə, yenə ona ürək eləməzdi...

Soylu Atalı: Sözlünüzü kəsdiyimiz üçün başışlayın. Bu məsələnin içində olduğuna və aktuallıq kəsb elədiyinə görə bir neçə kəlmə son günlər Ərdoğanın CHP-ni ittiham edən çıxışı ilə bağlı qısa açıqlama verin.

Xaliq Bahadır: Çox ağır faktıdır: Ərdoğan öz maraqlarından irəli gələn cılızlıq sərgiləyir. Bildirir: 40-cı illərdə CHP, azərbaycanlıları Stalin rejiminin əlinə verərək güllələdib. Bayaq dediyim kimi, Türkiyə I və II Dünya savaşlarında Almaniya yandaşı olaraq uduz-

muşdu. Hər iki savaşa Türkiyənin dağılması real idi. Mudrost, Sevr bağlaşmalarına görə Türkiyə bölünürdü. Meydanda türk xalqlarının qatı düşməni olan Stalin rejimi var idi. Stalin Türkiyəyə ordu yeritmək istəyirdi. Türkiyə Stalinin hansısa istəklərini, şıltaqlarını yerinə yetirməyə bilməzdi: böyük uduş üçün uduzmalar gərəkirdi. Avropanın yarısını tutmuş Stalin üçün Türkiyəni yenmək elə də çətin olmayacaqdı. Bu baxımdan Ərdoğanın o çıxışı cılız politik çıxışıdır. Burada Azərbaycan xalqı ilə CHP-ni üz-üzə qoymaq istəyi də yox deyil...

Soylu Atalı: Əslində Türkiyə ilə Azərbaycanı üz-üzə qoymaq istəyir.

Xaliq Bahadır: Doğrudur. Ancaq burada göstərilən-göstərilməyən bir çox çatışmazlıqlara baxmayaraq, Türkiyə bizim arxamız, dayağımızdır – bunu unutmamalıyıq. Ərdoğan tarixçilərin işinə qarışmamalıdır. Tarix tarixdir, daha çox tarixçilərin uğraşacağı alandır. Politikaçı tarix faktlarından milli birlik faktoru olaraq yararlanmalıdır, milli parçalanma, milli düşmənçilik faktoru olaraq yox.

Yasin Türksoy: Soylu bəy, 1918-ci il, 15 sentyabrda Osmanlı qoşunları Bakıya gəlməseydi, nə baş verərdi?

Soylu Atalı: Tarixdən bəllidir ki, istər Azərbaycanda, istər Türkiyədə çox güclü türk imperiyaları olub. Dünyanın siyasi nizamı bu imperiyalar tərəfindən yönəldilirdi. Zaman-zaman o nizamı dəyişmək və onun başına keçmək üçün bir sıra Qərbi Avropa dövlətlərinin yürütdükləri siyasət sonuc verdi. Biz, bir millət olaraq, hər mənada çökdürülürük. Bunun içində özümüzün də əməllərimiz var. Çökdürməyə dirəniş göstərmək əvəzinə, sanki stimül verib, proseslərə qatılırıq. Ona görə də bizə qarşı bəlli soyqırımlar baş verib, dağıntılar həyata keçirilib və s. Vurğuladığımız kimi, sonuncu Osmanlı imperiyasının da çökdürüldüyü bir ərəfədə Azərbaycana qarşı planlar həyata keçirilməyə başladı. O başqa məsələ ki, Osmanlı nə qədər güclü olsaydı da, orada türklük inkişaf eləməmişdi. Bəlkə də onun çökməsinin əsas səbəbi o idi ki, milli zəmin üzərində dayanmamışdı, türklüyə arxa çevrilmişdi. Dediymiz kimi, türk etnosunu dövlətsizləşdirmək, gücsüzləşdirib sıradan çıxarmaq planları həyata keçirilib. İndiki Ortadoğu projesinin əsas hədəflərindən biri türkü dövlətsizləşdirmək, yaxud əldəqayıma bir dövlət halına gətirməkdir. Bu səbəbdən də Azərbaycanda erməninin ayaqlaşması labüd şəkildə yönəldilirdi. Həmin istəklərin məntiqi tələbi kimi gerçəkləşirdi. İnkilabdan sonra Rusiyada yenidənqurma işləri gedirdi. Yəni Rusiyanın başı öz içində siyasi, hərbi strukturların yenidən qurulmasına daha çox qarışmışdı. Belə bir zamanda Azərbaycanda da milliləşmə, dövlətləşmə prosesi başlamışdı. Bunun qarşısı alınmalı idi. Ona görə də bolşeviklərin təhriki ilə ermənilər Azərbaycanın hər yerində, özəllikcə Bakıda bəlli qırğınları törətməyə başladı. Dünyaya ağılıq eləmək istəyən Qərb dövlətləri Rusiyanın güclənməsini istəməsələr də, bu məsələdə susqunluq nümayiş etdirdilər. Türkə qarşı danışılmamış birlik mövcud idi. Burada hədəf ondan ibarət idi ki, Bakıda türk strukturlarını, idarəetməsini məhv eləsinlər və yerində erməni idarəetməsi formalaşdırsınlar. Beləliklə, erməni hakimiyyəti yaratmaqla, bütünlüklə Azərbaycanın yerində Ermənistan dövləti yaratmağa nail olsunlar. Osmanlı qoşunlarının gəlişi ilə bu hədəf özünü doğrultmadı, bizə bəlli olan bir səviyyədə – Azərbaycanın müəyyən bölgələrində Ermənistan dövləti quruldu. Bu səbəbdən də Osmanlı qoşunlarının Bakıya gəlişi türkün həyatında böyük bir addım oldu. Təkcə Azərbaycan üçün deyil, bütövlükdə türklük üçün qurtuluş rolu

oyladı. İndi biz nə günə qalmışıq ki, bu addıma görə Osmanlıya minnətdar oluruq. Bununla da özümüzü başqa bir hissəmizdən ayırırıq. Biz bir xalqıq, burada da özümüz-özümüzü xilas eləmişik. Osmanlı türklərinə qıraq qüvvə kimi baxmamalıyıq. Osmanlı qoşunlarının gəlişi həm də Türkiyəni xilas elədi. Məgər Azərbaycanın yerində Ermənistan dövləti yaratsaydılar, indiki Türkiyə Cümhuriyyətini qurmaq mümkün olacaqdımı?! Axı biz bir millətlik. Sadəcə dövlətlərimizlə ayrılıırıq. Bu, bir atanın iki oğlunun ayrı-ayrı ev tikməsi kimi bir şeydir. Təəssüf ki, hər il mətbuatda 15 sentyabrba bağlı təhlillər aparılanda altdan yuxarı minnətdarlıq hissi sərgilənir, çağdaş türkiyəlilərimiz də bizə üstədən aşağı baxır. Bu gediş daxilində türk birliyi qurula bilməz axı. Hətta Orta Asiya türkləri Böyük Türkünstanın parçalanmasından sonra dövlətsiz qoyulacaqdılar. Odur ki, Osmanlı qoşunlarının Bakıya gəlişi ilə türklüyün böyük bir fəlakətinin qarşısı alındı. Psixologiyamız bu yöndən tamam dəyişməlidir.

Xaliq Bahadır: Elədir. Nərimanov Türkiyəyə neftlə kömək eləyəndə Atatürk demişdi: biz varlananda bunun əvəzini çıxacağıq. Nərimanov cavab vermişdi: paşam, qardaş qardaşa mal satmaz, əl tutar... Bax, görürsünüzümü, hər birimiz bu sayaq düşünsək, türk birliyi düzgün yön alar.

Yasin Türksoy: Dəyərli müsahibənizə görə təşəkkür edirəm.

*Ata Ayı, 34-il.
(sentyabr, 2012)*

"Babəki verən xalqın özünü balaca sayması günahdır"

(14 mart Böyük Babəkin edam olunduğu gündür)

Yasin Türksöy: Ürəyinizdə Günəş olsun, saygılı yurddaşlarımız! Bu gün biz Babək Xürrəmdinin edam olunmasının ildönümü qarşısındaıyq. Azərbaycanın milli dəyərlərinə qarşı münasibət bir mənalı olmadığı kimi, Babəkə qarşı da münasibət bir mənalı deyil. Kimlərsə Babəki İslam Dünyabaxışının daşıyıcısı, müsəlman hesab edir, kimlərsə Sovet ideologiyasının ortaya çıxardığı ateist hesab edir, bir kəsim isə Babəki Azadlıq qəhrəmanı hesab edir. Bəs kimdir Babək? Bu suala cavab tapmaq üçün, milli düşüncə sahibləri olan aydınlarımıza üz tuturuq: **Mütləqə İnam Ocağının Yüklümlüsü Soylu Atalı, ideoloji mübarizənin öncüllərindən Xəliq Bahadır, Azərbaycanımızın Güneyindən olan aydınımız Ağşın Ağkəmərli** suallarımızı cavablandıracaqlar. Burada bizimlə gənc dostlarımız da iştirak edirlər.

- İlk sual Ağşın bəyədir. Ağşın bəy, Babək Xürrəmdinliyin başçısı olana qədər kim idi?

Ağşın bəy: Çox sağ olun bu söhbəti təşkil etdiyinizə görə. Məsələyə yanaşmaq üçün Babəkə qədər olan mühiti, tarixi vəziyyəti öyrənmək lazımdır. O faciəli dönm 630-cu illərdən başlayır ki, ərəblər bizim bölgəyə basqın etdilər. 603-cü ildə Alban Hökmdarı Cavanşirlə Sasanilər birlikdə vahid bir ordu yaratdılar ərəblərin istilasına qarşı. Uzun müddət bu davam elədi. Sonra Sasani dövlətinin parçalanması və zəifləməsi Alban ordusunun tək qalmasına gətirib çıxartdı. Cavanşir öz torpaqlarına, Azərbaycana dönür, ittihadından ayrılır, hardasa 5 ilə qədər mübarizəsini davam edir. Bu dönmədə yeni bir era başlayır. Ərəblər o zaman Azərbaycan ərazisinə gələndə yüksək səviyyədə inkişaf eləmiş bir millət idik. İstər musiqi cəhətdən, istər incəsənət baxımından, hətta memarlıq, heykəltaraşlıq baxımından. Ərəb bununla hesablaşa bilmirdi, ayaqlaşa bilmirdi, ona görə də qadağa qoyurdu. Qadağa qoymağa başladı, get-gedə yoxsulluq, işsizlik, səfalət baş alıb getdi. Tarixçilərimizin fikrincə, Babək 22 il mübarizə edib. Babəkin mübarizəsini 22 il yox, 200 il nəzərə almaq lazımdır. Çünki ərəblərin işğalından sonra biz 100 ilə qədər özümüə gələ bilmədik. Onun təkisini, yan etkisini bu

gün də biz hiss edirik. 8-ci yüzilin əvvəllərində yoxsulluğun, səfələtin, əziyyətin qapsadığı millətin içində bir üsyan başladı. Bu üsyan şübhəsiz ki, iki şeylə əlaqədə olmalıdır. Biri obyektiv şəraitlə, o biri də subyektiv şəraitlə. 8-ci yüzilin ortaları, 9-cu yüzilin əvvəllərindən Xürrəmilik düşüncəsi ortaya çıxır. Xürrəmdinliyi araşdırsaq, onun kökünü Avestada görə bilərik... O zaman hər yerdə istilaya qarşı üsyan başlamışdı, amma əsas üsyan Babəklə başlamışdı. Babək ortaya çıxmaqla Azərbaycan bir dirçəlişə başladı...

Yasin: Soylu bəy, bir sıra çağdaş yazarlar Babəki müsəlman hesab edir, onun dinə qarşı deyil, ərəb işğalçılara qarşı mübarizə apardığını iddia edirlər! Siz necə düşünürsünüz?

Soylu Atalı: Əslində Babəki müsəlman saymaq, yaxud da müsəlman sayaraq, guya ki, işğalçılıq faktına qarşı döyüşüb fikri, Azərbaycanda istər şifahi şəkildə, istərsə də yazılı şəkildə çox səslənib. Kökündən səhv hesab edirəm. Baxın, əgər Babək müsəlman idisə, onda Xürrəmdinlik nə demək idi?! Onda gərək Xürrəmdinliyi inkar eləyək. Əgər imkanları olsaydı, Xürrəmdinliyi inkar edərdilər. Xürrəmdinlik Baxışının özü böyük bir təlimdir. Asif Ata deyir ki, Xürrəmdinlik fəlsəfəsi olub, onu ərəblər yandırdılar. Məsələ burasın-

dadır ki, Xürrəmdinlik prosesini dayandıra bilməyiblər, məhv edə bilməyiblər. Bu gün də süni şəkildə çox çalışırlar ki, onu təhrif eləsinlər. Bizim, bir xalq olaraq, nəhayət ki, ağılımız başımıza gəlməlidir. Bütün sahələrdə öz milli dəyərlərimizə sahib çıxmağı bacarmalıyıq. Həqiqəti deməyi bacarmalıyıq. Həqiqəti deyə bilmirik. Həqiqət ondan ibarətdir ki, Babək öz dinini, öz dünyabaxışını bu xalqa verirdi, özünün dini dünyabaxışı əsasında xalqı gələcəyə aparmaq uğrunda mübarizə aparırdı. Ərəblərin “lailahəilləllah” bayrağı altında ərəblərin yürüşünə qarşı mübarizə aparırdı. Ərəb yalnız fiziki varlığı ilə qalmadı Azərbaycanda, dünyabaxışı ilə qaldı, prinsipləri ilə qaldı. Babəki müsəlman saymaq kökündən səhvdir. Eləcə də, guya Babək sovetlərin ortaya çıxartdığı bir faktdır. Guya sovet ateizminə bir xidmət faktı kimi ortaya çıxarıblar. Əvvəla, Babək ateist deyildi. Belə bir söhbət meydana çıxarıblar ki, kim dinə qarşı çıxırsa, o, ateistdir. Ateizm materialist baxışın ideoloji əsasıdır. Babək İnamçı idi. Ateist İnamçı deyil, ateist inanmır heç nəyə. Hər şeyi kökündən inkar edir. Babəkin Fərəhçilik İnançı var idi. O, öz qaynağını Zərdüştçülükdən götürmüşdü. Bir epizod kimi deyim, xalqımız Novruz bayramı keçirir. Təəssüf ki, bu Bayram da millilikdən qırağa çıxarılıb, siyasiləşdirilibdir. 90-cı illəri yadınıza salın. İstədilər Novruz bayramını dini, İslami hadisə kimi sınısınlar xalqımıza. Sonra görünür başa düşdülər ki, Novruz bayramını dini, İslami fakt kimi təqdim eləsələr, İslamın zərərinə olacaq. Çünki Novruz qədim türk bayramı olaraq, türk panteizminə dayanır. Od çərşənbəsi, Su çərşənbəsi... bunlar hamısı panteizmlə bağlıdır. Özünü monoteist elan eləyən İslam üçün panteizm ortaqlığı onun zərərinə olacaqdır. Çox böyük ehtimalla, o məsələdə İranın da təsiri oldu. Demək, əvvəl çalışdılar dinə bağlamağa. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin inhisarında görmək istədilər, hansı ki, hakimiyyətin buyruğunda dayanır. Alınmadı, özünü doğrultmadı. Birmənalı şəkildə bu dəyəri təhrif eləyə bilmirsən, məzmun imkan vermir. Ona görə dedilər ki, bu, milli bayramdır. Amma nə yazıqlar ki, sonra Novruzu yenidən millilikdən çıxartdılar, beynəlxalqlaşdırdılar. Beynəlxalqlaşdırmaq Novruzu təhrif eləməkdir, o, milli dəyərdir. Türkiyə ilə mən beynəlxalq oluram? Bu cür təhrif eləmək qədimdən davam edir. Ya təhrif olunuruq, ya da inkar olunuruq. Babək də bu sıradan. Kitablar yazırlar, ona müsəlman adı qoyurlar, hətta deyirlər Babəkin ordusunda müsəlman ərəblər döyüşürdü. Müsəlman ərəb kimlə

döyüşürdü? Onları özlərinin müsəlman imperiyaları ilə döyüşməyə nə yönəldə bilərdi? Bu avantüradır. Babəkin Xürrəmdinliyi var idi, Xürrəmdinlik isə fərəh deməkdir. Ona da farslar çox yamaq vurdular, böhtan atdılar. Guya Babək atası-anası bəlli olmayan birisi idi, əxlaqsız idi, yığışardılar bir otağa, qadın-kişi fərqi varmazdılar... Babəkə qarşı əxlaqsızlıq bu. Guya Xürrəm sözü eys-ışrət deməkdir. Xürrəm sözünün bir mənası da fərəh deməkdir. Babək fərəh mənasını qəbul eləmişdi. Babək kimi döyüşkən, qəhrəman, azadlıq peyğəmbəri, necə ola bilər ki, dünyabaxışının adını eys-ışrət qoysun. Bunların hamısı Babəkə qarşı atılan böhtandır. Bizi zəminsiz qoymağa çalışırlar. Bir xalq olaraq, bütün dəyərlərimizi kölgədə qoymaq, gözdən salmaq niyyəti daşıyırlar. Sübut eləməyə çalışırlar ki, biz, xalq olaraq, havadan asılıyıq. Dəyərimiz qeyri-müəyyən, sifətimiz bəlli deyil, simamız bəlli deyil. Ona görə bu cür dağınıq, bir araya gələ bilmirik. Bunu sübut eləməyə çalışırlar, bunu təbliğ eləməyə çalışırlar. Biz də, bu millətin övladı olaraq, bu təbliğati ifşa edirik. Deyirik ki, Babək Azərbaycanın həm fiziki azadlığı uğrunda, həm milli-mənəvi azadlığı uğrunda mübarizənin başında dayanmışdı, özünün dünyabaxışı var idi və o, öz dünyabaxışı ilə bütün ərəb dünyasını sarsıtmışdı – Fərəhçilik İnançı ilə, az bir qüvvə ilə, Asif Atanın dediyi kimi, başı Bağdadda, ayağı Hindistanda olan ərəb ordusunu. Nədən güc alırdı? Xürrəmdinliyindən. Ata deyir, Ənəlhəqdən öncəki ənəlhəqliyimizdi Xürrəmdinlik. “Mən içimdə Şirvin gəzdirim” o deməkdir. Şirvin qüdrət Allahı idi. İçində Şirvin gəzdirmək – həqiqət mənası deməkdir. Ondan sonra Mənsur Həllac dedi ənəlhəqq, Nəimi dedi, Nəsimi dedi. İçində Şirvin gəzdirdiyini, buna görə yenilmədiyini Babək demişdi. Bəşər tarixində heç bir xalqda Babək “Ənəlhəqliyi” olmayıb. Bu, Azərbaycan deməkdir, bu nicat deməkdir, xilas deməkdir, zəmin deməkdir, bunu qoymamalıyıq uçurmağa.

Yasin: Belə nəticə çıxır ki, xalqı öz gözündən salmaq üçün Babəkə qarşı bu cür iftiralar atılır.

Soylu Atalı: Həmin adamlara baxın, – Babək haqqında yazanlara. Ayrı-ayrı adamlar, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən təriqətlərin etkisi ilə, pulu ilə, müsəlmanlıqdan qorxub, usanıb Babəki onun ayağına verirlər. Türk adı onlara yaraşmır. Nə qədər sərt səslənsə də

deyirəm, Babəki müsəlmanlaşdırmağa çalışanlar Türk sifətini itirmiş adamlardır.

Yasin: Xaliq bəy, bu gün Güney Azərbaycanda İstiqlal mücahidləri Səttərxan inqilabına deyil, 100 illər öncə mübarizə aparmış Babəkin varlığına üz tuturlar, sizcə bu təsadüfmüdür, yoxsa İranın əsas silahı olan İslam rejiminə etiraz?

Xaliq Bahadır: Babəklə bağlı çox yazılıb, çoxu da düşmən düşərgəsindən yazılıb. Ona görə də biz Babəki olduğu kimi tanıya bilməmişik. Mənim Babəklə bağlı öz fikirlərim var, o cəhətdən çıxış etmək istəyirəm. Mənim düşüncəmə görə, Babək Dədə Qorquddan başlayır. Onu da deyim ki, Kitabı-Dədə Qorqud kitabının adı ilə içində yazılanlar düz gəlmir. Mən bunu dəfələrlə demişəm, “Dədəm Qorqudun Kitabı” olmalıdır adı. Kitabın içi türklükdür, ora sonradan katiblər əlavələr ediblər. Kitabda baş verənlər Türk Dünyasıdır, türk karakteridir, Göyçə Gölünün çevrəsidir, bugünkü Ermənistan.

Babəkdən yazmaq istəyən Dədə Qorquddan başlamalıdır. Xürəmdinlikdən əvvəl Məzdəklik olub. Tarixdə Babəkin bir adı da Babək Məzdəkidir. Məzdəklik də Zərdüştlüyə dayanırdı. Elə bil birbirinə bağlı türk ideologiyasıdır. Babəkə vurulan damğalar hamısı ərəbin, farsın vurduğu damğalardır. Babəkdə olan – Dədə Qorqudda olan idi. Düşmənlə vuruşurlar, sonra qayıdıb 7 gün, 7 gecə kef edirdilər, amma əxlaqsızlıq eləmiridilər. Xanlar xanı Bayandır xandır, bu günlə götürsək, Prezidentdir. Gəlir Salur Qazan – ordu komandanı, baş baxan (nazir) kimi gedir. Dədə Qorqud – İdeoloji liderdir. Toplum demokratik toplumdur. İndi deyirlər, demokratiya bizə Avropadan gəlib, elə deyil. Demokratiya Avropaya türklərdən gedib. Dədə Qorqud 12 boydu, başdan-ayağa demokratik toplumdur. Yönetim demokratikdir, yaşayış demokratikdir. Yeyirlər, içirlər, hər şey də normadadır, bir dənə azğınlıq yox, bir dənə pozğunluq yox. İdeal bir toplumdur. O gəlir Babəkə çıxır. Ərəblər bura gəlib çıxdılar 7-ci yüzildə. Uzun illər burada gəzdilər, dolandılar, bir şey olmadı. Azərbaycandan çox adam girmişdi İslama. Belə danışıqlar, guya bizim dinimiz olmayıb, bütünlüklə yalandır. Türklər yaranışından dinlə doğulub, amma bu nə din olub? Tanrıçılıq dini olub. Dədə Qorqudda da o var, Babəkdə də o var. Ərəblər gəlmişdilər, dinlərini yayırdılar, bir kimsə bir söz demirdi, bu da bizim demokratik-

liyimizdən irəli gəlirdi. İndi Avropa bizə aşılayır tolerantlıq. Dözüm bizdə olub, bu gün də o bizdə var. Sonra nə oldu? Babək çıxdı ortaya. Babəkdən qabaq Cavidan çıxmışdı ortaya. 807-809-cu ildə Azərbaycanda ərəblərə qarşı qalxmağa başladı. Baxın, neçə yüz ildən sonra. Niyə, ona görə ki, ərəblər getdikcə azğınlaşdılar. Bilirsiniz ki, ərəblər tarixdən pozğun olublar. Bunu bütün dünya bilir. Bunlar bu pozğunluğu gerçəkləşdirməyə başladılar. Başladılar evlərə soxulmağa, qızları, gəlinləri aparmağa, başladılar vergiləri artırmağa, soyğunçuluğa. Bizdə belə şey yox idi. Bizdə Məzdək ideologiyası yayılmışdı Zərdüştdən sonra, hamısı da bir-biri ilə bağlı idi. Bugünkü anlayışla desək, onların ideologiyası sosialist ideologiyası idi. Özəl mülkiyyəti tanımırdılar, torpaq kəndlinin olmalıdır, paylar bölünməlidir. Nizami deyir ki:

*Bizdə ayrı deyil, kimsənin malı,
Bərabər bölərək bütün malları.*

Nizami bunu özündən demir, bunu ordan götürüb, Azərbaycanda yayılmış o ideologiyadan götürüb. Bunlar başladılar bizi əməlli-başlı istismar etməyə, ərəblər. Bizdə də belə şeyləri götürmürdülər. Onda başladılar qalxmağa Cavidanla birgə. Cavidandan Bayrağı götürdü Babək – 816-cı ildə, bilirsiniz. Geyimləri də qırmızı idi, bayraqları da qırmızı idi. Ona görə də tarixə bunlar qırmızılar kimi düşüblər. Tarixdə ilk qırmızı bayrağı biz qaldırmışıq. Başlanğıcda 20 min idi Babəkin ordusu. Ərəblərin 100 minlik ordusunu darmadağın elədi. 300 minlik ordu gəldi, yenə də Babəklə vuruşa bilmədilər. Əxlaqsız adam döyüşə bilərmi? Top yox, tufəng yox, əxlaqsız adam qolnan o savaşı apara bilərdi? Bu qədər xalqı birləşdirə bilərdi? Biz bir dənə güclü partiya yarada bilmirik bu gün. Babəkçilər torpağı yağının əlindən alıb, kəndlilərə paylayırdı. Bu onların qanından, canından gəlirdi. 6 ordunu darmadağın etdilər, sonra ərəblər gördülər buna heç cür davam gətirmirlər, Afşini Babəkə qarşı qoydular. Afşinlə də anlaşı bilmədi Babək, uduzdu. Babək bir lider kimi uduzdu, ideologiya kimi uduzmadı. Ona görə ki, Babəkin ideologiyası Babəkin kökünə bağlı idi. Babək öldürüləndən sonra, Xəlifə Mötəsim belə buyurur ki, Azərbaycandan köçüb getmək istəyən kişilərə hər cür şərait yaradılsın. Birinci döyüşdə 10 min ordunun qarşısında Babəkin çox az ordusu var idi. Ərəblər birinci dəfə əsir düşənləri

öldürürdülər, çox səviyyəsiz. Tarixdə belə şey olmayıb. Tanrıçı türklər heç vaxt əsir götürdüklerini öldürmürdülər, əsir saxlayırdılar. O adam istəsəydi, gedə bilirdi öz xalqının içinə. Ərəblər türkləri əsir götürdükdə sonadək qırırdılar. Mötəsimin buyruğu nə idi, kişilərə şərait yaradılsın, kişilər ölkədən getsin, qadınlar qalsın ki, ölkəni ələ alsınlar. Bu gün Babək istənilən xalq üçün baş ucalığıdır. Babəki dəyərləndirə bilməmişik. Babək dünyanın ən böyük komandanlarından biridir. Babəkin Bizansla danışıqları var idi. Bu gün Avropa bizi aldatdığı kimi, Bizans da Babəki aldatdı. Gəlmədiklər, dönüklük elədilər, Babək təkləndi yenə. Azərbaycan xalqı bu gün də təklənmiş durumdadır. Bu gün Güney Azərbaycanda bir oyanış var, bu yalnız Babəkin adıyla bağlı deyil, həm də onun ideologiyası ilə bağlıdır. Bu ideologiya Azərbaycana gərək olan ideologiyadır. Azərbaycanın birliyi də daha çox bu ideologiyaya bağlıdır. Adına Zərdüştlük deyiblər, Babəklilik deyiblər, Məzdəkilik deyiblər, Dədə Qorqud deyiblər. Bu bizim qanımızdan, canımızdan, genimizdən gələn bir ideologiyadır.

Yasin: Ağsın bəy, çağdaş mücadilə üçün Babəkin mübarizə dönməzliyi milli ideoloji baza rolunu oynaya bilərmi?

Ağşın Ağkəmərli: Dostlarımız yetərinçə bu məsələ ilə bağlı fikirlərini dedilər. Ataların belə bir məsəli var, keçmişinə xor baxan, gələcəyinə kor baxar. Ancaq bu, o demək deyil ki, onu əsas götürək. O dövrlə bu dövrdə böyük fərq var idi. Ancaq bu günləri o mayə itmir. Necə ki, Babəklə bağlı məsələ vurğulandı ki, bunun kökü Zərdüştlə bağlıdır, Tanrıçılıqla bağlıdır, Dədə Qorqudçuluqla bağlıdır, o gəlir öz təcəllasını, üstünlüyünü Babəkdə tapır. Bunda dayanmır, sufilik gəlir, hürufilik gəlir. Həmin xətt davam eləyir. Bu gün də dayanmaq yox, davam eləmək lazımdır. Biz yaxın tariximizə nəzər salmalıyıq. Yaxın tariximizin vasitəsiylə millətləşməyə doğru getməliyik. O ideologiyani əldə eləməyincə, biz gələcəyi itirmək təhlükəsi ilə üz-üzə qalacağıq. Asif Ata İdeyaları bu gün bizim baxışımızda önəmli yer tutur, o fikrin nəticəsidir ki, biz gələcəyə ümid bəsləyə bilirik. Əgər biz ideoloji məsələsində özümüzü kökləməsək, öz dəyərlərimizdən, düşüncələrimizdən qaynaq almasaq, şübhəsiz ki, gələcəkdə yenə də itirəcəyik. İndi Türk milləti öz tarixinə yaddır, kökünə yaddır, özgəliyə köklənə bilir. Bu gün bir sistem ortada var, biz yeni eranı başlaya bilərik. O yeni era mənim üçün Asif Atanın ideyalarından başlayır. Biz xalqımızı səpələnməkdən qurtara bilərik, didərginlikdən çıxara bilərik. “Göl”un ətrafında xalq birləşmir, “Bəzz Qalası”nın ətrafında xalq birləşmir. Bu məsələləri bəzi cəhətlərdə qiymətləndirmək olar, etiraz kimi götürmək olar, amma bu, millətləşmə deyil, məsələyə düzgün diaqnoz qoymaq lazımdır. Millətləşməyin doğru yolu olmadan biz heç vaxt sağlam bir dövlətçiliyə çata bilməyəcəyik.

Yasin: Babəkçilik çağdaş Quzey Azərbaycan üçün nə deməkdir, və yaxud da nə demək olmalıdır?

Xaliq bəy: Bir şey yadımdan çıxdı demədim, elə bu suala da aiddir. Demokratik Respublika 18-ci ildə Azərbaycanda qadınla kişiyyə eyni hüquq verəndə, Avropanın ölkələrində bu yox idi. Bunu bizə Avropa öyrətmək istəyir. Amma bizim Demokratik dövlətimiz gələn kimi, qadına eyni hüquq verdi, bilirsinizmi hardan gəldi, Dədə Qorquddan gəldi bu. Ağşın bəy düz deyir, tariximizi bilmirik, deyirik ki, bu nə cür oldu ortaya gəldi. Tarixi bilməmək bizim hər birimiz üçün utanandır. Dədə Qorqudda bu var. Türk min illər boyu qadına yoldaş kimi baxıb. Bu, türk mədəniyyətidir. Demokratik respublika

Dədə Qorqudda yaranmışdı, sonra Güney Azərbaycanda yarandı. Xiyabani hərəkəti oldu. Bu gün də Güney Azərbaycanda gedən proseslər demokratik proseslərdi. Çoxları deyirlər ki, bunu biz Avropadan götürürük, Avropadan götürmürük. Atillanı oxuyursan, onların diplomatları Atilladan nələr götürürlər, mədəniyyət götürürlər. Ona vəhşi kimi baxırlar, sonra gedib görürlər ki, türk böyük bir mədəniyyətin ziyəsidir. Diplomat yazır ki, ziyafət verirlər, hamının qabağına yemək qızıl boşqabda, qızıl çəngəldə gəlir, birçə Atillanın qabağına sadə qabda gəlir. Çıxıb baxır ki, hamının atının yüyəni qızılla işlənmədir, Atillanınkı sadədir. Soruşur, bu nədir? Deyirlər ki, xalqın başında duran, xalqın qulluqçusu sayılır. 4-cü yüzildən gedir söhbət, biz bunları bilmədiyimizə görə, elə bilir ki, hər şeyi Avropadan götürməliyik. Biz elə bir mədəniyyət yaratmışıq ki, onların üstündə özümüzü formalaşdıraq, millətimizə gərək olaq. Bu gün biz çox geri qalmışıq. Təbii ki, bütünlüklə tarixə qapanıb qalmaq olmaz, ancaq yaxşı nə var, hamısını götürməlisən. Biz Quzeyli-Güneyli yeni Azərbaycan qurmalıyıq. Mənim belə bir çağırışım var: yeni, bütöv, özgür, demokratik Azərbaycan. Belə bir Azərbaycan üçün Babəkçilikdə üstün nə varsa, götürməliyik.

Yasin: Soylu bəy, Babəkçiliyi qorumaq hansı anlamı daşıyır?

Soylu Atal: Bizim dəyərlərin hamısını qoltuqlara çəkirlər, İslam Azərbaycana gələndən sonra bütün dəyərlərimizi onun kölgəsində verirlər. Bunu dərk eləmək gərəkdir. Ərəb mənə necə mədəniyyət gətirə bilərdi ki, 7-ci yüzildə onun mədəniyyət deyilən bir şeyi yox idi. Həqiqəti qırağa qoyub, 20-ci yüzilimizdə yenə də cəhalətlə yaşamaq, bu ayıb bir məsələdir. Xaliq bəy deyir ki, biz Avropadan, demək olar ki, heç nə götürməmişik, mən qəbul edirəm o sözü. Biz yalnız demokratiya sözünü götürmüşük. O demokratiya sözü ki, o, türk insansevərliyi sözünün əvəzinə işlədilir. “Türk İnsansevərliyi” sözü demokratiya sözündən daha əsaslı sözdür. Dədə Qorquda da var, Koroğluda da var. Dədə Qorqud özü böyük bir həyat sistemidir. Orda xalqın yaşaması üçün bir sistem mövcuddur. Koroğlu xalqın talanmış malını özünə qaytarırdı. Dastanın bütün boyları onu deyir. Bütün bəşər xalqlarının mədəniyyəti dayanır əsatirə, biz canlı həyata dayanırıq, əzizlərim. Koroğlu canlı həyatdır, Dədə Qorqud canlı həyatdır, Babək canlı həyatdır. Tariximizdə İnsanın Haqqı deyilən bir həqiqət var idi ki, insanın xalq olmaq imkanını tanımaq deməkdir. Hər bir insan özündə xalq olmaq keyfiyyəti gəzdirir, o, ölüb gedən cəmdək deyil. Babək özü xəlqi keyfiyyətdir, xəlqi mahiyyətdir. Hər bir fərdin xalq olmaq imkanına sayğı duymaq lazımdır. Tarix boyu Türk haqq anlayışına tapınıb. Hüquq oyundur. Ruhaniyyət xalqıyıq biz. Babəkçilik Ruhaniyyət hadisəsidir. Xürrəmdinlik Ruhaniyyət faktıdır, Dədə Qorqudluq Ruhaniyyət faktıdır. Asif Ata deyir ki, semitlərdə peyğəmbərlik nədirsə, bizdə Dədə Qorqud da, ağsaqqallıq da odur. Yol göstərən idi, öyüd verən idi, kamilləşdirən idi. Hamısı semit peyğəmbərliyindən yüksək hadisələr idi. Babəki qorumaq – Xalqı qorumaq deməkdir. 9-cu yüzili bu günə gətirə bilməzsən, heç gərək də deyil. Çox təəssüf ki, Babək fakt olaraq tarixdə qalıb. Biz, xalq olaraq, suçluyuq ki, Babəki həyat sistemimizdə inkişaf etdirə-ətdirə bu günə gətirib çıxarda bilməmişik. İndi birdən-birə bu günə gətirə bilmərik, amma tarixdən götürüləsi çox şeylər var, – döyüşkənlik, yenilməzlik, fərəhçilik. Bu, tarixdə qalmır, bu, sabaha gedir. Babəki qorumaq – xalqı qorumaq deməkdir. Babəkin keyfiyyətini qorumaq, xalqda yeni keyfiyyətləri aşkarlamaq deməkdir. Bu gün bizi başı-ayağı bilinməyən sürüyə çeviriblər. Sabahı-dünəni bilinməyən duruma salıblar. Bizim, xalq olaraq, inkişaf etməyimiz üçün həmin zəmin bizə lazımdır. Bizim inkişafımızın mayasında

olmalıdır həmin xəlqi keyfiyyətlər. Yoxsa, biz bu cılızlıqdan çıxma bilməyəcəyik. Biz Babəkə dönüb baxanda Azərbaycan xalqının böyük bir fərəhçilik, qəhrəmanlıq, hətta peyğəmbərlik mahiyyətinə baxmalıyıq. Babək peyğəmbər idi. O cür yanaşmalıyıq. Onda biz içimizdə güc tapa biləcəyik. Bu xəlqi ayaqda saxlamaq üçün, onu millətləşdirməkdən ötrü çox böyük əsasdır.

Yasin: Soylu bəy, farslar İslamı könüllü qəbul etsəydilər, Babəkə münasibəti necə olardı? Bugünkü çirkablığı kimi olardı mı?

Soylu Atalı: Farslar İslamı könüllü qəbul ediblər, türklərdən fəqli olaraq. Niyə? Zərdüşt türk hadisəsidir, türk faktıdır. Əhəmənilər dövründə Zərdüştün təhrif olunmasını da bilirik. Ona görə təhrif olundu ki, farsların xarakterinə uyğun deyildi. Əhəmənilərin hökmdarı öz bacısı ilə evlənmək üçün Zərdüştün “Yasnalari”na müdaxilə elədi. Bunu sonra türklərin adına dedilər. Bu qəti yalandı. Farslar çox gözəl bilirdilər ki, barbar ərəblərin etkisində olmayacaqlar. Türkün dünyabaxışının etkisi altında isə assimilyasiya ola bilərlər. Sonra İslam gələn kimi Zərdüştlükdən əl çəkdilər və İslamı qəbul elədilər. Amma türk davamlı şəkildə İslamla mübarizə apardı...

Yasin: Suallarımızı səmimi cavablandırığınıza görə hər birinizə təşəkkür edirəm.

*Günəş Ayı, 35-il.
(mart, 2013).*

Türkiyəmiz sınaq qarşısında

*(Mütləq İnam Ocağının Yüklümlüsü Soylu Atalı
Türkiyənin indiki durumuna münasibət bildirir)*

Üstün Atalı: Soylu bəy, istərdim bir neçə sualıma cavab verəsən. Birincisi, bu gün Azərbaycanın Türkiyə ilə münasibəti hansı səviyyədədir?

Soylu Atalı: Burada mən bəlli siyasi detalları sadalamayacağam, yazılarımızda bu barədə çox demişik. Bu gün Azərbaycanın nəinki Türkiyə ilə, əslində bütün ətraf ölkələrlə münasibəti normal deyil. O münasibət ki, dünya düzəni deyilən gedişata təsirləri var. Məsələn, İran, Rusiya, Ermənistan, üstəlik Avropa dövlətləri, Amerika və s. Başqa dövlətlərlə münasibətin aşağı-yuxarı olmasına dözmək olar, ancaq Türkiyə ilə münasibətin ürək açan səviyyədə olmaması düşündürücüdür. Üzdə Türkiyə ilə münasibət normal görsənir, yəni başqa dövlətlərlə müqayisədə yumşaqdır. Məsələ üzdə görünəndə deyil. Adətən problemlərin ortaya gəlməsinə qədər münasibətlərin hansı səviyyədə olması görükmür. Mən konkret olaraq, Türkiyə - Azərbaycan münasibətlərinin bir cəhətinə diqqət yetirirəm. Mənim umduğum odur ki, Türkiyə və Azərbaycan strateji hədəflərə doğru bir yürüməlidir. Strateji hədəflər razılaşdırılmalıdır. Ancaq bunlar baş vermir. Bir var dövlət marağı, bir var millət marağı. Təəssüf ki, burada dövlət və millət marağının ayrılığından bəhs etməli oluruq. Halbuki, dövlət və millət bir-birindən ayrı hadisə deyil. Amma bu gün dövlət və millətə ayrı-ayrılıqda baxılır. Siyasət bu halı yaradıb. Xüsusilə Türk dövlətlərində. Vahid bir etnos kimi dilə gətirilsə də, xüsusilə SSRİ dağılandan sonra özünü tanıma prosesi getdi, amma bu tanıma üzdən tanımadır, genetik tanımadır. Milli mahiyyəti tanıma deyil, milli şüurun inkişafı deyil. Yaxud çox zəifdir. Bütün bunları doğru dəyərləndirib Azərbaycan və Türkiyə bu yöndə birgə addımlar atmalıdır. Uzun illərdir, bizim gözlədiklərimiz və umduqlarımız öz həllini tapmır təəssüf ki. Fakt odur ki, Türkiyə - Azərbaycan münasibətləri ümumtürk prinsipləri baxımından öz həllini tapmayıb. Beləyə isə istənilən vaxt başqa qüvvələrin türkə qarşı istəyi, niyyətləri həyata keçə bilər. Mən əminəm ki, maraqlı qüvvələr bu iki dövlətin arasında istənilən vaxt nifaq yarada bilər. Bu yaxınlarda

İnternet səhifələrində Türkiyə vətəndaşları ilə Azərbaycan vətəndaşları arasında çəkişmələr getdi. Konkret olaraq, “Mühtəşəm yüzil” filmində Şah İsmayılı təhqir edən fikirlər səsləndirildi və Azərbaycanda ona qarşı çox sərt reaksiyalar baş qaldırdı. Bu bir işarədir. Çaldıran döyüşü şüurlarda milli həllini tapmayıb, odur ki, istənilən vaxt bu və buna bənzər vasitələrdən istifadə edə bilərlər. Nə Azərbaycanda, nə Türkiyədə Sultan Səlim - Şah İsmayıl ayrılığı yaranmamalıdır. Tarixdə baş verən səhvlərə qayıtmaq fəlakətdir. Bu səhvi öyrənib nəticə çıxarmaq ki, bir daha baş verməsin. Daha durub intriqə mühitinə çevirmək olmaz ki. Onların səhvən qarşındurması insanların şüurunu zəbt etməməlidir. Ruhani iş getməlidir. Türk öz milli mahiyyətini aşkarlamalıdır. Böyük Birlik ortaya qoymalı, vahid mövqe sərgiləməlidir.

Üstün Atalı: Türkiyənin son dönəmində Atatürkün qurduğu, yaratdığı nə varsa, “islahatlarla” aradan qaldırılır. Bu gedişat Türkiyəyə nə vəd edir?

Soylu Atalı: Əlbəttə, bu məsələ ilə bağlı mən hədsiz narahat idim. Bu gün bir az nikbin danışmaq mümkündür. Türkiyədə baş verən son olaylar, yəni Taksim meydanıyla bağlı yaranan hadisələr onu göstərdi ki, Türkiyə insanları toparlanıb ayağa dura bilər. Ərdəğan olayları hara bağlamağa çalışır çalışsın, içi açıldı. Düzdür, bu hər şey demək deyil. Adətən belə hadisələrlə insanların enerjisini göyə sovura bilirlər. Xüsusilə dövlətin rəhbərliyi Türklüyə yad olan insanlardır. Hakim partiyanın içərisində mən hələ normal münasibət sərgiləyəni müşahidə etmirəm. Ərdəğan hakimiyyətə gəldiyi gündən Türkiyəyə zərər verir. İqtisadi cəhətdən Türkiyənin problemlərini çözdülər. Müəyyən bir gəlişmə baş verdi. Ancaq müəyyən sosial problemlərin həll olunması heç də Türkiyənin uğurlu bir gələcəyə addımlaması deyil. Türkiyə insanların mədəsindən ibarət deyil. Türkiyədə milli kimlik basqı altına alınıb. Milli şüur basqı altına alınıb, o cümlədən Türkiyə dövlətçiliyi basqı altına alınıb. Bu cür davam edəcəksə, Türkiyəyə uğurlu gələcək vəd eləmir. Bir var qıraqdan basqı, bir var içəridən. Türkiyənin sınırları həddində mücadilə olarsa, mən bilirəm ki, Türkiyə toplumu Atatürkün dönəmindəki kimi olmasa da, ona yaxın səviyyədə toparlana bilər. Ancaq düşmən içindədir, dağıdıcılıq içindədir. Ona görə də nikbin

danışmaq olmur. Ərdoğanın məqsədi bəs qədər hesablanmış bir gedişdir. Vaxtilə Ərdoğan hakimiyyətə gələndə də biz onun siyasətini tənqid edirdik. O vaxtlar ona sayğı ilə yanaşırdılar, istər Azərbaycanda, istər Türkiyədə. Yoxsa səs verməzdilər ona. O vaxtlar biz onların hardan qaynaqlandığını, hardan stimül götürdüyün vurğu edirdik. Bəllidir ki, Nurçuluq məhz təriqət kimi vasitədir onların əlində. Bu təriqət vasitəsi ilə dini hissləri ələ almaq və Türkiyəni siyasi din dövlətinə çevirmək məqsədi güdülür. Çünki insanlara təsir etmək üçün onların dini hisslərinə sahib çıxmaq gərəkdir. Bilirlər ki, insanların inancına sahib çıxsalar, onda bir çox addımlarını asanlıqla gerçəkləşdirə bilərlər. Bir şeyi anlamaq gərək: İncə məsələsi ciddi məsələdir (ancaq İslam səviyyəsində yox). İndi Türkiyə dövlətçiliyi, millətçiliyi türklüyün xilasını üçün daha əsas məsələdir. Əgər Türkiyə toplumu özündə güc tapıb, Ərdoğanın dinçiliyinə yox deməsə, onda Türkiyəni yaxın gələcəkdə daha böyük uğursuzluqlar gözləyir. Ərdoğan orduda “islahatlar” apara bildi. Bu da Türkiyənin dövlətçiliyinin təməlinə külüng çalmaq idi. Hər kəsin gözünün qabağındadır, Ərdoğan hakimiyyəti Fələstin “sevgisi” sunur topluma. Hansısa uzaq bir ölkədəki müsəlmanlara qarşı sevgisini nümayiş etdirir topluma. Halbuki, Ərdoğan İraqda yaşayan soydaşlarımızın, Ərbil, Kərkük, Mosul türkmənlərinin taleyinə tamam biganədir. O vaxt Səddam Hüseyn rejimini uçurtmaq üçün Batının yürütdüyü siyasətə müdaxilə etmədi. Başqa sözlə, o gedişatda Türkiyə yer almadı. Açıq şəkildə Türkmənlərin soyqırımına göz yumdu. Nə qədər ki, Ərdoğan hakimiyyəti sürür, Türkiyənin durumu yaxşı olmayacaq. Ərdoğandan sonra isə, sağlam Türk millətçiliyi Türkiyəni xilas edə bilər. Hər kəs millətçilik sözündən qorxur. Millətçilik sözünü Avropa gözdən salıb. Millətçilik – milli dəyərlər əsasında millətin və dövlətin qorunmasıdır.

Üstün Atal: Son olaylar Türkiyənin siyasi həyatında nəyə işarədir?

Soylu Atal: Bu onu göstərir ki, Türkiyə toplumu müəyyən mənada ayılıb, başa düşür ki, Ərdoğan Türkiyəni hansı uçuruma sürükləyir. Orta Doğu Projesini Batı həyata keçirir. Burada məzhəblər yaratmaq, ölkənin ordu dayanıqlığını sarsıtmaq əsas hədəfin birinci mərhələsi idi, elətilər. Bu cür əməllərlə türkcülüyü

məhv etmək, mücərrəd müsəlmançılıq ab-havası yaratmaq və bundan sonra Türkiyəni təcridən parçalamaq.

Belə bir şübhə var: Batı, başda Amerika olmaqla, Türkiyənin indiki hakimiyyətinə ərəblərin içərisində əsas söz sahibinə çevrilmək imkanı tanıyacağını vəd edib, qarşılığında isə İstanbulu, İstanbul ətrafı boğazları Türkiyənin əlindən çıxartmaq. Bu bölgələr strateji bölgələrdi. Türkiyənin dünyaya çıxışı üçün önəmli bölgələrdir. Bunun üçün İstanbulu təcridən türksüzləşdirmək, orada başqa toplumların nüfuzunu artırmaq, bir sözlə, türk varlığını hədələyən addımlar atmaq. Məncə, bu gün o görünür, artıq üzə çıxır, aydınlaşır deyə türk toplumu ayağa durdu. İstanbulda Atatürkün varlığını da aradan qaldırmaq, ləğv etmək. İstanbulda yaşayanların birlik baxımından güvənc yeri olan, milli sərvəti saydığı Taksim meydanını dağıtmaq və orda biznes şəbəkələri yaratmaq bu deyilənləri pərdələyərək irəli getməyi görsədir. Üzdən görünə bilər ki, onlar biznes şəbəkələri yaradırlar və guya iqtisadiyyatın dirçəlməsinə xidmət edəcək və s. Ordakı abidələrin məhv olması, insanların ordan məhrum edilməsi, bunların hamısı Orta Doğu Projesinin maddələrindən biridir. Bəlkə də bunu Türkiyə toplumu anladı, ona görə ayağa durdu, bu məsələni tənqirdə saldı. Məncə Türkiyə toplumu bununla arxayınlaşmalı deyil. Bu, məsələnin bir cəhətidir. İndiki yürüdülməsinə siyasət çoxbaşlıdır, onların hamısına qarşı ayıq olmaq lazımdır. Eyni zamanda Ərdoğanın nüfuzu sındı, sarsıldı. Bu özü türklük üçün böyük bir avantajdır.

Üstün Atal: Təşəkkür edirəm.

Soylu Atal: Yükümdən Böyük Fərəhimiz yoxdur!
Atamız Var olsun!

*Şölə Ayı, 35-il.
(iyun, 2013).*

Türkel Araşdırma Qurumu bölgədəki proseslərə maarifçi münasibət bildirir

Abil Ulusoy: Günaydın istəkli yurddaşlarımız! Türkel Araşdırma Qurumu ölkəmizdəki narahatlıqlarla bağlı vaxtaşırı münasibət bildirir. Bu gün də müəyyən məsələlərlə bağlı fikirlərimizi bölüşəcəyik. Son vaxtlar Azərbaycanın Güneyində, Türkiyədə gedən proseslər ciddi narahatlıqlar doğurur. Azərbaycanla İrənin münasibətlərində gərginliklər davam edir. İrənin rəsmiyyəti özünün şimalında Azərbaycan dövlətini görmək istəmir. Azərbaycan inkişaf etdikcə İrənin Güney Azərbaycanı itirməklə parçalanmaqdan qorxu hissi keçirir. Ona görə hər vasitə ilə Azərbaycanın Quzeyini özününləşdirmək, nəzarət altında saxlamaq istəyir. İrənin güc nümayiş etdirməyə çalışır. Ancaq həm İrənin özündə gedən proseslər, həm Azərbaycanla bağlı qonşu dövlətlərin münasibəti İrəni çıxılmaz vəziyyətə salıb. Sonra Türkiyədə baş verənlər əslində gözlənilən hadisələr idi. İqtidarda olan AK partiyasına qarşı etirazlar onları bu duruma gətirib çıxardı. Türkiyədə baş verənlər sadəcə “Gəzi parkı”

hadisəsi deyil, bu, artıq insanların ayılması, təkisi, dirənişi idi Ərdoğan hakimiyyətinə qarşı. Türkiyə xalqı onların atdığı addımların türklüyün prinsiplərinə zidd olduğunu görür. Orduya olan münasibət, Atatürkə qarşı münasibət, Türkiyədə dini qapalılığı inkişaf etdirmək üçün atılan radikal addımlar, Suriyaya olan münasibətlər Ərdoğan iqtidarına qarşı əks münasibətlər formalaşdırdı.

Eləcə də Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri, orada hakimiyyət dəyişikliyindən sonra hadisələr Azərbaycanda rəsmi dairələrin gözləmədiyi yöndə inkişaf elədi. Yeni hakimiyyətin gəlişi Azərbaycanı fakt qarşısında qoydu. Azərbaycandan umacaqları özünün həllini tapmadı. Artıq Rusiya yönümlü münasibətlər yarandı və Rusiya-Azərbaycan münasibətlərində bir soyuqluq başladı. Bu da əsas verir düşünəlsün ki, Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri hara aparıb çıxara bilər. Borçalıda yaşayan soydaşlarımıza bəslənən münasibətlər Gürcüstan İqtidarının Azərbaycana olan münasibətinin bir hissəsidir. Son dövrdə Azərbaycan prezidenti belə bir fikir səsləndirdi ki, mən 50 milyon azərbaycanlının prezidentiyəm. Əgər bu fikirlər səslənib, onda addımlar da atılmalıdır. Nəyə görə onlar özlərini Azərbaycanda əcnəbi kimi hiss etməlidir?! İstərdim ki, səslənən mövzularla bağlı fikirlərimizi dəqiqləşdirək.

İran – Azərbaycan münasibətləri, İranda yeni hakimiyyətin gəlişi, nə baş verəcək Ağşın bəy?

Ağşın Ağkəmərlisi: Məsələləri dərinləndirən düşünəndə görürsən ki, İran Azərbaycanı, – istər quzeydə, istər güneydə gözü götürmür. Bu münasibət də bugünə bağlı olan məsələ deyil, hardasa min illərə bağlı olan məsələlərdir. Tarix boyu Azərbaycan türkü 100 illər hakimiyyətdə olsa da, fars millətinə qarşı heç bir pis münasibəti olmayıb. Əksinə, farsın ədəbiyyatında Nizamilərimiz, Xəqanilərimiz, Şirvanilərimiz böyük rol oynayıb, yazıb-yaradıblar. Sadəcə İran çoxmillətli bir ölkə olduğuna görə böyük bir problemlə üz-üzədir. Özəllikcə Azərbaycan türkünə bəslədiyi münasibətə görə. Bir vaxtlar məktəblərin açılmaması ilə bağlı problemlər var idisə, onlar açılmadı heç, hələ üstəlik təhqirlər, aşağılamalar da başladı. Televiziya, radio, jurnal vasitəsilə təhqir eləməyə başladılar. Əsas fars hakimiyyətinin yürütdüyü siyasət idi. Pəhləvi hökumətinin yürütdüyü siyasətdir ki, o bu günə qədər davam edir. O Tay Azərbaycanda yer adlarının dəyişməsi millətin kimliyini danmaq deməkdir. Eyni zamanda onlara

təhqiramiz kimliklər verməklə də baba yurdunun adını çəkməkdə bir utanc hissi yaratmaq istəyirlər. Habelə bir millətin dilini danmaqla millətin özünü danmaq məsələsi gündəmdə saxlanır. İran dövlətinin teoristləri Rzazadə Şəfəq, Rza Əfşar, Əhməd Kəsvəri kimi adamlar panfarsizmin təməlini şovinizm əsasında qoymaqla belə götürürlər ki, Azərbaycanda, – istər quzey, istər güneydə türk deyilən bir millət yoxdur. Burdakı millət fars kökənlidir, türkdilli olmalarına baxmayaraq. Onda sual ortaya çıxır, bəs niyə 100 ildə apardığı panfarsist siyasəti Azərbaycanı farslaşdırma bilməyib? 1990-cı illərin əvvəllərində yeni dövlətlərin ortaya çıxması və bəzi imperiyaların dağılması ilə yeni bir pəncərə açılır. Burada isə hər şey bizə qarşı yönəlir. İranın İraqla 8 il savaşında ən çox biz itkilər verdik və Azərbaycanın inqilabi hərəkatında bir zəifləmə baş verdi. Çoxlu tutuqlamalar baş verdi və Azərbaycan fəallarının bir çoxu mühacirətə getdi. Bu da bizdə geriləməyə gətirib çıxardı. 1990-cı illərdə Quzey Azərbaycan dövlətinin yaranması Bütöv Azərbaycanın yaranması üçün yeni bir nəfəs idi. Ancaq dediyim kimi, 8 il savaş, mühacirətlər olduğundan uğurlar əldə olunmadı. Bilirsiniz, Azərbaycan dövlətinin olması bizim üçün həyati anlam daşıyır.

Abil Ulusoy: İranda yeni prezident seçkisi İran-Azərbaycan münasibətlərinə necə təsir edəcək?

Ağşın Ağkəmərlı: İran dövləti heç vaxt Azərbaycan türkü ilə barışmayacaq, o taylı, bu taylı. Ona qarşı öz pozucu siyasətini yeridəcək. İran ən son imperiyadır ki, bu günə qədər ayrısının gücü ilə, Batının və rusun hesabına bu gün ayaq üstə dura bilir. Ancaq onun da parçalanmaqdan sığortalanmaq imkanı əbədi deyil. İran dövləti İslam faktoru ilə bu gün öz həyatını davam elətdirir. Onun münasibətinin təməlində düşmənçilik var. Başqa millətlərə qarşı mənfi fikir daşdığına görə davam gətirə bilməyəcəkdir. Hakimiyyətin dəyişilməsi, seçkilər hamısı bəlli bir ssenaridir. Bir ölkədə ki, parlament bir qanunu qəbul edir, vətəndaş səs verir, “Məsləhətinizə” deyilən bir qurum var, əgər desə ki, bizim nizamımıza uyğun deyil, onda qurtadı, qəbul olunmayacaq. Orda seçkinin nə mənası var, seçilməyin nə anlamı var?! İran dövləti öz əmniyyətini başqa xalqların əmniyyətsizliyində görür. İran məsələsinin həlli ancaq öz içindəki xalqları nəzərə almaqla ola bilər. İran dövləti heç vaxt dinc

qalmayacaqdır. Azərbaycanı özünün quzeyi adlandırır, öz ərazisi kimi düşünür. Dini inanclardan istifadə etməklə öz mahiyyətini göstərir.

Abil Ulusoy: Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri, Borçalı amili. Gürcüstanda son durum...

Soylu Atalı: Əslində bizim bu gün münasibət bildirdiyimiz məsələlər siyasi xarakter daşımır, eləcə də politoloji xarakter daşımır, əsasən ideoloji xarakter daşır. Bu da nədən irəli gəlir?! Bizim ölkəmizdə bu cür gedişlərə münasibət adətən siyasətin tələbi əsasında qurulur. Ona görə müəyyənlik olmur. Mən hesab edirəm ki, hər bir partiyanın içində maarifçi bir xətt olmalıdır. Mütləq o öz milli istəklərini orada ortaya qoymalıdır. Mən politoloq deyiləm, mənim mülahizələrim də siyasi deyil. Xalqın içində müəyyən bir gücün formalaşması üçün əsaslı iş getməlidir. Bundan ötrü müəyyən bir yanaşma quralı tətbiq olunmalıdır. Ölkədə gedən proseslər bizim narahatlığımızı məhz bu cəhətdən qabardır.

Bu gün bizim ağırlı yerimiz olan Güney Azərbaycanda heç bir sorun öz həllinə doğru getmir. Mən nə qədər nikbin adam olsam da,

bu gün Güney Azərbaycanda gedən proseslər məni nikbin eləmir. Çox adam gözünü dikir ordakı hakimiyyət dəyişikliyinə. Hesab edir ki, hakimiyyət dəyişəcəksə, nəşə baş verəcək. Ancaq bilmək gərəkdir, hakimiyyətin dəyişməsi, strategiyanın dəyişməsi anlamına gəlmir. Hər bir ölkənin özünün bir strateji müəyyənliyi var, hakimiyyətə seçilən hər kəs onu ortaya qoyur. Batı öz strategiyasından əl çəkməyib, çəkməyəcək və s. Ona görə də İrandakı seçkilərdən bir şeylər ummaq olmaz. Güney Azərbaycanın özünün durumu bizə bunu deyir. İraqda Səddam Hüseyn rejimi, heç də İranın bugünkü molla rejimindən geri qalmırdı. Onu devirdilər, konkret olaraq türkmənlərin aqibətində nə baş verdi? Fəlakət. Bu gün türkmənləri orda soyqırına uğradılar. Onun yerləşdiyi bölgədə Kürdüstan yaradırlar. Bəs niyə humanist Batı buna göz yumur. Ortadoğu Projesinin həllini gözləyən ayrıca bəndləri var. İraqda kürdün əsas məskunlaşdığı bölgədə Ortadoğu Projesi məhz bundan başlayır. Hətta bizim güvəndiyimiz Türkiyə, onun başına gələn AKP hakimiyyəti, o vaxt İraqda olan hadisələrə müdaxilə etmədi. Hamı da onu alqışlayırdı, biz də münasibət bildirirdik ki, olmaz axı! Orda bizim neçə milyon insanımız var axı. Ərbil, Kərkük, Mosul, onların aqibəti necə olacaq bəs?! Sən müdaxilə eləmirsən, onlar da istədikləri kimi dağıdacaqlar. Xüsusi tapşırıqla Türkiyə ora müdaxilə etmədi, türkmənlərin aqibəti belə oldu. İndi növbəti hədəfdə İrandakı Azərbaycan türküdür. Batı, necə ola bilər ki, İran məsələsində bizimkilərə xoşbəxtlik işığı yandırsın?! Necə ola bilər ki, özü öz başına “bəla” açsın. Axı Güney Azərbaycan məsələsinin həlli onun başına açılan “bəla”dır. Qüdrətli Azərbaycan olanda, bölgədə Batının varlığına niyə ehtiyac qalmalıdır?! Bunu ancaq Güney Azərbaycanın özü həll eləyə bilər. Yalançı ümidlərlə gözləmək olmaz.

Sovetlər dağılandıqdan sonra Türk toplumlarının bir araya meyli gərək idi. Türk dövlətlərinin bir araya gəlməsi qaçılmaz idi. Gəlmədilər. Hamı Batının çuvalına yüyürdü. Çünki Batı güclüdür. Güclünün yanında isə sən nökersən.

Heç bir vaxt Azərbaycan indiki qədər tək olmayıb. Azərbaycanın bu gün heç bir köməyi yoxdur. Amerikanı müttəfiq elan elədilər, Rusiyanı müttəfiq elan elədilər. İki bir-birinə rəqib olan güclərin hər biriylə guya Azərbaycan müttəfiq idi. Rusiya ilə heç bir problemimiz yoxdur deyirsən. Axı sən toplumu arxayınlaşdırırsan. Sən deməlisən ki, Rusiya ilə sənin problemin var və toplumu ona hazırlamalısən.

Sən bunu birbaşa dövlət kürsüsündən deməyə bilərsən. Məsələni nə cür qoyursan qoy, xalqın içində iş aparmalısan. Sənin milli istəklərin olmalıdır. Sən hansı güc ortaya qoyursan ki, Amerika sənin müttəfiqin olsun? Sən yalnız onun xidmətində ola bilərsən. Bunu zamanında heç kəs hesablamır. Mənim dediklərim bu gün çətin görünsə də, ona doğru iş getməlidir. Bu, global məsələdir. Xalqın içində, onun milli-ideoloji qurulması zəminində, milli şüurun inkişafı zəminində əsaslı iş getməlidir. Bu iş harda baş tutur-tutsun, harda baş verir-versin, bütünlüklə “Uluyurd Hərəkatına” bağlanmalıdır. “Uluyurd Hərəkatı” – Bütöv Azərbaycan Hərəkatı deməkdir. Bu gün mən hesab edirəm ki, İranda gedən proseslər Batının maraqlarına uyğun dəyişiləcək. Orda Azərbaycanlılar bəs qədər parçalanmış durumdadır və bir araya gəlmir. Məktəb yox, milli şüurun inkişafını gündəliyə gətirə bilən vahid fəallıq yox və s. Asif Ata bunu 20 il öncə deyib, – İranın sabahında nə baş verir-versin, Müstəqil Uluyurd Hərəkatı başlamalıdır.

İmperiya istəklərini qoruyan fars rejimi hətta Güney Azərbaycan torpaqlarında yeni bir Kürdüstanın yaranmasına razı olar, Müstəqil Azərbaycanın yaranmasına razı olmaz. Çünki Azərbaycanın dirçələ biləcək mədəniyyətindən, gücündən qorxur. Mən demirəm ki, Azərbaycan dirçəlsin və İranın gözünü çıxartsın. Bu heç gərək də deyil. Özünün siyasi varlığı üçün bütün gərəkən addımları isə atmalıdır.

Borçalı Güney Azərbaycanımızdan sonra ikinci yaralı yerimizdir. Konkret olaraq maariflənməsi, öz tarixi haqqını dərk etməsi, öz hüquqlarına çatması, Borçalıların Türk Dünyasının bir hissəsi olması zəminində, təəssüf ki, ciddi bir iş görülmür.

Abil Ulusoy: Soylu bəy, İranda Azərbaycan adına heç bir rəsmi təşkilat yaranmır, amma Borçalıda çoxlu sayda təşkilatlar var. Asif Atanın sözüylə desək, təşkilatların bolluğu təşkilatların yoxluğudur. İş görən yoxdur.

Soylu Atalı: Azərbaycanda Borçalı adına cəmiyyət var, idarə heyəti yeniləndi, amma heç bir yenilik baş vermədi. Borçalının tarixi toponimləri dəyişdirilib, buna qarşı mübarizə aparan yoxdur. Borçalı adına yaranan təşkilatın mübarizə aparmaq səlahiyyəti olmalı idi. Ayrı-ayrı adamların sevgisinə kölgə salmaq fikrim yoxdur, amma həqiqəti demək gərəkdir. Burdan gedib Borçalı yaylaqlarında elat mədəniyyəti adına söz deyib şəkil çəkdirmək və Azərbaycan

mətbuatında təbliğ etdirmək Borçalı üçün prinsipial iş görmək anlamına gəlmir. Nədənsə insanlarımız hər şeydə özlərini aldatmağa meyillidirlər. Saakaşvili də deyir, mən sizi dəstəkləyirəm...

Bu mədəniyyət onsuz da orda var, olana alternativ görüntü yaratmağa nə ehtiyac var?! Bununla Borçalı dediyimiz mahalın nə acısı dərk olunar, nə də onu topluma anlada bilərsən. Bu gün Gürcüstan guya Azərbaycanla müttəfiqdir. Mən belə müttəfiqliyi dərk edə bilmirəm. Müttəfiqlik Azərbaycanın hər məsələdə uduzmalarının qəbul olunması deməkdirmi? Borçalıda məktəblər tədricən bağlanır, toponimlər dəyişdirilir. “Demokratik” şəkildə Borçalı da Güney Azərbaycanın taleyinə sürüklənir. Borçalının aqibəti yaxın və uzaq gələcək üçün qeyri-müəyyəndir. Zamanında bu problemlərlə məşğul olmadığımız üçün problemlər daha da çoxalır. Sabah başqa bir problem ortaya çıxacaq. Təşkilat yaradan deyir, gəlin gürcünü qıcıqlandırmayaq. Nə qıcıqlandırmaq, gürcü səni məhv edir. Ona görə yenə deyirəm, xalqın aqlında iş getməlidir, qoy gürcü Borçalı ilə hesablaşsın. Xalq qəti olaraq bilməlidir ki, Borçalı Azərbaycanın bir hissəsidir, bu gün mədəniyyət baxımından, sabah siyasi baxımdan. Toplum özünü orda o cür hiss etməlidir.

İsa Mehdioglu: Mən 47-ci ildən Azərbaycanda yaşamışam. O vaxt bir dostum var idi, Dərbənddən gəlmişdi. Dedi ki, Dərbənddə 17 min soydaşımız var, bu gün eşitdiyimə görə 2 mindir. Belə getsə, 30-40 ildən sonra Bocalıda yarım milyondan əsər-ələmət qalmayacaq. Bugünkü məktəblər yalandandır. 7-ci sinfi qurtaran uşaqlar orda dərs deyir. Ali təhsil yoxdur. Gürcülər bu saat Azərbaycandan asılı olduqlarına görə pərdə saxlayırlar. Bizim orda toponimlərdən bir dənə ad tapa bilməzsən. Dostluq adına nə qədər istəsən şüar var, amma şikayətə baxan yoxdur. Ziyalılar mənəvi sıxıntılıq çəkirlər, ona görə də qaçırlar.

95-cı ildə Borçalı haqqında bir kitab çıxdı. Orda yazılır ki: vaxtilə gürcü səyahətçisi Borçalını gəzib (1939-cu ildə Moskva ensiklopediyasında məqalə çıxmışdı. Gürcüstanda olan Borçalıların ən qədim yaşayış yerlərindən biri Kəpənəkçidir) yazır ki, 7-ci yüzildə, mən Borçalını ziyarət edəndə, Kəpənəkçi kəndi var idi, şəhər tipli idi. Bu kitabı götürüb Tiflisin mədəniyyət nazirliyinə getdim. Dedim ki, bu məqaləyə görə bu kəndin 1500 ili tamam olur. İcazə verin, biz burda 1500 illik yubiley keçirək. Yaxşı qarşıladı. Sonra mənə dedi

ki, həmin ensiklopediyanın foto üzünü çıxardın, 25-30 nəfər müraciət eləsin, gətir biz müzakirə edək, məncə, burda çətin heç nə yoxdu. Mən gəldim ərizə yazdım, kənddə 40-a qədər müəllim var idi. Təəssüf ki, bir nəfər müəllim mənim ərizəmə qol çəkmədi. Xalqda qorxu var.

Onlar bizə gəlmə kimi baxırlar, gəlmə kimi baxmanın dalında çox şeylər var. 40-cı ilə qədər Borçalıda bir dənə də olsun, gürcü kəndi yox idi, indi təxminən 7-8 kənd var. Biz nə istəyirik ki, – mədəni muxtariyyət. Bizim icrakomumuz qoy azərbaycanlı olsun ki, gedənləri anlaya bilsin, dərdimizlə məşğul ola bilsin.

Elçin Həsən: İsa müəllimə qulaq asdım, mən günahı özümüzdə gördüm. Ölkədə xalqın özünün seçdiyi adamların olmasını istəyirəm. Özümüz özümüzdə dəstək olmuruq. Gürcü, dövlətçiliyini yaşatmaq üçün belə də eləməlidir. Biz, bir millət olaraq, heç öz ölkəmizdə haqqımızı tələb edə bilmirik.

İsa Mehdioglu: Bizim orda cəmiyyətlərimiz var, qəzet çıxır, amma hamısı tabeçilik çərçivəsindədir. Milli maarifçilik yoxdur.

Soylu Atalı: Elçin bəy, siz bilirsiniz ki, orada maarifçilik məsələsi bizim istədiyimiz səviyyədə deyil. Orda Borçalı adına üzde iş görənlər ancaq yarıma qəddər güdürlər. Çünki onları quran, yarıdan bizim müstəqil şəxslərimiz deyil. Onlara yardım edənlərin sözünü deyirlər, Borçalının qayğılarını demirlər. Əzabkeş insanlar lazımdır, kənd-kənd düşüb söhbətlər aparırlar. Bu günlərdə biz Ağstafa şəhərində olduq, Asif Atanın Sonevini ziyarət elədik. Uzun müddətdir biz Ağstafada görüş keçirə bilmirik. Həmin günü Ocaqçılarımızdan biri təşəbbüs irəli sürdü ki, gedək, çayçıda adamları yığacam, görüş keçirək. Getdi parkda stolları yan-yana qoydu, adamları yığdı, yaxşı görüş keçirdik. Asif Atanın vəfatından sonra mən 40-a yaxın rayonlarda görüş keçirmişəm. Orda mənə sual verirdilər ki, əgər məktəbləri sizin üzünüzdə bağlasalar, nə edəcəksiniz? Mən deyirdim ki, küçələri əlimizdən almayıblar ki, gedib insanlara söz deyə bilərik.

O kəslərə ki, rəsmi qurumlar şərait yaradırlar, onlar heç bir vaxt bizim arzularımızı gedib demirlər. Onlar xüsusi konspekt əsasında gedib deyirlər.

Aqşın Rafiqoğlu: Mən də bəzi fikirlərimi demək istəyirəm. Başlıca olaraq, Bütöv Azərbaycan məsələsinə indi utopiya kimi baxıram. Bütöv Azərbaycan yalnız bizim xəyalımızda olan bir dövlətdir. Bunu reallıqda həyata keçirmək bu gün mümkün deyil. Bu siyasi oyunların qabağında yaxın 100 ilə bu baş verməyəcək. Məni qınaya bilirsiniz, ancaq bu mənim şəxsi fikrimdir. Tale elə gətirdi ki, mən həm Borçalını, həm Güney Azərbaycanı, həm də Dərbəndi gedib gördüm. Qalib Batı Azərbaycan. Sağlıq olsun, oranı da gedib görürük. Başlıca işimiz Batı Azərbaycanı, Qarabağı qaytarmaq olmalıdır. Burada əsas günahkar bizim hakimiyyətimizdir. Güney Azərbaycandan gələn soydaşlarımız bir aylıq qonaq ola bilər. Gürcüstandan gələn soydaşlarımız 401 manat rəsmi rüsum ödəməlidir... Söhbət əsasında görürsən ki, qorxu hissi hamıda var. İnanıram sizi, Bütöv Azərbaycan ideologiyası heç birində yoxdur. Bunun olmamasının səbəbi bizim hakimiyyətdir. Günah özümüzdədir. Amma ideologiya olanda xalqın qarşısında heç bir hakimiyyət dura bilməz. Əgər xalq bu bütövlüyü istəyəcəksə, hakimiyyət də məcbur olacaq. Bunun üçün də maarifləndirmə işi aparılmalıdır. Baxın, bu gün neçə yerə

parçalanmış bölgələrimizin uğurunu, dərdini deyən bir sayt varmı? Yoxdur. Biz nə vaxt özümüzü dərk edəcəyik, onda qalan problemlər öz həllini tapacaq.

Ağşın Ağkəmərli: Müzakirələrimizdən aydın olur ki, yaşadığımız yerdən asılı olmayaraq, bütün türklərin problemi eynidir. Dərd eynidirsə, dərman da eynidir. Siz dövlət məsələsinə toxundunuz, mənə belə düşünürəm ki, ideoloji bir boşluq var. Vacib olan odur ki, hakimiyyətdən asılı olmayaraq, bir araya gəlməyimiz gərəkdir.

Soylu Atal: Aqşın (Rafiqoğlu) bəy bir məsələyə toxundu ki, Güney Azərbaycan sorunu 100 ilə öz həllini tapacaq. Bəlkə daha tez və ya gec ola bilər, amma söhbət ondadır ki, onun həllini Qarabağda görür. Biz bunu fərqli fikirləşirik. Biz deyirik ki, əgər Güney Azərbaycan həllini tapmasa, o biri problemlər həllini tapmayacaq. Niyə? Bizim Güney Azərbaycanda böyük bir potensialımız var, say baxımından, aktivlik baxımından çoxlu canlı qüvvə var orda və canlı qüvvə iş apara bilər. Amma Batı Azərbaycanda, Qarabağda bizim mübarizə apara biləcək canlı qüvvəmiz yoxdu. Güney Azərbaycanla problemin üstünə gedəndə erməni yerini biləcək. Beynəlxalq güclər də bizimlə hesablaşacaq. Rus bizə Dəmirqapını verir? İngilis bizə Zəngəzur verir? Bu problemlər hamısı bir-birinin ardınca gəlir. Biz, bir millət olaraq, varlığımızda məğlub oluruq. 35 milyon iş apara bilər, deyə bilər ki, biz bölünmüş xalqıq. Biz tarixi haqqımızı bərpa eləməliyik. Bu bizim sadəcə arzumuz deyil, faktdır.

Elçin Həsən: Dünyanı da, Azərbaycanı da haqsızlıq bürüyüb. Haqsızlığa bürünmədə böyük günah da insanların özündədir. Ədalətsizliyə göz yummaqdır. Biz məğlub bir dövlətik, bu da bizdə qorxaqlıq yaradır daim. Mən Soylu bəylə tam razıyam ki, rayonlarda iş getməlidir. Amma biz öz millətimizi özümüzə qaytararaq ki, sonra o biri məsələləri həll edək. Biz bura yığılmışıq dərdlərimizi bölüşək, bax bunu necə eləməliyik? Avropanın da siyasi maraqları var, amma onların bizə elə də bir ziyanı dəyməyib, nəinki bizim öz qonşularımız, ya da öz içimizdə olan qurdlarımızın. Rusiyanın bizə elədiklərini bizə heç kim eləməyib. Amma Amerikanı, İranı götürsək, onlar bizim torpağımızı almayıb axı. Bizim ləyaqətimizi onlar almayıb. Siyasi fəaliyyətinə görə bir nəfəri incidirdilər, onu apardıq Avropaya.

Xarici dövlət onun uşağına görə ona dəymədi, onu müalicə elədi. Avropanın yaxşı cəhətləri də var. Avropanı, Amerikanı pisləmək ən azı bizim çıxış yolumuz deyil.

Soylu Atalı: Bu gün bizim söhbətlərimizdə fərqli fikirlərin olması təbiidir, amma mən istəyirəm ki, müəyyənlik üçün bir məsələyə aydınlıq gətirək.

Birinci, təbii ki, biz burada yetərincə qədər açıq danışırıq Rusiya, İran, Türkiyə haqda. Problemlərin əsaslı təsirləri aydınlaşdırılıb ortaya qoyulur. Lokal problemləri isə burada saya bilmərik. Bunların kökü hardan gəlir? Hardan qaynaqlanırsa, ordan bəhs etməliyik. Deyək ki, bizim xəstəmizi sağaltdılar, ya da başqa bir şey. Bunlar bəşər humanizminin lokal tələbləridir. Biz ayrı-ayrı fərdimizə deyil, dövlətimizə, millətimizə münasibətlərin səviyyəsini dərk etməliyik.

Suç məsələsinə gəldikdə isə, əlbəttə, bir millət olaraq, suçumuz var ki, kəndiri əldən vermişik. Baş verən hadisənin, yaranan fəlakətin hər yanından link salınıb. Birini mən özüm salmışam, birini Amerika salıb, birini fars salıb, birini rus salıb və s. Xalq tanınmalıdır, özünü də, onları da. O ki qaldı Avropanın yaxşı cəhəti məsələsi. Burada Avropanın öldürücü zərbələrinə dirəniş haqda söhbətlər gedir. Biz burada Avropanın yaxşı cəhətini təhlil etmirik. Avropanın bizə zərər verdiyi nöqtədən başlayırıq danışmağa. Mən durub rusun Tolstoyundan saatlarla danışa bilərəm. Amma hədəf o deyil. Hədəf odur ki, rusun mənim üzərimə yerişən irticası var. Onu mən necə görürəm, necə qiymətləndirə bilirəm və necə yayına bilərəm?! Avropanın “söz azadlığı”na münasibətinə yaxşı yanaşa bilərik, əslində bunlara da köklü yanaşılıb təhlil etmək gərəkdir. O “söz azadlığı” doğrudanmı böyük anlamda söz azadlığıdır?! Ərəb bizim içimizə gəldi, bundan sonra Azərbaycanın bütün dəyərlərini bağladılar ərəbin ayağına. Rus bizim içərimizə gəldi, bütün böyüklükləri bağladıq rusun ayağına. Avropa bizim içərimizə gəlir, bütün yaxşı cəhətləri bağlayırıq Avropanın ayağına...

Bu gün biz faktik olaraq Avropanın dövlətimizə, millətimizə qarşı siyasətini təhlil etməliyik. Təhlil edəndə görürsən ki, Avropanın Azərbaycana qarşı yüyütdüyü siyasət assimileedici mövqedir. Türkiyənin Ərdoğanı Fələstindən danışır, Güney Azərbaycandan danışmır. Kərkükdən, Ərbildən danışmır. Amma humanizmdən danışır, elə bil bütün humanizmi Ərdoğan yaradıb. Bütün xilaskarlığı

o yaradıb. Gəlin görək, bizim gözümüzdən asılan pərdə nə deməkdir? Biz hara qədər həqiqəti görə bilirik?! Burada ən çox məsələyə bu yöndən diqqət yönəltməyimiz doğru olardı. Yoxsa yerdə qalan məsələləri hamı bilir. Bax bunları xalqa deyə bilsək, olacaq maarifçilik. Maarifçilik adına yaranan odalar heç də o demək deyil ki, xalqda maarifçilik işi gedir. O demək deyil ki, milli şüurumuz inkişaf edir, eləmir. Nə qədər ki, biz yaxamızı veririk, nə qədər ki, milli kimliyimizin təhrif olunmasına qarşı addımlar atmırıq, araşdırmalar aparmırıq, onun üzərində vurğu etmirik, öz içimizdə gücümüzü, qüdrətimizi axtarıb ona doğru addım atmırıq, təbii ki, biz həmişə meydanı verəcəyik xariciliyə. Onun nəticəsidir ki, küçədə gözün hara baxır yadlıqdır. Bunlar nədən qaynaqlanır? Xariciləşməkdən! Başqa mədəniyyətlərdən bəhrələnmək də olar, amma bütünlüklə başqa mədəniyyətləri öz içinə buraxmaq olmaz. O sənə əsarətə götürür. Asif Ata nə deyir? Deyir ki, əməkdaşlığın, müttəfiqliyin birinci şərti odur ki, aldığı qədər verirsən, verdiyin qədər alırsan. Aldığın qədər verə bilmirsənsə, mütləq əsarətdəsən. Siyasi dünyanın tələbi budur – əsarət.

Abil Ulusoy: Yaxşı bir şeydir ki, 3-5 nəfər öz arasında nəyisə çözməyə çalışır. Amma hər şeyin bir kökü var. Azərbaycanın Quzeyində bir dövlətimiz var və bu idarəçilik bizim öz əlimizdədir. Çox istərdik ki, bu dövlətçilik tarixi ərazilərə yayılsın. Amma bu dövlətin özündən də bir umacağımız var. Bir millət olaraq, bizim bir ideologiyamız olmalıdır. Azərbaycanda seçkilər yaxınlaşır və bununla bağlı qurumlar yaranır, Şura yaranır və s. Amma mahiyyətdən gələn bir istək olmalıdır. Kim nə yaradırsa-yaratsın, bu yurdda yaranmalıdır, bu yurda xidmət eləməlidir. Sanballı milli ideologiya olmalıdır. Bütün işlər həmin o milli ideologiyanın ətrafında toplanmalıdır. Borçalı məsələsi də, Güney Azərbaycan məsələsi də, Dəmirqapı (Dərbənd) məsələsi də, Batı Azərbaycan məsələsi də. Bütöv Azərbaycan məsələsi oturmalıdır ağıllarda. Bu xalqdan başqa bizim dünyada heç nəyimiz yoxdur. Ən böyük inanc yerimiz də elə buradır, nə Məkkə, nə Kəbə. Dünyanın ən müqəddəs yeri də Azərbaycandır. Sağ olun!

*Şölə Ayı, 35-il. Atakənd.
(İyun, 2013. Bakı.)*

28 May Dövlətçilik Bayramı

Göylü Atalı: Ürəyinizdə Günəş olsun saygılı yurddaşlarımız! Yüzdillərdir milli şüurumuzun inkişafına və dövlətçilik ənənələrimizə ardıcıl olaraq zərbələr vurulur. Bu da ən çox ərəb, fars və rus irticasının təsirində özünü göstərir. Bəlli “Türkmənçay bağlaşması” nəticəsində Qacar-türk dövləti ikiye parçalandı. Dövlətimizin bir hissəsi, – Quzey Azərbaycan Çar Rusiyasının işğalı altında qaldı, başqa bir hissəmiz isə fars yönətim quralı (üsul-idarəsi) ilə əvəz olundu. Nəticədə Azərbaycanın dövlətçilik ənənəsi sıradan çıxarıldı. Təxminən 90 il sonra Azərbaycanın Quzeyində Məmməd Əmin Rəsulzadənin başçılığı altında Demokratik Respublika quruldu. Amma təəssüf ki, bunun ömrü heç iki il də çəkmədi və 20-ci yüzdə bu dəfə Çar Rusiyasının varisi Sovetlər tərəfindən (ikinci dəfə) dövlət müstəqilliyimizə son qoyuldu. Biz ADR-in qurulmasının 95-cü ildönümü qarşısında yığ və istəyərdim ki, dəyərlı aydınlarımız bu yöndə öz fikirlərini bildirsinlər. İlk sualı da Abil bəyə yönəltmək istəyirəm. Abil bəy, ADR hansı tarixi və siyasi şəraitdə elan olundu?

Abil Ulusoy: Günaydın istəkli yurddaşlarımız! Azərbaycan dövlətinin, bu gün deyildiyinin əksinə olaraq, bir tarixi arasıkəsilməzliyi olubdur. Tarix boyu bu coğrafiyada Azərbaycanın dövlətçiliyi olubdur. Ancaq bu dövlətlər müxtəlif adlarla adlanıblar. Yer, məkan isə eyni olubdur. Bu, birmənalı şəkildə hamı tərəfindən qəbul olunmalıdır. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti heçdən yaranmamışdı. Dövlətçilik ənənəsi olan bir millətin siyasi iradəsinin ifadəsi idi. Ancaq o dövrdə tarixi və siyasi şərait çox mürəkkəb idi. Hamımız bilirik ki, 20-ci yüzilin əvvəlində “Birinci Dünya Müharibəsi” baş verdi. Təbii ki, müharibənin sonucu kimi adətən dünyada bölgülər gözlənilir. Ərazi iddiasında olan dövlətlər, siyasi, iqtisadi gəlirlər əldə etmək istəyən dövlətlər arasında qruplaşmalar baş verir. Artıq “Birinci dünya müharibəsi” başa çatır-çatmaz, belə deyək ki, yenidən bölüşdürmə iddiası baş qaldırmışdı. Məğlublarla qalıbların arasında təsir dairələrinin bölüşdürülməsi, dünyanın yeni idarəçiliyi məsələsi ortalığa çıxmışdı. Bizim yaşadığımız bölgədə bizə yaxın olan, dost olan, bizimlə eyni millət olan Türkiyə

Almaniya ilə müttəfiq idi. Mühəribədə Almaniya uduzmuşdu. Bu bölgədə gözü olan, iddiası olan, bölgəni özünün təsir dairəsi hesab eləyən rus imperiyasının da bu mühəribənin nəticəsindən gözlədikləri var idi. Çox mürəkkəb bir tarixi şərait yaranmışdı. Bu mürəkkəb tarixi şəraitdə Qafqazda Azərbaycan türkü və o yanda gürcülər dövlət qurmaq istəyirdilər. Biz özümüzün, bayaq qeyd elədiyim kimi, dövlətçilik ənənəmizi bərpa eləməliydik. Mən sizə bir sitat gətirmək istəyirəm. Gürcüstanın o vaxtkı xarici işlər naziri böyük bir təəssüf hissi ilə demişdi ki, başqalarının təsiri altında Qafqazda bir millət də yaşayır. Bunlar ermənilərdir. Bunlar bura gəlirlər və dövlət qurmaq istəyirlər. Gərək biz öz ərazilərimizin hesabına onların dövlət qurmasına yardımçı olaq. Ermənilərin burada torpağı yox idi. Gürcüstanın xarici işlər naziri desə də ki, biz onlara torpaq verməliyik, Azərbaycan torpaqlarının hesabına onlara dövlət quruldu. Bu gün Azərbaycan iqtidarı ADR-in qurucularına tez-tez iradlar səsləndirir ki, onlar İrəvanın Ermənistan adlanan dövlətə baş kənd olmasına icazə verdilər. Həmin tarixi şəraiti doğru araşdırıb ortaya qoymadan Azərbaycan ictimaiyyətinə vaxtaşırı belə mesajlar göndərilir. Bu işə ictimai fikri çaşdırmağa xidmət edir. Bilmək lazımdır ki, o insanlar öz imkanlarından yuxarı səviyyədə fədakarlıq göstərərək bu yurdda dövlət qurmuşlar. Onların atdıqları addımların hər biri, qəbul elədikləri qanunlar çox təəssüf ki, çoxluq etibarilə həyata keçirilə bilmədi. Həm vaxt az idi, eyni halda rus-bolşevik hakimiyyəti də təbii ki, buna imkan verməzdi. Bugünkü Azərbaycan hakimiyyəti mən düşünürəm ki, Demokratik Cümhuriyyət tərəfindən qəbul olunmuş qanunların müəyyən qismini həyata keçirsəydi, Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət indiki kimi fəlakətli olmazdı. Azərbaycan öz müstəqilliyini elan elədikdən sonra o vaxtkı tarixi, siyasi vəziyyət bir növ 90-cı illərdəkinə bənzər bir şərait idi. Ermənilərin ərazi iddiası və beynəlxalq güclər tərəfindən Azərbaycanın sərvətlərinə, – birinci növbədə neftə görə Azərbaycanın yörəsində müxtəlif oyunların qurulmasına gətirib çıxarmışdı. Bu cür çətin bir siyasi durumda Demokratik Cümhuriyyət 23 ay olsa da, duruş gətirdi. Çox təəssüf ki, dünyanın böyük gücləri tərəfindən qəbul olunmadı. Qəbul olunmamağı isə dövlətimizin növbəti dəfə itirilməsinə səbəb oldu. Ancaq bununla belə, 90-cı illərdə yenidən həmin dövlətçilik ənənələrinə söykənərək dövlətimizi yaratdıq. Biz yox yerdən dövlət yaratmamışıq. Sovet imperiyası parçalansa da,

Azərbaycan dövlətçilik ənənəsi olan bir ölkə idi. Belə bir deyim var: dövlət qurmaq istəyirsən, türkü çağır. Biz həmin türkün bir qoluyuq. Bir sözlə, ADR-in qurduğu dövlətçilik bugünkü Azərbaycan üçün bir qürur mənbəyidir.

Göylü Atalı: Azərbaycan dövlətinin bugünkü durumu haqqında sonra söhbət eləyəcəyik. Hələ ki, o dövr haqqında danışmağımız məqsəduyğundur. İstəyərdim Xəliq bəy fikrini bildirsin. O dövrdə ADR-in qurucularına qarşı alternativ bir qüvvə meydana çıxmışdı. Deyək ki, Nərimanovların təmsalında bolşeviklər meydana atıldı. Sizcə Bolşeviklərin mövqeyində olan azərbaycanlıların atdığı addım xəyanət idi, yoxsa naşılıq?

Xəliq Bəhədir: Nəriman Nərimanov bolşevik olmayıb. Bolşevik başqaları idi, Əzizbəyovlar idi, ermənilərlə bir yerdə, ruslarla bir yerdə, masonlarla bir yerdə işləyirdilər. Nərimanov başqadır. Bunu biz ayırmalıyıq. Nəriman Nərimanov Azərbaycan tarixində 20-ci yüzildə Məmməd Əmin Rəsulzadə ilə bir sırada duran adamdır. Onlar başlanğıcda bir partiyada olublar, Hümmət partiyasında. Sonra yolları ayrılıb. Nəyə görə ayrılıb? Dünyada kommunist hərəkatı, sosialist hərəkatı var idi. Nəriman Nərimanov sosialist hərəkatında

olan adam idi. Sosializm də itməyib, qurtarmayıb. Mən düşünürəm, Azərbaycanın özünün gələcəyi üçün də sosializm pis bir şey deyil. Avropa praktikasısı göstərir, Latın Amerikasınının praktikasısı göstərir. Bir çox ölkələr keçiblər ona. Yaxşı sonuclar verdiyinə görə. Məmməd Əmin Rəsulzadə millətçi axına qoşuldu. Daha doğrusu, o axının başında durdu. Nəriman Nərimanov sosialist axınına qoşuldu, o axının başında durdu. Sonu nə oldu? Məmməd Əmin Rəsulzadə hakimiyyətə gəldi, demokratik respublika qurdu. O özü sonra sosialist hakimiyyəti ideyasına gəlib çıxdı. Bununla bağlı onun yazıları da var. Nərimanov sosialist kimi hakimiyyətə gəldi, millətçi kimi hakimiyyətdə qaldı. Çox maraqlı, belə deyək, paradoksal bir şeydir. Məmməd Əmin Rəsulzadə millətçi kimi hakimiyyətə gəldi, yavaş-yavaş sosialist yolu tutdu. Nəriman Nərimanov sosialist kimi gəldi, millətçi yolunu tutdu. Bax, mən ona görə deyirəm, bunların hər ikisi Azərbaycan xalqının böyük oğludur. Qarışdırmaq gərək deyil. Onların imzaları da bir-birinə yaxın idi. Bunlar sonacan qəzetlərdə döyüşmüş adamlar idilər. Məmməd Əmin Rəsulzadənin imzası “Məh” idi. Nəriman Nərimanovun imzası “Nər” idi. Bir-birilə bu imzalar altında vuruşurdular. Çox gözəl yazılar yazırdılar. İndi bizdə elə liderlər yoxdur, vuruşsunlar, ortaya gerçəyi qoysunlar. Yəni millət üçün vuruşsunlar. Məmməd Əmin Rəsulzadə nəyə görə sosialistə çevrildi? Gördü ki, bu yolla millətə daha böyük uğurlar qazandırmaq olar. Nərimanov nəyə görə millətçiyə çevrildi? Gördü o rejimdə millətçi olmaqla millətə daha böyük uğurlar qazandırmaq olar... Bolşevizm hakimiyyətə gəlmişdi. Millətə yaxın adamları onlar məhv eləyirdilər. Bizdə də lap pis idi. Ona görə ki, bizdə bolşevizmin başında duranlar ermənilər idi. Şaumyandan bu yana. Hakimiyyəti də ermənilər götürmüşdü. Elə Nəriman Nərimanov millətçilik yolunu tutduğuna görə, onu Kremlə çağırıb öldürtdülər. Bayaqqı çıxışlarda bir sıra unudulmuş yerlər var. Onları mən demək istəyirəm. Onlar nədir? Tanınmış politoloq deyir, bizim tarix boyu dövlətçiliyimiz olmayıb. Prezident də deyir, yüzillər boyunca Azərbaycan başqa imperiyaların təsirində olub. Birincisi, ən əski çağlardan, dünyanın bu gün tanınan çoxlu sayda dövlətləri dövlət yaratmayanda biz dövlətlər yaratdıq. Dövlət yox ha, dövlətlər yaratmışıq. Minilliklərdən öncə. Manna dövləti, bir çox millətlər onda dövlətin nə olduğunu bilmirdi. Bu elə-belə yaranmayıb. Deməli, düşünən beyinlər olub. Dalınca gəlir Maday dövləti, tarixdə

ona Midiya deyirlər. Midiya adı yunanlardan gəlmədir. Sonra gəlir Atropaten dövləti. Sonra Albaniya dövləti. Bunlar hamısı bir-birinə bağlıdır. Sonra gəlir Saclılar dövləti. Tarixdə ona Sacilər deyirlər. Onu mən düzgün saymıram, o ərəbcədir. Saclılardır. O dövləti qurub Yusif Sac. Saclı dövlətidir. Bunlar hamısı ardıcıl gəlir. Sonra gəlir Səlcuqlular, Səlcuqilər deyirlər. O da düzgün deyil. Səlcuqlular da bizim dövlətimizdir. Bunu ayırmaq olmaz. Bilirsiz niyə ayırırlar?! Bunlar 93-cü ildə gəldilər millətin adını dəyişdilər, elədilər Azərbaycanlı. Azərbaycanlı olanda biz doğrudan dövlətsiz oluruq. Bunu bilə-bilə eləyirlər. Bu, bütövlükdə türklüyə xəyanətdir. Azərbaycanlı köksüz bir şeydir. Azərbaycanlının dövləti yoxdur. Azərbaycanlı dövlət qurmuşdu 20-ci ildə, 90-cı ildə dağıldı. O da Azərbaycan dövləti deyildi, antiAzərbaycan dövləti idi. Sonra ikinci Azərbaycanlı dövləti quruldu 1993-cü ildə. Bu gün də bizə nələr qazandırır, ortadadır. Ancaq türk etnosuna gələndə, türk etnosu min illər boyu dövlətlər yaradıb. Hamısı da bir-birinə bağlı olub. Azərbaycanlıni ortaya çəkəndə Səlcuqlular bizim olmur. Başqaları bizim olmur. Ancaq türkü ortaya çəkəndə Mannadan başlamış hamısı bizim olur. Kimsə deyə bilər, sonra gəldi monqollar, biz imperiya tərkibində olduq. Elə deyildi. Monqol tatarların başında dururdu Çingiz Xan. Tərtəmiz türk idi. Sonra gəlir 14-cü yüzildə Teymur imperiyası. Bizim imperiyamız idi. Moskvadan Misirəcən tutmuşdu. Sonra gəlir Ağqoyunlular, bizim dövlətimiz idi, Qaraqoyunlular gəlir, bizim dövlətimiz idi. Səfəvilər, Əfşarlar gəlir, Qacarlar gəlir. Bizim dövlətimiz idi. Bu bilirsiz nədir? Prezident olmur nə olur-olsun, bu adam tarixi bilmir. Prezident olaraq sən, təkcə öz tarixini yox, bütün tarixi bilməlisən. Siyasətçi olaraq sən, dünya tarixini bilməlisən. Bizdə siyasətçilər tarixi bilmirlər. Ona görə də İlham Əliyevə cavab verə bilmirlər. Vəfa Quluzadə deyir ki, bizim tarix boyu nə dövlətimiz olub, nə dövlətçiliyimiz. Min illərdən bəri bir-birinə calanan dövlətlər yaranıbsa, bu etnosun gücü deməkdir. Bilirsiz, dünyada ikinci belə etnos yoxdur. Min illər boyu bir-birinə bağlı dövlətlər yaratsın. Yoxdur bu. Gəlir 20-ci yüzilə. 20-ci yüzildə o çağkı sosial, siyasi duruma uyğun olaraq, azərbaycanlılar üç dənə dövlət yaratdı. Balaca bir xalq üç dənə dövlət yaratdı. Özü də maraqlı odur ki, üçü də demokratik respublika idi. Görün millətin başı nə başdır. Azərbaycan Demokratik Respublikası, Cənub Qərbi Qafqaz Respublikası (Qars), üçüncü Araz türk Respublikası. Düzünə

qalsa, Azərbaycan Demokratik Respublikası ilkin yaranışında beləydi – Azərbaycan Türk Respubikası. Məmməd Əmin Rəsulzadəgil onu elə yaratmışdılar. Bayrağı da Babək bayrağı idi. Ay ulduzlu qırmızı bayraq. Onlardan bizi niyə döndərdilər? Birinci Dünya Savaşında Rusiya Antantada idi, Fransa və İngiltərə ilə birlikdə. Elə bizim işimiz onda gətirmədi. Rusiya udanların içində oldu. Qafqaz işğal olundu. Azərbaycanda da üç dövlət ortaya çıxdı. Bunlar başladılar basqı göstərməyə. Tomson oturmuşdu burda (ingilis generalı). Dedilər siz Türkiyənin əlaltılarısız. Dönə-dönə Fətəli Xan Xoşlu danışıqlara getdi. Dedilər, sizin bayrağınız da Türkiyənin bayrağına oxşayır. Bunlar bayrağı dəyişdirdilər. Türk sözünü ordan götürdülər. Mən inanıram ki, gələcəkdə o bayraq da olacaq, o türk sözü də olacaq. O biri respublikalar nə oldu? Deməli, 90-cı ildə erməniləri təpədən-dırnağa qədər yaraqlandırmışdılar. Bir yandan ruslar, bir yandan İngiltərə. Azərbaycanda ov tufəngini də yığışdırmışdılar. Bu bilirsiz nə idi? Bunun başlanğıcı var idi. 1918-ci ildə İngiltərə ilə Rusiya erməniləri yaraqlandırmışdı təpədən-dırnağatək. Yüz yetmiş minlik erməni ordusu yaradılmışdı. Erməninin sayı çox az idi. Ancaq yüz yetmiş minlik ordu yaratmışdılar. Bizim ordumuz yox idi. Ruslar qoymamışdı azərbaycanlı əsgər getsin, neyləsin. Bundan başqa azərbaycanlıların ov tufəngini ingilislər yığışdırdılar. Bu tarixi faktdır. Bizdə çoxları rusların elədiyini bilir, ingilislərin elədiyini bilmir. İngilislərlə ruslar tarix boyu bir missiyanı yerinə yetiriblər. Antitürk missiyası. Bu gün də o missiyanı yerinə yetirirlər. Qars Respublikasının 43 nəfərini ingilislər tutdular, Malta adasına sürgün elədilər. Sonra onları ölümdən Nərimanov qurtardı. Nərimanov belə böyük adam idi. O hakimiyyətə gəldi. Əslində hakimiyyət buna zərbə idi. O, zərbənin altına girdi, onları ölümdən qurtardı. Ancaq respublika əldən getdi. Bu biri yandan ingilislər Araz Türk Respublikasını dağıtdılar. Ora ermənilər girmək istəyirdilər. Göyçə, Zəngəzurdan sonra ermənilər Naxçıvanı təmizləmək istəyirdilər türklərdən. Onda Məmməd Əmin hökuməti Osmanlıdan yardım istədi. Gəldilər bizi qırğından qurtardılar. Əkrəm Əylisli xaincəsinə yazdığı “Daş yuxular” əsərində deyir, Ədil Paşa gəldi quldur dəstəsilə orda erməniləri qırdı. Ermənilər orda türkləri qırırdılar. Ədil Paşa da quldur dəstəsilə gəlməmişdi. Ədil Paşanı ora Demokratik Respublika çağırmışdı. Orda iki respublika yıxıldı. İngilisləri ola bilsin, o, çox qıcıqlandırmışdı ruslarla bir yerdə. Qars Respublikası

istəyirdi Azərbaycana qatılısın. Onda Dağıstan Azərbaycana qatılmaq istəyirdi. Gəlib-gedirdilər. Elçilər göndəridilər. Bu biri yandan Araz Türk Respublikası qatılmaq istəyirdi. Azərbaycanı parçalamaq üçün bugünkü demokratik dünyanın “demokratik aparıcıları” olan ingilislər darmadağın elədilər ruslarla bir yerdə. Bu tarixi biz bilməliyik. Bilməliyik, biz hansı dövlətlərin üzərində etnos kimi oturmuşuq. Bu son iki yüz ildə bizi geri oturdublar. Quzey Azərbaycan bəllidir. Güney Azərbaycanda nə oldu? Quzey Azərbaycanda dövlətçiliyi aradan apardı Rusiya. Güney Azərbaycanda ingilislər 1925-ci ildə türk hakimiyyətini devirdilər. Qacarlar dövlətini devirdilər. Dünyada o dövlət Qacar dövləti idi. Özü də dili türk dili idi. Pəhləvi hakimiyyəti qurdular. O hakimiyyətin də proqramını ingilis hazırlamışdı. Bütünlüklə antitürk proqramı idi. Türk tarixi danılırdı, türk ədəbiyyatı danılırdı. Türk mədəniyyəti danılırdı. Bunlar hamısı Azərbaycan dövlətçiliyinin qarşısını almaq məqsədi daşıyırdı...

Göylü Atalı: Mənə maraqlı bilirsiniz nədir? Siz toxundunuz söhbətinizdə ki, Azərbaycanda üç demokratik respublika olubdur. Tarix boyu biz bunu görmüşük. Xüsusən son yüzillərdə. Maraqlıdır, Ağşın bəy, istəyərdim siz bu suala cavab verəsiniz. Nəyə görə milli mübarizənin yönü Azərbaycanın bütövlüyünə doğru deyil, əksinə, hər kəs öz bölgəsində xırda-xırda dövlətlər yaratmağa çalışır. Tutaq ki, Azərbaycanda üç hökumət yarandı, Güneydə Pişəvəri bir dövlət yaratdı. Hətta Naxçıvanda... Yəni bunlar xanlıqlar dövründən qalan psixoloji təsir idi, yoxsa...

Ağşın Ağkəmərli: Bilirsiniz, Xaliq bəy bir az məsələyə aydınlıq gətirdi. Ancaq mən yenə də Xaliq bəyin vurğuladığı bir məqama toxunmaq istəyirəm. Həqiqətən o dövərdə rus tərəfindən Azərbaycan işğal olunmuş bir ölkə idi. Təəssüf ki, düşmən bizi özümüzə yaxşı tanıyır. Bizim haqqımızda hesab açmışdı, üstümüzə işləmişdi. Təkcə buraya o, orduyla gəlmirdi. Təkcə buraya o, erməniylə gəlmirdi. Buraya həm də İslam adı ilə gəlirdi. Buraya İslam fanatizmi ilişirdi. Bu məsələ bəs qədər öz təsirini göstəribdir. Eyni halda, bizdə millətləşmə məsələləri getməmişdi. Ona görə millətin mübarizə apararı insanları bir araya gələ bilmirlər. Yəni o birlik şəraiti olmadığına görə, siyasi parçalanma, coğrafi parçalanma

getdiyinə görə çətinliklə dövlət oluruq. Hərə bir tərəfə çəkir. O bizim beynimizdə oturuşub. İmkan düşəndə birini orda, birini burda elan edirik. Vahid bir güc yaratmırıq. Bu da, dediyim kimi, millətləşə bilməməyimizdən irəli gəlir. Siz bilirsiniz ki, 20-ci yüzilin əvvəllərində bir çox imperiyalar məhv olmağa doğru getdi. İran da həmin məqamda idi. Ancaq Səttarxan beynində düşünürdü ki, minillik bir şey əlindədir, niyə bunu rahatlıqla buraxsın. Ona da qurban getdi. Ayətulla Təbatəbainin dəvətiylə Tehrana getdi. Tehrandakı Rusiya səfirliyində onu tərkisilah elətdirdilər. Erməni daşnaklarını İran dövlətinin ordu tərkibinə daxil etmişdilər. Elə onların əliylə də Səttarxan güllələndi. Düzdür, bu məsələyə Səttarxanın fərdiliyində son qoyuldu. Ancaq köz var. Köz özünü Xiyabani hərəkatında göstərdi. 1946-cı illərdə Pişəvərinin hərəkatı 20-ci yüzilin əvvəllərində gedən mübarizənin sintezi idi. Eyni halda, Məmməd Əmin Rəsulzadənin hərəkatı özündən sonra böyük izlər buraxdı. Bax, budur, ənənəmiz davam edir. Qarşısını ala bilmirlər. Ancaq dediyim kimi, hələ uğurlu sonuca vara bilmirik, çünki millətləşmə mərhələsi keçmirik. Əgər biz istəyiriksə, tarix təkrar olmasın, bu vaxtacan uduzduqlarımız kimi təzədən uduzmayaq, biz keçmiş ciddi öyrənməli və gələcəyə yeni addımlar götürməliyik. Tariximizə yadlıq qayıdır, biganəlik qayıdır. Yerliçilik, paxıllıq, qısqanclıq münasibətlərə qayıdır. Millətləşmə bunların həlli deməkdir.

Göylü Atalı: Soylu bəy, bugünkü Azərbaycan Respublikasını ADR-in varisi saymaq olarmı?

Soylu Atalı: Azərbaycan Respublikasının varis olub-olmamasına münasibət bildirməzdən öncə o dövrdə bəzi məqamları istəyirəm ki, yenidən xatırladım. Çünki varislik məsələsi özündən öncəki bir sıra məsələlərin izahını, aydınlaşmasını tələb eləyir. Məsələn, istər Nərimanov hakimiyyəti olsun, istər Məmməd Əmin hakimiyyəti. Biz bunlar arasında milli yöndən, dövlətçilik yönündən seçim aparırıqsa, təbiidir ki, əsasən mövzumuz olan ADR-in üzərində fikirimizi cəmləşdiririk. Demokratik Cümhuriyyətin. Çünki bizim üçün milli varolmamızın əsas şərtləri məhz ADR-də öz ifadəsini tapmışdı. Nərimanovun ayrı-ayrı intellektual keyfiyyətlərinin olmasına baxmayaraq, onda öz əksini tapmamışdı. Bir də yönətim quralı deyilən bir şey var. Məsələn, Məmməd Əmin Rəsulzadənin daşdığı milli

baxışın yönətim quralı nədir, Nərimanovun daşdığı baxışın yönətim quralı nə? Məmməd Əmin Rəsulzadənin daşdığı yönətim quralı birmənalı şəkildə millidir. Nərimanovun daşdığı baxışın yönətim quralı milli deyil, beynəlmillədir. Bu, Leninizm ideyasının üzərində oturur. O dövrü və durumu təhlil eləyəndə əsaslı məsələlərə diqqət yetirməliyik. Əlbəttə, tənqid edəndə bilməliyik, kimi və nə üçün tənqid edirik. Təəssüf ki, insanlarımız məsələlərə çox vaxt səthi yanaşırlar. Məsələn, tənqid edəndə elə tənqid eləyirlər ki, süpürüb atırlar. Elə tənqid etməzlər ki, biz onun içindən xalqa, millətə gərək olan nüansları götürək və səhvləri təkrar etməyək. Səhvlərimizdən düzgün nəticə çıxara bilək. Elə mövqe yoxdur. Ancaq qüsurları da axıracan deməliyik. Mən anlayıram bizim dostların baxışını. Məsələn, Xaliq bəy Nərimanovla Məmməd Əmin Rəsulzadəni müəyyən mənada bir-birinə bağlı şəkildə ifadə eləyir. Bu da ondan irəli gəlir ki, cəmiyyətimizdə hər bir dəyərlərimizə qarşı çox aqressiv, kəskin, dağıdıcı mövqelər var. Dediym kimi, bu da məsələlərə səthi yanaşmaların nəticəsidir. Ancaq həqiqətdən qaça da bilmərik. Nəticə çıxarmalıyıq, Nərimanovun düşüncəsini əsas götürəndə gedib milli keyfiyyətlərə dayanmırıq. Bu onun ciddi qüsuru idi. Bu qüsurla Nərimanov Məmməd Əmin Rəsulzadəyə mane oldu. Əslində Məmməd Əmin Rəsulzadənin təmsalında milli dövlətimizin devrilməsinə bais oldu. Bu mənada Nərimanovun baxışını biz əsas kimi qəbul edə bilmərik. Nəinki əsas kimi qəbul edə bilmərik, həm də ona bu yöndən tənqidi yanaşmalıyıq təbii. Məgər Nərimanovla bir cərgədə duran bolşevik daşnakların Bakıda və bölgədə törətdikləri vəhşilikləri, 16 mart, 21 mart, soyqırımın pik nöqtəsi olan 31 mart faciələrini kimlərin törətdiklərini Nərimanov görmürdümü, bilmirdimi?! Bundan sonra da o, bolşeviklərlə bir arada mübarizəsini yürütmüşdü, əslində M.Ə.Rəsulzadə cümhuriyyətini devirməyi başa çatdırdı. Deyirlər bilmədi, gec anladı. Siyasi xadim hardasa səhv edə bilər, ancaq elə səhvlər var ki, milli tərəqqini yüz il dala ata bilər. Qaldı ki, Məmməd Əmin Rəsulzadənin özünün təhlili. Biz Məmməd Əmin Rəsulzadəni təhlil eləyərkən artıq onda qüsurlar axtarmırıq. Niyə axtarmırıq? Bayaq dostlarımızın vurğu elədiyi məsələlərə görə. O dövrün tarixi şəraiti çox mürəkkəb idi. Baxın, yüzillər də ondan öncə biz başqa mədəniyyətlərin təsiri altında formalaşmışıq. Fəlakətli ağrılar yaşamışıq. Hətta bizim imperiyalarımız olduğu zamanda belə, yenə də bizim milli arzularımız əksini tapmır. Yenə də bizim

mədəniyyətimiz, dünyabaxışımız, milli şüurumuz yad mədəniyyətlərin basqısı altında olub. Bunların hamısı bizə əsas verir ki, düzgün nəticə çıxaraq. M. Ə. Rəsulzadə dinçilərlə Avropaya meyil eləyənlərin arasında qalmışdı. Onlarla millətçilərin vəhdəti alınmadı, doğrultmadı özünü. Çünki burda baxış fərqi vardı. Hər bir baxışın, dediyim kimi, yönətim quralları var. İslam yönətim quralı tamam ayrı bir şeyi vəd eləyir. Orda milliliyi bərpa eləmək, bərqərar eləmək mümkün deyil. Bu tərəfdən lap Avropa yönli düşünənlərin münasibəti. Avropadan hansısa qabaqcıl şeyləri mənimsəmək ayrı şeydir, amma bütünlüklə özünü onun yönətim quralına tutmaq ayrı şeydir. Məsələ burasındadır ki, Məmməd Əmin Rəsulzadəyə mane olanlar həm də Avropa yönətim quralına üz tutan adamlar idi. Məmməd Əmin Rəsulzadə özü Avropa tərəqqisinin üstünlüklərindən bəhrələndirdi, amma onu gətirib öz yönətim quralının yerinə qoymaq istəmir. Belə bir ziddiyyətlər yaranmışdı. Ona görə də labüd şəkildə ona qarşı olan qüvvələr xarici qüvvələrə söykəndiyi üçün, xarici baxışlara söykəndiyi üçün üstünlük təşkil elədilər, güclü oldular və s. və i. a. Qaldı bugünkü Azərbaycan Respublikası ilə bağlı. İndiki Azərbaycan Respublikasının bərpa olunması deyək, ifadəni belə işlədək, bəlkə belə doğrudur, yalnız bir cəhətdən ADR-in varisi ola bilərdi. Baxmayaraq ki, SSRİ-nin dağılması tamamilə başqa zəminlər üzərində oturuşdu. Baxmayaraq ki, SSRİ-nin dağılması bizim müstəqilliyə doğru addım atmağımız nəticəsində olmadı. Yəni biz milli mücadilə apararaq o Respublikanı qurmadıq. Biz ümumi, yaranmış tarixi şərait əsasında onu qurduq. Bəlkə də müəyyən mənada millətçilik üstə düşünən kəsim öz düşüncələrini düzgün yönəltmədi, milli ideologiyə əsasında fikirlər ortaya gəlsəydi, quruculuq ortaya gəlsəydi, bəlkə də indiki Azərbaycan Respublikasını ADR-in varisi saymaq olardı. Millətçilik baş tutsaydı, millətçi kimi başlayanların hakimiyyəti sürsəydi, bəlkə də varisi saymaq olardı. Təbii ki, ADR-in, quruculuq üçün zəmin olan o dövrkü, o şəraitdəki tələblərinin hamısını indi götürüb təkrar eləmək mümkün deyil. Tətbiq eləmək də mümkün deyil. Dünya da o dünya deyil, siyasi şərait də, tarixi şərait də o deyil. Dünya da başqa tələblərlə yaşayır, özündə bizə qarşı münasibətlər dəyişməsə də. Dövlətlər yeni tələblərlə münasibətlər qurur, ünsiyyətlər qurur və s. Bu mənada, əlbəttə, islahatlar aparmaqla, yeniliklər etməklə ADR-in varisi ola bilərdilər. Nə yazıqlar ki, olmadı. Respublikanın başına keçən

hakimiyyət özü də yönətim qurallarında, öz düşüncəsində, öz ideolojisində əsaslı iş apara bilmədi. Düzgün hesablaya bilmədi bir çox şeyləri. Hakimiyyəti yenidən əldən verdilər. İndiki durum isə göz qabağındadır. İndiki hakimiyyət isə nəinki varis adlana bilər, o, anticümhuriyyətdir. Hər şey ləğv olunub, milli heç nə yoxdur. Sanki tarix qıscaca korrektərlə təkrar olunur. O vaxtlar tutalım ki, bolşeviklər alternativ qüvvə kimi Məmməd Əmin Rəsulzadəyə qarşı Nərimanovları çıxartdı və milli dövləti devirdi. 90-cı illər Heydər Əliyevi ortaya çıxardılar və millilik həvəsiylə ayağa duran qüvvələri devirdilər.

Göylü Atalı: Hər iki halda Rusiyaya bac verdilər.

Soylu Atalı: Rusiyaya da bac verdi, Avropaya da bac verdi, təbii ki. Təkcə Rusiya məsələsi deyil. Burada da, gurultulu çıxmasın, hakimiyyət zəbt olundu. Zəbt olunmasıyla da, mən təkrar eləmək istəmirəm, bəlli proseslər başladı. Yəni türkçülüyn aradan getməsi, türk dilinə vurulan zərbə, sonra milli qüvvələrə qarşı repressiyalar, nələr-nələr. Bunların hamısı bəlli faktlardır, sadalamağa lüzum görmürəm. Bu mənada mən hesab eləyirəm ki, Azərbaycan Respublikası indiki səviyyəsiylə qətiyyətlə ADR-in varisi deyil, sayıla bilməz. Bu da saydığım amillərlə bağlıdır. Təəssüf ki, ADR-in adı tutulmur, bu gün bu ada bağlı fikir, düşüncə, ideoloji də yoxdur. Sadəcə olaraq, bir termin kimi işlənir ADR adı. Yaxud Müsavat məsələsi termin kimi işlənir. Müsavatın heç bir milli tələbi, demokratik tələbi deyək, ya dünyəvi tələbi ki, xalqın inkişafı üçün, tərəqqi üçün nəzərdə tutulmuşdu, onların heç birindən iynənin ucu qədər də söhbət getmir. Bu mənada təəssüflər olsun ki, Azərbaycan Respublikası ADR-in varisi sayıla bilməz. Ona görə biz hər dəfə vurğuladığımız bir məsələyə diqqət çəkmək istəyirik: Azərbaycanda Uluyurd Hərəkatı başlamalıdır, Milli Azadlıq mücadiləsi Bütöv Azərbaycanı əhatə etməlidir. Uluyurd Hərəkatı millətləşmə prosesini başlaya və başa çatdıra bilər. Yalnız bundan sonra Milli Dövlətçiliyimiz öz məzmunu ilə yaşayıb var ola bilər.

Göylü Atalı: Hər birinizə təşəkkürümüzü bildiririk və millət yolunda cəfa çəkən Fədailərimizə (Cümhuriyyət quranlarımıza) sayğı və sevgimizi sunuruq.

*İşıq Aylı, 35-il. Atakənd.
(may, 2013. Bakı.)*

Ana Dili – Vətənin Müqəddəsliyidir

Göylü Atalı: Ürəyinizdə Günəş olsun, saygılı yurddaşlarımız. Cari problemlər bu gün o qədər çoxdur ki, köklü məsələlər haqqında düşünmək sanki yada düşür. Yaxud da ildönümündən ildönümünə yada düşür. Xalqın həyatında başlıca rol oynayan amillərdən biri dil məsələsidir. Bugünkü söhbətimiz də elə bu məsələyə hyüzil olunacaq. Söhbətdaşlarımız isə ideoloji-siyasi proseslərdə özünəməxsus sözü olan dəyərli ziyalımız Xaliq Bahadır, Mütləqə İnam Ocağının Yüklümlüsü Soylu Atalı və əslən Güney Azərbaycandan olan ziyalımız Ağşın Ağkəmərlidir.

Söhbətimizə Xaliq bəyin ilk sualımıza cavabı ilə başlamaq istəyirdim. Xaliq bəy, dil nə deməkdir, təkə ünsiyyət vasitəsidirmi?

Xaliq Bahadır: Dilçilikdə belə bir tezis var: Dil düşüncə faktorudur. Dil düşüncədən gəlir. Hər bir xalqın dili onun varlığı deməkdir. Mənəvi varlığı deməkdir, siyasi varlığı deməkdir, ideoloji varlığı deməkdir. Ona görə də dünyanın qabağa çıxan bütün xalqları çalışır ki, dilin üzərində işləsin. Başqa cür, adi sözlə desək, dilin

üstündə əsir. Bütün qabaqcıl xalqlar çalışır ki, onun dili arınmış, qabaqcıl dillərdən olsun. Bu gün dünyada belə dillər var – ingilis dili, rus dili, fransız dili, alman dili. Bu dillər də elə-belə qabaqcıl dil olmayıblar. Bunları qabağa çıxaranlar o xalqların qabaqcıl düşüncəli oğulları olub. Bu işin bir yönüdür. Başqa bir yönü də dövlətin görəcəyi işdir. Bir-iki fakt demək istəyirəm. Fransada ötən yüzilin 80-ci illərindən başlayaraq, parlamentdə qərar çıxarıldı. Bu qərar Fransız dilinin arılığı ilə bağlıdır. Hər xalq öz dili ilə bağlı qonşularından qorunmağa çalışır. Fransızların da bununla bağlı sorunları olub, ingilislərin təsiri baxımından. Onlar qərar çıxardandan sonra Fransada ingilis sözlərini fransız dilindən çıxartmaq yönündə iş başlayıb. İngilislərdə bu iş çoxdan yüksək düzəydedir. İngilislərdə belədir: bir adam, çoban da olsa, ingilis dilini gözəl bilirsə, o adama çox böyük sayğı var. Almanlarda da fransız dilindən qorxu var. Ona görə onlar da çalışırlar dillərini fransızcadan gələn sözlərdən təmizləsinlər. Bununla bağlı mən oxumuşam, onlar redaksiyalarda divara yazıb vururlar: “arı alman dilində danışıq”. Bu çağırışıdır.

Gəlirəm Azərbaycana. Bizim dilimiz illərlə çoxlu etkilərə uğrayıb. Ən çox da qabaqlarda bu etki olub fars dili, ərəb dili, sonra da olub rus dili, indi də olub ingilis dili vasitəsilə. Buna qarşı da çıxacaq nəşə yoxdur. Birincisi, xalqın özündə yoxdur, aydınlarda yoxdur. İkinci də, hökumətdə yoxdur.

Son 20 ildə dilimiz çox qabağa gedib. Mən bu işin içində olan adam kimi deyirəm. Ancaq mən düşünürəm. Bizim dilimiz, türk dili olaraq, elə dolğun dildir ki, biz bundan qat-qat qabağa gedə bilərdik. Gedə bilməmişik. Hökumət maraqlanmır, hakimiyyətin belə bir ideologiyası yoxdur. İş ondadır ki, bizdə müxalifətin də ideologiyası yoxdur. Müxalifətin əlində o hakimiyyət rıçaqları olmasa da, başqa olanaqlar (vasitələr) var. Onlardan yararlanıb dili qabağa apara bilər. Dildə dəyişiklik eləyə bilər, yeniləşmə eləyə bilər. Eləməyiblər onları, eləyən yoxdur.

Göylü Atalı: Xəliq bəy, elə problem ordan başladı ki, dilimizin adında “türk dili”ndən “Azərbaycan dili”nə keçid oldu.

Xəliq Bahadır: Ay sağ ol. Bu yaxınlarda bir yerdə oxudum. Bizim tanınmış kitab yayını ilə uğraşan adamlardan biridir. Kimlə-

rəsə cavab verir, deyir, düz demirlər, düz düşünmürlər, bizim dilimiz yoxsul dildir.

Göylü Atalı: Bu fikir tez-tez səslənir...

Xaliq Bahadır: Mən belə adamlara söz tapmıram deməyə. Gündəlik bu dillə işləyən adamam. Mənim işlədiyim türk dilidir, Azərbaycan türkcəsidir.

Mənə məktublar gəlir qəzetdə çıxan yazılarımla bağlı. Onları iki yerə bölmək olar. Bəlkə də üç yerə. Bir bölüm deyir ki, (yazılarından bilinir, onlar islamçıdırlar. İrançı islamçılardır, fars basqısı altında olan adamların düşüncəsidir, mənim dilimə qarşı çıxırlar) sən Türkiyədən söz götürürsən. Mən Türkiyədən söz götürürəm. Sözü götürürəm türk dilindən. “Bizim dilimiz kasıb dildir” deyirlər, ona qarşı deyirəm bunu. Mən sözləri götürürəm öz türkcəmizdən. Birincisi, bizim dilimiz türk dili olub Türkiyədən qabaq, Osmanlıdan qabaq. Bizimkilər eləyiblər bunu. 1918-ci il, iyunun 27-də Azərbaycan Milli Şurasının qərarı olub: Azərbaycan dili yox, Türk dili adlansın. Türk tarixi adlansın. Bizdən çox sonra, 1923-cü ildə Atatürk Türkiyədə dili türk dili elan elədi. Atatürk onları bizdən götürdü. İndi bizdə bu yolu tutanlara deyirlər ki, sən Türkiyəçisən. Bir var ortağ türkcə, bir də var Türkiyə... Bax, bizdə nə ola bilər? Mən bunu da demək istəyirəm. Hökumət burda işləyər. Birinci, biz türk dillərindən sözlər götürə bilərik. Lap birinci biz götürə bilərik. Bizdə işlənməmiş xam bir yer var – Güney Azərbaycan. Mən filologiyayı qurtarmışam. Bu işləri yaxşı bilirəm, ona görə deyirəm. Bizdə dil öyrənilib. Adamlar gediblər, universitet, akademiya yolu ilə öyrənilər. Sözlər toplayıblar. Azərbaycanın hər yerindən toplayıblar. Borçalıdan toplayıblar. Bu yaxşıdır. Düzdür, gərəyincə olmayıb, bu olmalıdır. Dayanmamalıdır. Yenə var. Ancaq Güney Azərbaycandan biz söz toplamamışıq. Ora xam qalıb. Günü bu gün də burdan hökumət pul ayıra bilər, ekspedisiya gedə bilər, bu bütün dünyada olan bir şeydir. Gedər, ordan bizə böyük bir xəzinə gətirə bilər. Dil xəzinəsi. Bu gün o bizdə işlənmir. Orda da məktəb olmadığına görə kitablara düşür. Onların da çoxu el arasında gəzir. Gedib orda çay evlərində oturub çoxlu sayda söz yığmaq olar. Bayatı yığmaq olar. Elə bayatılar var ki, onlar bizdə yoxdur. Güney Azərbaycanda var. Azərbaycan özü bütövlükdə dil xəzinəsidir,

ədəbiyyat xəzinəsidir. Biz bundan yararlanmırıq. Bunun da səbəbi bəllidir. Milli hökumətimiz yoxdur. Birinci bu olmalıdır. İkinci nə olmalıdır? Bütün türk ellərini gəzməlidir akademiya. Akademiyanın Nəsimi adına dilçilik institutu var. Onlar türk ellərini gəzməlidir, Alpdan Altaya qədər. Sözləri yığmalıdır. Sonra sözlüklər buraxılmalıdır. İndi bizim Nəsimi adına Dilçilik institutu sözlük buraxır, hamısının üstünə yazır Rusca-Azərbaycanca lüğət. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Bunlar hələ də qabağa gedə bilmirlər. Biz qabağa getmişik. Jurnalistlər qabağa gedib. Bizim Dilçilik institutu hələ qabağa gedə bilməyib. Lüğət ərəbcədir. Kitabların içinə baxanda nə görürsən? 60-cı illərdə buraxılmış kitabları bura köçürüblər. Dünyada belə praktika yoxdur. Nəyə görə? Bütün dillər durmadan qabağa gedir. Dünyada elə bir durğun dil yoxdur. Dil durursa, millət ölür. Ya da başqa cür deyək, millət ölürsə, dil durur. Millət sağdırsa, dil durmur. Dil millətdən qabaqda gedir. O, dilin bir özəlliyidir. Biz bu faktorlara hələ indiyədək yiyələnmişik, öyrənmişik, araşdırmamışıq. Bunları ortaya qoymamışıq. 60-cı illərdə buraxılan sözlük kitablarından buraya söz köçürmək dünyada görünməmiş bir şeydir. Mən demirəm bütünlüklə dəyişmək gerek, bütünlüklə dəyişmək olmaz. Ancaq çoxlu sayda söz var. Mən özüm onlardan bir az yazmışam da. “Nöqtəyi-nəzər” – 60-cı il kitablarında da gedir nöqtəyi-nəzər, indi buraxılan kitabda da. Akademiya buraxıb onu. Ancaq indi biz hər yerdə baxış işlədirik.

Sonra başqa bir problemi də yada salmaq istəyirəm. Bizim jurnalistikamız yaman gündədir. Yaman gündə olmasının da bir başlıca nədəni var: jurnalistika fakültəsində bu gün, demək olar, savadlı müəllim yoxdur.

Türk dili dünyanın ən dolğun dilidir. Dünyada bundan dolğun dil yoxdur. Bizdə qabaq ruscanı yaxşı bilirdilər. İndi ingiliscəni yaxşı bilirlər. Ruscanı yaxşı bilənlər bizim dilimizi pis bildiyi kimi, indi də ingilis dilini yaxşı bilənlər bizim dilimizi pis bilirlər. Dünyada belə parktika da yoxdur. Sən birinci öz dilini necə gərəkdir elə bilməlisən, sonra başqa yüz dənə dil öyrən. Bunlar hamısı bizi geri qoyan faktorlardır. Dil millətin gəlişməyində, qabağa getməyində çox böyük rol oynayır. Bizim dilimiz bu gün o rolu oynaya bilmir.

Göylü Atalı: Soylu bəy, siz dilimizin inkişafını necə qiymətləndirirsiniz?

Soylu Atalı: Dilimizin inkişafı da, yaşaması da xalqın özəlliklərinə bağlıdır. Dil o vaxt yaxşı inkişaf etmir, yaxud da yaşamır ki, xalqın özünün içi o dilə bağlı deyil. İçi deyəndə mən nəyi nəzərdə tuturam? Mədəniyyətini. Bir var məişət dili, bir var mədəniyyət dili. Söz yox, məişət özü də mədəniyyətin bir cəhətidir, amma müəyyən mənada onu ayırmaq olar. Dediym kimi, dilimizin ifadə eləməsi üçün milli ruh gərəkdir, milli mədəniyyət gərəkdir. Bizim həyatımızda istər iqtisadi anlayışlarımız (terminlərimiz), istər mədəni anlayışlarımız, istər siyasi anlayışlarımız hamısı ekspansiyadır (qıraqdan köçürülmə). Biz bizə gətirilən mədəniyyət əsasında danışıyıq. Çünki qıraqdan gələn öz adıyla gəlir. Biz də başqalarından götürdüyümüz anlayışları onların dilində işlədirik. Təəssüf ki, bizdə anlayışlar üzərində işləmək yoxdur. Birinci növbədə özümüzün içimizdə yaradıcılıq olmalıdır, ikinci növbədə aldığımız özümüz ad qoymalıyıq. Bizdə bu proses yoxdur. Baxın, dilin inkişafında əsas rol oynayır ədəbiyyat, poeziya, sənət. Söz yox ki, ədəbiyyat, poeziya, sənət yaradıcı şəxslərin özlərinin dilə yanaşmasından, yaxud da ortaya qoyduqları obrazlardan daha çox asılıdır. O obrazlar vasitəsilə də dili inkişaf etdirmək olar. Ancaq gəlin baxaq, bizim

insanlarımız, yaradıcı qələm adamlarımız necə düşünür, hansı mədəniyyət əsasında yaşayır, hansı mədəniyyət əsasında düşünür, hansı obrazı seçir? Milli ruh onun içində nə dərəcədə hakimdir? Bu olduqca vacib məsələdir. Gəlin baxaq ötən yüzillərə. Öncəki yüzillərdə bizim gözəl poeziyamız olub. Götürək Nizamini. Nizami poeziyası dünya səviyəsində, istər elmi tutumuna görə, istər fəlsəfi tutumuna görə, istər poetik tutumuna görə möhür vurmuş poeziyadır. Ancaq Nizami yaradıcılığını bütünlüklə fars dilində yazıb. Bu dərəcədə zəngin yaradıcılıq, poeziya örnəyi bizim dilimizin inkişafına xidmət eləmədi. Ondan sonrakı mərhələdə ayrı-ayrı şairlərimiz (Nəsimi, Füzuli...) çətinliklərlə də olsa, poeziyaya türk dilini gətirdilər. Yaxud da türk dilini poeziyaya gətirdilər. Türk dilinin poeziyaya gətirilməsiylə dilimiz artıq başladı dirçəlməyə. Müəyyən mənada xalqın içində yalnız məişətdə işlədilən dilin üzərinə artıq bir az poeziya dili gəldi, sənət dili gəldi. Sonrakı mərhələlərdə sazımız işə düşdü. Mən saz haqqında bir söz yazmışam ki, Saz dindir. Niyə deyirəm saz dindir? Din – xalq, toplum, yaxud bəşəriyyət məhv olanda yaranır. Mənəvi cəhətdən məhv olanda, özündən ayrılarda din yaranır. Bizim dilimiz də məhv olmaqdan saz vasitəsiylə qorundu. Saz bizim dilimizin inkişafında xüsusi rol oynayan din səviyyəli bir hadisədir. Poeziyamız, şeirimiz əruzdan hecaya gəldi. Təcnis, gəraylı, qoşma yarandı. Bu üslubda şeirimiz yazıldıqca ustad aşuqlarımız sazı basdı sinəsinə, el-el, oba-oba gəzdilər və öz dilimizdə nəğmə oxudular. Həmin nəğməylə dilimizi yenidən xalqa qaytardılar. Yerlərdəki sadə insanlarımız, hansı ki, xalq ruhu bütövlükdə o yerlərdədir, onlarla saz ruhunun bir vəhdəti yarandı, doğmalığı yarandı. Bax, bu, bizim müəyyən mərhələdə inkişafımız üçün ciddi təkan oldu. Bunu qorumaq çox çətin idi. Təbiidir ki, bunun yaranmasında təriqətlərin də rolu oldu. Ancaq bunun yaşaması olduqca çətin idi, niyə? Bizim içimizə ərəb dünyabaxışı gəlmiş gündən bu yana içimizdə mənəvi tənəzzül başladı, inkişaf dayandı. Geriləmə getdi. Bizdə mədəni inkişaf demək olar ki, getmədi. Çünki hər şey bağlandı ərəbin adına. Hər şey onun çətininin altına keçdi. Dünyabaxışın etkisi xüsusi bir məsələdir.

Dil xalqın ruhu ilə bağlı məsələdir. Dünyabaxış xalqın ruhunu yaradır, xalqın ruhundan gəlir, xalqın ruhunu ifadə edir, onu ayaqda saxlayır. Xalqın ruhaniyyət əsasında yaşaması gerçəkləşir. Ancaq dediyim kimi, bu gün həyatımızda hakim olan Dünyabaxış millətin

ruhundan gəlmədiyinə görə, ərəb dünyabaxışına təslim olduğumuza görə bütün qurallarımızın hamısının içərisində ərəb dili hakim oldu. Bu gün də biz dilimizdə ərəb sözlərindən qurtara bilmirik. Bu da təbiidir. Çünki dünyabaxış gəlir, mədəniyyət gəlir, kitab gəlir, öz diliylə gəlir. Mənim dilimlə gəlmir ki, o mədəniyyət, öz diliylə gəlir.

Xaliq Bahadır: Düşüncə ərəbləşir.

Soylu Atalı: Bəli, ona görə də bunun qarşısında biz dirəniş göstərə bilmədik. Bizi bundan xilas elədi bu və ya başqa şəkildə saz. Bu və ya başqa şəkildə şeiriyyətə, sənətə qoşmanın, gəraylının, yəni saz sözünün, saz nəğməsinin, saz musiqisinin gəlməsi dilimizi qismən xilas elədi.

Bu günün özündə bayaq vurğuladığım kimi, xalqımızın özünə-məxsus mədəniyyəti yoxdur, əksinə, özünəməxsusluğun yaranmasına qarşı hücum var. Biz öz ruhumuzla yaşamaq istəyirik. Öz mədəniyyətimizin əsasında ortaya fikir qoymaq istəyirik. Yaradıcılıq, düşüncə qoymaq istəyirik, hər tərəfdən bizim baxışlarımıza qarşı hücumlar var. Uzağa getməyək, sosial şəbəkə deyilən internetdə, görürsünüzmü, bir dənə milli dəyər ortaya qoyan kimi, eyni adamlar, hamısı da gənclərə aid adlardır, milli dəyərlərə qarşı başlayırlar aşağılayıcı yazılar, fikirlər yazmağa. Aşağılayırlar, lağ eləyirlər. Mən qəti əminəm ki, onu təşkil edən İrənin ETTELATıdır. Bizim mədəniyyətimiz dirçəlməməlidir prinsipi var onlarda. Ona görə də gəncliyin müəyyən bir kəsimi baxır onlara, görürlər ki, əsas “inkişaf” hansı tərəfə gedir (inkişaf demək olarsa onun adına), tabe olurlar ona. Bizdə təslimçilik var bu gün. Güclü təslimçilik var. Qapımız, pəncərəmiz hamısı açıqdır. Çöldən bizim içimizə hər cür zir-zibil dolubdur. Biz ona qapı açırıq. Biz, millət olaraq, bu cəhətdən üfunət içində yaşayırıq. Mədəniyyətimiz üfunət içindədir. Ona görə deyirəm, dilin əsas hərəkətverici qüvvəsi Dünyabaxış məsələsidir. Mədəniyyət məsələsidir. Türk dili bütün dövrlərdə zədə götürüb. Bütün dövrlərdə dövlətin rəsmi strukturuna yaxın buraxılmayıb. Hətta Şah İsmayıl dövründə bizim dilimiz türkcə adlansa da, qurulan dövlətlərimiz tayfaların adına bağlı olub: Səfəvilər dövləti, Əfşarlar dövləti, Qacarlar dövləti. Yəni türk adına bağlı olmayıb. Dilimiz türk dili olub, amma dövlətimiz türk adına bağlı olmayıb. Bunun özü çox böyük kontrast (təzad) yaradır. Görürsünüzmü, dilin inkışafı üçün

vurğu elədiyim hədəflər nə qədər önəmli rol oynayır. Mən qəti əminəm ki, biz özümlü mədəniyyətə, özümlü Dünyabaxışa üz tutmayınca dilimiz bu cür bərbad vəziyyətdə olacaq. Xaliq bəy deyir bu gün bizim jurnalistikamız bərbad vəziyyətdədir. Niyə? Çünki vahid milli meyar yoxdur. Milli strategiya yoxdur. Ona görə də kim necə gəlmiş yazır, məsuliyyət yoxdur. Milli məsuliyyət olmalıdır. Üzr istəyirəm, ana öz doğduğuna ad qoymalıdır. Gərək bundan ötrü ana olasan ki, ad qoyasan. Bu çox prinsipial məsələdir.

Xaliq Bahadır: Bayaq yadımdan çıxdı demədim, Fransa hökuməti, Fransa dövləti dünyanın hər yerində milyonlar xərcləyir fransız dilinin yayılması üçün. Fransız dilini öyrətmək üçün. Fransadan qıraqda. Biz ölkəmizin içində də buna çalışmırıq.

Soylu Atalı: Xaliq bəy bayaq dedi ki, adətən hər bir dövlət öz qonşusundan qoruyur dilini. Deyək ki, Fransa ingilisdən. O biri bundan. Nəyi ilə qoruyur? Necə qoruyur? Onun mədəniyyətinin bunun içərisinə soxulmasının qarşısını alır. Çünki dil mədəniyyətlə daxil olur. Dil qılıncla gəlmir, top-tüfənglə gəlmir. Dil mədəniyyətlə gəlir.

Göylü Atalı: Ağşın bəy, siz necə düşünürsünüz Dövlət üçün dilin önəmini?

Ağşın Ağkəmərli: Millətin varlığı üç şeylə əlaqələndirilir: birinci onun ərazi bütövlüyüdür, ikinci onun mədəniyyətidir, başqa bir yön də onun dünyabaxışdır. Çünki bu üç şey olanda millət öz mövcudluğunu ortaya qoyur. Mədəniyyətin, kultürün başında gələn birinci dildir. Xaliq bəy və Soylu bəy bu məsələyə geniş aydınlıq gətirdilər. Mən bu gün İranda gedən proseslə əlaqədar canlı faktorları demək istəyirəm. 1924-25-də ingilislərin əliylə Pəhləvi hakimiyyəti iqtidara gələndə birinci gördüyü iş orada fars dilini rəsmi dövlət dili elan etməsi oldu. Onunla yanaşı ideologiyayı – irançılıq, paniranistlik məsələsini gündəliyə gətirdi, Pəhləviçiliyi. Həmin illərdə bugünkü İran adlanan ərazidə 11 dənə dil var idi. Lor, lar, lər dilləri, kürd, türk, türkmən, bəluç, fars və s. Bu gün onlardan beşi qalıbdır. Qalanı assimilə olub gedibdir. Əgər bu gün bəluç dili mövcuddursa, onun müəyyən hissəsi Əfqanıstanda və Pakistandadır. Bir hissəsi də

İrəndədir. Azərbaycan türkcəsinə gələndə, onun bugünkü inkişaf mərhələsinin Güneydə əsas prosesi bu tayda, yəni Quzey Azərbaycanda dövlətin mövcudiyətindən və bu dilin uzun müddət, ən azından yüz ildən artıq, məktəblərinin mövcudiyətindən asılıdır.

20-ci yüzilin əvvəllərində Birləşmiş Millətlər Təşkilatından öncə yaranmış bir təşkilat vardı...

Xaliq Bahadır: Millətlər Liqası

Ağşın Ağkəmərli: Hə, Millətlər Liqası. O dövəmdə təxminən 6600 dilin mövcudluğunu rəsmi qeydiyyatda almışdılar. YUNİCEF-in qeydiyyatında 1992-ci ildə o dillərdən, səhv eləmirəmsə, 4800 dil qalmışdı. Təxminən 1800 dil başqa dillərin tərkibində əriyib yox olmuşdu. Yəni demək olar ki, böyük bir mədəni varlıq, kultür, eyni halda millət məhv olub getmişdir. Ümumən dil məsələsində başqaları bizlərdən daha artıq onun varlığına, mövcudiyətinə önəm verir. Məsələn, ərəblər, ruslar, farslar, hətta ermənilər. Bu gün ermənilərin əsas mövcudiyəti erməni diliylə bağlıdır. Dəfələrlə söhbətlərimizdə demişik, İsfahanın Culfa adlanan bölgəsinə (Səfəvi dövründə Güney Azərbaycandakı Culfa bölgəsinə) gedən 40 min erməni adı da özü ilə

aparıb, dilini də. Yəni İsfahanın mərkəzində öz məktəbini açmışdır. Amma biz bu məsələnin nə qədər önəmli olduğuna düzgün yanaşmamışıq. Hətta İsrail dövləti yarananda birinci dil konqresini yaratdılar. Yəni ölmüş, unudulmuş bir dili. Çünki İsrailin əsas mövcudluğu, varlığı onunla paralel getdiyinə görə birinci dil konqresini yaradıb.

Bu gün, 21 fevral dünyada “beynəlxalq ana dili günü” kimi qeyd olunur. Bunun əsas səbəbi Pakistanla bağlıdır. Pakistan adlanan bugünkü ölkə Hindistanın tərkib hissəsi idi. Ayrılandıqdan sonra Pakistan iki bölümdən ibarət olur – Doğu və Batı Pakistan. Qərbi Pakistan İrana – Bəlucistana yaxın bir ölkə olduğuna görə onlar Urdu dilini götürürlər. Benqal dili ortada qalır. Şərqi Pakistanda Benqal dili istifadə olunurdu. Sonra Benqal dili istifadə olunmadı. Buna görə çox əziyyət çəkirlər. Çünki bilirlər ki, bunlar get-gedə Urdu dilinin tərkibində assimilyasiya olub gedəcəklər. Səhv etmirəmsə, 1955-ci ildə bu, etirazlara səbəb olmuşdu. Həmin illərdə nəticə etibarilə Doğu Pakistan Batı Pakistandan ayrılır, bugünkü Benqladeş ortaya çıxır...

Xaliq Bahadır: Ağşın bəy, yaxşı yada saldınız İsraili. Ancaq üstündə durmadınız. Üstündə durulması bir moment var. İsrail dövləti nə vaxt quruldu? 2000 il sonra. 2000 il dövləti yox idi, yer üzünə dağılmışdılar. Qurulanda qruplara ayrılırlar. Bir qrup deyir fransız dilini götürək. Öz dilləri yox idi, itmişdi. Bir qrup deyir ingilis dilini, rus dilini götürək, bir qrup da deyir ki, yox, biz öz dövlətimizi yaradıırıqsa, milli dövlətimiz, öz dilimiz olmalıdır. Deyirlər, axı öz dilimiz yoxdur, itib-batıb. Deyirlər ki, yaratmalıyıq. Vur-tut 8000 söz olub. Axırda öz dilimiz olmalıdır deyənlərin baxışı üstünlük qazanıb, onların dilini götürüblər. Yox yerdən İsrailin dövlət dili yaranıb. Baxın, millət bir olanda, çəkici bir zindana vuranda, deməli, yox yerdən dil yaradır. Çoxları inanmırmış, özləri deyirlərmiş, yox ey, bu dil itib-batıb, bunu yaratmaq olmaz. Görürsüz, ortada bu gün ivrit dili var. Onunla dünyaya çıxırlar. Biz elə tənbelləşmişik ki, dünya boyda dilimiz var, onun üstündə dayana bilmirik.

Ağşın Ağkəmərli: Yənə də siz mənə xatırlatdınız, bir faktı deyim. Bu gün Avropada hansısa bir xarici tələbə, hansısa bir universitetdə oxuyursa, onun maddi çatışmazlığı olanda bunlar ona yaxınlaşırlar ki, ikinci dili ivrit dilini götürərsənsə, biz sizin oxumağımızı

maliyyələşdiririk. Bu qədər önəm verirlər məsələyə. Bayaq siz deyən kimi, 200 il bundan qabağa kimi, Amerika, BMT yaranmamışdan qabaq bütün sənədlər fransızca gedirdi. İngilislərin özləri bu məsələdə inanmırdılar ki, dünya çapında olan sənədlər ingiliscə yazıla bilər. Ancaq Amerika dövləti yaranandan sonra, həmin dövrdə birinci dəfə olaraq, böyük bir etirazla qarşılandı da, dünya çərçivəsində gedən hansısa bir sənəd ingiliscə yazıldı. O gündən etibarən ingilis dilinin önemi gündəmə gəldi.

Göylü Atalı: Xaliq bəy, dilimizin aşırı dərəcədə mürəkkəb təsirə malik olmasının səbəbini nədə görürsünüz? Bu gün bəs qədər dilimizdə yad-yabançı sözlər var. Aydın ki, mütləq qarışıqsız dil mümkün deyil. Dildə alınma sözlər qarşısı alınmazdır. Bu normal bir şeydirmi, yoxsa bunun qarşısı alınmalıdır? Yəni nə dərəcədə saflaşdırmaq mümkündür dili?

Xaliq Bahadır: Bizdə bu gün ortaya çıxan görsəniş dillə bağlı anormal görsənişdir. Bayaq dedim, bizim dilimiz olduqca dolğun dildir. Bilirsiniz necədir? Başqa nə ilə bağlı yalan danışmaq olar, ört-basdır etmək olar, dildə bu yoxdur. Dillə bağlı yalan deyər bilməzsən. Nəyə görə? Qarşında duran adam deyəcək ki, fakt qoy ortaya. Mən fakt deyirəm. Bizim dilimizdə, türk dilində, çox dolğun dil olduğuna görə, elə bir görsəniş yoxdur ki, bir anlam iki sözlə bildirilsin. Bir anlam bir sözdür. Farslar deyirlər əhvali şoman çetorğəst? Sizin kefiniz necədir? Ancaq biz nə deyirik? Necəsən?

Göylü Atalı: Xaliq bəy, bu, dildə üstünlükdür, yoxsa?.. Onunla adətən fəxr edirlər ki, bir fikri çox sözlərdə ifadə edirlər.

Xaliq Bahadır: Bizim qabaqkı çağlarda olan nadan başçılarımız fars dilini dövlət dilinə çeviriblər. Bizdə bu, xarakter görsənişidir (türklərdə). Başqalarını özümüzdən üstün tuturuq. Başqalarını özümüzdən çox istəyirik. Dilimizdə də bu baş verir. Bu cür gözəl dildir. Farsda bir anlamı işlətmək üçün 3-4 söz işlənirsə, bizdə tərsinədir. Bizdə bir anlamı bildirən çoxlu sayda sözlər var: Şkafın gözü, adamın gözü, nəyin gözü, görürsünüz, bizdə belə çoxlu örnəklər var.

Ağşın Ağkəmərli: Bizdə sözün kökü dəyişilmir. Ancaq bir ifadə ilə, bir sözlə hansısa bir hadisəni bəyan edə, dilə gətirə bilirik. Eyni halda həmin sözü başqa bir dildə şəkilçilərlə əlavə eləmək olar. Baxın, məsələn, birinin bir otağa girişini çoxsaylı sözlərlə ifadə edə bilirik: gəldi, girdi, buyurdu, soxuldu, təpildi, dürtüldü.

Xaliq Bahadır: Hər birinin ayrı anlamı var, görürsünüz.

Ağşın Ağkəmərli: Buyurmaqla soxulmağın yerlə-göy qədər fərqi var.

Xaliq Bahadır: Görürsünüz, bir dənə sözlə görüntü yaradır. Baxın, təpildi, soxuldu, buyurdu. Çox doğru deyirsiniz. Bu bizim dilimizdədir. Fars dilində belə gözəllik yoxdur.

Ağşın Ağkəmərli: Mən fikirləşirəm ki, heç ingilis dilində də bu yoxdur. İndi siz rus dilini yaxşı bilirsiniz.

Xaliq Bahadır: Yoxdur. O bizdədir. Rus dilinin özünün də dolğunluğu bizim dilimizdədir.

Göylü Atalı: Xaliq bəy, dilə sevgini kim yaratmalıdır? Dövlətmi, xalqın özümü? Ümumiyyətlə, o sevgi, yaxud biganə münasibət hansı təsirlərdən doğur?

Xaliq Bahadır: Mən Rusiya qəzetlərini çox oxuyuram. Rusiya bizim qonşumuzdur. Son üç yüz ilin imperiya dövlətidir. Bu gün də imperiya dövləti olaraq qalır. Bir çox nədənlərdən onlar bizdən qabaqdadırlar. Bu gün də Rusiya qəzetlərində dillə bağlı çoxlu yazılar gedir. Birbaşa hökumətin kontrolu altındadır onlar. Sözsüz, aydınlar böyük rol oynayır, çoxlu çıxışlar edirlər. Bizdə bir dənə də çıxış görmürsən. Tək-tük olur, məsələn, bizdə bir neçə alim var, ortaqlar türkcədən danışirlar. Onların ondan danışmağa hüquqları yoxdur. Onlar türk dilində danışmırlar. Ərəb-fars dilində danışirlar. Ortaqlar türkcədən danışırınsansa, birinci özün ortaya nümunə qoymalısan. Mənim yazılarım ortaqlar türkcədədir. Onu mən özüm yaratmışam.

Göylü Atalı: Xaliq bəy, ortaq türk dili hansı olmalıdır?

Xaliq Bahadır: Çoxları deyirlər Türkiyə türkcəsi olmalıdır. Türkiyə türkcəsi ola bilməz. Azərbaycan türkcəsi olmalıdır. Nəyə görə? Bunu mən dönə-dönə yazmışam, demişəm. Ona görə yox ki, Xaliq Bahadır Azərbaycan türküdür, o belə istəyir, yox. Mən bunu obyektiv olaraq düşünmüşəm. Türkiyə türkcəsi ərəb-fars sözləri ilə, Avropa sözləri ilə doludur. Eləcə də bizim o biri qardaşlarımız... Ən gəlişmiş dil Azərbaycan türkcəsidir. Soruşa bilərsiniz nəyə görə? Tarix boyu Azərbaycanda çox böyük başlar, aydınlar çıxıb ortaya. Onların sayı çoxdur. Mən ordan-burdan deyəcəm. Birinci, Dədə Qorqud kitabı. Mən dünya ədəbiyyatını oxuyan-bilən adamam, Dədə Qorqud mənim ən sevimli kitabımdır. Olduqca gözəl kitabdır. Mən başqa dilləri bilmirəm rus dilindən başqa. Bilənlər deyirlər, dünyada elə bir dil yoxdur ki, min il bundan qabağı bu günü ilə, Dədə Qorqud kimi üst-üstə düşsün. Deyirlər, bu ancaq türk dilindədir. Dədə Qorqudu oxuyursan, anlaşılmaz nəşə yoxdur. Anlaşılmaz nəşə varsa, o, katiblərin ora saldığıdır. Ərəbi-farsı oxuyan katiblər ora salıb, o da baxan kimi bilinir. Qalanı bu gün bizim işlətdiyimiz türk sözləridir. Bundan başqa Nəsimi türkcə yazıb. Sonra gəlir Füzuli, Şah İsmayıl, türkcə yazıblar. Şah İsmayilla Sultan Səlim bir dövəmdə yaşayıblar. Sultan Səlim Türkiyənin başında durub, Şah İsmayıl Azərbaycanın. Sultan Səlim şeirlərini farsca yazırdı, Şah İsmayıl türkcə. Şah İsmayıl yalnız özü türkcü olduğuna görə elə yazmırdı. Şah İsmayılı türkcü kimi yetişdirən Azərbaycan ortamı var idi. Bax, o ortam Şah İsmayılı ora gətirdi. Eləcə də Nəsimi. Ondən sonra, sazın özünü də Şah İsmayıl saraya gətirdi. Mən yazmışam ki, Şah İsmayıl saza dövlət statusu qazandırdı. Bu doğrudən belədir. Saz ondan sonra hər yerə ayaq açdı. Onadək də var idi, ondan sonra daha geniş yayıldı. Sonra gəlirəm 20-ci yüzilin başlanğıcına. Türk dövlətləri arasında ilk olaraq Azərbaycanda türk dili anlayışı ortaya gətirildi. Kim gətirdi? Azərbaycan Demokratik Respublikası. 1918-ci il, iyunun 27-də. Bizdən çox sonra, 1923-cü ildə Atatürk onu araya gətirdi. Atatürk də çətinliklə gətirdi. Dövlətin başında dururdu. Çox sayda adam deyirdi yox, Osmanlı dili olmalıdır. Atatürk deyirdi ki, Osmanlının 500 il tarixi var. Türkün tarixi daha qədimdir. Ona görə türk dili olmalıdır. Azərbaycan tarix boyu bütün türk ellərindən qabaqda olub. İntellekt

baxımından da biz qabaqda olmuşuq. Bu gün də bizim türkcəmiz onlardan qabaqdadır.

Eləcə də coğrafi baxımdan. Ola bilsin ki, biz Özbəkistanda olardıq, burda özbəklər doğulub böyüyərdi. Onda yenə bura olacaqdı. Nəyə görə? Bura ortadadır. Hamısı gəlib burdan keçir. İndi çoxları deyirlər ki, neft qurtarandan sonra bizim xoşbəxtliyimiz başlayacaq. Boş şeydir. Min illər qabaq, neft olmayan çağlarda Azərbaycan uğrunda savaş gedirdi. Azərbaycanın geopolitik durumuna görə. Azərbaycanın geopolitik durumu min il qabaq olub, min il sonra da olacaq. Batı ilə Doğu arasında Azərbaycan bir körpüdür.

Bizim beynimizin, düşüncəmizin gəlişməyində bu körpü çox böyük rol oynayıb. Bu da batmır, dağılmır. Neft olanda da olacaq, olmaya da. Ortaq türkcə Azərbaycan türkcəsi olmalıdır.

Ağşın Ağkəmərli: Siz çox incə bir məsələyə toxundunuz. Ortalıqda bir ideologiya olanda bu həm dövlətə gərəkdir, həm də millətə. Bayaq siz dediniz ki, Şah İsmayılı yetirən amil var idi. O, Səfəvilinin düşüncəsini daşıyırdı ki, 15 yaşında bir gənc öz qabiliyyətini və bacarığını ortaya qoydu. Həm də bir şair kimi, bir sərkərdə kimi özünü göstərdi.

Fars dövləti yarananda düşünürdülər ki, dövləti qorumaq üçün ideologiya olmalıdır. İdeologiya ortaya gələndə dili də gətirdi dövlətə. Dil o dönəmə qədər fərdi-hüquqi mahiyyət daşıyırdı. Sonra isə dövlət statusu – siyasi status qazandı. Ancaq biz hələ də siyasi statusu dilimizə qazandıra bilməmişik. Ona görə ki, ortalıqda bir ideologiya yoxdur. Məsələn, erməni dənizdən dənizə ölkə yaratmaq üçün bir ideologiya ortaya qoyub. Fars 17 qafqaz şəhərini almaqla yanaşı, bir ucu Hindistandan, bir ucu Pakistandan, o biri ucu Çin sınırından tutmuş yunan sınırına qədər gedir. Onun əsasında dilini sərgiləyir. Biz bu gün bu şəraitdə müdafiə eləmək qabiliyyətində, durumunda da deyilik dilimizi. Ona görə ölkəmizi böyütmək, bərpa eləmək də istəmirik. İdeologiya sərgiləmək istəmirik. Biz hələ başqa dillərin təsiri altından çıxmaq üçün ortaya bir fikir qoymamışıq. Biz hələ məsələnin fərdi-hüquqi məna daşmasından o tərəfə getməmişik ki, dilimizə siyasi hüquq verək. Bu, əsas boşluqlardan biridir.

Göylü Atalı: Soylu bəy, Xaliq bəy ortaq türk dili kimi Azərbaycan türkcəsini görür, siz necə hesab edirsiniz?

Soylu Atalı: Bu gün bizim mövzumuz ortaq türk dili deyil. Ona görə o məsələyə çox az toxunacam.

Konkret olaraq, dilin özünün yönü var, inkişaf mərhələləri var. Buna əngəl olan məsələlər var. Söhbət əsasən bu yöndə getməlidir. Mən bu dediklərimlə bağlı bir məqama toxunmaq istəyirəm. Bayaq vurğuladım ki, bizim bu çağa qədər olan dövlətlərimizin adında türk müəyyənliyinin olmaması bir səbəb oldu ki, türk dili əsaslı şəkildə inkişaf eləmədi. Xaliq bəy, Ağşın bəy ayrı-ayrı adamların adını çəkirlər. Görün türk dilimiz nə qədər baxımsız qalıb ki, biz tarixdən faktlar axtarıq, dilimizin ləyaqətini sübut eləyək.

Dövlətin Türk adına bağlı olmamağı istər-istəməz milli-mənəvi gedişatın hərtərəfli inkişafını təmin etməyib. Bu gün də, baxmayaraq ki, dövlətimiz Azərbaycan Respublikası adlanır, rəsmi olaraq türk adı heç yerdə yoxdur. Lap respublika sözünün yanında türk sözü olsaydı belə, heç nə dəyişməzdi. Çünki tayfaçılıq aradan qalxmayıb. İdarəetmədə, strukturda tayfaçılıq dəyişməyib. Tayfaçılıq strukturu nə qədər ki var, dilin inkişafından danışmaq mümkün deyil.

Göylü Atalı: Soylu bəy, mən elə bu məsələyə toxunmaq istəyirəm, dilin inkişafına təsir edən amillər.

Soylu Atalı: Elə onu vurğulayıram. Biz ideoloji basqılar altında olduğumuza görə, dini basqılar altında olduğumuza görə dilimizə sahib çıxma bilməmişik və dilimizin mədəni əsasları işlənmədiyinə görə o, başqa dillərin kölgəsində buraxılıb. Baxın, neçə onillərdir ki, bizim üzərimizdə fars dilinin çox ciddi etkisi var. Hətta toplumumuzun içərisində türk dilinə qarşı bir ironiya əhvalı yaradırlar. Sayğısızlıq, sevgisizlik yaradırlar. Bir misal da deyim, yazmışam bununla bağlı. Toplumumuz hansısa bir fəli işlədəndə, deyir türkün sözü, türkün məsəli. Türkün sözü, türkün məsəli o deməkdir ki, işlətdiyin söz ədəbsiz sözdür. Əslində belə deyil, bizim fellərin heç biri ədəbsiz deyil. Fars ona ədəbsizlik statusu verib. Toplumumuz da onu işlədəndə utanır. Türkün sözü filan şey. Məsələn, soxuldu, qayırdı, bu kimi ifadələri işlədəndə deyir türkün məsəli. Bunlar o deməkdir ki, bizim dilimiz qeyri-etik dildir, mədəni dil deyil, ədəbsizdir sözlərimiz.

Dilimizə böhtan atırlar. Təəssüf ki, ziyalı sayılan təbəqə, elm, təhsil ocaqları bu məsələylə ciddi və əsaslı məşğul olmur. Nəinki məşğul olmur, deyilən məsələləri qüvvədə saxlayır.

Dilin dəyəri sözdür, dilin ayrı dəyəri yoxdur. Söz də milli ruhu, milli kimliyi ifadə eləyir. Bu mənada dil özü vətəndir. Vətən təkcə coğrafi məkan deyil ki. Dil özü vətəndir. Vətəni qorumaq ona görə önəmli rol oynayır ki, bu vətəndə bu dildə konuşan, mədəniyyət yaradan, ruhani kimliyini ortaya qoyan bir xalqın dilini qoruyursan. Xalqın dəyərlərini qoruyursan. Vətəni qorumaq o anlama gəlir. Biz isə dilimizə qarşı, vətənimizə qarşı biganəyik, hamısının əsasında bu durur.

O ki qaldı, ayrı-ayrı insanlarımız sözlərin farsca variantını işlədirlər, fars sözlünlüyü işlədirlər, bunlar hamısı ona görədir ki, fikirsizliyi gizləsinlər. Əcayib sözlər işlədirlər. Fikir yoxdur. Sözçülük var, oxuyursan, anlamırsan. Baxırsan cümlədə heç bir məna yoxdur. Ancaq yeni anlaşılmaz sözlərdir. Bu gün tərcümələrimiz var. Kitablar çevirirlər. Çevrilən kitabları mən oxuya bilmirəm. Həm dil bərbaddır, həm də düşüncə bərbaddır. Çünki çevirən özü o çevirməyə biznes kimi baxır. Dilə biznes kimi, qazanc, gəlir mənbəyi kimi baxır. Bax, bunların hamısı ciddi, əsaslı problemlərdir.

Ümumən, dilin inkişafının əsasında nə durur? Milli ideya. Biz illərdir mübarizə aparırıq. Asif Atanın yaratdığı ideya həm xalqın ruhani varlığının, həm də dilin özünün qorunması və yaşaması deməkdir. Çünki xalqın ruhunu yaradır, başqa sözlə, xalqı öz ruhuna qaytarır, öz ruhuna qovuşdurur.

Dilimizi qoruyan cəhətlərdən biri də əlifbadır. Dilin dəyəri Sözdür, Sözün geyimi də əlifbadır. Bizim, türk olaraq, türk dilimizin inkişafı o vaxt olar ki, dediyimiz amillərin hamısı öz həllini tapsın. Özümüzün abemiz yaransın. Sözüümüzü öz əlifbamızda yazaq. İndi ortaq türk dili ilə bağlı bir neçə kəlmə demək istəyirəm. Mən bir yazı yazmışdım və türk toplumlarına xitab etmişdim. Ortaq türk dili dediyiniz dildə hansı mədəniyyəti konuşacaqsınız, mənim sevimli türklərim? Siz, Türk boyları, müsəlmansınız, xristiansınız, buddist-siniz; avropaçısınız, farsçısınız, rusçusunuz. Hansı mədəniyyəti konuşacaqsınız?! Ortaq türk əlifbasında hansı ideyanı yazacaqsınız?! Hansı sözə geyim eləyəcəksiniz bu əlifbanı?! Bunun üzərində iş getməlidir. Görün necə bir-biri ilə bağlıdır. Bu təzadları aradan

qaldırmaq lazımdır. Xalqın içində bu təzadların aradan qaldırılması yönündə iş getməlidir.

O ki, qaldı Azərbaycan türkcəsinə, mən də bunun üzərində düşünmüşəm və vurğu eləmişəm. Bütövlükdə dünya dilləri içərisində heç bir dilə qarşı aşağılayıcı münasibətim olmayıb, ola bilməz. Amma bir fakt var, həqiqət var. Bir çox qabaqcıl xalqların dilləri ən çox ağız boşluğunda qaynayır, ifadə olunur. Bizim dilimiz içəridən, dərindən gəlir. Ona görə bizdə saz alındı. Sazı başqa dildə oxumaq mümkün deyil. Muğamın özü də, bizim muğamımız nə qədər fərqlidir. O, içəridən, dərindən qaynaya-qaynaya gəlir. Dərində ruh var. Ruhdan gəlir. Dil özü ruhdan gəlir. Asif Ata təsadüfi demir ki, ərəb dili – məscid dili, fars dili – məclis dili, türk dili – Yol dili, iz dili. Bizim dilimiz yol dilidir. Biz yol millətiyik, ideya millətiyik. Əgər bu gün bu keyfiyyətlərimizdən ayrılmışıqsa, bu, məsələnin ayrı tərəfidir.

Ortaq türkcəylə bağlı deyəcəyim məsələ, yenə mən Asif Atanın o fikrini vurğu eləmək istəyirəm: “Türkiyə türkün qolu və kürəyi, Azərbaycan türkün beyni və ürəyi”. Bunu qafiyə xatirinə deməyib. “Azərbaycanımız – Azərbaycanlığımız” sistemi qoyub ortaya, – Zərdüştdən Saza qədər 7 möhətəşəm ruhani dəyər. Başqa türk boylarımızın içərisində olan dəyərlərimiz də bizimkidir. Bizim Azərbaycanımızla bağlı dediklərimiz də təkcə bizimki deyil, həm də bütün türklərindir. Bax, ortaqlıq odur. Ortaqlıq odur ki, Babək təkcə Azərbaycanın deyil, Babək Türkiyənin, Babək Qırğızıstanındır, Babək türkmənin, özbəyin, qazağın, yakutundur, başqırındır. Manas təkcə qırğızın deyil, Azərbaycanındır, türkündür, hamısınınkıdır. Bax, ortaqlıq odur. Türk etnosunda hər bir “Qol”un özünəməxsusluğu ifadə olunmaqla böyük bir mədəniyyət ortaya gəlir. Özünəməxsusluqların vəhdəti. Bütün boyların özünəməxsusluqlarının vəhdətindən böyük bir dəyər ortaya gəlir. Biz bunu qısqandırmaq üçün demirik, əsas ağırlıq mərkəzi isə düşür Azərbaycanın boynuna.

Xaliq Bahadır: Ortaq türkcə ilə bağlı bir fakt deyim. 1926-cı ildə Bakıda I Türkoloji Qurultay keçirildi. Dünyada ilk Türkoloji Qurultay idi. Dünyanın hər yerindən ora türkoloqlar gəlmişdilər. O türkoloqlardan indi, demək olar, heç kəs yoxdur. Uzun çıxışlardan sonra bu qərara gəlmişdilər ki, ortaq türkcə Azərbaycan türkcəsi olsun. Orda Türkiyə alimləri də vardı, qırğız da vardı, qazax da

vardı, eləcə də macar alimi Nemed. Dünyanın ən böyük türkoloqlarından idi. Azərbaycanda elə bir dövlət yox idi, indi neftlə parlayır, onda onlar da yox idi. Sovetin içində 15 respublikadan biri idi. Dünyanın tanınmış türkoloqları o qərara gəlmişdilər.

Soylu Atalı: Xaliq bəy, bu gün Avropa ən çox Qədim yunan mədəniyyətinin üzərində vurğu edir. Avropanın ortasında qədim yunan mədəniyyəti bütövlükdə Avropanın özünü dünyanın mərkəzinə gətirir. Əgər bütün Türk Dünyası Azərbaycan dəyərlərinə tapınsa, Azərbaycanın dəyərlərini özünükü kimi qəbul edərsə, regionda türk dəyəri, türk mədəniyyəti dünyanın diqqətinə gələcək. Şumerdən üzü bu yana Azərbaycan deməkdir.

Xaliq Bahadır: Bayaq dedim dillə bağlı yalan danışmaq olmaz. Dil yalan deyə bilər, ancaq dillə bağlı yalan demək olmaz. Dilin yalan deməyi adamdan asılıdır. Qərar çıxdı, getdi Stalinin stolunun üstünə. M.Ə.Rəsulzadənin belə bir sözü var. Deyir “Stalin türk xalqlarının qatı, amansız düşməni idi”. Stalin o qərarın üstündən xətt çəkdi, o adamların da çoxunu güllələtdi. Onlardan biri Bəkir Çobanzadə idi, 6 dil bilirdi. Krımdan gəlmişdi, Bakıda yaşayırdı. Bakını sevib qalmışdı burda, çox böyük alim idi. Türkiyəlilər, Nemed, qayıtdılar getdilər, ancaq burdan olanlar güllələndilər. Başlıcası da Azərbaycan alimləri. Nəyə görə? Soylu bəy deyəndir. Soylu bəy böyük milli mədəniyyət yaranmalıdır deyir. Stalin elə-belə adam deyildi. Stalin onu bildi. Ortaq türkcə Azərbaycanda olacaqsa, Azərbaycan türkün başı olacaq. Bütövlükdə Türk Dünyası birləşəcək, türk mədəniyyəti birləşəcək. Türk siyasəti birləşəcək. Onun qorxusundan Stalin onun üstündən xətt çəkdi, o adamları da güllələtdi.

Soylu Atalı: Sizə böyük və qəribə səslənməsin, Azərbaycan həтта Şərqi mərkəzi ola bilərdi.

Xaliq Bahadır: Sözsüz.

Göylü Atalı: Soylu bəy, dil və din arasında nə kimi bağlılıq var?

Soylu Atalı: Məncə, bunu vurğu elədim. Bir neçə cümlə əlavə edim. Dil və din arasında, başqa sözlə dil və Dünyabaxış arasında bağlılıq əsaslıdır. Bu da xalqın təkə bu gününə hesablanmış bir şey deyil. Xalqın uzaq gələcəyinə hesablanmış bir durumdur bu bağlılıq. Biz dilimizin inkişafını doğru düşünmürük. Ona görə ki, dilimizin inkişafını düşünəndə çox incə mətləblər ortaya çıxır. Baxın, yas törənlərinə. Yas törəni xalqın ən böyük gələnlərindən biridir. Amma gördün ölünün yas məclisində kimdən danışirlar, nədən danışirlar, necə danışirlar?! Ərəb dilində söz oxunur, Ərəb kimliyi qabarıq. Hüseyndən danışır, Zeynəbdən danışır, Əlidən danışır, Vəlidən danışır, Abbasdan danışır. Bir nəfər göstər, Bilgədən danışsın, Tonyukukdan danışsın, göstər Babəkdən danışsın, Nəsimidən danışsın, belə bir şey yoxdur. Ona görə dilin ən çox basqı gördüyü dindir. Din bizim şəxsiyyətlərimizi, milli kimliyimizi ləğv edir. Bu qurallar dəyişilməlidir. Əlbəttə, bu, bir ilin, beş ilin söhbəti deyil, on illərə bərabər olan bir prosesdir. Bu proses Asif Ata tərəfindən başlayıb, getməlidir.

Göylü Atalı: Hər birinizə təşəkkür edirəm dəyərli fikirlərinizə görə. Çox sağ olun!

*Köçəri Ayı, 34-il.
(fevral, 2013)*

Bütövlüyə doğru ideoloji konuşma

Güney Azərbaycan fəallarının nümayəndəsi Hüseyin Türkelli, ideoloji mübarizənin tanınmış siması Xaliq Bahadır və Mütləqə İnam Ocağının Yüklüsü Soylu Atalı milli mübarizə qonusunda bir arada.

Hüseyin Türkelli: “...Bilirsiniz ki, hal-hazırda təkqütblü sistem var dünyada. Təkqütblü sistemin mənfi tərəflərindən biri odur ki, kiçik millətlərin manevr imkanları olmur. Amma milli iradə açısından danışsaq, Güney Azərbaycanda milli iradə bizim istədiyimiz biçimdədir. Millət öz azadlığını istəyir. Sosiolojilik baxımdan millətin hamısının istiqlalçı olmasına gərək yoxdur ki. Əhalinin aktiv hissəsinin istiqlalçı olması yetər və passiv hissənin etinasız olmasının eybi yox. Bir sosioloq kimi deyə bilərəm ki, mənə elə gəlir, əhalinin aktiv hissəsi bizim tərəfimizdədir, – Güney Azərbaycanın azadlığını istəyir. Mənə elə gəlir, passiv hissənin də azı 100-də 50-sindən çoxu “kim gəlir-gəlsin, molla rejimi devrilsin” deyir. O açıdan yanaşsaq, hesab eləyirəm ki, Güney Azərbaycanda gedən proseslər bizim

xeirimizədir. Beynəlxalq aləmin bizə dəstəyi yoxdur. Kimsə deyə bilər, mən filan vaxtı filan yerdə görüşdüm. Onların hamısı cəfəngiyyatdır. Sonucda Güney Azərbaycan Hərəkatının Batıda dəstəyi yoxdur. Ən azından açıq dəstəyi yoxdur. Ona görə ki, Ermənistan məsələsi var. Deyirlər burda Türk Cümhuriyyəti qurulsaydı, bəs Ermənistanın aqibəti nə olacaq? Bizim sərt açıqlamalarımız ki olur, erməniləri dəf edəcəyik. Bu, bir tərəfdən millətimizin ruhlanmasına xidmət eləyirsə, o biri tərəfdən beynəlxalq aləmdə bizim ziyanımıza işləyir. Mən diplomatik davranışın tərəfdarıyam. Ağıllı siyasət yürüdülməsinin tərəfdarıyam. Millətımız populist çıxışları sevir, bəyənilir. Amma milləti populist çıxışlara öyrətmək düzgün deyil. Millətə reallığı demək lazımdır. Milləti ruhlandırmaq lazımdır, eyni zamanda reallığı demək lazımdır. Güney Azərbaycanda reallıq ondan ibarətdir ki, əgər siz gedib soruşsanız, görürsünüz, əhalinin 100-də 75-i müstəqilliyin tərəfdarıdır.

Soylu Atalı: Çox gözəl, mən bunu təxmin eləyirəm. Söhbət konkret olaraq əhalinin istəyindən getmir. Nədən getməlidir söhbət? Biz müstəqillik istəyirik, azadlıq istəyirik. Ancaq bu azadlığa aparan yollar var axı. Bu bir konsepsiya deməkdir, bir strategiya deməkdir. Milli strategiya nədən ibarətdir? Onun işlədilməsi məsələsi var. Milli strategiya işlənməli və milli strategiyanın sırf maarifçi xətti olmalıdır. Maarifçilik xətti siyasətçilərin yürüdüüyü diplomatik gedişlərdən asılı olmayaraq, əsaslı şəkildə yürüdülməlidir. Bir də, Milli Konsepsiya olmasa, diplomatik münasibətlər qurmaq müşkül məsələdir. Çünki xalqın içində müəyyənlik olmasa, xalqa əsaslı olmayan diplomatik ümidlər vermək özünü doğrultmaz. Xalqın bütövlükdə öz gələcəyi üçün müəyyənliyi yoxdur. Nə olacaq, necə olacaq?! Məsələn, mən deyirəm ki, biz müstəqillik istəyirik. Ancaq topluma bunu demirəm. Sadəcə ayrı-ayrı diplomatik gedişlərlə meydana çıxıram, toplum məni tanıyır. Toplum isə, dediyim kimi, nə istədiyim bəlli olmur, çünki sırf diplomatik jestlər eləyirəm. Xalqın içində strateji məyyənlilər yaranmır, düşüncə müəyyənliyi yox, aydın hədəf yox. Sadəcə siyasi manevrlər var. Tutaq ki, sabah İran məni aradan götürdü. Həmin düşüncələrin nüvəsi içimdə mənimlə öldü. Sonra meydana bir başqası çıxdı. O da başladı siyasi manevrlər etməyə. Xalq yenə hədəfi tanımadı. Tutaq ki, o da elan elədi ki, biz bizdən öncəkini davam eləyirik. Axı öncəki nə istəyir, necə istəyir?! Bilirsiniz,

bir var xalqın içində gedən, maarifləndirən söhbət, bir də var yürüdülməli siyasət. Yaxşı, yürüdülməli siyasət gizlənməlidir, ancaq maarifçilik işi gizlənməməlidir. Maarifçilər məsələni açıq qoymalıdır ki, hədəfə gedən yol bəlli olsun, toplumun birliyi yaransın. Maarifçilik – nəzərdə tutulan hədəfləri bütün dolğunluğu ilə xalqa çatdırmaqdır. Bax, bu məsələnin özü konseptual olaraq işlənməyib. Hər halda, mən görmürəm. Ona görə narahatam.

H.Türkelli: Güney Azərbaycan Hərəkətində siz dediyiniz konsepsiya belə nəzərdə tutulub: Bütöv Azərbaycana aparən yolların qısayədlə, ortayədlə və uzunmüddətli planları deyərək bir bölümü var. Əgər qeyri -inqilabi formada, sivil evolyusiya formasında baş verəcəksə, birinci aşama, ana dilində təhsilin bərpa olunması. İkinci aşama, Azərbaycanlılara milli muxtariyyət verilməsi. Üçüncü aşama, İranda tam federal sistemin yaradılması. Millətlərə istədikləri zaman ayrılma hüququ tanıyan bir federal sistem. Necə ki, 15-ci maddəyə əsasən Azərbaycana müstəqillik üçün konstitusiya aktı qəbul olunmuşdu. Konstitusiya aktı o deməkdir ki, Sovet İttifaqında, məsələn, azərbaycanlılar o aktdan istifadə eləyərək, öz müstəqilliklərini qoysunlar ortaya. Sovet İttifaqı Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasına guya istədiyi zaman ayrılma hüququ verirdi. 1990-cı ildə səhv eləmirəmsə, Naxçıvan, onun ardınca Azərbaycan müstəqillik haqda konstitusiya aktı qəbul eləyiblər. Bundan istifadə eləyərək, bizim millət öz istiqlal aktını qəbul eləyib və istiqlalını ortaya qoyub. Təbii ki, revolyusiya deyil, evolyusiya metodları olarsa, biz eyni aşamaları keçməliyik. Ana dilində təhsil hüququ, sonra mədəni muxtariyyət, federal hakimiyyət, hansı ki, mədəni muxtariyyətdə bizim müstəqil olmağımızla bağlı qanun da orda öz yerini alsın. Sonra da deyirsən ki, məni milli mədəni muxtariyyət qane etmir. Ona görə də istiqlalımı elan eləyirəm konstitusiya əsasında. İkinci metod isə inqilabi metoddur. Xarici hücumla İranda yaranmış hakimiyyət boşluğu nəticəsində biz təşkilatlara bilərixsə, yəni Güney Azərbaycan Hərəkəti özünü ciddi bir təşkilat kimi ortaya qoya bilərsə, o zaman deyək ki, hakimiyyət boşluğu yaranıb, bu aşamaları keçməyə ehtiyac qalmayacaq. Hakimiyyət boşluğu yaranmış və Güney Azərbaycan türklərinin güclü təşkilatı var, tutaq ki, onları silahlandırmaq da mümkündür. Bu mümkün olduğu müddətdə, əlbəttə, gedib 15-ci maddədən – mədəni muxtariyyətdən danışmayacağıq. Əgər imka-

nın varsa, istiqlalını elan eləyəcəksən. İstiqlalını o zaman elan eləyəcəksən ki, onu qorumaq imkanın var, sınırlarını qorumaq imkanın var. Sınırlarını qorumaq imkanların varsa, istiqlalını elan eləmək imkanların varsa, artıq bu olur revolyusiya metodu. Deyək ki, Batının başı öz işinə qarışıb, İrani devirmək istəyir və s. Azərbaycan da ortada öz hüquqlarını istəyir.

Söylü Atalı: Əvvəla diqqət yetirin, Sovet Quruluşunda 15 respublikanın, yəni ayrı-ayrı respublikaların istədiyi vaxt müstəqillik elan etmək ixtiyarı, təbii ki, dünya kapitalizminin gözündən pərdə asmaq məqsədi idi. Ən azı SSRİ miqyasında birləşən respublikaların, deyək ki, kapitalist dünyasının təsirinə düşərək azadlığının, milli dövlətçiliyinin ləğv olunmasının fərqi varıb etiraz eləməsin, ayağa durmasın deyə, belə-belə şeylər vardı. İndi əlbəttə, Güney Azərbaycan üçün həmin 15-ci maddənin prinsipləri işləmir. Sonra, mənəcə, Güney Azərbaycan üçün aşamalar (mərhələlər) prinsipi də işləmir. Bayaq dediyiniz, tutalım əvvəl bizə milli məktəb versin, təhsilimizi özümüzə versin, heç olmasa ana dilimizi bu və ya başqa şəkildə bərpa eləsinlər. Qəti əminəm ki, biz istənilən bir aşamayı (mərhələni) keçdikdən sonra, o biri aşamada mütləq qabağımızı kəsəcəklər. Niyə? Çünki Batı üçün də, Rusiya üçün də Azərbaycan güclü, keçilməz siyasi “cəngəllik”dir, Azərbaycan bir vaxtlar dünyaya meydan oxumuş böyük tarixi imperiya deməkdir onların nəzərində. Onun həm imperiya təcrübəsi var, həm inqilablar təcrübəsi var və s. və i. a. Bu baxımdan, o güclərin Güney Azərbaycanla bağlı proqramları həmin aşamalar üçün artıq hazırdır. Ciddi maneələr düşünüb hazırlayıblar. Ona görə də, əgər birinci aşamada dediyiniz ana dilimizdə təhsil imkanı, məktəb imkanı əldə eləsək, o biri aşamaya bizi ən azından yüzil buraxmayacaqlar. Xalqın özünün içində də arxayınlaşma başlayacaq. Bilirsiniz xalqı ayağa qaldıran nədir? Hiddət. Onun hüququ yox, milli haqqı ayaqlanıb. Onun o hiddətini aradan qaldıran, yumşaldan aşamadır balaca uğurlar. Ona müəyyən güzəştlər eləmək ağzına sanki saqqız atmaqdır. Bu mənada Güney Azərbaycan məsələsi çox çətin məsələdir. Ona görə də, mənə elə gəlir ki, Güney Azərbaycan məsələsində milli səfərbərlik getməlidir. İstər mənəvi, mədəni, kultüroloji, istər siyasi. Dediymiz Milli Strategiyanın bütün konturları işlənib hazırlanmalıdır. Bu baxımdan Güney Azərbaycanın içərisində ciddi oturuşma getməlidir. Strateji

baxımdan toplum buna hazırlanmalıdır. Habelə, toplumun içərisindən üzə çıxanlar onun diqqətində, tanımında fəaliyyət göstərməlidirlər. Bu gün qabağa çıxan qüvvələrimiz xalqla gərəkən yöndə işləyə bilmirlər. Onlar toplumu zəif görür, xalqı zəif hesab edirlər. Ona görə xalqla deyil, hegemon güclərlə işləməyə üstünlük verirlər. Qıraq qüvvələr də bunlardan özləri üçün istifadə edirlər. Quzey Azərbaycanı götürək. İstər qıraq güclər, istər ölkədəki hakim güclər, elə ki, görürlər 5 nəfər qabağa çıxır, toplum da onları eşidir, dərhal bunların içərisinə özlərinin təsirində olan bölücü adamları yerləşdirirlər, maneələr hazırlayırlar. Toplumun eşitdiyi önəçixmişləri ələ alıb mübarizəni sıradan çıxarırlar.

Bu gün mən də toplumun indiki səviyyəsinə güvənmirəm. Çünki toplumun əsas hissəsi inamını, ümidini itirib. Eyni zamanda bütünlüklə öz məişətiylə məşğuldur. Toplumun fəal hissəsinin də səviyyəsi ideoloji baxımdan çox aşağıdır. Onun bu yöndə bilgisi də yoxdur, böyük məsələləri dərk eləmir, görmür. Ona görə qabağa çıxanlarımız satıla bilir, alınə bilir. Beləliklə, bizim içərimizdə proseslər ki gedir, işi müəyyən aşamaya çatdırırıq, elə bilirik ki, uğurun bir addımlığındayırıq. Birdən qəflətən qabağımızda gedənləri elə götürürlər, işimiz gedir yüzil o tərəfə. Özəllikcə Güney Azərbaycanın istiqlalı uğrunda mübarizə yüzillərdən-yüzillərə olmasa da, qərinələrdən-qərinələrə ötürülür. Nə qurulmağımız baş tutur, nə Bütövlüyümüz. Deməli, biz yenə də hazırlıqsız yaxalanırıq. Nəticə etibarilə Güney Azərbaycanın fəlakətlərini hər bir aşamada yenidən yaşamalı oluruq. Ən azı, Güney Azərbaycanın fəlakətlərinin bu cür saxlanması ilə biz burda Azərbaycanı itiririk. Qarabağı niyə itiririk?.. Qarabağı heç də əldə eləyə bilməyəcəyik Güney Azərbaycan söhbəti həll olunmasa. Bizim qarşımızı Qarabağda kəsiblər. Bizim Türk Dünyasına çıxışımızı, Türk Dünyasının bizə çıxışını Qarabağda kəsiblər. Bunu məqsədli şəkildə saxlayırlar. Batı Rusiyayla nə qədər rəqabət aparsa da, Quzey Azərbaycana münasibətdə, Türk Dünyasına münasibətdə onların danışılmamış bağlaşmaları var sanki. İmzalanmamış şifahi bağlaşmalar əldə ediblər. Onların bizə strateji münasibəti bəllidir. Dəyişməyəcək heç vaxt. Çünki yaxşı bilirsiniz ki, Güney Azərbaycanın aktiv şəkildə fəaliyyətə qoşulmasıyla və öz bütövlüyünə dartınmasıyla bölgə keçir onun əlinə. Yəni bölgə bütünlüklə bizim yönətim qurallarımızın etkisində olur. Bunu bilmirlər məgər onlar?! Bilir və yaxşı da hesablayırlar, yaxşı da proqramlarını

qururlar uyğun şəkildə. Bu mənada mənə elə gəlir ki, biz Güney Azərbaycanda gərəkən yöndə iş qura bilmirik, bilməmişik. Nəticə etibarilə, biz qıraq basqıların, qıraq istəklərin məqamını gözləyirik ki, onlardan necə yararlanacaq, necə bəhrələnək. Özümüz istədiyimiz səpkidə qura bilməmişik işi və biz hamılıqla elə bil harasa, nələrsə tələsiyirik. Ona görə qura bilmirik. Bizim başı-ayağı bilinməyən bu zümremizin içində sağlam Milli Qüvvə yaratmaq, formalaşdırmaq üçün onun həm üslubu gərəkdir, həm də yazılmış konsepsiyası gərəkdir. O konsepsiya əsasında sağlam qüvvələrin mütləq bir araya gəlməsi yetirilməlidir. Bayaq deyirsiniz, Əbülfəz bəy deyirdi ki, “neyləyim əlimdə olan fərdlər bunlardır”. Əlində olan budur, çox yaxşı, əlində olmayanı yaratmalısən. Elanlara tələsmə. Sən xalqı yetirməlisən, yetirməyə borclusan. Məni Azərbaycan üçün, Güney Azərbaycanla bütövlüyü üçün kəfənə bükməlisən. Bax, bu yöndə biz yazılı, düşünülmüş, təşkil olunmuş iş apara bilmirik. Dağınıq, birimiz o tərəfdə, birimiz bu tərəfdə. İnkər eləmirəm, hər birimizin içərimizdə Güney sevgisi də var, Quzey sevgisi də, Qarabağ sevgimiz də var. Amma sevgimiz iş görmür. Sevgi azdır. Bizim möhtəşəm siyasi idrakımız, mənəvi ruhani idrakımız səfərbər olunmayıb. Bax, bizim böyük fəlakətimiz, mənə elə gəlir, budur. Sağlam qüvvələr konsepsiyanı işləyib gətirməlidir gündəmə. O konsepsiya Quran ayəsi olmalıdır bütün fəaliyyət göstərən insanlarımızın hamısı üçün.

Xaliq Bahadır: Biz yaxşı iş qurmadan, fundamental iş qurmadan başlayırıq danışmağa, başlayırıq qışqırmağa. Mənim demək istədiyim odur ki, bizim düşüncəmizin özündə bir sistem olmalıdır, bir qanunçuluq olmalıdır, çağla ayaqlaşma olmalıdır. Bunlar olmayanda uduzma qaçılmazdır.

Soylu Atalı: O çağla ayaqlaşma məsələsi necə olmalıdır?! Mən düşünürəm ki, bizim stratejimiz tam ortaya gəlməlidir. Stratejimizin əsasında da taktikamız olmalıdır. Bunsuz taktika da çaşqın durumdadır. Taktika Stratejiya zəmini üzərində deyilsə, həmişə çaşqın durumda olacaq.

Xaliq Bahadır: Çağla ayaqlaşma deyəndə bilirsiniz nəyi deyirəm? Çağın prinsipləri var. O prinsiplər bizdən asılı deyil. Biz davranışlarımızı, siyasətimizi o prinsiplərlə uzlaşdırmağa çalışmalı-

yıq. Azərbaycanın birləşməsi şansı yaranıb, bayaq sizin dediyiniz güclər onu qoymurlar. Başqa çağlarda bir-birilə düşməndirlər. Tutaq ki, İngiltərə ilə Rusiya bir-birinə düşməndir. Ancaq dönə-dönə olub, Azərbaycanın birləşməsi imkanı yaranıb bunlar ona qarşı birləşib. Mən bunların hamısını bir yerdə deyirəm, biz çağın prinsiplərilə o maraqlarımızı uzlaşdırmağı bacarmalıyıq.

Soylu Atalı: Düzdür, taktika dediyimiz odur. Bax, indi belə bir məsələyə toxunum. Əvvəla bizim bütün işimiz, fəaliyyətimiz şəxsiyyətə dayanmalı deyil. Düzdür, Şəxsiyyət böyük söhbətdir. Çünki onun ağılı işləyir, o, manevrləri də bilir, yazmağı da bilir, konsepsiya ortaya qoymağı da bilir. Ona görə də şəxsiyyətin rolu danılmazdır. Ancaq təkcə şəxsiyyətin özünə dayanmaq mümkün deyil. Gərək dediyim kimi, konsepsiya olsun ortada. Yazılı qanunumuz olmalıdır ki, onun əsasında davrana bilək. İndi Batı ilə Rusiyanın münasibətinə diqqət yetirin. Bu vaxta qədər Batı ilə Rusiyanın mənafeləri harda toqquşurdu? Orta Doğunun başqa bölgələrində. Əfqanıstanda toqquşurdu, deyək ki, İraqda toqquşurdu, sonra axırıncı Suriyada toqquşurdu. Suriya içinə doğru sıxışdırılır artıq. İndi artıq bunların mənafeləri bizim bölgədə toqquşur. Nə qədər ki, Batıyla Rusiyanın mənafeyi bizim bölgədə toqquşmurdu, başqa bölgədə toqquşurdu, iqtidarımız – Azərbaycan iqtidarı balanslaşdırma oyunu apara bilirdi. Bir az ona, bir az buna. Onlar ona icazə verirdilər. İndi artıq onların mənafeyi bizim bölgədə toqquşduğuna görə balanslaşdırma oyunu yeriməyəcək. Ya o, ya bu. Seçim var. Biz niyə seçə bilmirik? Strategiyamız yoxdur. Dövlət olmağımıza baxmayaraq, strategiyamız yoxdur. Dövlət strategiyamız olsaydı, mütləq biz gərəkən uğurlu addımları ata bilərdik. Ən azından strategiyamız olsaydı, bu və ya başqa şəkildə bizimlə hesablaşmaq zorunda qalardılar.

Xaliq Bahadır: Soylu bəy, dövlət strategiyamız olsaydı, biz bütün çevrə dövlətləri ilə düşmən olmazdıq. Bu elə-belə amil deyil. Bu gün biz çevrəmizdə olan bütün dövlətlərlə düşmənlik, qardaş Türkiyəylə belə.

Soylu Atalı: Bəli. 90-cı illərdən bu yana Azərbaycan iqtidarı SSRİ-ni dağıdan Batının və SSRİ-nin varisi Rusiyanın (ikisinin də)

könlünü aldı. Nəylə aldı? Azərbaycanın qurbanlar verməklə. Neftindən qurban verirsən, sərvətlərindən qurbanlar verirsən, potensial hər şeyindən qurban verirsən. Qurbanlar verməklə balanslaşdırırdın. Yaxşı, bu qurbanlar ona lazım idi. İndi onların mənafeyi başqa nöqtədən toqquşur. Artıq onlar təkcə Azərbaycanla bağlı düşüncülər ki. Onların Azərbaycanın sınırlarından qıraqdakı bölgələrdə də mənafevləri toqquşur. Azərbaycanın sərvəti daha onları susdura bilməyəcək. Mümkün deyil. Bax, bu baxımdan deyirəm, biz dövləti oğurlanmış xalq. Biz indi durub strateji nizamı bugünkü hakimiyyətdən uma bilmirik. Ona görə mütləq ziyalı ağılı işləlidir burda...

Mən konsepsiyavari bir şey yazmışam. Adına şərti olaraq konsepsiya deyirəm. Bir az yekə çıxmasın, onu sizin diqqətinizə təqdim etmək istəyirəm. Birgə ona baxsınız, əlavələrinizi edib, mövqələrinizi deyəsəniz. Onu işlədək əgər uyğun bilərsəniz. Biz onu diqqətlərə təqdim eləyə bilərik. Bizim istəyimiz, bax, budur. Strateji konsepsiyamız olmasa, heç nə eləyə bilməyəcəyik. Konsepsiya olandan sonra, uzaqdan-uzağa o insanların başını bir yerə yığmaq olacaq, məncə. Bu artıq nüvədir. Bir-birini qəbul eləməyənlər məcbur olacaq bir yerə gəlsin. Bu yoxdur deyə bir yerə gəlmirlər. Hərə öz istədiyi kimi çabalayır – o deyir mənim öz fikrim var, bu deyir mənim öz işim var. Amma ortada vahid bir mövqe olmalıdır. Onu ortaya gətirmək və bütün qabaqcıl fikirləri, hər kəsin üstün təkliflərini o konsepsiyada nəzərə almaq mümkündür. Beləliklə də, istər O Tay üçün, istər Bu Tay üçün vahid xətt müəyyən etmək olar. Bütövlükdə milli strategiya ortaya qoymaq olar. Bu işlənməsə, mübarizənin uğuru mümkün deyil. Mən bunun həyəcanı, ağrısı ilə yaşayıram. Zaman-zaman bu, beyinləri, düşüncələri məşğul etməlidir. Ortaya bir şey qoyarsan, onun əsasında hətta əsərlər yazılar, düşüncələr işləyər, beyinlər işləyər. Bir əhəmə yaranar, bir örnək yaranar. Biz artıq yaşamaq istəyirik, biz millət olmaq istəyirik, biz xalq olmaq istəyirik. Biz millət olmaq həddinə gətirən dərin, ciddi əsaslı nəzəriyyə olmalıdır. Biz Batı yönətim quralları ilə millət ola bilməyəcəyik, dövlət ola bilməyəcəyik. Mümkün deyil. Biz, olsa-olsa Batı yönətim quralları ilə onların inhisarında olacağıq, tabeliyində olacağıq. Onlar guya bizlə əməkdaşlıq eləyəcəklər, əslində onlar bizi idarə eləyəcəklər.

Hüseyn Türkelli: Siz bu konsepsiyanı verin yazılı, mən sevə-sevə oxumağa hazırım. Hansı əsas üzərində yazılıb, evolyusiya, reformalar, yoxsa revolyusiya prinsipləri?

Soylu Atalı: Bilirsiniz, söhbət əsasən istəklərin, hədəflərin planlı, proqramlı şəkildə təsbit olunmasından gədir.

Hüseyn Türkelli: İstək bütöv Azərbaycan deyilmi?

Soylu Atalı: Bütöv Azərbaycana aparan yolları demək istəyirsiniz yəqin ki? Söz yox ki, burda mən birinci növbədə intibah məsələsini düşünürəm. Çünki inqilabi yolla mümkün olmayacaq. İnqilaba hazır deyilik.

Hüseyn Türkelli: Birdən-birə hakimiyyət boşluğu yaranarsa, İrana hücum olunarsa, o zaman evolyusiya mümkün olmayacaq axı?

Soylu Atalı: Gəlin götürək Səttər xan hadisəsini. Səttər xan hara qədər gəldi çıxdı?

Xaliq Bahadır: Soylu bəy, Hüseyn bəy düz deyir. Mən düşünürəm bizdə ikiqat plan olmalıdır. Niyə görə? Bu gün dünyada gedən proseslər bizi ayıq saxlamalıdır. Biz bilməliyik, burda hər şey bizdən asılı deyil. Çox şey başqalarından asılıdır. İkili plan olmalıdır. Ona görə biri evolyusiya olmalıdır, biri revolyusiya. Təbii ki, mən özüm istəyirəm evolyusiya yolu olsun. Çünki yüz ildə biz çoxlu sayda itkilər vermişik. Mən özüm o cür düşünürəm ki, yaxşı olan evolyusiya yolu olsun. Ancaq olmaya da bilər. Görürsünüz nələr baş verir – Tunisdə, Liviyada, Suriyada, Misirdə?! Bu gəlir bizə. O axındır. O axını yönəldən güclər də bizə bəllidir.

Soylu Atalı: Mən bu fikrə etiraz eləmirəm. Mən sizə bir şey deyim. Bu gün çox yaxşı bilirsiniz ki, İran məsələsi hansı yöndə öz həllini tapmağa itələnilir. Elə bir yöndə ki, bizim üçün sizin dediyiniz inqilabi situasiya yetişməsin, yaranmasın. Onu düşünürlər. Siz bunu gedişatdan görürsünüz. Onlar İran məsələsini elə çözməyə çalışırlar ki, Güney Azərbaycan üçün inqilabi situasiya yetişməsin. Yetişdir-məyəcəklər, imkan verməyəcəklər. Yaxud da onlara gərək olan

yöndə yetirəcəklər. Ona görə biz onu nəzərdə tutmaq, cəhd eləyək təbii ki, amma yeriməyəcək. Biz ciddi düşünməliyik.

Xaliq Bahadır: Biz demirik ki, mütləq elədir. Deyirik belə ola bilər.

Soylu Atalı: Xaliq bəy, Güney Azərbaycanda məqsədli şəkildə inqilab üçün şərait yaransa, (inanın ki, başqa yol tapa bilmirlər İrənin məsələsini həll etməyə) mütləq bizi vətəndaş qarşındurmasına gətirəcəklər onunla.

Xaliq Bahadır: Biz hər ikisinə hazır olmalıyıq.

Hüseyn Türkelli: Mənə elə gəlir ki, bizim iki əsas planımız olmalıdır. Bir tutaq ki, İrəni vururlar, hakimiyyət boşluğu yaranır və bu artıq evolyusiya deyil, revolyusiya metodudur. Nə qədər hazırıq, necə təşkilatlana bilərik, necə sınırlarımızı qoruya bilərik, nə istəyə bilərik və nəyə nail ola bilərik? Buna hazır olmalıyıq. Bununla bağlı bizim ciddi bir planımız olmalıdır. İkinci, alternativ. Bir var deyək ki, bizim ən yaxşı real planımız, bir də var bizim ən yaxşı alternativimiz. Ən yaxşı alternativ planımız isə, sizin dediyiniz evolyusiya planı və uzaqvədli planımız Azərbaycanın bütövlüyü deməkdir. Ortavədli planımız Güney Azərbaycanın müstəqilliyi deməkdir. Qısavədli planımız, deyək ki, Güney Azərbaycanda milli muxtariyyətin əldə edilməsi uğrunda mübarizədir və s. Ancaq bütün bunları hazırlayanda biz həm də xarici faktorları nəzərə almalıyıq. Xarici faktorlar deyəndə Azərbaycandan qıraq faktorları nəzərdə tutaram. Azərbaycandan qıraq deyəndə, məsələn, farsların kultürünü nəzərə almalıyıq. Batıya çıxdığımda görürsən ki, Batıdakı insanlar, əgər hansısa ölkədə federal sistem varsa, milli muxtariyyətlər varsa, bunlar ona hazırdır. Kanadada, məsələn, bir tır şoferi yuxarıda ingiliscə yazır, sevə-sevə aşağıda fransızca yazır. Çünki bunun kultürü buna hazırdır. Hər ikisinə hazır olmalıyıq dediyim kimi. Farslarda o kultür yoxdur ki, məsələn, federal sistem yaratsın. Çünki farslar türklərə aşağı millət kimi baxır, bizdə aşağılıq kompleksi, onlarda yuxarılıq kompleksi. Onlar bizi aşağı sayır. Deyək ki, bizim millətdə problem odur ki, aşağılıq kompleksinə qaçır. Onlardakı problem odur

ki, yuxarılıq kompleksinə düşər olub. Onlar enmək istəmir, biz qalxmaq istəmirik.

Soylu Atalı: Bilirsiniz, mən hesab eləyirəm ki, fars eqoizminin özü fakt qarşısında qoyulmalıdır. O da necə? Məsələn, mən şəxsən konseptual məsələlərlə bağlı belə düşünürəm ki, maarifçilik işi qlobal olaraq farsların özünün içinə buraxılmalıdır. Nə mənada? Fars barışmalıdır nəhayət ki, o, türklə dinc, yanaşı yaşamaq məcburiyyətindədir. Qonşu yaşamaq məcburiyyətindədir. Sənin öz dövlətin, mənim öz dövlətim. İstəmirəm iç-içə olmaq. Min ildir “İran-Turan” qarşıdurması gedir.

Xaliq Bahadır: Soylu bəy, o reallıq yoxdur. Sən o reallığı yaratmalısən.

Soylu Atalı: Bəs mən onu deyirəm, Xaliq bəy. Bayaq niyə dedim ki, Güney Azərbaycan məsələsi düşünüldüyündən qat-qat çətinidir. Mən şəxsən o fikirdəyəm ki, evolyusiya dediyiniz, intibah, dirçəliş dediyimiz məsələ gecikmədən maarifçilik kursu götürərək, gedib çıxmalıdır (biz dönə-dönə vurğu edirik) Uluyurd Hərəkətinə. Uluyurd Hərəkəti O Taylı, Bu Taylı Azərbaycanı qapsamalıdır. Uluyurd siyasətdir artıq, o mənim işim deyil. Mənim işim Ocaqdır. O sizlərin işi olacaq. O yetişəcək, yetişdirilməlidir. Mən bilmirəm Bütöv Azərbaycanı qapsaya biləcək aşamada biz fiziki olaraq var olacağıq, yoxsa yox. O qədər asan deyil. Ancaq bu olmalıdır. Əvvəla mən mövcud olsam belə, yenə mənim işim deyil. Mənim işim Ocaqdır. Amma ideoloji olaraq həm də mənim işimdir. İdeya baxımından, onun nəzəri əsaslarının qurulması baxımından mənim işimdir həm də. Bir yerdə bizim işimizdir. Özümü təcrid eləyə bilmərəm...

Xaliq Bahadır: Soylu bəy, biz bilmirik Suriyada... mənim özüm düzü çox informasiyalarla maraqlanan deyiləm. Ancaq hələ özüm aydınlaşdırma bilməmişəm, Suriyada bunlar bir-birini niyə belə yubadırlar? Bəlkə də siz bilirsiniz. Mən düşünürəm, bunlar Suriyadan sonra xeyli qabağa gedəcəklər, İranla bağlı deyirəm. Bəlkə də bunlar bir yerdə olurlar.

Soylu Atalı: Rusiya ilə?

Xaliq Bahadır: Yəni İranla bağlı deyirəm. Biz onlara hazır olmalıyıq. İş ondadır ki, bu gün nə müxalifət olaraq hazırıq, nə də hakimiyyət olaraq. Bax, bu bizim faciəmizdir. Çox yaxın faciədir. Biz nə evolyusiya variantına hazırıq, nə də revolyusiya. Nə müxalifətimiz buna hazırdır, nə hakimiyyətimiz. Çox qorxulu bir situasiyadır.

Soylu Atalı: Bəli. Ona görə də sizin dediyiniz məsələdə, yəni Suriya nöqtəsində qəti əminəm ki, Batı Rusiya ilə anlaşmaq xətti tutub. Çünki qarşıda İran məsələsi var. İran isə həm də Rusiyanın özünün sınırlarının qorunmasıdır içəridən. Mərkəzi, ürəyi olan Moskvanın qorunması üçün İran çox önəmli faktdır. Xüsusilə, diqqət yetirin, İranın içərisində türklərin bağımsızlıq əldə eləməsi həm də Moskvanın içində Türk dünyasının böyük bir hissəsinin bağımsızlıq əldə eləməsidir. Zarafat deyil. Ona görə Güney Azərbaycan məsələsi bütün Türk Dünyasının işidir (dönə-dönə bunu mətbuatda yazmışıq). Güney Azərbaycanın həlli Tatarıstanın, Başqırdstanın... həlli demək olur. Adriatikdən başlayır Uzaq Sibirə qədər. Bütün onlar çözülcək.

Xaliq Bahadır: Bizdən yaxşı bilirlər onlar bunu.

Soylu Atalı: Bilirlər. Rusiya ilə Batı bu saat o nöqtənin üstündə işləyirlər. Həm Batı Rusiyanın özünü idarə eləmək istəyir, həm də real gücdür, Rusiya ilə hesablaşmaq zorundadır. Rusiyanı həm də həll eləməyə çalışır.

Xaliq Bahadır: Mən onu elə-belə demirəm, Suriyada bunlar bir-birlərinə münasibəti qətiləşdirməkdə yubanırlar. Görürsünüz də, o demək deyil ki, Amerikanın ona gücü çatmır.

Hüseyn Türkelli: Xüsusi maraq da yoxdur.

Xaliq Bahadır: Tək Suriya işi deyil axı o, region işidir. Mən düşünürəm bunlar regionla bağlı nəşə işləyirlər.

Soylu Atalı: Hüseyin bəy, bilirsiniz ki, Suriyanın içərisində Rusiyanın təsiri başqa bölgələrlə müqayisədə xeyli dərəcədə çox idi. Rusiya da özünü Suriyada qoruyurdu, Suriya da özünü qoruyurdu. İndi Suriyada özünü qoruması iflic olur. Rusiya ordan geri çəkilmək məcburiyyətində qalır. Burda da asan geri çəkilir. İndi burdan geri çəkilirsə, İran Batı ilə dünya müharibəsinə gedə bilər. Məcburdur.

Xaliq Bahadır: Suriyada bir çox bağlardır bunlar.

Soylu Atalı: Bəli. Burada dünya müharibəsi gündəmə gəlməsin deyər, Batı da istəmir bunu, Rusiya ilə bir çox məsələləri uzlaşdırır. Gürcüstanda hakimiyyət dəyişikliyi nə deməkdir?!

Xaliq Bahadır: Avropa istəyir müqavilə ilə yaxınlaşmağa.

Soylu Atalı: Gürcüstanda Rusiyaya loyallıq münasibət bəsləyən İvanaşvilinin hakimiyyətə gəlməsi Batının planlarına uyğundur. Heç bir şey elə-belə təsadüfi deyil. Bu regionda ciddi, əsaslı təhlil göstərir ki, biz özümüz özümüzün halımıza ağıllıyıq.

Bir haşiyə çıxmaq istəyirəm. Bəzən bizimkilər erməniyə ağız suyu axıdırlar ki, onlarda birlik var, biz də onlardan birlik öyrənməliyik. Bu mənə yaxşı təsir eləmir. Bilmək lazımdır ki, erməni özünə dövlət qura bilmir. Ona dövləti bizə qarşı olan qüvvələr qurur. Belə olduqda isə, erməniyə dövlət quran qüvvələr bizim dövlətçiliyimizə qarşı gedirlər. Çünki erməni onlar üçün alətdir, vasitədir. Biz isə onların nəzərində potensial gücük. Güc olduğumuz üçün də düşmənlik. Bu fikir Gürcüstan üçün də keçərlidir. Ona görə də bizi nə ermənilərlə, nə də gürcülərlə müqayisə etmək doğru deyil. Biz Türk dənizinə axan çaydıq. Onlar isə böyük güclər tərəfindən istifadə və idarə olunan toplumdur. Onlar nə qədər güclü olsalar da, dünya nizamına təsir edə biləcək imkanda deyillər. Biz isə dünyanın ahəngini dəyişə bilmək potensialına malikik. Böyük qüvvələr erməniyə də, gürcünü də özləri üçün qoruyurlar. Güney Qafqazda təsirə malik olmaq üçün adını çəkdiyimiz dövlətlər onlara lazımdır. Eləcə də Türk Dünyasına təsir göstərmək üçün erməni və gürcü bölgəsəl vasitələrdir.

Hüseyn Türkelli: Doğrudur. Güney Azərbaycanla Quzey Azərbaycanın müstəqil olması, ya birləşməsi ermənilər üçün problemdir. Baxın, suallar verirlər ki, Güney Azərbaycan müstəqil olarsa, onda Ermənistanın axırı necə olacaq? Dana Rohrabeykerin məlum bəyənətindən sonra ermənilərin ən böyük narahatçılığı Ermənistanın bundan sonrakı taleyi ilə bağlı idi. Ona görə də hər vasitə ilə çalışırlar ki, Amerika siyasətinə təsir göstərsinlər.

Soylu Atalı: Hüseyn bəy, bilirsiniz ki, erməninin tarixi haqqı yoxdur. Yeganə millətdir ki, haqsızdırlar. İndiki dövlətləri də qəsbkarlıq əsasında qurulub. Azərbaycanın tarixi torpaqlarını qamarlamaqla (Batı və Rusiyanın dəstəyi ilə) özünü təsdiq etmək mümkün deyil. Əgər Güney Azərbaycan fars əsarətindən qurtararsa, erməninin aqibəti, doğrudan da, mürəkkəb duruma düşür. Baxın, bir yanı Azərbaycan Respublikası, bir yanı Türkiyə, bir yandan da Güney Azərbaycan olduqda erməniyə bir süngü də uzatmaq lazım gəlmir. Özü labüd şəkildə Güney Qafqazı boşaldacaq, onun başqa əlacı qalmayacaq.

Çünki o, burda acından öləcək ən azından. Bunu bilirik. Ona görə həmin böyük güclərin münasibətinə erməninin böyük ehtiyacı var.

Hüseyn Türkelli: Yaxşı, belə deyək də, həqiqət ondan ibarətdir ki, böyük güclərin təsiri olmadan, böyük güclərin yardımını olmadan biz heç bir şeyə nail ola bilməyəcəyik. Təbii ki, millətin iradəsi və s. bunlar yerindədir. Böyük güclərsiz nə edə bilərik?

Soylu Atalı: Bir məqamı xüsusi olaraq vurğu etmək istəyirəm. Tarixi situasiyanın, sözsüz ki, təhlilini aparıb durumu hesablamaq lazımdır. Nəzərə almalıyıq, bu qaçılmazdır. Yəni biz istəsək də, istəməsək də, dünyanın siyasi düzənini fırladan həmin böyük güclərdir. Ancaq dediyim kimi, xalqın içəridən etnik, milli mahiyyəti üstə köklənməsi var, qurulması olmalıdır. O qurulma olandan sonra biz həmin xarici quvvələrlə hansısa söhbətləri həll edə biləcəyik. Hələ biz bu gün dağınıq bir durumdayıq. Xarici quvvələrlə stol arxasında oturmağımız mənasız bir şeydir. Çünki o, bizi idarə edir. Bizim nə gücümüz var ki, o, bizimlə nədəsə hesablaşsın?! Hesablaşmayacaq. Müəyyən mənada içimizdə bir nüvə yaranmalıdır. Xəlqi Birlik

formalaşmalıdır. 5 il olacaq, 15 il olacaq, onu deyə bilmərəm. Əgər bu proses getməsə, biz o güclərlə dil tapıb danışa bilməyəcəyik. İçərimizdə Milli Birlik, milli oturuşma olduqdan sonra, bizim Türk Dünyasına çıxışımız var, onlarla iş aparacağıq axı. Təkcə öz içimizdə iş aparmırıq axı. Onda o xarici qüvvələr bizimlə hesablaşmağa məcbur olacaqlar. Biz onları məcbur buraxmalıyıq. Yoxsa hesablaşmayacaqlar. Nə qədər biz bu gün yardım istəsək də verməyəcəklər. Onlar bizi öz istədikləri kimi quracaqlar, biz istədiyimiz kimi yox. Bizi istədikləri kimi quranda isə biz bütün tarixi faktlarımızı itiririk, imkanlarımızı itiririk. Dövlətçiliyimiz özü də (burdakı dövlətçiliyimiz) təhlükə altına düşür. Sabah, birigün dövlətçiliyi qoruya bilməyəcəyik. Olacağıq yenə də Rusiyanın vassalı, ya da Batının. Nə fərqi var? Bu mənada biz o aşamaya qədər içəridə gecə və gündüz işləməliyik, iş getməlidir. Gündən-günə vəziyyət dəyişir. Dəyişilən vəziyyətləri ona uyğun, paralel olaraq hesablayıb, addımlarımızın əsaslarını, işimizin zəminini müəyyən eləməliyik. Bizim ayrı yolumuz yoxdur. Elə bir duruma salınmışıq, dünyada heç bir xalq yoxdur ki, bu dərəcədə mənəvi, mədəni, siyasi parçalanmaya uğrasın. Tarixdə olmayıb. Yalnız bizik. Niyə? Çünki biz bəşəriyyətə yunanlardan daha böyük dəyərlər vermiş xalqıq. Yunanlar Avropanın ağzının içindədir. Yunanları ona görə qoruyurlar ki, mədəni dəyərləri var. Dünyaya ağılıq eləmək üçün dili uzun olsun. O mədəni dəyərləri bizə verməklə içimizdə özünə yer eləsin. Halbuki biz onlardan qat-qat dərin mədəniyyətlər vermişik, dəyərlər yaratmışıq. Bütövlükdə biz, Azərbaycan olaraq, Türk Dünyasını ayaqda saxlaya bilərik. Bunu hesablayırlar, yaxşı bilirlər. Ona görə də bizim hər yerdə qarşımızı kəsirlər. Hər yerdə qapazı endirirlər başımıza, imkan vermirlər. İçimizə hər vasitə ilə dolurlar. Parçalayırlar, bölürlər. Bax, bizi o duruma buraxırlar. Buna görə də biz istəsək də, istəməsək də qaçılmaz məsələlər var, o məsələlərdə tələsməli deyilik, yetirməliyik. Təəssüf ki, biz çox məsələlədə tələsirik. Hər şeyi öz gözümüzlə görməyə çalışırıq. Mümkün deyil. Biz yüzillərdir bu fəlakətə düşər olmuşuq. Nəhayət ki, səhvlərimizi düzgün təhlil etməyi bacarmalıyıq. Babalarımızın səhvlərini düzgün təhlil edək, o səhvləri yenidən təkrar etməli deyilik. Gələcək nəsillərə buraxmalı deyilik. Biz Səttarxanı, Xiyabanini, Pişəvərini hər bir fərdimizə öyrətməliyik. Onların məğlubiyyəti niyə baş verdi? Onlar vətənsəvər insanlar idilər, indikilərin tayı deyildilər. Bu gün bizim heç Xiyabanimiz də

yoxdur. Bu gün bizim Səttərhanımız var? Kimsə deyə bilər, o dövr başqa dövr idi. Xeyir. Dövr başqa dövr idi. Amma münasibət başqa münasibət deyildi. Onda da həmin münasibət idi, indi də həmin münasibətdir. Bizə münasibət dəyişməyib. Zaman dəyişib. Münasibət isə qüvvədə qalır. Biz ona görə hesablamalıyıq. O gün orda Səttərhanı Məşrutə yaratmaqla məhv elədilsə, bu gün də başqa bir şey yaratmaqla məhv eləyəcəklər. Fərqi yoxdur.

Xaliq Bahadır: Bir iş var ki, Soylu bəy, biz özümüz -özümüzdən öyrənməyi bacarmalıyıq. Danışanda deyir ki, yüz ildə 4 dənə, 5 dənə inqilab eləmişik. Amma özümüzdən heç nə öyrənmirik. Öyrənsəydik, Səttərhanın yanlışlarını öyrənməliydik, Məmməd Əminin yanlışlarını öyrənməliydik, Xiyabaninin və s.

Soylu Atalı: Bəli. Özümüz üçün öyrənməliyik, amma dünyaya car çəkməli deyilik. Atatürkün belə, yanlışlarını öyrənməliyik öz içimizdə. Çünki bu yanlışları öyrənmək bizə gərəkdir, dünyaya yox.

Xaliq Bahadır: 2003-cü ildə ABŞ Dövlət Departamenti belə bir bilgi yaydı: Dağınq Azərbaycan müxalifətiylə əməkdaşlıq bizə əl vermir. 10 il keçib, biz yenə də dağınq durumdayıq. Buna görə biz niyə Amerikani suçlamalıyıq, Rusiyanı, İranı, ya başqasını. Demək biz özümüz özümüzdən heç nə öyrənmirik. Bizim burdan qovulmuş bir liderimiz bu gün durub Amerikadan bura səsələnir ki, mənə ora buraxsalar da gələcəm, buraxmasalar da. O düşüncəylə sənə liderlik eləməyə haqqın yoxdur. Bizim başqa liderimiz burda ictimai palatada oturub birlik yaradır, sonra birdən ortaya bir qərar qoyur ki, mən prezidentliyə namizədim. Bununla da birliyə zərər verir. Biz bu çatışmazlıqlarımızdan qurtulmalıyıq. Hansısa milli dəyərlər olmalıdır ortada, mədəni dəyərlər olmalıdır, hansısa qanunlar olmalıdır. Biz onlarla işləməliyik. Yoxsa mənim marağım belədir, mən bununla bağlı qərar çıxarıram öz yanımdan, partiyamda iş aparıram, – bununla heç bir yana gedib çıxmaq olmaz. Biz bir yerdə komplekslərdən qurtarmalıyıq. Buna çalışmalıyıq. Belə olmaz. Çalışırıq hər yerdə onu göstərək, onu sübut edək ki, bütün dünya bizə düşməndir. Birincisi, bütün dünya bizə düşmən deyil. İkincisi, düşməndirsə də, biz onu axtarmalıyıq, o suç hardadı? Hardan yaranır ki, bütün dünya bizə düşməndir?

Soylu Atalı: Bunun 2 cəhəti var. Birinci cəhət bizdən asılı deyil. Biz istəsək də, istəməsək də həmin böyük güclər...

Xaliq Bahadır: Soylu bəy, mənə elə gəlir ki, bizim düşmənimiz biz özümüzük.

Soylu Atalı: O başqa məsələ, inkar eləmirəm. Dediym odur ki, bizdən asılı olmadan bu gün dünyanın siyasi nizamını əldə saxlayan güclər var. Hansı güc istəyər ki, potensial imkanlara malik olan bir türk dövləti dirçəlsin və nizamı ələ alsın?! Ona görə düşmənimizdir. Biz buna baxmadan, bu düşmənin istəyini özümüzə sipər eləmədən öz işimizi görməliyik, biz özümüz ayağa durmalıyıq. Düşmən güclüdür, bəs nə edək? Yaxşı, gəl boynumu vur. Belə olmaz axı. Ayağımı ayağımın üstünə qoyub gözləməli deyiləm ki. İşləməliyik. O biri cəhət nədən ibarətdir? Sizin dediyiniz kimi, bəli, özümüzədən öyrənmirik, maariflənmirik, ağıl işlətmirik, biz ordan dənləyirik, burdan dənləyirik və başlayırıq içəridən bir-birimizi didməyə. Ona görə siyasi dünya bundan istifadə edib bizi balaca saxladığı üçün düşməndir bizə...

Hüseyn Türkelli: Çox gözəl diskussiyadır. Amma dediyiniz o konsepsiya məsələsinə mən çox ciddi önəm verirəm. Ümid eləyirəm ki, bu konsepsiyanı mənə də çatdırasınız. Bəlli bir konsepsiya əsasında ortaya çıxmalıyıq. İnsanlar, ümumiyyətlə, bu cür söhbətlərdən qıraq qalırlar. Onlar heç vaxt belə diskussiya aparmayıb, aparmaq savadına, biliyinə də malik deyillər. Heç bu haqda danışmaq da istəmirlər. Onlar bir eyforiyaya qapılıblar ki, mən nə desəm odur-filan. Hansı ki, belə eyforiya bizim Hərəkatımız üçün çox təhlükəlidir. Bilirsiniz, Hərəkatda hər kəsin bir rolu var. Hər kəsin bir zamanı var. Ona görə mən həmişə o mövqedə olmuşam ki, biz addımlarımızı konsepsiya əsasında atan təşkilatlar yaratmalıyıq. Konsepsiyanı qəbul eləyirik. Sonra onun əsasında addım atırıq. Ona əlavələrimiz var, eləyirik, tənqidimiz var, deyirik. Əgər biz ona inanırıqsa, bu, bizim deyək ki, olur qutsal kitabımız. Onun əsasında davranırıq, onun əsasında iş görürük. Ona görə də mən sizin konsepsiyaya çox ciddi yanaşıram və yüksək qiymətləndirirəm. Hesab eləyirəm ki, bizim böyük dərdlərimizi aradan qaldırmaq üçün ciddi milli strategiyaya ehtiyac var, milli konsepsiyaya ehtiyac var. Əsas odur ki,

Hərəkətin önündə gedənlər bu konsepsiyayı qəbul eləsin və bu konsepsiya üzərində addım atsın. Konsepsiya üzərində addım atsa, millətimiz uğur qazanacaq. Bu gün həqiqət budur ki, istər Quzeydə, istər Güneydə Hərəkət hadisələrin arxasınca sürünür. Hadisələrin arxasınca sürünmə Hərəkata yaraşmayan bir şeydir. Mətbuatın hadisənin arxasınca sürünməsi normaldır. Amma təşkilat və hərəkətin sürünməsi, yaxud hadisə baş verəndən sonra ona münasibət bildirməsi mübarizə deyil.

Soylu Atalı: Hüseyin bəy, dünyada nə baş verir versin, biz əgər dövlətçilik məsələsində bərkimək istəyiriksə, millət olmaq istəyiriksə, Güney məsələsini əsaslı işləməliyik. Nə qədər ki, bizim konseptual baxışımız yoxdur, strategiyamız yoxdur, həmişə bölünəcəyik, qruplara parçalanacağıq. Başımız ora-bura gedəcək. Mən deyəcəm mən düz deyirəm, siz deyəcəksiniz mən düz deyirəm. Bax beləcə hərəmə özümüzü düz sayacağıq, heç kim özünü əyri saymayacaq. Ona görə də bu Tələb bizim üçün qaçılmazdır. Fərdi münasibətlərdə fərqlər ola bilər, amma böyük məsələlərdə, milli məsələlərdə fikir ayrılığı aradan qalxmalıdır. Fikir ayrılığının aradan qalxması isə ortaya konseptual əsasların gəlməsini tələb eləyir...

*Sərt Aylı, 34-il.
(dekabr, 2012)*

Türk Dünyasında Yeni Millətçilik Dalğası başlamalıdır

Xeyli vaxtdır diqqətlər Türkiyə Cümhuriyyətini izləməkdə idi. Gərgin əhvalar, gərgin münasibətlər və gərgin mübarizələr Türkiyənin son xarakterik halına çevrilmişdi. Seçkilər keçirildi, nəticə bəlli oldu. Sanki bir sakitlik yarandı. Bəs bu sakitliyin arxasınca nə gələcək, nələr gözlənilir? Bu məsələyə aydınlıq gətirmək üçün Milli Qurtuluş Partiyasının başqanı Vüqar Bəyturanın və Mütləqə İnam Ocağının Yüklümlüsü Soylu Atalının mövqelərini dinlədik. Onu oxuculara da təqdim etmək istəyirik.

Hesab edirik ki, indiki vaxtda Vətənçilik və Millətçilik yönündən sağlam axtarışlar və sağlam mövqelər ortaya gəlməlidir.

İlk sualımı Vüqar bəyə yönəltmək istəyirəm.

– Vüqar bəy, ötən ay Türkiyədə oldunuz. Bizim üçün təəssüratlarınız maraqlıdır. Orada millətçilərlə görüşdünüzmü? Ümumiyyətlə, Türkiyədə millətçilik sizi qane edirmi?

Vüqar Bəyturan: Təşəkkür edirəm, ilk növbədə bu söhbəti təşkil etdiyinizə görə. Həqiqətən də qoyduğunuz mövzu çox aktualdır. Bu mövzu vasitəsilə həm Türkiyədə, həm Azərbaycanda və bütünlüklə Türk Dünyasında olan problemlərə ekskurs etmək imkanı əldə edəcəyik. Çünki seçki bir millətin iradəsinin ortaya qoyulmasıdır. Seçkidə həmin millətin seçki gününə qədər keçdiyi həm tarixi yol, həm ictimai inkişaf, həm siyasi inkişaf öz səviyyəsini göstərir. Bilirsiniz ki, Azərbaycan türkləri ilə Türkiyə türkləri bir kökdən gələn millətdir. Düzdür, müəyyən fərqlər var, – həm sosial-iqtisadi struktur baxımından, həm dünyagörüş baxımından, həm də tarixi baxımdan. Amma hər halda kökümüz eynidir. Bu baxımdan da problemlərimiz də oxşardır. Bir çox məsələlərdə biz hansı problemlərdən əziyyət çəkiriksə, məhz Türkiyə cəmiyyəti də o problemlərdən əziyyət çəkir. Mən bu qədər bizim problemlərimizin oxşar olduğu qənaətinə deyildim. Səfər məndə o qənaəti gücləndirdi. Mən gördüm ki, istər Türkiyə toplumu olsun, istərsə də Azərbaycan toplumu müəyyən alternativ axtarışındadır. Bu da onu göstərir ki, siyasi, ideoloji, ruhani yönəldən təqdim olunan dəyərlər ictimai fikri, yəni xalqı o qədər də maraqlandırmır, bunun nəticəsində xalq düzgün seçim etmək imkanlarından məhrum olur. Yəni xalq əgər ona lazım olanı əldə edə bilmirsə, məcbur olur ki, ona lazım olmayan, onun keçmişinə bağlı olmayan dəyərlərə səs versin. Burada təbii şəkildə yanlışlıq meydana çıxır. Mən ordaki görüşlərimdə bunu hiss etdim. Türkiyə cəmiyyətində ideoloji əsaslara uyğun olaraq, konkret siyasi təşkilatlanma bir az fərqlidir. Yəni baxmayaraq ki, onların dövlətçiliyi bizdən daha qədimdir, söhbət Türkiyə Cümhuriyyəti ilə indi bizim yaşadığımız Azərbaycan Respublikasının müqayisəsindən gedir. Onlar bizdən daha çox oturmuş bir dövlətçiliyə malikdirlər. Amma problemlərin eyni olması onu göstərir ki, siyasi xadimlərin, ayrı-ayrı ideoloqların, o cümlədən cəmiyyətin ruhani müəssisələrinin başında duranların səviyyələri elə də fərqli inkişaf etməyib. Açıqı mən bunu qabartmaq istəyirdim ki, milliyyətçi tam milliyyətçi deyil, islamçı tam islamçı deyil, sosial-demokrat tam sosial-demokrat deyil. Yəni hər birində ideoloji dayaqlardan sapma müşahidə etdim. Bax, bu da onu göstərir ki, cəmiyyətdə bir ideoloji boşluq var. Yəni artıq ayrı-ayrı ideologiyalar arasında fərqlər itməkdədir. Tutaq ki, islamçı Türkiyədə bu gün millətçi ilə çox da fərqlənmir. Demək olar ki,

müxtəlif məsələlərə eyni prizmadan yanaşılır. Yaxud layiqlik tərəfdarı olan Cümhuriyyət Xalq Partiyasının tərəfdarı MHP-dən, yaxud da başqasından fərqlənir. Bu onu göstərir ki, toplumda ideoloji məsələlərə münasibətdə yeni yanaşma və yeni qüvvələr ortaya çıxmalıdır. Bu fikir Azərbaycan üçün də keçərlidir. Mən hesab edirəm ki, müəyyən bir dövrdən sonra həmin yeni qüvvələr ortaya çıxacaq, həm Türkiyədə, həm Azərbaycanda. İlk çağlar mümkündür ki, həmin qüvvələr toplum tərəfindən qəbul edilməsin. Çünki tarixən bütün yeniliklərə bu cür təpki olub. O baxımdan ümid edirəm ki, Türkiyədə də müəyyən keyfiyyət dəyişiklikləri olacaq. Müsbət amillər də var təbii ki. Bəy qeyd etdiyim kimi, Türkiyə toplumunda bir oturuşma var. Dövlətçilik ənənələrinin formalaşması prosesi bizdən daha əsaslı surətdə baş verib. Bu prosesdə, düzdür, bəzi çatışmazlıqlar da var, amma hər halda bizdən bir neçə addım irəlidedirlər. Bayrağa münasibətdə, dövlətçiliyə münasibətdə, millətə münasibətdə müəyyən bir əsaslar mövcuddur ki, bu əsaslar dövlətin hələ də qorunub saxlanılmasına stimül verir. Bu gün eynilə Azərbaycan dövləti kimi Türkiyə dövləti də dışarıdan və içdən çox ciddi təsirlərə uğrayır. Həm Batı Türkiyə dövlətinə təsir göstərir, həm AKP hakimiyyəti vasitəsilə bir ideoloji-dini təsir mövcuddur. Bu təsirlərin qarşılığında eyni zamanda içdə bölücülük (seperatçılıq) meyilləri var. Məsələn, kürd bölücü hərəkatı, onların fəaliyyəti müxtəlif mərkəzlər tərəfindən “etnik qrupların öz haqqını əldə etmək uğrunda mübarizələri” kimi təqdim olunur. Amma əslində bu tip fəaliyyətlər Türkiyə dövlətinin çökdürülməsinə hesablanmış hərəkatlardır. Bütün bunlar Türkiyəyə müəyyən problemlər yaradır. Ancaq bununla belə, hələ ki, Türkiyə toplumunun dirənişi tamamilə sıradan çıxarılmayıb, Türkiyə dövlətçiliyinin əsasları sıradan çıxarılmayıb.

– Soylu bəy, çağdaş dövərdə hesab olunur ki, artıq millətçiliyin vaxtı keçibdir, indi başqa dəyərlər lazımdır. Əsil həqiqətdə necə olmalıdır?

Soylu Atalı: Ürəyinizdə Günəş olsun, istəkli yurddaşlarımız, istəkli oxucularımız!

Əslində biz bu fikrin çoxdan əleyhinə gedirik. Yəni “millətçilik bir proses olaraq başa çatıbdir” deyimi hesab edirik kökündən

yanlıdır. Sadəcə olaraq, bu gün dünyanın düzəni elə bir biçim alıb ki, bu biçimin başında duran və bu biçimi qoruyan qüvvələrin idarəçiliyinə mane olan, ağılıqlarını rədd eləyən əsas hadisələrdən biri məhz elə Millətçilikdir. Ona görə də millətçiliyi nəyin bahasına olursa-olsun, arxaik hadisəyə çevirməyə, gözdən salmağa çalışırlar. Və ona müxtəlif damğalar vurur, müxtəlif adlar qoyurlar. Bu haqda biz bəs qədər mətbuatda çıxışlar etmişik, vurğu eləmişik. Təəssüf ki, millətçiliyin gözdən salınmasına çox mənada nail olunub. Millətçi olanlara şovinist deyirlər, ekstremist deyirlər, faşist deyirlər, daha nələr deyirlər. Bunu da bugünkü siyasi dünyanın özünün yaradıb ortaya qoyduğu hadisələrlə müqayisə edirlər. Terrorçuluqla müqayisə edirlər, etnik bölücülüklə müqayisə edirlər və s. və i.a. Ancaq biz deyirik ki, bəşəriyyət millətçilik prosesi ilə var ola bilər. Biz deyirik ki, millətçilik elə bir hadisədir ki, əslində bir xalqın, bir millətin bəşər olmasını təmin edir. Hər bir millətin özünün ümdə, xarakterik keyfiyyətləri var. Bu keyfiyyətlər əsasında millət dəyər yaradıb ortaya gətirirsə, bu dəyər ümumbəşər hadisəsinə çevrilir və bəşəriyyətə qulluq eləyir. Millətin özü də millət olaraq öz kimliyini qoruyub saxlayır. Onun dəyər yaratmaq imkanlarını məhdudlaşdırmaq, aradan qaldırmaq bahasına millətçiliyə damğalar vurulur və aradan qaldırılır, gözdən salınır. Biz düşünürük ki, Türk millətçiliyi xüsusi bir hadisə kimi başlamalıdır. Hələ o başlamayıb. Nə Türkiyə, nə Azərbaycan əsil, həqiqi millətçilik mərhələsini keçməyib. Qarışmış hamısı bir-birinə. Türkiyənin özündə belə, qarışmış hər şey bir-birinə. Bu da nə deməkdir? Əlbəttə, ziddiyyətli fikirlər ortaya çıxara bilər bu deyim. Biz dünyanın hansısa bir dəyərinə qarşı deyilik. Demokratiya deyirlər. Demokratiyada müəyyən azadlıqlar var, insan haqları deyirlər, biz bunu qəbul eləyirik. Amma bunlar əsil mənada öz həqiqi ifadəsini tapmır. Bu, oyuna çevrilir. Azadlıq adına oyunlar var. İnsan haqları adına oyunlar var. O yoxdur əsil mənada. Söz mənasından tamamilə ayrılıb, tamamilə ayrı bir şeyi ifadə eləyir. Ayrı bir məzmununda hadisəyə çevrilir. Bu mənada da biz hesab eləyirik ki, başqa dəyərlərin bir xalqın içində oturuşması, başqa mədəniyyətlərin bir xalqa ciddi təsir etməsi həmin xalq bəşəriyyət səviyyəsindən məhrum eləyir. Xalq, necə deyirlər, kölgəyə çevrilir bütövlükdə. Mədəniyyətlərin bir-birinə təsirini inkar eləmirik. Hər dəfə biz bunu deyirik. Ancaq bütövlükdə bir xalqın içərisində başqa mədəniyyətin oturuşmasını ölüm hesab eləyirik. Necə xalqsan ki, sən

heç nə yaradıb ortaya qoymursan, ancaq təqlid eləyisən. Təqlid elədiyən bir vəziyyətdə sən necə bəşər ola bilərsən? Sən təqlidçilikdən çıxmaq üçün Millətçiliyə başlamalısan. Millətçilik – millətin ülvə mahiyyətini dəyərə çevirərək onu bəşər səviyyəsinə qaldırmaq və özünün kimliyini qorumaqdır. Millətçilik ayrı şey deyil. Başqa xalqları inkar əsasında millətçilik olmur. Biz elə millətçiliyi millətçilik saymırıq. O ayrı bir şeydir. İnam Türkçülüüyü olmalıdır. Və onun əsasında türkçülüüyün ideoloji əsasları öz həllini tapmalıdır. Eyni zamanda hesab eləyirik ki, bütün xalqlar sağlam, doğru millətçilik mərhələsi keçməlidirlər. Asif Ata deyir – Millətçilik əbədi prosesdir. O dayanmayacaq. Milləti var eləyən dəyər, milləti var eləyən keyfiyyət, milləti var eləyən mübarizə və inkişaf heç bir vaxt dayanmayacaq. Kim nə istəyir desin. Kim nə eləyir-eləsin. Bu gün onun qarşısını alırlar, amma bunun əbədi olaraq qarşısını ala bilməyəcəklər. Bu, sabah olacaq. Elə Türk olaraq bizim də xilasımız, Böyük Türk Dünyası yaratmağımız, böyük vəhdətə nail olmağımız məhz Millətçilikdən keçir. Türkçülük odur. Türkçülük çağdaş rusçuluq demək deyil, çağdaş ingilisçilik demək deyil. Qan-qada, başqa mədəniyyətlərin yerini dar eləmək, sıxışdırmaq, məhv eləmək, bölmək, parçalamaq, içəridən dağıtmaq, bu deyil! Biz türkçülüüyü belə görmürük.

– Vüqar bəy, Türkiyədə keçirilən 12 iyun seçkiləri Türkiyə dövlətinə nə vəd edir?

Vüqar Bəyturan: Mən onu bilirəm ki, son seçki Türkiyədə yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoyan bir hadisə oldu. Uzun illərdir ki, Ədalət və Qalxınma Partiyasının yörəsində olan siyasi və ideoloji dayaqlar, eyni zamanda “ruhani” güc aldığı Fətullah Gülən, birlikdə təşkilatlanaraq bu seçkinin nəticəsində Türkiyənin siyasi spektrini dəyişdirdilər. Artıq əvvəlki seçkilərdən fərqli olaraq, indi Ərdoğan çox asanlıqla, ürəklə deyir ki, Adnan Menderesin davamçısıdır. Adnan Menderesi az qala Atatürk səviyyəsində lider kimi Türkiyə toplumuna təqdim etməyə başlayıb. Bu onu göstərir ki, Atatürk cumhuriyyətindən fərqli bir cumhuriyyətin qurulmasına start verildi bu seçkilərdən sonra. Ərdoğan öz istədiyini cümhuriyyəti qurmağa meyillidir və bura qədərki addımları da məqsədinə doğru inadla getdiyini göstərir. Amma bir məsələ burda maraqlıdır ki, Türkiyə

toplumunun buna t pkisi, etirazı necə olacaq? Türkiyədə bu mövqeni b l شم y nl rin bundan sonrakı davranıřları necə olacaq? Təbii ki, Atat rk l y  qarřı mübarizədə  rdođan daha güclü görünür.  unki onun yanında Batı var. İlk növbədə Anayasanın d yiřilməsini irəli s r n Avropa Birliyi yalnız bu variantda Türkiyənin bu quruma qəbul olunmasını məqbul sayır.  unki Türkiyə konstitusiyasında elə maddələr var ki, türk milli kimliyini qoruyur. Atatürk o maddələri Türkiyə Cümhuriyyətinin Anayasasına ona görə salıb. Bu gün Avropa Birliyinin fikri ilə  rdođan komandasının fikri üst-üstə d ř r ki, həmin maddələr qaldırılmalıdır və yeni anayasa hazırlanmalıdır. Həmin anayasaya görə artıq türk milli kimliyi Türkiyə milli kimliyi ilə əvəz olunmalıdır. Bu da artıq o deməkdir ki, necə ki, bizdə 1993-c  ildən etibarən Az rbaycanlařdırma siyasəti yeridildi v  t rk l y n sıradan çıxarılmasına cəhd olundu, eləcə də Türkiyədə həmin siyasətin inkiřafi  c n bu seçkidən sonra ciddi stimula yarandı. Təbii ki, burada məsuliyyət həm də müxalifət partiyalarının üzərinə d ř r. Əgər onlar bu g n  qədərki yararsız v  nəticə verməyən fəaliyyətlərini davam etdirs l r, təbii ki,  rdođan  c n  z ideyalarını ger ekleřdirm k asanlařacaq. Sonucda Türkiyə bundan sonra görmək istədiyimiz Türkiyədən daha çox AKP hakimiyyətinin qurmaq istədiyi Türkiyəyə  evril c k. Bu baxımdan hesab edirəm ki, Türkiyədə müxalif qüvvələr i erisində çox ciddi t m rk zl shm , yenil shm , hədəfləri m  yy nl řdirm  yönündə addımlar olmalıdır. Hansısa liderin, hansısa siyasi partiyanın irəli və yaxud geri  ekilməsi deyil, keyfiyyət d yiřilməsi bař verməlidir. D ř n r m ki, 12 iyundan sonrakı d n m Türkiyə xalqı  c n bir sınaq d vr  olacaq. Bu xalq n  qədər Atatürk prinsiplərinə sadiqdir, məhz bu d n md  m  yy nl ř c kdir.  unki 9 illik AKP iqtidarının bütün z rb l rinin məntiqi nəticəsi məhz 12 iyundan sonrakı d vr  hesablanıb. Bu g n  qədərki keçilən yol yalnız böyük d yiřiklikl r  hazırlıq mərhələsini xarakterizə edir. Bundan sonrakı proseslər isə məhz həmin məqsədin yerinə yetirilməsinə hesablanıb. Bilirsiniz ki, AKP hakimiyyətinin mənəvi-ruhani dayađı olan Nurçuluq və onun lideri Fətullah G l n Amerika Birl miř řtatlarında sıđınacaq tapıb. Pensilvaniya řtatında Amerika Birl miř řtatlarının hərbi, hüquqi m dafis  gücləri onu m dafis  edir, təhlükəsizliyini təmin edirlər. Hətta  rdođan onu dəfələrlə Türkiyəyə dəvət etsə də, onun təhlükəsizliyinə təminat versə də, ABř onu Türkiyəyə verməyib. Bu onu

göstərir ki, Türkiyə ilə bağlı planların ilk həlqəsi məhz Fətullah Güləndir. Şəxsiyyəti, onun ortaya atdığı Nurçuluq ideyasıdır. AKP-nin özünə gəlcə, bu partiya artıq bizim “Yeni Azərbaycan” Partiyasına oxşayır. Nə baxımdan? Artıq Türkiyənin həm maddi resurslarına, həm ayrı-ayrı mətbuat vasitələrinə nəzarəti bu partiya öz əlinə alıb. Türkiyədə totalitar və diktator rejim qurulub. Türkiyədə bu gün demokratiyadan söhbət gedə bilməz. 2011-ci il 12 iyun seçkilərini AKP və Ərdoğan udmayıb, qorxu, hədə, maddi resurslar, beynəlxalq dəstək udub. Türkiyə xalqı burada ən axırıncı sırada gəlir. Yəni verilən səsələr buraya qədər də həlledici rol oynamayıb. Seçkiyə üç gün qalmış Fransada, yaxud Amerikada olan sosioloji mərkəzlər bəyan eləyirlər ki, Ərdoğan 50 faizdən yuxarı səs yığacaq, Millətçi Hərəkət Partiyası parlamentə düşməyəcək, Cümhuriyyət Xalq Partiyası çox az səs yığacaq və sair. Bu onu göstərir ki, həmin dairələr Türkiyədə seçkinin nəticələrini planlaşdıran güclərdir. Yəni onlar istəyirlər ki, AKP hakimiyyətdə qalsın. Eyni zamanda seçkiyə bir gün qalmış Amerika Birləşmiş Ştatlarının Departamenti bəyanat verir ki, biz çox istəyərdik ki, AKP ilə əməkdaşlığımız bundan sonra da davam etsin. Bu artıq seçkinin nəticəsinə təsir yox, ondan da bir az irəli, kiminsə hansısa bir ölkəyə baş nazir təyin etməsi deməkdir. Təəssüf ki, Atatürk Türkiyəsində xalq buna hələ ki, dözümlü yanaşır. Bir millətin iç işlərinə bu qədər əl uzatmaq, doğrudan da, siyasi etikaya uyğun bir hərəkət deyil. Mən hesab eləyirəm ki, Türkiyə toplumu gec-tez öz dayanıqlığını və dirənişini bərpa eləyib ciddi şəkildə bu proseslərə etirazını bildirəcək. Bu etirazlar Ərdoğanın və onun partiyasının taleyini Adnan Menderesin taleyinə bənzədəcək. Mən buna inanıram. İnamım ondan irəli gəlir ki, Türkiyə toplumunda ciddi dövlətçilik ənənələri var. Xalqın içərisində bu ənənələr güclü özüllərini qoruyur. İnanmıram ki, Türkiyə xalqı razı olsun ki, bu günə qədər qazandığı uğurları tarixin bir dönəmində, on il müddətində bir siyasətçi və yaxud bir partiya silməyə nail olsun.

– Soylu bəy, bu suala sizin də cavab verməyinizi istəyərdim. Türkiyənin hakim partiyası AKP-nin üçüncü dəfə hakimiyyətə gəlməsi Türk Dünyası üçün nə deməkdir?

Soylu Atalı: Doğrudan da biz hamımız gözüümüzü Türkiyəyə dikmişik siyasi mənada. Çünki Türkiyə başqa türk dövlətlərindən

fərqli olaraq, son dövrləri, sonuncu yüzili götürsək, dövlətçilik xassələrini özündə daha çox möhkəmlətdi. Bu cəhətdən başqa türk dövlətlərinin siyasi güvənc yeri kimi Türkiyəyə üz tutması təbii qəbul olunmalıdır. Bəli, ona görə də Türkiyədə baş verən olaylar, seçkilər, iç-dış siyasətin kurslaşdırılması, yönləndirilməsi, doğrudan da, bütövlükdə Türk Dünyası üçün həm maraqlıdır, həm də münasibətlərə, əlaqələrə, sonrakı birgə qənaətlərə birbaşa təsir göstərir. Buna görə də hesab edirik ki, məsələ olduqca düşündürücüdür. Konkret AKP məsələsinə gəlincə, Ərdoğan hakimiyyətinin qurulmasından üzü bu yana, əgər siz diqqətlə izləsəniz, mən əvvəldən mətbuatda ona qarşı tənqidi mövqə sərgiləmişəm. Ona görə ki, Ərdoğanın yürütdüyü siyasət, ortaya qoyduğu mövqə çox çılpaq özünü göstərir. Bu da Türkiyənin və bütövlükdə türkçülüyün əleyhinədir. Birinci növbədə, AKP hakimiyyəti Türkiyə xalqının ruhuna hakim kəsildi. Xalqın ən incə, həssas yeri dini hisslərdir. Osmanlı dövrü başa çatanda, türklüyün ləğv olunduğu böyük bir imperiyanın yerində Atatürk dəyişikliklər elədi. Türkçülüyü qabartdı, türklüyü hər mənada dövlətin aparıcı amilinə çevirdi, gücünə çevirdi, yəni Türk dövləti yaratdı. Burada çatışmayan məsələlər vardı. Əlbəttə, Atatürk aşırı ateist mövqə tutmadı, amma eyni zamanda dinçi mövqə də tutmadı. Aralıq bir vəziyyət. Nə idi bu? Olsun, olmasın? İnsanların şüuruna, varlığına hakim kəsilmiş bir dinçilik gedişi olub yüzillərlə. Bunu birdən-birə doğrudan da ləğv etmək mümkün deyil. Və qıraqda saxlamaq da mümkün deyil. Mən burda əlavə etmək istəyirəm. Asif Ata ona görə Mütləqə İnam Dünyabaxışı yaradıb.

Atatürkdən asılı olmayan bir boşluq yarandı. Həmin boşluqdan sui-istifadə elədi Ərdoğan hakimiyyəti, onun komandası. Onun ilk müdaxiləsi xalqın dini hissləri oldu. Xalqın dini hisslərinə müdaxilə etməklə tamamilə yeni bir hal yaratdı. İşin ən pis cəhəti ondadır ki, Ərdoğan bu dini xətlə Türkiyədə Atatürkün başqa prinsiplərinin də üstündən xətt çəkməyə girişdi. İndi orduda islahatlara girişiblər. Hələ üçüncü dəfə seçiləndən sonra, biz bilmirik ki, daha hansı islahatlara gedəcəklər.

Bəli, Ərdoğanın hakimiyyətə üçüncü dəfə yiyələnməsində xarici qüvvələrin xüsusi rolu oldu. Burda əcayib maraqlı ortaya çıxır. Necə olur, Batı guya həm İslamdan qorxur, həm də İslamı bayrağına çevirən belə bir partiyayı dəstəkləyir? Bu nə oyundur? Ad qoya

bilərlər ki, bu vaxta qədər ərəb dünyasında İslam terrorçuluqla müqayisə edilir. İndi Türkiyə sivil, demokratik dövlətdir, İslamı da demokratik dövlətin inhisarına verirlər ki, o nizamlasın. Ona görə Batı bunu dəstəkləyə bilər. Belə bir oyun ortaya ata bilərlər. Mən belə mövqeni heç yerdə eşitməmişəm, sadəcə olaraq öz qənaətimi deyirəm. Ancaq olsun, tutalım ki, bu belədir. Ədoğan da bəyan eləyir ki, biz Ortadoğu Projesinin eş başkanıyıq. Və belə bir görüntü yaradırlar ki, guya Ortadoğu Projesinin əsas hədəfi Ortadoğuda (Yaxın Şərqdə) demokratik islahatlar aparmaqdır, demokratik quruluşlar, demokratik dövlətlər yaratmaqdır. İnsan haqlarını qorumaqdır. Çünki Orta Doğuda, əsasən müsəlman dövlətlərində əski baxışlardan xilas olmaq yoxdur, çox qapalıdır hər şey, və s. və i.a. Yəni bu cür adlar qoya bilərlər. Axı, bunu artıq bu gün sıradan bir adam da görür və bilir ki, Orta Doğu projesinin bu məntiqi zahiri oyundur. Əslində isə Orta Doğu Projesinin hədəfi yeni bölmələr yaratmaqdır. O cümlədən Türkiyənin özünü bölmək qəsd olunur. Kürdüstan Dövlətinin yaranması ideyası aydınca ortalıqdadır. Bu Kürdüstan dövlətinin xəritəsi ortalıqdadır. O xəritə İran, İraq və Türkiyə sınırlarını əhatə eləyir. İranda da ərazi İranın ərazisi deyil, Güney Azərbaycanın ərazisidir. İraqda da həmçinin, Kərkük, Mosul türklərin bölgələridir. Yəni Orta Doğu Projesinin əsas hədəfi budur, – Türkiyənin parçalanması, oyuncaq Kürdüstan dövləti yaratmaq. 40-cı illərdə yaratdıqları Yəhudi dövlətinə, keçən yüzilin əvvəllərində yaratdıqları Ermənistan dövlətinə yeni bir dəstək yaradırlar. Üçüncü bir dövlət – Kürdüstan dövləti. Çünki türk dünyasını parçalanmış vəziyyətdə artıq Ermənistan dövləti vasitəsiylə saxlaya bilmirlər. Və hesab eləyirlər ki, bilməyəcəklər. Ərəb dünyasını nəzarətdə saxlamağın da sanki öhdəsindən gəlmək çətinləşir. Bu üçüncü bölcü dövlət vasitəsiylə də farsların, ərəblərin, türklərin idarə olunması həyata keçirilir. Onların nəzarətə götürülməsi, onların ələbaxan bir duruma salınması prosesi gedir. Ərdoğan da bunun eş başkanlığını edir. Bax, proses budur. Bunu bilə-bilə AKP hakimiyyətinin seçkidə udmasından Türk Dünyası nə gözləyə bilər? Və Türkiyənin parçalanması labüd şəkildə bütün türklərin əlaqələrinin daha da zəifləməsinə gətirib çıxaracaq. Bu gün Türk Dünyasının ayrı-ayrı dövlətləri türkçülük yönündən uyğunlaşdırılmış xarici siyasət yürütmürlər. Hərəsi özünə görədir. Və hər biri bu və ya başqa şəkildə xarici qüvvələrin təsirinə uğrayır. Hər biri bu və ya başqa

şəkildə idarə olunur. Bunların vəhdəti yaranarsa idarə olunmazlar. Mən əvvəldə təsadüfi demədim ki, bu gün Türk Dünyasının siyasi mənada gözü Türkiyədədir. Yəni güvənc yeridir Türkiyə. Türkiyənin də gözümüzün qabağında başına bu oyunlar açılır. Türkiyə addımbaaddım bölünməyə doğru çəkilir. Buna qarşı Dirəniş Hərəkatı yaratmaq əvəzinə, tamamilə başqatmalarla məşğul olurlar. “Demokratik açılım” bir oyundur, “Erməni açılımı” başqa bir oyundur. Kürdüstan dövlətinin yaranması üçün vaxt qazanılır burda. O proses gedir. Keçən yüzildə başlayıbdır bu proses. O gedir. Bizdə isə sanki heç nə yoxdur, seyrçi münasibətlər var. Bu gün ayrı-ayrı türk dövlətləri, Orta Asiya, Azərbaycan ayağa durmalıdır. Prosesi görürlər axı. Onlar dövlət idarə eləyirlər, bunu görmürlər? Görürlər! Niyə səsinə çıxarmırlar ki, bu proses sabah nə ilə nəticələnəcək? Sən, Türk Dünyası seyrçi mövqedə dayandın, göz yumdun, sən ortada Ermənistan Respublikası yaratdılar. Seyrçi oldun, göz yumdun, torpağını yenidən parçaladılar, Qarabağ hadisəsi törətdilər. Seyrçi oldun, göz yumursan, Qarabağ sabah rəsmən olacaq Ermənistan Respublikasının tərkibi. Yəni gec-tez bir də görəcəksən ki, “həll olunmayan prosesləri dondurulmuş vəziyyətdə saxlamaq olmaz, bunu udanın xeyrinə həll etmək lazımdır” deyəcəklər. Bir də gördün BMT buna qərar verdi, nə edəcəksən qərar verəndən sonra? Heç nə eləyə bilməyəcəksən! Seyrçi mövqedə dayandın, Kipr məsələsi gözümüzün qabağındadır. Seyrçi oldun, göz yumdun, Mosul-Kərkük taleyi gözümüzün qabağındadır. Seyrçi oldun, gözünü yumdun, Ahıska türklərinin taleyi gözümüzün qabağındadır. Seyrçi oldun, gözünü yumdun, Dağıstan türklərinin taleyi, seyrçi oldun, gözünü yumdun, Uyğuristan əriyib gedir və s. və i.ə. Yəni sən seyrçi olursan, başının altına yastıq qoyursan, səni məhv etməyə köklənmiş qüvvələr öz işini görür. O, layihə həyata keçirir hər an. Bu mənada, AKP-nin yenidən Türkiyə hakimiyyətinə gəlməsi, doğrudan da, Türk dünyası üçün xoşagəlməz bir gələcək vəd eləyir. Ona görə yox ki, saydığım problemlər onun hakimiyyəti dönəmində baş verib, ona görə ki, AKP bu problemlərin daha da dərinləşməsinə zəmin yaradır. Mən hesab eləyirəm ki, bu gedişat Türkiyəni çox çətin bir duruma salacaq. Biz süni bir nikbinlik nümayiş etdirə bilmərik, bu gün vəziyyət çox mürəkkəbdir. Süni şəkildə biz deyə bilmərik ki, hər şey yaxşı olacaq. Ancaq elə bizim bu ağrımızın özü nikbinlikdir. Ağrının özüdür nikbinlik. Dərdimizin özü nikbinlikdir. Əgər bu vəziyyətdən

ağrıyanlarımız varsa, bu elə ümididir. Yəni fəlakətdən dərs götürmək məsələsi var. Fəlakətdən dərs götürmək və mübarizəyə başlamaq lazımdır. Nə qədər ki, mübarizəyə başlamamısan, süni bir nikbinlik nümayiş etdirə bilmərik. Mübarizəyə başlamalısan. Böyük Dirəniş Hərəkatı başlamalıdır. Türkiyədə başlamalıdır, Azərbaycanda da başlamalıdır. Başqa türklərdə də başlamalıdır. Bu söhbətimizin də adını istəyirəm qoyasan: “Türkiyədə yeni millətçilik dalğası başlamalıdır”.

– Vüqar bəy, Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri sizi qane eləyirmi?

Vüqar Bəyturan: Bilirsiniz, ilk növbədə, Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərinə iki türk dövlətinin münasibətləri kimi baxılmalıdır. Amma təəssüf ki, tam mənada biz deyə bilmərik ki, Azərbaycan dövləti türk dövlətidir, çünki türk dövlətinin dəyərləri türkə məxsus olmalıdır, türk dövlətinin yeritdiyi dış siyasət türk milli maraqlarına uyğun olmalıdır. Nə də ki, Türkiyə dövlətini tam mənada türk dövləti kimi qəbul eləyə bilmərik. Hələ ki, bu dövlətlərin adı və yaxud da ki, təsviri türk dövləti kimi xarakterizə olunur, amma mahiyyəti türk dövlətləri deyil. Çünki bu dövlətlərin başında duranlar türk millətçiliyinə, türk dünyagörüşünə, türk təfəkkürünə əsaslanan siyasi qüvvələr deyil. Və onların bu gün yürütdüyü siyasət də Türk millətinin maraqlarından qırağa yönəlib. Yəni özləri də bunu bəyan eləyiblər ki, biz Avropaya inteqrasiya yönündə siyasət yeridirik, biz Qloballaşma tərəfdarıyıq və s. və i.a. Yəni bunu onlar özləri də inkar etmirlər. Əslində bizim istədiyimiz odur ki, türk dövlətləri ilk növbədə öz milli kimliyinə qayıtsın. Milli kimliyinə qayıtma məsələsində dövlətlərin yeritdiyi siyasətin müəyyənləşməsi problemi var. Milli siyasət yürüdülməlidir ki, Türk Birliyi yaransın, – türkün siyasi, hərbi, iqtisadi birliyi formalaşdırılsın. Amma görürsünüz ki, məsələn, Azərbaycan dövləti bunu eləmir. Əksinə, Azərbaycanın da, Türkiyənin də, başqa türk dövlətlərinin də türk birliyi adına oyunaq, qurama, aldadıcı jestləri var. Həqiqətdə isə Batının, yaxud da başqa bir beynəlxalq güclərin əlində oyunağa çevrilmiş, siyasi çəkisi olmayan Turan nəzərdə tuturlar. Yəni onların istədikləri ilə bizim təsəvvür elədiklərimiz üst-üstə düşmür. 92-də də belə bir şey olmuşdu, sonrakı illərdə Heydər Əliyev dövründə də, İlham Əliyev

dövründə də bu proseslər getdi – türk dövlətlərinin birliyi və əməkdaşlığı toplantıları keçirildi. Bu toplantılarda söhbət ancaq iqtisadi əməkdaşlıqdan və yaxud siyasi bəyanatların imzalanmasından gedir. “Müstəqil Dövlətlər Birliyi” kimi oyuncaq bir qurum, yarımqurum kimi toplaşmaqdan irəli addım atılmır. Bizim istədiyimiz bu deyil. Biz deyirik ki, türk dövlətləri başqa birliklərdə iştirak etmək şərtilə, daha doğrusu, onlarla əməkdaşlıq etmək şərtilə öz aralarında hərbi-iqtisadi, mənəvi-mədəni bir birliyə nail olmalıdırlar. Qoy integrasiya ilk növbədə məhz bu dövlətlərin içərisində getsin. Qloballaşma deyirlər, Qloballaşma ilk növbədə türk dövlətləri içərisində aparılmalıdır. Sonra dünyaya çıxaq. Yoxsa bizim 9 milyonluq Quzey Azərbaycanın dünyaya çıxaracağı mədəniyyət dünyanın başqa xalqlarının ortaya çıxaracağı mədəniyyətlə qarşı-qarşıya gəlsə, biz o qədər də uduşlu mövqedə dayana bilməyəcəyik. Yalnız və yalnız belə mövqedə dura biləcək qüvvə və mədəniyyət türkün ümumi mədəniyyəti ola bilər. Burada ideoloji problemlər də var, ruhani problemlər də. Mən diqqəti buna cəlb etmək istəyirəm. Ola bilsin ki, bir az sualdan yayınıram. Amma onu deməyə məcburam. Bizim ən böyük problemimiz türk millətinin öz İnamının (dininin) olmamasıdır. Türk millətçiliyi sözünün etimologiyasına fikir verək. Türk və millətçilikdən söhbət gedirsə, burada millətə bağlılıq, onu sevmək, onu ucaltmaq və s. və i.a. olmalıdır. Türk adı altında təkə bioloji varlıq nəzərdə tutulmur. Türkün düşüncəsi türk düşüncəsi olmalıdır, yaşantısı türk yaşam tərzini olmalıdır. Türkün geyimindən, adət-ənənələrindən tutmuş hamısı milli kimliyinə, xarakterinə uyğun formalaşdırılmalıdır. Əgər bizim millətçiliyin alt bazasında başqa bir millətin ortaya gətirdiyi və onun üçün ən yaxşı özünü sıırma vasitəsi hesab olunan din dayanırsa, bizim millətçilik hansı nəticələr verə bilər? Türkiyədəki təcrübəni görürük. Türkiyədə türk millətçiliyinin alt bazasında islam dini dayandı və bu gün müxtəlif küçədə iki tədbir keçirilirsə, hər ikisindən eyni səda gəlir. Biri AKP-nin tədbiridir, o biri də MHP-nin. Hər ikisində “Ya allah, bismillah, allahü-əkbər” sədələri eşidilir. Bunların arasında heç bir fərq yoxdur. Baxmayaraq ki, biri özünü dinçi siyasi qüvvə elan eləyib, o biri millətçi. Yəni bizim də perspektivimizdə bu var. İlkin şərtlərini də görürük. Burada çox incə bir məsələ var. O məsələ nədən ibarətdir? Bütün millətçi xətlər ilkin başlanğıcda dinə qarşı etirazını ortaya qoyur. Türkiyədə də bu olub. Azərbaycanda da olub. Sonradan yavaş-yavaş dinlə

hesablaşmağa məcbur olublar, daha sonra dinin təsirinə düşürlər və özlərini millətçi-islamçı elan edirlər. Sonra bir az da keçir özlərinə islamçı-millətçi deyirlər. Bu nə ilə bağlıdır? Bayaq Soylu bəyin qeyd elədiyi məsələylə. Boşluq var. Atatürkün qurduğu cümhuriyyətdə də, düzdür milli cümhuriyyət idi, həqiqətən də türk ruhu orda özünü göstərirdi. Amma millət ruhani həyat olmadan yaşaya bilməz. Mən elə hesab edirəm ki, hökmən türk millətinin öz milli ruhunu ifadə eləyən, milli dəyərlərini ortaya qoyan sistem bütün millətin içərisində yayılmalıdır. Bir məsələni qeyd eləmək istəyərdim. Biz uzun müddət, “Türk Millətçi Gənclər Təşkilatı” olan dövrdə, Türk Millətçi Partiyası olan dövrdə islama yaxın getmirdik. Deyirdik ki, dini biz fərdin yaşayış tərzini kimi qəbul eləyirik. Onu ideologiyaya qatmırıq. Deyirdik ki, kim istəyir islama qulluq eləyə bilər, kim istəyir etməz. Yəni bu problemdən özümüzü yan tuturuq. Amma zaman keçdikcə gördük ki, bu problemdən yaxa qurtarmaq mümkün deyil. Yəni sən ondan qaçsan da, o səndən qaçmayacaq. Bu gün xoşbəxt millətlərdən biri yəhudi millətidir ki, onların millətçiliyi İudaizmə dayanır. Yəni onların milli dini var. Almanlar xristian dini içərisində öz cərəyanlarını formalaşdırıblar. Ermənilər Qriqoryanlığı bir milli dini cərəyan səviyyəsinə gətiriblər. Baxın, görün o millətlərin milli inkişafı hansı səviyyədədir, bizim milli inkişafımız, Türkiyənin milli inkişafı hansı səviyyədədir?! İstər-istəməz, hansı millət inkişaf eləmək istəyirsə, onun hökmən öz milli İnamı olmalıdır.

Yenidən sizin sualınıza qayıdıram, Türkiyə və Azərbaycan münasibətləri bayağı, qeyri-səmimi, şüarçı səviyyədə qurulmuş münasibətlərdir. Zorən xalqlararası münasibətə dayanan münasibətdir. Xalqlarımız bir-birini sevir, bir-birinə yaxındır, bir-birinə doğmadır deyər, rəhbərlik bunu nəzərə almağa məcbur olub. Şüarçılıqdan istifadə edilir və son nəticədə bu, inkişafa gətirib çıxartmır. Gərək xalqlarımız arasındakı münasibət bir-birini tanımaq səviyyəsində inkişaf eləsin. Ortaq Türk tarixini biz bilmiriksə, hansı dövlətlərlərarası münasibətlərdən söhbət gedə bilər? Mən hesab edirəm ki, hakimiyyəti idarə edənlər bu iki dövlətin bir-birinə yaxın olmasını arzulayırlar. Müttəfiqləri qıraqda axtarırlar. Türkiyə, son zamanlar, fikir verirsinizmi, İranla, ərəb dövlətləri ilə daha çox yaxınlaşır, Batının birbaşa tapşırıqlarını yerinə yetirir. Arada da bir qeyri-səmimi, oyunçu xarakterli bəyanatlar verir. Bu, Türkiyənin,

daha doğrusu, AKP-nin siyasəti. Azərbaycan türk millətinin marağı bu siyasətdə yer tutmayıbdır. Bu siyasətdə ermənilər Azərbaycandan çox yer tutub. Ermənilərlə dostluq, qardaşlıq münasibətlərindən danışırlar. Ərdoğan bu yaxınlarda min erməni uşağını himayəyə götürdü, bu qədər Azərbaycanın qaçqın uşaqları ola-ola. Hətta Türkiyənin özündə belə maddi çətinliklər içərisində inildəyən insanlar, körpələr var. Onlar qala-qala dünya güclərinə xoş gəlsin deyə, min nəfər erməni himayəyə götürür. Mən insanların üzərində dayanmaq istəmirəm, söhbətimiz Ərdoğanı, yaxud kimsəni müzakirə etmək deyil, biz daha global yanaşmalıyıq məsələlərə. Amma bir şeyi deyim ki, bu adam hakimiyyətə gəldiyinin ikinci ilində dedi ki: “mən anamdan soruşdum, biz kimik? Dedi, əlhəmdü Allah, müsəlmanıq. Atamın yanına getdim, soruşdum, biz kimik? Dedi, Əlhəmdü Allah, müsəlmanıq. Mən də deyirəm ki, Əlhəmdü Allah, müsəlmanıq”. Bu, onun öz millətinə açıqlamasıdır. Gürcüstanda səfər zamanı isə dedi ki, mən gürcüyəm. Yəni demək istəyirəm ki, Türkiyə və Azərbaycan arasındakı münasibətlərin qurulmasından, inkişafından tutmuş, Türkiyənin normal məcrada inkişafına qədər bütün hədəfləri ancaq o adam yerinə yetirə bilər ki, o, ilk növbədə öz türk milli kimliyini dərk etsin və yaxud türk milli kimliyinə sahib olsun. Bu sahiblikdən qıraqda olan adam türk millətinə, türk dünyasına heç bir xeyir verə bilməz.

– Soylu bəy, son sualımı sizə ünvanlamaq istəyirəm. Ümumiyyətlə, seçki mexanizmi özünü doğruldurmu? Demokratik seçkiyə alternativ olan hansısa bir mexanizm ola bilərmi?

Soylu Atalı: Seçki məsələsi Demokratik Quruluşun ortaya gətirdiyi bir mexanizmdir. Təbiidir ki, bu başqa variantlardan üstün olub. Ancaq bütövlükdə insanlıq baxımından götürəndə bu seçki də özünü doğrultmur və əsasən dediyimiz kimi, oyun xarakterli bir prosesə çevrilir. Niyə özünü doğrultmur? Gəlin görək hakimiyyətə gələnlər kimlərdir? Hakimiyyət istəyənlərin hamısı pulçudur. Pulçu (kapitalist) pulu çox olandır. Pulu olmayan hakimiyyətə gələ bilmir. Pulu olmayan hakimiyyətə gələ bilmirsə, seçki marafonu deyirlər, seçki marafonuna da çıxıbilmir. Seçki marafonuna çıxıbilmirsə, onu kim seçəcəkdir?! Kim çıxırsa, onu seçirlər də. Yəni pulçuların arasından seçdirilir. Pulçuların arasından seçir xalq. Pulçular isə heç

bir milli keyfiyyətlərə xas olan adamlar deyillər. Milli keyfiyyət daşıyıcıları ola da bilməzlər. Bir adamın ki, bütün şüurlu həyatı pulçuluğa hyüzil olunsun, qazanca hyüzil olunsun, onun beyni, düşüncəsi, fikri pulla əlləşsin, o, millət üçün, millətçilik üçün hansı uğurlu addım ata bilər və hansı uğurlu düşüncələrə gəlib çıxa bilər? Heç bir. Bu gün bütün dünya təcrübəsində belədi, seçkiyə gedən seçilmək, özünü seçdirmək üçün yalnız şüarlardan və vədlərdən istifadə eləyir. Başqa sözlə, xalqı aldadır. Seçilən hər kəs xalqı aldadır. Vəd verir. Guya ədaləti bərqərar eləyəcək, turalım ki, sənə firavan güzəran gətirəcək, turalım ki, hakimiyyət, doğrudan da, sənə hakimiyyətin olacaq, yəni demokratiya deyilən bir şey öz məntiqi nəticəsini göstərəcək və s. Necə göstərəcək? Bəzən deyirlər ki, Batı (Qərb) Azərbaycana demokratiya gətirir, Azərbaycana təsir göstərir. Azad dünya, demokratik dünya ayrı şey fikirləşir, ayrı şey istəyir. Nə istəyir? Nəyi aradan qaldıracaq? Hamı da deyir ki, korrupsiyanı istəmir Batı. Azərbaycanda korrupsiya var. Məgər Batıda yoxdur korrupsiya?! Bir dünya ki, pulçuluğa (kapitalizmə) əsaslınsın. Pulçuluq nə deməkdir? Rüşvət və korrupsiya deməkdir də. Pul nəyin hesabına yığılır? Rüşvətin, korrupsiyanın. Yeyintilərin hesabına yığılır da bu pul. Xalqı soyub, talamağın, mənimsəməyin hesabına yığılır da bu pul. Yəni bu ola-ola, necə ola bilər ki, durub deyəsən pulçular gəlib hansısa ciddi dəyişikliklər eləyəcək? Bu mümkün deyil. Ona görə də “demokratik seçki” deyilən bir şey görürük ki, özünü doğrultmur. Adı çox yaxşı səslənir. Seçki, xalq seçməlidir. Bu xalqı bunlar uçururlar. Milli şüurunu məhv eləyirlər. Onun güzəranını məhv eləyirlər. Onu bu problemlərin içərisinə atırlar. Sonra da durub ona şirin vəd verirlər, aldatmaqla özlərini seçdirirlər. Proses budur. Ayrı proses yoxdur dünyada. Türkiyəyə baxıb, Amerikaya baxıb bizə deyirlər Batıda, Avropa ölkələrində hər şey əladır. Elə deyil. Azərbaycanla müqayisədə ələdir. Ümumiyyətlə, Batı ölkələrinin, Avropa ölkələrinin yaxşı olmasının fərqi nədədir? Onlar Azərbaycan kimi dövlətlərin üzərində ağılıq eləyir, onlara basqı edib “demokratiya dərsi” keçə-keçə istədiklərini qoparırlar, sərvətlərini daşıyırlar. Həmin sərvətlərin müəyyən hissəsini öz dövlətində bir sıra sosial problemlərin həllinə yönəldirlər, ölkəsindən götürdüyünü isə öz bazalarına yığırlar. Bizimkilər isə bir qismini qurban verirlər o tərəfə, bir qismini də xalqdan sorub, öz bazalarını yaradırlar. Bəli, fərq budur. Ayrı fərq yoxdur.

Adətən yeni bir təklif, yeni bir şey idealist bir baxış kimi qəbul olunur. Hamı ifrat realistik eləyir. Realistik də nədir? Olanı görmək, olanla hesablaşmaq, olanla yetərlənmək. İdealizmi xəyalpərəst, xülyapərəst olmaq mənasında demirəm, ancaq idealist olmaq realistiyyənin özünü də müəyyən bir inkişafa yönəldir də. Çünki olmasını təklif eləyir. Ona doğru getmək lazımdır. Olan azdır, olan doğru deyil. Olan yanlışdır. Olan ədalətsizlikdir. Ancaq əksəriyyət olmalıya mücərrəd baxır, xəyali bir şey kimi yanaşırlar və qəbul eləmirlər. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir quruluş da, mexanizm də, ideya da əvvəl nəzəri şəkildə olur, söz şəklində olur. Sonra o gerçəkləşir. Ona görə də biz hesab eləyirik ki, xalq adına yaranan bütün oyunlar gec-tez ləğv olunacaq. Ləğv olunmasa, bəşər yaranmayacaq. Bu oyunlar aradan getməlidir.

Asif Atanın “Ruhani Dövlət” ideyası var. Ruhani Dövlət dini dövlət anlamına gəlmir. Yəni İnsani dövlət. İnsanilik qanunlarıyla idarə olunan dövlət. İnsanilik qanunları ilə idarə olunan dövlət tamam başqa bir şey olacaq.

Bir vaxtlar inanmazdılar ki, sosializm olacaq, yaxud sonradan ləğv olunacaq. Buna da inanmazlar. Amma bəşəriyyətin yönü onadır. Ayrı çıxış yolu yoxdur. Dövlətin başına gələn adam pul xərcləyib ora getməməlidir. Pulçuluq aradan qalxmalıdır. Əgər bu olacaqsa, onda dövlətin yükünün altına girən insanı xalq xahiş eləyib gətirəcək. O, özü məsuliyyətin ağırlığını hiss eləyib gələcək. Daha ora milyonlar xərcləməyəcək, ora yüyürməyəcək. Ora niyə yüyürür, niyə seçilirlər? Deyirlər, mən xalqın güzəranını düzəldəcəm, dövləti inkişaf etdirəcəm. Yalan deyir. “Mən xalqı soyacam, mən varidat toplayacam. Mən öz güzəranımı yaxşılaşdıracam. Mən özümü tarixə salacam”. Budur! Buna çalışır. Qalan hamısı boş vəddir. Necə sən xalqı xilas eləməyə gəlirsən ki, sənin milyonunu balta kəsmir. O, milyonunu qorumaq üçün gəlir. Milyonunu artırmaq üçün gəlir. Çağdaş dövr budur. Biz hesab eləyirik ki, gec-tez Ruhani Dövlət ideali gündəmə gələcək. Lazım gəlsə, ayrı bir mövzuda bunu açma bilərik, Asif Atanın Ruhani Dövlət ideyasını. İnsani qanunlar əsasında yaranan dövlətçilik. İnsani quruluşdur. O quruluşun bütün atributları, hamısı işlənilib, var, – Asif Atanın Xəlqi Birlik – Ruhani Cəmiyyət ideyası.

Vüqar Bəyturan: Mən icazənilə, bir əlavə eləyim. Demokratiya ilə bağlı fikirlərimi bildirmək istəyirəm. Bunu iki cür xarakterizə

eləyirlər. Bir deyirlər ki, hakimiyyət gücdür. Hakimiyyət gücdürsə, bunu xalqa təqdim etmək lazımdır. Ona görə də bu gücü maskalamaq üçün, bu gücü xalqa təqdim etmək üçün demokratiya düşünülüb. Yəni sən guya məni hakimiyyətə gətirirsən. Amma əslində o, demokratik yolla seçilmir. Bu, partiyamı deyək, şəxsiyyətmi deyək, o sadəcə bunun bir görüntüsünü yaradır ki, guya demokratik seçki oldu. Guya kimsə kiməsə səs verdi. Bununla da hakimiyyət formalaşdırıldı. Əslində bu, gücün maskalanmış formada təcəssümüdür. Həmin demokratiya məsələsinə ikinci bir baxış var ki, guya güc hakimiyyətdir, zəif olanlar birləşirlər, yığışrlar, dirəniş göstərilər, gücə basqı edirlər və yavaş-yavaş istəklərinə nail olurlar və demokratiya qurulur. Bu da zəiflərin hakimiyyətidir. Yəni o baxımdan bu da bizə lazım deyil. Cəmiyyətdə nə zəiflərin hakimiyyəti bərqərar olmalıdır, nə də güclülərin hakimiyyəti. Demokratiya vasitəsilə çoxluğun da hakimiyyəti ola bilər, azlığın da. Amma tamın hakimiyyəti deyil. Xalqın milli dəyərləri həmin hakimiyyətdə öz əksini tapmır. Yarımcıqlıq var demokratiyada. Müəmmər Qəddafinin bir “Yaşıl kitab”ı var. Orda çox açıq-aydın demokratiyanın çatışmazlıqlarını göstərib. Amma təklif elədikləri ondan daha eybəcərdir. Nəyə gətirirəm sözü mü? Demokratiyanı tam müdafiə edənlərin özləri də qəbul ediblər ki, demokratiya çox iyrənc bir şeydir. Amma bəşəriyyət ondan yaxşısını hələ ki, icad etməyib. Amma mən hesab edirəm ki, demokratik sistemdə yaşamağı xalq arzulasa belə, mütləq ona hər hansı dəyişikliklər olmalıdır. O dəyişikliklər nədən ibarətdir? İlk növbədə, milli məsələlər burda nəzərə alınmalıdır. Liberal demokratiya ola bilməz. İnsan hər cəhətdən azad olsa... Elə şeylər var ki, o sınırlar mövcud olmalıdır. O sınırları keçmək olmaz. Əgər insan bütün sınırları özündən arxada qoysa, o zaman insan olmayacaq. O zaman yırtıcı ilə onun arasında heç bir fərq olmayacaq. Bu baxımdan mən hesab edirəm ki, sədlər mütləq olmalıdır. İkinci, müdriklik səddi olmalıdır. Asif Atadan Soylu bəy misal gətirdi, Ruhani Dövlət məsələsi. Düzdür, mənim o barədə tam açıqlığı ilə təsəvvürüm yoxdur, çox azdır təsəvvürüm. Amma mənim də fikirlərim o sahəyə yönəlir. Yəni elə bir şeylər olmalıdır ki, toplumda, yaxud dövlətdə, onlar toxunulmaz olsun. Elə şeylər olmalıdır ki, xalq onlara müqəddəs kimi baxsın. İdarəetmədə də əsas şərt ondan ibarətdir. Konfutsinin də əsərində bunu görmüşük, başqa filosofların da əsərində görünübür bu. Hakimiyyətin ən böyük gücü onun

müqəddəs qanunlarla qorunmasındadır. Onun pulunda, yaxud zorunda deyil. Ruhani Dövlət ideyası öyrənilməlidir. Əgər ehtiyac varsa, müzakirə də oluna bilər, təkmilləşmə ilə bağlı fikirlər də ola bilər. Amma Azərbaycan toplumuna yeni milli dəyərlər təqdim olunmalıdır.

Soylu Atalı: Mən də bir-iki əlavə eləyim. Önemli bir məsələdir, yaxşı bir mövzudur özü də. Mən də hesab eləyirəm ki, doğrudan da, qoy dünyada Türk Yönetim Quralı (İdarəetmə sistemi) yaransın. Niyə biz Batı Yönetim Quralı (İdarəetmə sistemi) ilə yetərlənirik? Türk Yönetim Quralı sisteminin də əsasları qoyulsun. Axtarılsın, mütəxəssislər işləsin üzərində, ciddi şəkildə. Biz hesab eləyirik, Mütləqə İnam Ocağı olaraq, birinci növbədə xalqın ləyaqətini yaratmaq lazımdır, milli kimliyini yaratmaq lazımdır ki, xalq özünə lazım olanı seçsin. Seçki onda özünü doğruldar. Yoxsa xalq uçurub məhv eləyirsən, sonra xalqa deyirsən gəl seç. Xalq kimi seçəcək? Yenə deyirəm, pulçu ortaya çıxır, onu seçir. Xalq ona yanan, ona ağrıyan qıraqda qalanı tanımır, görmür, bilmir. Seçmir də. Məsələ bundadır. Ona görə də bəli, düşünülməli və işlənilməli bir mövzudur. Zaman-zaman bunu gündəliyə gətirək. Zaman-zaman bunu müzakirələrə verək. Qoy bizi tənqid eləsinlər. Amma biz bilək, görək onlar nə deyirlər? Sağlam tənqiddə də çox sayğıyla yanaşırıq.

– Cavablarınıza görə çox sağ olun, təşəkkür eləyirəm.

Söhbəti apardı: Asif Ata Ocağının Evladı
Göylü Atalı.

Türkiyənin fəlakəti Türklüyün fəlakətidir

Ürəyinizdə Günəş olsun, saygılı yurddaşlarımız!

Biz Mütləqə İnam Dünyabaxışına söykənərək, “Ata Bilənləri yetişməli, İdeoloji Tədqiqat Evi yaranmalıdır” devizi altında maarifçilik işi həyata keçiririk. Bu vaxta qədərki söhbətlərimizdə Azərbaycanın köklü, prinsiplial problemlərinə toxunmuşuq. Eləcə də Türk Dünyasının bir sıra köklü problemlərinə toxunmuşuq. Bu mövzuları işləmişik və yaymışıq. Bu gün də görüşlərimiz davam edir. Əlbəttə, bizim üçün bu yetərli deyil. Məqsədimiz odur ki, Azərbaycanda və ümumiyyətlə, Azərbaycandan qıraqda, dünyada ayrı-ayrı türk aydınlarının, düşünərlərinin mövqelərini bir araya gətirək. Mən deyə bilmərəm bu nə vaxta başa gələcək, ancaq belə cəhdlər gərəkdir. Bu insanların bugünə qədər hansı mövqedə olmalarından asılı olmayaraq, onlarla düşüncələrimizi bölüşmək, böyük məsələlərə ciddi münasibət yaratmaq qərarındayıq. Hər şey sözdən başlayır. Söz əsil, həqiqi olanda onun yerişi də qəti olur. Ona görə də biz əsil sözü, həqiqi sözü tanımaq qərarındayıq. İnsanların yurduмуza, ulusumuza münasibətlərində böyük məsələlərə yönəlik

zaman-zaman düşüncə fərqlərini aradan qaldırmaq düşüncəsindəyik. Heç olmazsa barmaq sayda insanları tapmaq, Azərbaycanda bir araya gətirmək və demokratik oyunlardan qıraqda bunların ülvli birliyini yaratmaq. İnsanlar heç bir məsələdə vahid mövqə sərgiləyə bilmirlər. Hətta bir təşkilatın içində belə insanlar vahid mövqə sərgiləyə bilmirlər. Qıraq təsirləri təmsil eləməklə xalq yaranmaz. Öz milli yönünü təmsil eləmək və bu açıdan maarifçilik işini həyata keçirmək gərəkdir. Bu maarifçilik işinin sonucu hara gedib dayanacaqsa, ora qədər də getmək olar. Böyük Hərəkətə qədər getmək gərəkdir. Vurğuladığımız kimi, bunun üçün insanların bir araya gəlməyi bacarması, böyük məsələlərdə fikir ayrılığının aradan qalxması lazımdır. Bu insanların bir-birinə inanması, bir-birini sevməsi lazımdır. Balaca niyyətlər tamamilə ürəkləri tərkləməlidir. Mühiti tərkləməlidir. Bunun üçün çox çalışmalıyıq. Olduqca çətindir. Hərə özü üçün sanki bir fikir daşıyıcısıdır. Olsun! Ancaq bu əsaslı olsun, doğru olsun. İnsanlar bir-birini doğrudan da tanısin. Və bu mühitin insanları, bunların arasında hansısa bir diplomatik jest, hansısa bir diplomatik münasibət olmasın. Qruplaşma olmasın. Aşağı-yuxarı olmasın, birinci-beşinci olmasın. Hər kəsin ləyaqətini ayağa qaldırmaq və bir araya gətirmək gərəkdir. Böyük birlik gərəkdir. Bunu bacarmalıyıq. Gec olacaq, olsun. Amma olsun! Böyük səbir lazımdır. Amma həm də böyük səy lazımdır. Gözləmirik, heç nə öz-özünə olmur. Gərək özümüz özümüzü yaxşı tanıyaq və dəyərləndirək. Həm də özümüz-özümüzü döyək. Özümüzü döyək ki, meydana çıxa bilək. Meydana çıxanda bizi döyməsinlər və sıradan çıxarmasınlar. Biz özümüz üçün çıxmayaq meydana, xalq üçün çıxaq. Əlbəttə, bu, Ocaq işi olmayacaq, Ocağın öz işi var, bu, əbədi davam eləyəcək. Ancaq Ocağın ruhani işlərindən başqa da işlər gərəkdir. Və o işlərdə də Ocaq ideyalarından bəhrələnmək gərəkdir. Bizim də istədiyimiz odur ki, insanlar bu meyar əsasında böyük işlər görsünlər...

Bizi qayğılandıran məsələlər var. O məsələlərdən birini bu gün müzakirə etmək istəyirik. Bu, Türkiyənin durumu ilə bağlıdır. Biz həmişə vurğulamışıq ki, bütün Türk Dünyası üçün bu gün Türkiyə çox önəm daşıyır. Həm gücünə görə, həm mövqeyinə görə, həm də dövlətçiliyi baxımından oturmuş olduğuna görə. Türkiyə dövlətinin Azərbaycanla, başqa türk dövlətləri ilə əlaqələri, birliyi, yaxud ayrılığı, əlbəttə, bir ziyalı olaraq bizi düşündürür.

Bu məsələlərdən biri Türkiyədə “demokratik açılış” layihəsidir ki, Türkiyə hökuməti onu gündəliyə gətirdi, uzun müddət bu layihənin önəmli olduğunu təbliğ elədi. Ancaq nəticə etibarilə bu layihə Türkiyənin özünə də, qurulmalı olan ulusal münasibətlərə də ziyan verdi və ziyan verməkdə davam eləyir. Elə söhbətimizi də mövzunun bu nöqtəsindən başlayırıq.

Vüqar Bəyturan: Mövzu çox ağır və dərinidir. Bu mövzuya ötəri toxunmaq – məsələlərə tam aydınlıq gətirməyə bilər. Ancaq bir görüşün imkan verdiyi qədər fikir söyləmək zorundayıq. İlk sualı belə qoyuram ki, niyə məhz biz Türkiyədəki prosesləri müzakirə edirik?! Ona görə ki, Türkiyə Azərbaycan üçün çox önəmli bir dövlətdir. Söhbət təkcə onun qardaş dövlət olmasından getmir. Ondan gedir ki, Azərbaycanda baş verən siyasi proseslər, yenilənmələr həm tarixən, həm də günümüzdə, eyni zamanda da gələcəkdə məhz Türkiyə ilə bağlıdır. Eləcə də Türkiyədə baş verən proseslərin Azərbaycanla bağlı olduğunu söyləyə bilərik. Birincisi, ona görə ki, biz bir regionda yerləşirik. İkinci, nə qədər özümüzü ayrı-ayrı götürsək də, rəqib qüvvələr, dövlətlər bizi bir millətin mənsuqları olaraq götürürlər, bölmürlər. Strateji münasibətlərdə Azərbaycanla Türkiyə bir-birindən o qədər də fərqləndirilmir. O baxımdan hesab eləyirəm ki, Türkiyənin önəmi böyükdür. Yada salaq ki, Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkə Türkiyə olub. Azərbaycanla müstəqil dövlət kimi iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirən dövlət də məhz Türkiyə dövləti olub. Bəli, Azərbaycanın keçmişdəki, həm də gələcəkdəki problemlərinə münasibətdə də Türkiyənin çox böyük önəmi var. Məsələn, burda qeyd olundu, Güney Azərbaycan məsələsi. Biz istəsək də, istəməsək də Türkiyənin Güney Azərbaycanla bağlı tutacağı mövqe bu məsələnin həllinə mühüm təsir göstərəcək. Türkiyə bu məsələdə bizimlə bir mövqedə olacaqsə, o zaman bu problemin həlli asanlaşacaq. Əksinə, Türkiyə “Güney Azərbaycanın müstəqilləşməsi və Azərbaycanın bütövləşməsi gələcəkdə Türkiyənin bütünlüyünə ziyan verə bilər” kimi yanlış mövqedən çıxış edərsə, təbii ki, bizim üçün çox böyük problemlər yaranacaq. Biz ilk növbədə ixtilaflardan qaçmalıyıq, istər Azərbaycan türkləri olaraq, istərsə də Türkiyə türkləri olaraq. İxtilaflarla hər iki türk dövləti dünyada öz mövqelərini müdafiə etməkdə ciddi əngəllərlə qarşılaşmış olacaq.

“Demokratik açılım”ın elan olunması guya Ərdoğan hakimiyyətinə qədər kürd probleminin həll olunmamasının təsdiqi idi. Ərdoğan hakimiyyəti bunu etməklə Batıya reverans etdi ki, həqiqətən də Türkiyədə kürd problemi var imiş, bu problemi ona qədərki hakimiyyətlər həll etməyib, amma o həll etmək üzrədir. Bunun göstərgisini etdilər və belə deyək ki, son nəticədə ciddi problemlərlə üzləşdilər. Gözlənilən nəticə alınmadı, əks effekt verdi. Kürd bölcüləri (seperatçıları) daha da təşkilatlanmağa başladılar, Türkiyə şəhidlərinin sayı artdı. Batının xeyir-duası, bu məsələdə AKP hakimiyyətini dəstəkləməsi onun mövqelərini gücləndirsə də, həm beynəlxalq arenada, həm də daxildə çox güclü təpkiylə üzləşdi və son nəticədə Türkiyənin milli maraqlarının ciddi şəkildə zədələnməsi ilə sonlandı. Bu da kürd probleminin həllinə yox, onun daha da dərinləşməsinə gətirib çıxartdı. Əks effekt deyəndə mən bunu nəzərdə tuturam.

Əslində bu, düşünülməmiş bir addım deyildi. AKP hakimiyyətə gəlməmişdən qabaq onun dış siyasətinin əsaslarını işləyən Əhməd Davudoğlu uzun müddət Ərdoğanın yanında danışman (məsləhətçi) qismində çalışıb. Hətta hakimiyyətdə təmsil olunmamışdan öncə də o, dış siyasətin müəyyənləşməsində aparıcı rola malik olub. Davudoğlunun adı ilə bağlı olan xarici siyasət konsepsiyası isə məhz bu “açılımlar”la bağlı konsepsiyadır. Onun müəllifi Ərdoğan deyil, şəxsən Davudoğludur. Davudoğlu bu “açılımlar”la guya ki, Türkiyədə yeni bir düzən başlatmaq, yeni bir sistem qurmaq, yeni bir quruluş yaratmaq amacındaydı. Amma əslində bütün bunlar, həm AKP hakimiyyətinin siyasəti, həm Davudoğlunun dış siyasət konsepsiyası bir şeyə yönəlib. Bu, Türkiyənin sistemini dəyişmək, Türkiyədə Atatürkçülüğü sıradan çıxartmaq, milli düşüncəni, milliyətçiliyi sıfıra endirmək və milli-dini dünyagörüşün xoşgörülü olduğunu, guya ki, milli-dini tolerantlığın əsas götürüldüyünü həyata keçirmək idi. Əslində isə fundamental İslama dayanıqlı geridəqalmış, amma üzde yenilikçi don geymiş sistem yaratmaq konsepsiyası idi. Təəssüflər olsun ki, AKP hakimiyyəti addımbaaddım öz məqsədlərinə çatmaq üzrədir.

Abil Ulusoy: Əslində Ərdoğanın hakimiyyətə gəlişi ilə Türkiyədə gedən proseslər ondan əvvəlki proseslərin məntiqi nəticəsi idi. Yadıınıza salın, Türkiyənin siyasi səhnəsində baş verən olayları.

Sakitləşmək bilməyən bir siyasi çalxantı var idi Tansu Çillərdən başlamış Bülənt Ecevitə qədər. Hakimiyyətdə çoxlu partiyaların təmsil olunması və anarxiya yaratması Türkiyədə tək hakimiyyətliliyə yaxın bir hakimiyyətin oluşmasını sürətləndirdi. Batı da bunun üzərində işləyirdi ki, həmin qüvvə Türkiyədə yeganə söz yiyəsi olsun. Görünən bu idi ki, gələn hakimiyyət İslam yönümlü olacaq, demokratiyadan bolluca vəd verən olacaqdır. Türkiyənin kökünü saxlayan orduya və unitar dövlət prinsipinə qarşı demokratiyanın parçalama əməlinə doğru müəyyən hərəkətlər eləyəcəkdi. Bunun adını “demokratik açılım” da qoymaq olardı, başqa bir şey də. Ancaq uğurlusu “demokratik açılım” sözü oldu. Hesab olundu ki, güclü mərkəzi idarəçilik olacaq. Sadəcə müəyyən yumşalmalar baş verəcək. Amma Vüqar bəyin də qeyd elədiyi kimi, əslində görünənlər gözləntilərdən daha pis oldu. Aydın məsələdir, Ərdoğan bilməmiş deyildi ki, “demokratik açılım” işə düşəndə Türkiyədə kürdlər muxtariyyət istəyəcəklər. Dünyanın siyasi mətbəxlərində Türkiyənin parçalanması ilə bağlı xəritələr işlənilib, ortaya qoyulub. Zaman-zaman internetdə yerləşdirilir, qəzetlərdə yer alırdı. Artıq Türkiyənin özü üçün bir həyəcan təbili çalınırdı ki, səni nələr gözləyir. Amma bütün bunlara baxmayaraq, Ərdoğan hadisələri guya qabaqlayır, özünün bir televiziya kanalında dediyi kimi “Türkiyədə vahid bir lider var, vahid bir partiya var, bu partiya Türkiyədə gedən bütün ictimai-siyasi proseslərə nəzarət eləyir”. Ancaq kürdlər ayrı istəkdə bulundular. Hakimiyyətə mesaj göndərdilər ki, biz başqa şeylər istəyirik. Əvvəl kürd dilində təhsil istədilər. Sonra siyasi təşkilatlarının sayını artırdılar. Türk ordusuna hücumlar, bu yandan da siyasi islahatlar tələb etmək, Anayasaya dəyişikliklər istəmək, son vaxtlar Diyarbəkirdəki özgürlük istəkləri. Türkiyə siyasiləri isə əvvəlki qaydada mübarizə üsulunu seçdilər, – açıq-saçıq çıxış eləyənləri həbs etmək və yaxud onlara Böyük Millət Məclisində yer verməmək... Artıq Türkiyənin unitar dövlət prinsipi təhlükə ilə üzləşir. “Demokratik açılım”ın arxasınca ermənilər də “erməni açılımı” məsələsi qaldırdılar. Sonra “qaraçı açılımı” məsələsi qalxdı. Dalınca lazlar da TRT6-dan sonra özlərinin bir televiziya kanalını açdılar, halay vurub oynadılar ki, artıq biz də istəyirik. Türkiyə əhalisinin təqribən üçdə biri qeyri millətlərdən olduğuna görə unitar sistemi qoruyub saxlamaq gözlənilirdi ki, demokratik idarəçilik səviyyəsində çətin olacaq. Türkiyə çox təəsüf ki, qapılarını bütün yönərdə açmağa

başladı. Suriyayla sınırlar açıldı, o da Türkiyəyə qarşı ərazi iddiası irəli sürdü. Suriyada olan kürd əhalisinin basqısı görünməyə başladı. Ermənistanla olan münasibətlərin yumşaldılması Azərbaycandan təkli görsə də, Batının və Ermənistanın Türkiyəyə qarşı basqısı daha artıq imkan əldə elədi. Ümumiyyətlə, 173 milyona yaxın insanı özündə birləşdirən 8-9 dövlətə Türkiyə qapı açdı. Bolqarıstan-Türkiyə münasibətləri yaxşı vəziyyətdə deyil. Yunanstan-Türkiyə münasibətləri yaxşı vəziyyətdə deyil. İran-Türkiyə münasibətləri yaxşı vəziyyətdə deyil. Suriya-Türkiyə münasibətləri Türkiyənin əleyhinə. Ermənistan-Türkiyə münasibətləri Türkiyənin əleyhinə. Gürcüstan-Türkiyə münasibətləri, o da Türkiyənin əleyhinədir. Yeganə Azərbaycan-Türkiyə münasibətləridir ki, çox kiçik bir intervalda Türkiyənin xeyrinə işləyir. Həm “açılımlar”, həm qapı açmalar Türkiyəni pis vəziyyətə gətirib. Vəziyyəti yaxşı təhlil eləməirlər.

Soylu Atalı: Bu gün Türkiyədə cərəyan eləyən hadisələr ən çox gerçək fəlakətlərin hansı yöndə inkişaf eləməsi, aktivləşməsi baxımından qiymətləndirilir. Hökumətin yürütdüyü siyasət var və ona qarşı müxalif görünən mövqe var. Ancaq bu müxalif mövqe nədir? Nə istəyir o? Hər dəfə Türkiyə hökuməti addım atanda onda yanlış axtarırlar, filan şey doğru deyil. Ancaq nə doğrudur? Deyən yoxdur. Yaxşı, bu hökumət getdi, ehtiyatda olan qüvvə hakimiyyətə gəldi. Bu neyləyəcək? Ümumiyyətlə, Türkiyə dövlətinin idarəçiliyində nə müşahidə eləyirik uzun müddətdir?! Məsələn, solçuluq xətti yürüdənlər var, Demokratiya xətti yürüdənlər var, İslam xətti yürüdənlər var. Əslində hər üç xətt taktiki dəyişmələrlə daim idarəçiliyə qayıdır. Hər dəfə biri o birini əvəz edir. Yeni bir ideya ortaya gəlir. Yeni bir ideya ortaya gəlmədiyinə görə də bəlli ideyalarla idarəçiliyi həyata keçirən qüvvələr o birisi tərəfindən tənqid olunur. Bunlardan hansı hakimiyyətə gəlsə, olanlarda dəyişiklik aparır səthi şəkildə. Yəni köhnəlik müəyyən səthi islahatlarla idarəçiliyə qayıdır. Yenilik gəlmir idarəçiliyə. Buna görə də çoxları düşünəndə ki, orduda islahat aparmaq lazımdır, türkçülüklə bağlı narahat olan insanlar da Türkiyə ordusuna yönəlik mühafizəkar mövqe sərgiləyirlər. Niyə? Çünki dediyimiz kimi, yeni bir model yoxdur. Yeni bir idarəçilik yoxdur. Yeni bir ideya yoxdur. Bəlli ideyalar əsasında səthi dəyişikliklərlə idarəetmə var. Bunların da heç biri Türkiyəni

qoruyacaq gücə malik deyil – nə demokratiya, nə solçuluq, nə də İslam. Ona görə də ordunun qorunması gərəkdir. Çünki yeganə qüvvə ordudur ki, Türkiyəni ayaqda saxlayır.

Başqa bir məsələyə toxunmaq istəyirəm. Kürd məsələsiylə bağlı fikirlər deyilir, qınanılır, kürdlərə qarşı mövqelər sərgilənir və s. Axı bəs nə olmalıdır? Deyirik ki, kürdlər bölücülüklə (separatçılıqla) məşğul olur, muxtariyyət istəyir, nə bilim dövlət istəyir. Arxasında duran qüvvələrin təhrikiylə istəyir, bu başqa məsələ. İstəyir! Türkiyə də deyir ki, olmaz. Biz də deyirik olmaz. Ancaq sabah Batı Türkiyəni fakt qarşısında qoyacaq ki, sən də, mən də humanizmdən danışırıq. Hələlik Orta Doğu Projesinin başqa layihələri həyata keçirilir. Ancaq sabah deyəcək – “Kürdlər də bir millətdir, insandır da. Bəs niyə istəmirsiniz ki, onların da dövləti olsun, özgürlüyü olsun, azadlığı olsun, özlərinin idarəçiliyi olsun. Niyə istəmirsiniz? Sən ənənəvi prinsipdən çıxış edib deyə bilərsən ki, mən torpağımı vermirəm. Başqası da deyər ki, mən də torpağımı vermək istəmirəm. Bəs necə olsun? O desin vermirəm, sən de vermirəm. Kürdlər də artıb, xeyli saya malikdir. Sən vermirəsən, o vermir, onda bunlar da daim bölücülüklə məşğul olacaq, terrorla məşğul olacaq. Bununla da dünyanın nizamı daim pozulacaq”. Batı gec-tez humanizm oyununu işə salacaq Türkiyəyə qarşı. Türkiyə bu mənada məsələni, təəssüf ki, işləmir. Bu məsələ düşünülür ki, sabah humanizm oyunları dünyanı Türkiyəyə qarşı qaldıracaq. Doğrudanmı Türkiyə, lap elə İraq, İran özünü qoruya-qoruya zamanı yola verməlidir. Batı elə hal yaradır ki, bunlar yığılıb kürdə bir dövlət yaratmalıdırlar, hər şey də həllini tapsın. Bax, məsələnin əsas problemləli nöqtəsi burdadır. Orta Doğu Projesinin əsas hədəflərindən biri kürdə dövlət yaratmaqdır. Bu istək üzdən (zahirən) çox humanist görünür. Belə çıxır ki, Amerika humanistdir, Türkiyə antihumanist. Sabah elə hal yaradacaqlar ki, Türkiyə haqları ayaqlayan, azadlıqları qəhr eləyən dövlətdir. Ona görə də Türkiyə oyun oynamamalıdır. Kürdlə cırmaqlaşma-cırmaqlaşma “biz torpaqlarımızı verməyəcəyik, biz şəhidlərimizin qanını alacağıq, türk milləti əmin olsun ki, onun bir qarışı da getməyəcək” şüarları ilə hara qədər gedəcəksən?! Məhz Türkiyə hakimiyyəti özündə güc tapıb Amerikanın bütün niyyətlərini faş edib ifşa etməlidir. Başqa dövlətlər də buna qoşulmalıdır. Niyə Amerika, sən kürdə dövlət istəyirsən? Niyə dünyanın o başında oturub kürdə sən dövlət istəyirsən? Bax, sən, dünyaya ağılıq eləyən, dünyanı indiyə qədər

qana qərq eləyən Amerika, kürdə dövlət istəyirsən, məni məhv eləmək üçün. Məsələnin kökü burdadır. Bax, burda da Amerika-Türkiyə münasibətləri işlənməlidir. Guya müttəfiqdirlər. Guya bunlar NATO deyilən qurumun əsas aparıcılarıdır. Axı bu qurumun içində siz düşmənsiniz. Kürddən böyük düşməni, sən Türkiyə, ortaya çıxart, açıq şəkildə. Ona mövqe bildir. Mənə elə gəlir ki, bununla bağlı strategiya olmayıb. Ancaq artıq işlənməlidir. Əgər işlənersə, əminliklə demək olar ki, kürd məsələsi də, başqa məsələlər də həllini tapacaq. Niyə Türkiyə Ermənistanla sınırları bağlayıb? Niyə Ermənistanla qapı açmağı, nəfəslik verməyi yenə Amerika istəyir?! Hələ hamısı da bilə-bilə ki, erməninin sahibi Rusiyadır. Niyə sən istəyirsən? Səbəblər ortadadır, bəllidir. Taktiki fəndlərlə böyük problemlərin üstünə örtük çəkmək lazım deyil. Mənə elə gəlir ki, bu cür məsələlər əsaslı şəkildə araşdırılıb gündəliyə gələrsə, ortaya qoyularsa, Türk Birliyinin inkişafı da fəallaşar. Görünən Böyük Təhlükə türkləri bir araya gətirər. Ən azı təhlükə onları düşünməyə məcbur edər. Bax, bu məsələ, mənəcə, qoyulmalıdır, işlənməlidir, açılmalıdır. Ermənistanla qarşı Türkiyədən sığacaq münasibət tələb olunur. Bax, bu məsələ Türkiyə tərəfindən ortaya qoyulmalıdır ki, Azərbaycan türk dövləti olduğu halda və erməni türk dövlətinin birini işğal elədiyi halda, başqa bir türk dövlətindən buna nə üçün nəfəs vermək tələb olunur?! Bu o deməkdir ki, Türkiyəylə Azərbaycanın arasında əbədi sınır görmək istəyirlər. Onsuz da vaxtilə Türkiyəylə Azərbaycanın ortasına həm coğrafi cəhətdən, həm də ideoloji cəhətdən erməni adlı bir sınır çəkdilər. Bu gün bu sınırın aradan qalxmasına doğru Azərbaycanda və Türkiyədə xalqların düşüncəsində iş getdiyi halda, təzədən məkrli güclər o sınırı saxlamaq istəyirlər. Yenə burada Amerikanın mövqeyi mütləq açılmalıdır və Amerika qəti bilməlidir ki, Qarabağ məsələsi həllini tapmayınca, Ermənistanla sınır açılmayacaq. Qarabağın Türkiyə üçün önəmi əməli olaraq “Minsk Qrupu”na deyilməlidir. Əgər Qarabağ məsələsi həllini tapmazsa, Rusiya-Amerika gizli sövdələşməsi əsasında nə Türkiyədə türklük qalacaq, nə də ümumiyyətlə, Türk Dünyasından söhbət eləməyinə dəyməyəcək. Vaxtdır, Türkiyə özündə güc tapmalıdır ki, onu əymək istəyən, dağıtmaq istəyən, parçalamaq istəyən qüvvələrin mövqeyini ifşa eləsin. (Təbii ki, Azərbaycan yaxasını qıraqda tutmalı deyil). Qoy səni sıxsınlar, üstünə gəlsinlər. Onda gücün artacaq. Belə olan təqdirdə Türkiyə dövləti məcbur olar ki, onun içində oturmuş

idarəçiliyi, Batı modelini yavaş-yavaş özünüküylə əvəz eləsin. İqtidar gərək hakimiyyətin itirilməsindən qorxmasın. Ərdoğan hakimiyyəti bu gün suyunu üfürə-üfürə içir. Çünki o gözəl bilir ki, Amerika başda olmaqla Batı istənilən vaxt hakimiyyət çevrilişi eləmək iqtidarındadır. O, öz idarəçilik modeli əsasında insanları necə ayağa qaldırsın, necə səni yıxsın, necə devirsin, onu bilir. Buna baxmayaraq, Türk Birliyinin düşüncələrə hakim kəsilməsi üçün, Türkiyənin Türk Dünyası üçün siyasi önəmini qorumaq baxımından addımlar atılmalıdır. Buna görə də hakimiyyət uğrunda döyüşlərin, nəhayət ki, böyük Türk Birliyi uğrunda döyüşə çevrilməsi üçün məsələləri köklü olaraq qoymağın vaxtıdır.

Vüqar Bəyturan: İlk növbədə bir məsələni qeyd etmək istəyərdim ki, “açılımlar” əslində Türkiyə hakimiyyətinin və ümumiyyətlə, Türkiyə dövlətinin məğlubiyyətləri və güzəştləri həzm edib onları bəzəkli-düzəkli şəkildə xalqa təqdim etməsi formasıdır. Yəni bu günə qədər əgər Türkiyə kürd və erməni məsələlərində geriyə addım atmırdısa, bu “açılımlar”la əslində bunu etmiş oldu. Bu addımları ilə xalqa anlatmağa çalışırlar ki, bəs biz bu güzəştləri edirik, Türkiyənin birliyi, bütövlüyü naminə. Mən o fikirdəyəm ki, AKP hakimiyyəti 30 ildə PKK-nın türk xalqına və Türkiyə dövlətinə edə bilmədiyini 9 il ərzində həyata keçirib. Bunu nə ilə izah edərdim? İlk növbədə AKP hakimiyyəti Türkiyə toplumuna uzun illərdən bəri hakim olmuş və Böyük Atatürkdən yadigar qalan, gəlişən milli ruhun hardasa sıradan çıxarılmasına nail olub. Bunu hansı yolla həyata keçirib? PKK-ya qarşı vuruşan, türk milli maraqlarını qoruyan insanların böyük çoxluğu bu saat dustaq evlərindədir. Bununla da topluma və ayrıca gəncliyə mesaj verildi ki, milli maraqları müdafiə edənlərin, milləti, dövləti üçün savaşınların aqibəti heç də yaxşı olmur. Yəni bir növ pessimizm ruhu yarandı Türkiyə toplumunda. Başqa tərəfdən, əsas ana müxalifət partiyası olan Cümhuriyyət Xalq Partiyası sıradan çıxarıldı, öndəri müxtəlif şantaj metodları ilə vuruldu, elə də bacarığı olmayan, bir çox önəmli məsələlərdə mövqeyi AKP ilə fərqlənməyən başqası ilə əvəzləndi. Təsadüfi deyil ki, ordu ilə bağlı yaşanmış son hadisələrdə Kılıcdaroğlu AKP hakimiyyətini müdafiə etdi. Bu onu göstərir ki, məhz həmin kaset qalmaqalı, sonradan Dəniz Baykalın Kılıcdaroğlu ilə əvəzlənməsi bu günlərə hesablanmış addım idi. Son

nəticədə milli ruhun vurulması ilə bir çox qıraq dövlətlərin və beynəlxalq güclərin Türkiyəyə təsiri artdı.

Deyirdilər ki, Türkiyədə şəhidliyin qarşısı alınacaq, Türkiyə verdiyi itkiləri bundan sonra verməyəcək. Bununla onlar “kürd açılımı” söhbətini ortaya atdılar, sonra Qrant Dink öldürüldü, böyük bir erməni hay-küyü başladı və bu da təbii ki, hazırlanmış bir proje idi. Bundan sonra da “erməni açılımı”nın gündəmə gəlməsi baş verdi və təbliğata start verildi ki, guya Türkiyə dövləti ermənilərlə uzun illərdən bəri qalmış problemlərini həll edəcək. Amma bu gün gördük ki, əgər Ermənistan prezidenti açıq şəkildə Ağrı dağına iddia edirsə, bu o deməkdir ki, problemlər həll olunmayıb. Yəni bu açılımların elan olunması, bəyan olunduğu kimi məhz “erməni və kürd xalqları ilə Türkiyə dövlətinin problemlərini həll edəcək” kimi təqdim olunması çox böyük yanlışlıq idi. Bu problemlər həll olunmayıb. Bu problemlərin həllində nə beynəlxalq güclər maraqlıdır, nə də bugünkü AKP hakimiyyəti. Əslində belə deyək ki, bu bölgədəki proseslərin idarəediciyi, yönəldicisi qismində çıxış eləyən dövlətlər var, onlar maraqlıdır ki, bu problemlər daim qalsın və münaqişə ocaqları kimi Türkiyənin idarə olunmasında istifadə olunsun. Necə ki bizdə Qarabağ problemini elə bu məqsədlə konservləşdirib saxlayırlar. Bayaq qeyd etdiniz ki, Qarabağ probleminin həllini Türkiyə hakimiyyəti şərt olaraq irəli sürür. Biz ilk növbədə baxmalıyıq ki, onlar “həll” deyəndə nəyi nəzərdə tutur? Yəni Azərbaycan türkünün, milli maraqların müdafiəçisi kimi çıxış edən insanların nəzərində həllin öz tövsifi var. Həll o deməkdir ki, Azərbaycanın işğal altında olan torpaqlarından erməni qoşunları çıxmalıdır, Dağlıq Qarabağ və ətrafdakı rayonlar işğaldan azad olunmalıdır. Bundan sonra başqa məsələlər başlayır. Amma Türkiyə və Beynəlxalq birlik bunu belə qəbul eləmir. Hətta 3-4 kəndin azad olunmasını belə, bunlar Dağlıq Qarabağ probleminin həlli kimi qəbul edirlər. Beynəlxalq birlik bunun üzərində işləyir. Ətraf rayonlar Azərbaycana qaytarılrsa, Dağlıq Qarabağ ermənilərə veriləcək. Hələ ermənilər razı deyil deyə bu plan gerçəkləşdirilmir. Əgər bu baş versə, Türkiyə hakimiyyəti o saat deyəcək ki, Azərbaycanın rayonları qaytarılıb, problem həll olunmaq üzrədir və mən ermənilərlə sınırları açıram. Yəni AKP-yə bir bəhanə lazımdır. Dünən də aç bilərdi, sadəcə o zaman Türkiyə toplumunun verəcəyi təpkidən və Azərbaycanla münasibətlərin gərginləşməsindən ehtiyat etdilər, geriye addım atdılar. Amma bu o

demək deyil ki, sınırların açılması gündəmdən çıxıb və reallaşmayacaq. Belə davam edərsə, Davudoğlunun konsepsiyası və Ərdoğanın apardığı siyasət gec-tez gerçəkləşəcək və əgər AKP hakimiyyətə qalarsa, Türkiyə ilə Ermənistan arasındakı sınırlar açılacaq.

CHP-ni sıradan çıxarıandan, milli ruhu demək olar ki, zəiflədəndən sonra fikir verdinizsə, Ərdoğan Menderesin müdafiəsinə qalxan bir siyasi öndər obrazında özünü topluma təqdim etdi. Növbəti addımı isə Türkiyə parlamentində vaxtilə söylədiyi üçün həbsinə səbəb olan şeiri açıq-açığına deməsi oldu. Bu da Türkiyə dövlətçiliyini əsas götürən və onu həbsə alan qüvvələrə meydan oxumaq idi. Televiziyaları aldı, mətbuatı aldı. Türkiyənin aydınlarını həbsə saldı, ordusunu sıradan çıxartdı. Bunları etdi ki, ordu AKP-nin gerçəkləşdirmək istədiyi siyasi projelərin qarşısında əngələ çevrilməsin. Generalların qeyri-müəyyən şəkildə istefası baş verdi. Güya generallar AKP hakimiyyətinin orduya münasibətinə və mövcud duruma etiraz etdi. Amma əslində nə oldu? Ərdoğan hakimiyyətinin işi bir az da asanlaşdı. Bu gün artıq müzakirə gedir ki, Genelkurmaylıq (Ordu Baş Qərargahı) Müdafiə Nazirliyinin tabeliyinə verilsin. Bunu müxalifətdə olan CHP də dəstəkləyib. Bununla da Atatürk sistemi hətta konstitusiyada qalsa belə, reallıqda sıradan çıxarılmış olacaq. Bütün bunlar ona gətirir ki, AKP hakimiyyəti növbəti mərhələdə Anayasanın dəyişilməsinə nail olacaq, növbəti seçkilərdə bələdiyyələri yenidən nəzarətə alacaq və yenidən parlamentdə böyük səs çoxluğu ilə qələbənin qazanılması gerçəkləşdiriləcək. Güclənəndən sonra “açılım” məsələsinə Ərdoğan hakimiyyəti, təbii ki, qayıdacaq. AKP hakimiyyəti gec-tez bu “açılımları” gerçəkləşdirəcək. Mən hesab eləyirəm ki, son nəticədə AKP hakimiyyətinin məqsədi etnik muxtariyyatlar şəklində Türkiyəni qurmaqla demokratiya və barışın əsasını qoyan yenilikçi bir öndər kimi Ərdoğanı tarixə sunmaqdır. Plana görə, etnik muxtariyyatların təşkil etdiyi Türkiyədə Atatürkün tənqid olunması mümkün olacaq, Atatürkçülük birdəfəlik sıradan çıxarılacaq. Eyni zamanda Konstitusiyada təsbit olunmuş türk milləti Türkiyə xalqı sözü ilə əvəz olunacaq. Mən bunu 1995-ci ildə Azərbaycanda Konstitusiya dəyişikliklərində gerçəkləşdirilən millətin adının dəyişdirilməsi ilə eyniləşdirirəm. O zaman da bilirsiniz ki, Konstitusiyada olan türk dili Azərbaycan dili ilə əvəz olundu. Eyni zamanda bu proseslər Türkiyədə də hazırlanır. Narahatçılığımız odur ki, Güney Azərbay-

canın müstəqilləşməsi və Bütöv Azərbaycanın qurulması işi də bu məsələlərin həlli ilə sıx şəkildə bağlıdır. Pessimist proqnozlar doğrularsa, bu cür məsələlərin həll edilməsi çox ciddi problemlərlə üzləşə bilər. Hətta Azərbaycanla bağlı məsələlərin qarşısında biz İrani, Batı və Rusiyanı deyil, məhz Türkiyəni görə bilərik ki, bu da gələcək Türk Birliyinin mənəvi ruhuna çox böyük zərbə ola bilər. Bütün məsələlər ona hazırlanır ki, Azərbaycanla Türkiyə arasında çox ciddi ixtilaf yaradılsın. Bu həm Azərbaycandakı etnik bölücülər tərəfindən gerçəkləşən addımlar olur, həm Türkiyədəki etnik bölücülər tərəfindən, həm də dünya birliyinin xüsusi çatısı altında olan qüvvələr vasitəsilə gerçəkləşdirilir. Təsəvvür edin ki, Azərbaycan bayrağının zibil qutusuna atılması, Türkiyənin 1918-ci ildə bizlər üçün verdiyi şəhidlərinə qoyulmuş abidədə türk bayraqlarının endirilməsi, türk dilinə Azərbaycan televiziyalarında yasaq qoyulması baş verdi. Bunlar hamısı məqsədli şəkildə həyata keçirilir. Gələcəkdə Türk Birliyinin yaranmaması üçün bu birliyin əsas iki nüvəsini üz-üzə qoymağa çalışırlar.

Abil Ulusoy: Bu gün Türkiyədə Ədalət və Qalxınma Partiyası antiordu mövqeyində tək deyil. CHP-nin lideri Kamal Kılıcdaroğlu özü dedi ki, ordudakı islahatlarla bağlı təklifinizi verin, dəstəkləyəcəyik. Artıq siyasi bir barış əldə ələyiblər orduya qarşı. Çox kiçik təsirə malik MHP belə çıxır ki, guya ordu tərəfindədir. Ancaq heç bir əməli tərəfdarlığı yoxdur. Ümumiyyətlə, Türkiyə toplumunda ideya verən qüvvə kimi ortalıqda heç kim yoxdur. AKP meydana təkdir. Nə istəyir onu da deyir. Nə istəyir onu da ələyir. Orduda olmuş ayrı-ayrı general, albaylar siyasi şərhçilər kimi çıxış ələyirlər. Mən onların heç birinin çıxışlarında Türkiyənin bugünkü ordusunun əsaslandırılmış şəkildə müdafiəsini görmürəm. Yoxdur. Ordu özü də siyasətə qarışmış, hə, yaxşı qarışmış, qarışmasın. Bəs, yaxşı ordu da özünü müdafiə eləməlidir axı. Mən bunun kökünü nədə görürəm? Bu gün orduda türk ruhu çökdürülüb. Çünki ordunun ayrı-ayrı yüksək rütbəli zabıtları Türkiyədən qıraqda təhsil alırlar. NATO qərargahlarında onlar ödülləndirilirlər. Sonra Türkiyə ordusunun rəhbərliyinə göndərilirlər. Ona görə də ordunun özü də özünü müdafiə eləmir. Bu gün Türkiyənin ordusunu Müdafiə Sənayesi Nazirliyiylə birləşdirməkdən söhbət açılır. Bu, türk ordusu üçün ağır bir zərbə olacaqdır. Türk ordusunda islahatların olmasını qəbul eləmək olar. Amma bu

islahatlar türk ordusunun çevikləşməsinə, peşəkarlaşmasına, milli ruhun qaldırılmasına doğru aparılan islahatlar olmalıdır. Və ən önəmli məsələ Türkiyə toplumunun orduya olan münasibətidir. Artıq Türkiyə toplumunun özündə də orduya olan münasibət ordunun əleyhinə dəyişməyə başlayıbdir. Türkiyə toplumu orduda baş verən hadisələrin təftişinə göz yumur. Ordunun əleyhinə təbliğat aparılır jurnalistlər səviyyəsində, özəl televiziyalarda, hətta dövlət kanallarında. Türkiyə ordusu artıq Türkiyə toplumunun bel sütunu kimi dərk olunmur. Sənin hakimiyyət olaraq marağın Türk millətinin bütövlüyü, tamlığı, azadlığı olmalıdır. Bu maraqlar qorunmur, arxa plana keçirilir, iqtisadi maraqlar isə ön plana. Ərəb dünyasıyla bağlı Türkiyə Orta Doğuda bir oyun oynamaq istəyir ki, ərəblərin hamisi kimi çıxış eləsin. Guya 21 ərəb dövləti Türkiyəni dəstəkləyəcəkdir. Türkiyə həmin dəstəyi nə qədər alırsa alsın, bu, ərəbin dəstəyi olacaqdır. Türkiyəyə türk millətinin, türkün dəstəyi lazımdır. Türkiyə bu uğurun dalınca getməlidir. Güney Azərbaycanla münasibətlərində Türkiyə öz addımlarına korrektələr eləməlidir. Urmiyaya bir təyyarə reysinin açılması Güney Azərbaycan üçün heç nəyi həll eləmir. Çünki zaman-zaman Zəncana, Urmiyaya kürdləri daşımağa başlayırdılar. Atatürk Əfqanıstandan başlayırdı Türkiyənin sınırlarını. Bugünkü hakimiyyət də bilməlidir ki, Türkiyənin sınırları hardan başlayır. Güney Azərbaycan məsələsi Türk Dünyasının ən önəmli məsələsi kimi Türkiyə siyasilərinin də, Türkiyə toplumunun da ağılında oturmaldır. Çünki Türkiyənin özünün unitar dövlət kimi qalmasında Güney Azərbaycan məsələsinin həlledici rolu var. Bu, açıq şəkildə deyilməsə də, bu yöndə işlər getməlidir. Bu, qısa müddət ərzində həm də görünməlidir. Türkiyədə də, Güney Azərbaycanda da, Quzey Azərbaycanda da bu bilinməlidir.

Soylu Atalı: Ərdoğanın yürütdüyü siyasətə iki mövqedən yanaşmaq olar: Demokratiya tələbi ilə və Millətçilik tələbi ilə. Təbiidir ki, bunlar daban-dabana ziddir. Millətçilər, əlbəttə, onun siyasətinə qarşı kəskin şəkildə tənqidi mövqe seçər, qəbul eləməz və əsaslandırmağa çalışar. Demokratiya mövqeyindən danışanlar da əsaslandırırlar və onlar da bu mövqeni müdafiə eləyərlər. Əlbəttə, biz milli mövqedən yanaşırıq. Əvvəla, Ərdoğan “kürd açılımı” layihəsini ortalığa gətirməklə nə istəyirdi? Görünən bu idi ki, guya terrorçuluğun qarşısını alacaq. Kürdləri terrorçuluqdan ayırıb siyasi fəaliyyətə

qoşacaq. Bununla da bir çox məsələlər həllini tapacaq. Ancaq təəssüf, hər şey bu qədərmi asan idi?! Onlara verdiyin vəd nədir ki, siyasi mübarizəyə başlayacaq, terrorla məşğul olmayacaqlar?! Görək sən onları qane edən, təmin edən bir şey verəsən ki, sənin dediyin həyata keçsin. Bunları təmin eləyən, qane eləyən vəd də nədən ibarətdir? Bu günə qədər onların ortaya gətirdiyi ideya – Dövlət yaratmaq. Sən bu dövləti yaradıb onlara verən deyilsən axı. Onlar da bu addımı dala qoyan deyillər. Deməli, özü bilə-bilə ki, o, kürdləri razı sala biləcək bir ideya verə bilməyəcək, buna gedir. Mənə elə gəlir ki, öz hakimiyyətinin oturması, möhkəmlənməsi üçün baş qatır. İkinci bir tərəfdən, axı “kürd açılımı” məsələsi Amerikadan gəlir. Burada Amerika özü də müəyyən məsələlərin hələlilik gündəlikdən çıxarılmasını istəyir. Dünyada, ümumiyyətlə, Yaxın Şərqdə gedən proseslər onu diktə eləyir. Ki, bu proseslər Batının istəyinə uyğun bir nizam tapsın. Ancaq baxın, məsələ hansı məcraya düşür?! Kürdlər yenə də orduya atəş açır. Nəticə etibarilə bu yandan da guya siyasi fəaliyyətə qoşulan həmin qrupun müəyyən bir kəsimi açıq şəkildə muxtariyyət elan eləyir. Muxtariyyət elan eləmək Türkiyənin parçalanmasına start verməkdir. Bəli, “açılımlar” Türkiyənin xeyrinə deyil, Batının xeyrinədir. Oyun oynayırlar ki, kürd dövlətinin yaranması prosesi Türkiyənin içində müəyyən bir mərhələyə gəlib çıxsın. Eyni zamanda “erməni açılımı” məsələsi. “Erməni açılımı” məsələsində Türkiyənin udacağı nə ola bilər? – Ən yaxşı halda cəfəng erməni soyqırımını ideyası müvəqqəti qırağa qoyula bilər. Heç bir vaxt Türkiyənin zərərinə olan planlar qəti, biryolluq qırağa qoyulmur, uzaqbaşı müəyyən dövr üçün qırağa qoyula bilər. “Erməni açılımı” söhbəti də Batı və Rusiyanın apardıqları rəqabətin elementi kimi ortalığa gətirilir. Batı ilə Rusiyanın arasında gedən rəqabət ondan ibarətdir ki, erməni hansının əlində olacaqsız, bölgədə onun nüfuzu və təsiri artacaq. Yenə də Türkiyə Batı üçün addım atır.

İkinci, orduyla bağlı. Hesab edirlər ki, demokratik dövrdə ordunun dövlətə müdaxilə eləməsi doğru deyil. Biz də hesab edə bilərik ki, doğru deyil. Çünki siyasi hakimiyyət var və ordunun qoruyuculuq funksiyası var. Ordu dövləti qıraq fiziki təcavüzdən qoruyur. Razı olmaq olar. Ancaq bir şərtlə razı olmaq olar ki, siyasi Türkiyədə idarəçilik Batının ideologiyası əsasında deyil, türkün özünün ideologiyası əsasında olsun. Demokratiya Türkiyəni balaca dövlətlərin sırasına qoyar. Demokratiyanın işi odur. Ona görə də Türkiyədə ordu

dövlətin yeganə qarantıdır. Burada demokratiya oyunlarını tamamilə qırağa qoymaq lazımdır. Ordu məsələsində demokratiya işləmir. Orduda gedən islahatların hamısı oyuna qulluq eləyir.

Ərdoğan hakimiyyəti çox gözəl bilirdi ki, “demokratik açılım”, yaxud “erməni açılımı” məsələsində Türkiyədə olan millətçi kəsim mane olacaq. Ona görə də ehtiyatda olan zabitlərin Ergenekon adı altında hamısının həbsinə başladı. Yəni o “manələri” aradan qaldırdı. Bu gün orduda gedən istefalar artıq həmin həbslərdən başlanan xof altında addımı dala qoymaqdır. Çünki bu gün ordunun dövlət çevrilişi eləməsi o qədər də asan görünmür. Artıq 70-ci illər deyil. Bütün dünya pis qarşılayır ordunun hakimiyyətə müdaxilə eləməsini. Ayrı ad qoyur. Nə bilim demokratiya məhv oldu, təzədən başqa bir şey yarandı, diktatura yarandı. Dövlətin üstünə yerimək var. Ordunun içində də bu qıraq təsirləri dışlaya biləcək qüdrət yoxdur ki, istədiyi addımı ortaya qoya. Ona görə də özünü gücsüz sayır. Üstəlik xalqdan da dəstək görmür. Ordunun başında duranlar prosesin içinə girməyə qorxurlar artıq. Girib bacarmayacaqları təqdirdə həbs olunacaqlarından qorxurlar. Buna görə də bu xoflar istefalara və başqa şeylərə gətirib çıxarır.

Vüqar Bəyturan: Bəli, vurğulanan fikirlər bizi çox narahat edir. Amma durum çox da ümitsiz deyil. Çünki Türkiyə hakimiyyətində, Türkiyə müxalifətində və toplumunda, o cümlədən orduda millətçiliyə, türk milli düşüncəsinə bağlı insanlar mövcuddur və onlar, təbii ki, mövcud durumla bağlı narahatdırlar. Əgər AKP-yə bu gün müxtəlif yollarla 50%-ə yaxın seçici səsini əldə edibsə də eyni zamanda bu o deməkdir ki, AKP-ni 50% -ə qədər seçici də istəmir. Amma təbii ki, önərilərimizi və öz düşüncələrimizi bu məsələdə irəli sürmək şərtilə. Gördüyünüz kimi, Türkiyədə, o cümlədən Azərbaycanda da bu vacibdir, birləşməyə və bütünləşməyə çox böyük ehtiyac var. Amma bu birləşmək və bütünləşmək nəyin üzərində olmalıdır? İlk növbədə Türkiyə toplumundakı siyasi qüvvələr, o cümlədən Azərbaycandakı siyasi qüvvələr özündə güc tapıb yad dəyərlərdən uzaqlaşmalıdır. Biz indiyə qədər görmüşük ki, ayrı-ayrı qıraq dəyərlər ətrafında birləşmək heç bir xalqa, o cümlədən türk xalqına xeyir gətirmir. Məsələn, bu gün əgər Türkiyə ictimai fikrində ərəb dövlətlərinə himayədarlıq, hamilik, keçmiş Osmanlı İmperiyasının mənəvi baxımdan bərpası ideyaları hakim mövqedədirsə, bu çox

yanlıř mäsälədir. Çünki ərəblər tarix boyu türklərə arxadan zərbə vurublar. İstənilən dövrdə bölgəyə gələn güclərə türk dövlətini satıblar. Baxmayaraq ki, türk dövləti həmişə ərəblərə qucaq açıb. Hesab eləyirəm ki, gec-tez Türkiyə toplumu da, Azərbaycan toplumu da ayılacaq və öz dəyərlərinə dönəcəklər.

Soylu Atalı: Beləliklə, düşüncələrimizi az və çox mənada dilə gətirdik. İstəyirik oyunlar deyil, ağırlar dilə gətirilsin. Deyilsin və onun arxasınca gedilsin. Elə-belə deyilməsin və o ağırlar unudulmasın. Doğrudan da o, taleyə çevrilsin, yaşansın. Fərqli düşünmək, fərqli yanaşmaq lazımdır. Nəyinsə xatirinə mäsələnin birini deyib, o birini gizləmək doğru deyil. Açıq döyüşmək ənənəsi başlamalıdır...

Yükümüzdən Böyük Fərəhimiz Yoxdur!
Atamız Var Olsun!

İçindəkilər

1. Gücümüz passivləşdikcə problemlərimiz fəallaşdırilir 4
2. Türkçülük və Dinçilik 26
3. Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsinə
konseptual baxış44
4. Güney Azərbaycanda gedən
mübarizələr və nəticə olaraq bu günü60
5. Yaşadığımız Bölgədə aktivləşən
ictimai-siyasi proseslərə münasibət79
6. Şah İsmayıl Xətai haqqında94
7. Güney Azərbaycan bölgə hadisələri fonunda103
8. Bakının qurtuluşu – Türklüyün qurtuluşu idi118
9. Babəki verən xalqın özünü
balaca sayması günahdır128
10. Türkiyəmiz sınaq qarşısında139
11. Türkel Araşdırma Qurumu
bölgədəki proseslərə maarfçi münasibət bildirir143
12. 28 may Dövlətçilik Bayramı155
13. Ana Dili– Vətənin Müqəddəsliyidir166
14. Bütövlüyə doğru ideoloji konuşma185
15. Türk Dünyasında Yeni Millətçilik Dalgası
başlamalıdır203
16. Türkiyənin fəlakəti Türklüyün fəlakətidir221

Türkel Araşdırma Qurumu

“Özgürlüyümüz-Bütövlüyümüz- Bağımsızlığımız” (Dialoqlar)

(Türk dilində)

**Bağlantı: turkel-aq.org
soyluatali@mail.ru**

**tel: (050) 624-36-27
(051) 585-56-97**